RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 142.

RAZREDI FILOLOGIJSKO-HISTORIJSKI I FILOSOFIJSKO-JURIDIČKI.

53.

U ZAGREBU 1900.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

Slav 8101.74
HARVARD COLLEGE
SEP 13 1901
LIBRARY
Bright Fund

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Rečenice s konjunkcijom „da“ u hrvatskom jeziku. Napisao dr. August Musić	1—125
Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301—1382.). Napisao Vjekoslav Klaić	126—218
Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247. Napisao Ferdo Šišić	219—274

Digitized by Google

Digitized by Google

Rečenice s konjunkcijom „da“ u hrvatskom jeziku.

Čitao u sjednici filologijsko-historijskoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 8. travnja 1899.

PRAVI ČLAN DR. AUGUST MUSIĆ.

1. O rečenicama s konjunkcijom „da“ u hrvatskom (srpskom) jeziku rade dvije vrsne rasprave. G. je Budmani u Akademičkom rječniku s. v. „da“ opširno razložio porabu konjunkcije „da“ u samom hrvatskom jeziku, a g. je Maretić u svojim Veznicima (štampanim u Radu knj. 86., 89., 91., 93.) proučio njezinu porabu u svima slavenskim jezicima (§. 58.—75., 160., 171., 192.). Ali kako je ta konjunkcija u hrvatskom jeziku veoma obična, tako da Hrvat jedva može otvoriti usta, da je ne upotrebi, ne može biti nikakvo čudo, što još uvijek ima pitanja iz područja njezine porabe, koja mogu čovjeka zanimati, te zaslužuju, da se rasprave. Ja ću se u ovoj raspravi baviti poglavito pitanjem, kako je konjunkcija „da“ od koordinativne (adversativno-kopulativne) postala subordinativna (konsekutivna, finalna, eksplikativna, deklarativna, hipotetička, koncesivna) konjunkcija.

G. Maretić kaže (u Veznicima §. 58.), da je partikula „da“ u južnim jezicima pored „a“ najobičnija partikula, i u oba je ruska jezika dosta obična, a u zapadnim se jezicima nalazi vrlo slabo ili nikako. — Tomu valja da dodam, da „da“ kao subordinativna konjunkcija dolazi gotovo samo u južnim slavenskim jezicima (u staroslovenskom, slovenskom, bugarskom i hrvatskom [srpskom]), u ostalim slavenskim jezicima ima toj porabi njezinoj slaba ili nikakva traga.

Što se etimologije riječi „da“ tiče, ona je tako nesigurna, da nam od nje nema nikakve pomoći za naš posao. Isp. Miklošića u Etym. Wörterb. 39., Budmanija u Akad. rj. II, 163., Maretića u Veznicima §. 58.

Digitized by Google

2. Riječ se „da“ u hrvatskom jeziku ne upotrebljava samo kao subordinativna konjunkcija, nego i kao aseverativna partikula pa adversativna i kopulativna konjunkcija. I ovu porabu njezinu valja nam najprije ogledati.

Kao aseverativnu partikulu nalazimo riječ „da“ u ovakovim primjerima: Zlatni kove i srebrni, *da* l'jepo ti sjaš! *Da*, naš St'jepo domaćine, *da* mnogo ti znaš! N. pj.[1] I, 85. — *Da*, moj brate, sjajne mjesečine! I, 441. — Bože mili! *da* čudna junaka! I, 451. — *Da* lep ti je Rumenilović u! I, 456. — Mili Bože! na svemu ti fala! *Da* vrlo sam Bogu sagrešila! II, 73. — *Da* lud ti si, mio pobratime! II, 313. — Dragi brate, Galija Tomiću! *Da* l' nemilo ti junak poginu! III, 423. — *Da*, moj brate, velike sramote! gdje me šalje od petero djece! III, 529. — Mili Bože, *da* čuda velikoga! N. prip. 187. — Kad ovaj carev sin poodraste veliki i stane sa slugama i dvoranima po šumi ići u lov, on bi često govorio: „*Da* lijepijeh drva za grebeništa“ ili: „*Da* lijepijeh drva za ugalj!“ i tako se po tome dozna, da on nije carski sin, nego ciganski. ib. 310. — Ovamo ide i (afirmativno) „da“, koje služi za potvrđivanje (njem. „ja“). Isp. Ak. rj. II, 212, II, 1.; Maret. Vezn. § 62., 64.

S aseverativnim ili afirmativnim držim da je srodno i ono značenje partikule „da“, u kojem dolazi pred vokativom, iza kojega često dolazi pitanje; n. pr. *Da* moj sinko, Popović-Stojane! Jesi l' mene putovao mirno? N. pj. II, 515. (kao „zbilja“, isp. Vukov Rječnik s. v. zbilja). — *Da* moj šura, vojevoda Janko! Sestru ne bi za boljeg udao, brez blaga je ne bi ni udao. II, 620 — *Da* ti Đuro, naša poglavico! Što izmećeš puške bez nevolje? II, 91. — *Da* moj brate, čobanine Đuro! Da nijesi pogubio društva? III. 94. — *Da* moj brate, Jure barjaktare! Ne znaš đegod kamene pećine, đe bi mogli vatru naložiti i junački život povratiti? III. 419. — *Da* naš brate Zeko Buljubaša! Da si brzo Drini valovitoj! IV, 276. (isp. i 277.) Često se uz „da“ nalazi zakletva, u kojoj dolazi „Bog“, n. pr. *Da* Boga ti, mila zaovice! Zar ti ne znaš za Omera tvoga? N. pj. I, 258. — *Da* Boga mi, pašo gospodine! Dok je meni po Skadru junaka, ne bojim se tvojije Turaka I, 601. — *Da* Boga ti, čestiti vezire! Je li testir vodu preploviti? ib. — *Da* ti bora, Baraković Ibro! Na ti vidro, te nam

[1] Ako izdavač narodnih umotvorina nije izrijekom spomenut, misli se Vuk.

Digitized by Google

dodaj vode. III, 551. — *Da* za Boga, Kosović Drekale! Koji j' ono junak po imenu? IV, 302. — Ovamo mećem i ovaj primjer: Ja moj brate, Bogičević-Anto! Nemoj tužit', ne plaši Srbova; *eda* Boga i Bogorodice! kako smo se pobili s Turcima, evo ima šest godina dana, đegod smo se s Turcim' udarili, svagđe jesmo Turke razbijali. IV, 246.

Kao adversativna konjunkcija dolazi „da“ u ovim primjerima: Pa govore Zmajognjanin-Vuku . . . A *da* reče Zmajognjanin-Vuče . . . N. pj. II, 589. — No *da* reče budalina Tale, on govori starcu Ćejfan-agi . . . III, 275. — Jošte nešto govoriti ćaše, jera muče redom Crnogorci, *da* ne muči Pecirep-Lazare. IV, 37. — Često dolazi „da“ pred „kamo li“; n. pr. Ne dadu se ni gledati Turkom, *da* kamo li bojak biti s Turci. II, 299. — Ti nijesi ni čuo junaka, *da* kamo li očima vidio. III, 254. — Šala nije ni četiri sata, *da* kamo li dvadest i četiri, kako vojska nije počinula. IV, 406.

Tako, čini se, valja shvatiti „da“ i u ovakim primjerima: *Da* kaka je! jadi je ubili! Ljepote joj u svijetu nema. N. pj. III, 137. — *Da* kakvi su golaći junaci! Ubili bi pod oblakom ždrala, a kamo li na zemlji junaka! IV, 265. — O Boga ti, Bogićeva ljubo! *Da* kakvo je tvoje srce pusto, kad je 'vako moje prepuknulo! N. pj. herc. 42.

Tako držim da se ima razumjeti i „da“ pred pitanjima; n. pr. *Da* čuješ li, dilber Anđelija! N. pj. I, 534. — A bre medet! na kulašu Tale! *Da* đe si nam izgubio glavu? III, 256. — Jer ti koga roba ne zarobi? *Da* kud će ti pokor i sramota? ib. — Braćo moja, lude ti ve nađoh! *Da* kako ću ubiti Murata? IV, 323. — Ao njemu do Boga miloga. *Da* kako ću njega prevariti, kako li ga živa uvatiti? IV, 436. — Ispred „da“ dolazi i „a“; n. pr. Jeste testir, a *da* za što nije? N. pj. III, 171. — Ubi Vuko, pos'ječe Mušelja, a *da* što ću kazat' na dvorove? IV, 516. — A on je zapita: „A čija si ti?“ Ona mu odgovori: „Ja sam tvoga brata sreća“. Onda se on razljuti pa joj reče: „A *da* gde je moja sreća?“ N. prip. 72. — Solomun mu odgovori, da se smije, đe car cara hoće da pogubi na ženskom uzglavlju. Car ga onda upita: „A *da* kako?“ ib. 156. — Bogataš ga na to zapita: „A *da* koliko bi mi uzeo na godinu plate?“ ib. 287.

Kad bi se u navedenom primjeru iz N. pj. I, 534. „li“ iz pitanja pomaknulo naprijed do riječi „da“, postalo bi pitanje sa „da li“ (Da li čuješ, dilber Anđelija!). Takova su pitanja n. pr. *Da l'* ćeš danas moj' ojadit' majku? *Da li* sestru u crno zaviti? *Da li*

Digitized by Google

dati moju zaručnicu za Grujicu sina Novakova? N. pj. III, 26. — Je l' vojvode Srpske povatao? *Da l'* je od njih blago pokupio? Je l' Srbiju zemlju umirio? Je l' s Milošem paša u dosluku? *Da l'* će skoro Skoplju na krajinu? IV, 343. — Car zaželi doznati, *da li* se zaista više zna, kad se nanovo proživi. N. prip. 71. Isp. Ak. rj. II, 241[b]. – Toliko neka ovdje bude dosta rečeno o pitanjima sa „da". Više se o pitanjima sa „da" u ovoj raspravi ne će govoriti, jer namjeravam napisati osobitu raspravu o pitanjima u opće, pa u njoj će se više kazati i o takovim pitanjima.

Primjera za „da" kao **kopulativnu** konjunkciju ne navodim ovdje, nego kako ću u ovoj raspravi pokušati da pokažem, da je „da" upravo od kopulativne konjunkcije postalo subordinativna konjunkcija, navest ću i rečene primjere na zgodnim mjestima u samoj razpravi. Ali poradi velike znatnosti, koju ja u pitanju, o kojem poglavito radi ova rasprava, pridijevam konjunkciji „da" upravo kao kopulativnoj konjunkciji, navest ću ovdje nekoliko primjera iz drugih slavenskih jezika za kopulativnu funkciju konjunkcije „da": stsl. **а азъ ожидаѭ васъ, да въстѫжнвъ пакы обратихъ сѧ къ вамъ.** sup 23. — **поидоша и постигоша и далече зѣло. да оки похватиклъше за оуши влѣчаахѫ и.** sup. 32 — malorus. Мене бьють *да* не пускають в поле. — rus. Жилъ себѣ дѣдъ *да* баба. — Идетъ, а лѣсъ все чаще *да* чаще, все гуще *да* гуще. — вихватилъ свою саблёшку *да и* сеѣкъ ему голову. (Maretić, Veznici § 61.)

Samu ću raspravu o istaknutom (u § 1.) pitanju lakšega prijegleda radi razdijeliti na ova poglavlja:

I. Konsekutivne rečenice.
II. Finalne rečenice.
III. Eksplikativne rečenice.
IV. Deklarativne rečenice.
V. Hipotetičke i koncesivne rečenice.
VI. Željne rečenice.
VII. Kondicional u rečenicama sa „da".

I. Konsekutivne rečenice.

3. Konsekutivna rečenica može se prislanjati uz glavnu bez ikakve konjunkcije; n. pr. A kad Zlatka sagleda Stojana, ona skoči na noge lagane, ona vrisnu, *do Boga se čuje.* N. pj. III, 137. Ovdje imamo dvije posve samostalne rečenice (ona vrisnu, do Boga se čuje). Ali se druga shvaća tako, kao da se njom ka-

Digitized by Google

zuje posljedak kakvoći radnje, koju znači glagol „vrisnuti“, a tim da se ujedno ta kakvoća objašnjuje, kao da bi se kazalo: ona vrisnu tako (ovako): do Boga se čuje. Tako postaje druga rečenica od samostalne podložna, konsekutivna. Takovi su i ovi primjeri: Kad kobila ugledala vranca, ona vrisnu, *gora se potrese.* N. pj. II, 459. — Jedan put iziđe na njivu, da obiđe žito, a žito lepo, *ne može lepše biti.* N. prip. 79. — Posle nekoga vremena otide najstariji brat sestri u pohode, kad tamo, a to kuća velika, *ne može bolja biti.* Sestra se vrlo obraduje, kad vidi brata, i kad je brat zapita, kako živi, ona mu odgovori: „Dobro, *ne može bolje biti.*“ ib. 87. — Isp. Maretićevu Gramatiku § 491, d.

Konsekutivna rečenica može se počinjati i s konjunkcijom „te“; n. pr. Al' to Vilip ne slušaše Marka, već ga ud'ri u desnicu ruku, *te* mu razbi čašu pozlaćenu. N. pj. II, 354. I ovdje imamo upravo dvije samostalne rečenice svezane (kopulativnom) konjunkcijom „te“ (= i) [ud'ri ga u desnicu ruku, *te* (= i) razbi mu čašu p.]. Ali druga se rečenica i ovdje shvaća tako, kao da se njom kazuje posljedak kakvoći radnje, koju znači glagol „udariti“, a tim da se ujedno ta kakvoća objašnjuje, kao da bi se kazalo: udari ga tako (ovako): te mu razbi čašu p. Tako postaje druga rečenica od samostalne podložna, konsekutivna, a „te“ postaje od kopulativne konsekutivna konjunkcija. Isp. još ove primjere: Bijele mu malaksaše ruke, *te* ne može više da siječe. N. pj. II, 111. — Nađe očina konja, pa ga dovede kući i uvede u podrume i stane ga hraniti i timariti, *te* za mesec dana opravi se konj kao kaka tica. N. prip. 28. — Buknuše strašne rijeke, *te* se za malo svi ne potopiše. ib. 104. — Isp. Maretićevu Gramatiku § 492, d. i njegove Veznike § 81.

Što je rečeno za konjunkciju „te“, to vrijedi i za konjunkciju „da“; n. pr. Kad se svi sastadoše i zmaju kazaše sve potanko, ciče zmaj, *da* se sva gora ustrese. N. prip. 217. I ovdje imamo upravo dvije samostalne rečenice, od kojih je druga privezana za prvu (kopulativnom) konjunkcijom „da“ (= te) [ciče zmaj, *da* (= te) se sva gora ustrese]. Ali druga se rečenica i ovdje shvaća tako, kao da se njom kazuje posljedak kakvoći radnje, koju znači glagol „ciknuti“, a tim da se ujedno ta kakvoća objašnjuje, kao da bi se kazalo: ciče zmaj tako (ovako): da se sva gora ustrese. Tako postaje druga rečenica od samostalne podložna, konsekutivna, a „da“ postaje (kao i „te“ u predašnjim primjerima) od kopulativne konsekutivna konjunkcija.

Digitized by Google

Može se kazati, da što se većma ističe „tako“ u glavnoj rečenici, to izrazitiji karakter podložne konsekutivne rečenice dobiva druga rečenica, i to većma gube kopulativno, a stječu konsekutivno značenje konjunkcije „te“ i „da“, osobito ako se riječ „tako“ u glavnoj rečenici upravo nalazi, n. pr. U isto vrijeme smotri, da ide jedna velika zmija niz duvar, *tako* se pružila, *da* joj je glava više glave đevojčine bila blizu (N. prip. 191.) — gdje kopulativnomu značenju konjunkcije „da“ jedva ima još traga (a da se „tako“ izostavi i na nj ne misli, moglo bi se „da“ lako shvatiti kao kopulativna konjunkcija).[1]

Iz svega, što je rečeno, vidi se, da o tome, je li rečenica sa „te“ ili sa „da“ konsekutivna ili kopulativna, odlučuje to, nalazi li se ili može li se misliti u glavnoj rečenici „tako“. Same pak konjunkcije „te“ i „da“ podijelile su svoje područje tako, da je konjunkcija „te“ ostala više kopulativna, a konjunkcija „da“ postala više konsekutivna, te se kao kopulativna konjunkcija upotrebljava samo „te“ (ne „da“), a kao konsekutivna i „te“ i „da“, ali ipak tako, da što su većma rečenice zadržale svoj kopulativni karakter, to se radije u njima upotrebljava „te“, a što je izrazitiji konsekutivni karakter druge rečenice, to se radije u njoj nalazi „da“.

Evo i drugih primjera:

a) bez riječi „tako“: I tu majka tvrda srdca bila, *da* od srdca suze ne pustila. N. pj. II, 305. — Pa utaja tridest devojaka, *da* ni jedna nije govorila. III, 190. — Rastisnuše Turke na buljuke, kao vuci bijele jaganjce, *da* ne znade jedan za drugoga, tko li gine, tko li zadobiva. IV, 189. — Jašikuju od zraka do mraka, *da* im ne zna ni otac ni majka. N. pj. herc. 221. — Baš kad su svatovi iz crkve izlazili, doleti među njih, te svoga brata, mladoženju, udari malo buzdovanom u leđa, *da* se odmah s konja premetnuo. N. prip. 9. — Bio jedan car pa imao tri kćeri, i jednako ih držao u potaji, *da* nisu nikad na polje izlazile. ib. 26. — Jedan put dune jaki vetar te odnese galiju Bog zna kuda, *da* za tri meseca nije mogla izaći na svoj pravi put. ib. 42. — Kad on to čuje i vidi, da su ovce brata njegova dobre, *da* ne mogu bolje biti, ne htedne dalje ni ići. ib. 72. [Isp. sprijed navedene primjere iz N. prip. 79. (žito lepo, ne može lepše biti) i 87.] — Pričaju ljudi,

[1] Pored „tako“ dolazi u glavnoj rečenici „toliko“, kad smisao rečenice ovu riječ traži, n. pr. U onome podrumu ima *toliko* ljudi, *da* možeš naseliti čitavo carstvo. Na prip. 50. — Evo ti sa sviju strana vila i vilenika . . . *toliko*, *da* im broja ne bješe. ib. 219.

Digitized by Google

da je u stara vremena bio nekakav silan čoek, koji . . . u svaka bezakonja upadaše, *da* je cijeli grad od njega na jadima bio. ib. 95. — Oni isti čas uzraste strašna gora, *da* ne znadoše prosci, đe će ni kuda će. ib. 104. — On izvadi nož i okrenu put sunca, te sinu, *da* se sva livada zasja, kao na gori sunce, kad ogrije. ib. 121. — (Đevojka) zablenu se u ogledalo, te čoek odmakne daleko, *da* ga već nije mogla stići. ib. 124. — Ali vrag potakne ovu maćehu, *da* nije mogla svoju pastorku koliko krv na očima viđeti. ib. 130. — I celu noć su kurjaci po zemlji ispod nje urlikali, *da* je sirota od straha jedva živa ostala. ib. 133. — Tek što na suho izide, side s konja i dohvati nekaku sviralu dugu prevjenu i šarenu kao najveća zmija i poče u nju svirjeti, *da* se od mila Boga ne mogaše slušati. ib. 152. — U ta čas oni krilati konj počne u carevoj konjušnici vrištati i krilima udarati, *da* se od velike uke i treske i sav carev dvor zatrese. ib. 153. — Na jedan put udare neprijatelji na Ćelinoga tasta sa dve strane, *da* nije znao kuda pre. ib. 206. — A ribe nestane s te stope, *da* niko, ko se tu namjerio, ne viđe. kuđ se đede i što se od nje učini. ib. 214. — Kad ga žalosna žena vidi, počne okolo njega i uza nj skakati i blejati, *da* se i sam caričin sin začudi. ib. 216. — I tako mučeći se oko toga i natežući ruke podbunu. *da* najposlije ni jedne ni prazne nije mogao izvući. ib. 282. — Isp. Ak. rj. II, 183, b, *a*).

b) s riječju „tako“: Napretka nikakva nije vidio, nego sve propast, od dana na dan sve gore, dokle *tako* ne osiromaši, *da* već nije imao ni opanaka, nego išao bos. N. prip. 72. — I cekini iz kamena porevaše *tako*, *da* njega pritiskoše i za malo ne udaviše. ib. 96. — Ovo se čudo razglasi po svijetu *tako, da* je na hiljade prosilaca od svakuda pristupljivalo. ib. 101. (Isp. Ovo se u malo dana razglasi po svemu svijetu, *te* se prosaca skupi hiljade na konjma. ib. 103.) — Bio je jedan čoek mnogo siromah i punan đece *tako, da* ih nikako hraniti nije mogao. ib. 122. — Ovo su oni *tako* govorili, *da* niko drugi nije mogao čuti ni razumjeti osim njih dvojice. ib. 146. — Ona je nekaka žena udesne ruke *tako*, *da* su moja sva braća i sestre pa i sam otac na prečac pomrli. ib. 215. — Bio jedan car pa imao tri sina, i *tako* je bio star, *da* već nije ni čuo ni video. ib. 236. — Sad se i otac i mati još većma rasrde, i *tako* ga iskaraju i izruže, *da* jedva bez boja ostane. ib. 256. — Onu provalu *tako* zazida, *da* se nikako nije moglo znati, da je duvar kvaren. ib. 269. — Razboli se jedan bogati no prosti čovjek *tako*, *da* je u dvije tri godine dana sve ljekare nad sobom

Digitized by Google

izmijenio bez svake pomoći. ib. 297. — Pripovijeda se, da je u Carigradu negda bio nekakav Turčin Bekri-Mujo, kome je iza oca ostalo nebrojeno blago, pa on propivši se sve popio i proćerdao *tako, da* nikakih drugih haljina nije imao osim jednoga ćebeta. ib. 307. — Isp. Ak. rj. II, 182, a, *a*).

Kao što navedeni primjeri pokazuju, „tako“ često ne stoji na svom mjestu (t. j. pred glagolom ili pred adjektivom u glavnoj rečenici), nego pred „da“ (isp. primjere iz N. prip. 96., 101., 122., 215., 297., 307.). Otuda se vidi, da mu pravo značenje malo po malo gine, te se počinje upotrebljavati samo kao potkrepa konsekutivnomu značenju konjunkcije „da“.

4. U svima navedenim primjerima ono, što se u drugoj rečenici kazuje, biva doista. Radnja se glagolska vrši u sadašnjosti ili u prošlosti. Rijetko se radnja glagolska vrši u budućnosti, npr. Juriš, brate, da im udarimo, *da* se kući ni vratiti ne će. N. pj. IV, 101. I ovdje se još može kazati, da ono, što se u podložnoj rečenici kazuje, doista biva, ali dakako samo toliko, koliko se za ono, što se izriče futurom, može kazati, da doista biva; a na umu valja držati, da se futurom izriče upravo samo gotovost subjektova za vršenje glagolske radnje; za tu pak gotovost govornik misli, da je u subjektu doista ima. Taki se futur može nalaziti i u svom proteritu t. j. u kondicionalu (isp. § 27.).

Drukčije je, ako je glagol podložne rečenice u perfektivnom prezentu ili u imperfektivnom prezentu s bezvremenskim značenjem, n. pr. Nadimaše se đavo, *da* pukne od zla. N. prip. 276. — Udri, braca, puca niz njedarca, *da* ne može ni jabuka proći, a kamo li tuđeg brata ruka. N. pj. I, 316. — Ovdje se više ne može kazati, da ono, što se u podložnoj rečenici kazuje, doista biva, nego da se samo pomišlja, da bi se tim označila kakvoća one radnje, što se izriče u glavnoj rečenici. Pita se samo, kako su takove rečenice postale.

Rečeno je, da primjer: Ciče zmaj, *da* se sva gora ustrese (N. prip. 217.) — valja shvatiti ovako: Ciče zmaj tako (ovako): da se sva gora ustrese. Tako valja shvatiti i navedeni primjer iz N. pj. I, 316.: Udri, braca, puca niz njedarca tako (ovako): ne može ni jabuka proći. Samo se za radnju glagola „moći“ ne misli, da se vrši sada, nego govornik se kao prenosi u ono vrijeme, kad će se radnja glagola „udariti“ izvršiti, te meće glagol „moći“ u prezenat, jer je njegova radnja sada za nj doista sadašnja. Tako prezenat „može“ ne pokazuje, kako je radnja glagola „moći“ temporalno

Digitized by Google

određena prema onomu vremenu, u koje se govori, nego prema onomu, u koje se ona vrši, a to se s gledišta onoga vremena, u koje se govori, shvaća tako, kao da se prezentom „može“ ne kazuje vršenje te radnje u neko određeno vrijeme, nego samo vršenje njezino bez obzira na vrijeme, pa po tom da se njim ne kazuje zbiljski, nego samo pomišljen posljedak kakvoći radnje, koju znači glagol „udariti“, tako da se njim samo ta kakvoća objašnjuje, ili u kratko: da se njim samo (izrečenoj ili neizrečenoj) riječi „tako“ u glavnoj rečenici kazuje (apstraktni) sadržaj. Prezenat je „može“ dakle s gledišta onoga vremena, u koje se govori, dobio bezvremensko značenje. A što se tiče konjunkcije „da“, ona se s gledišta onoga vremena, u koje se radnja podložne rečenice vrši i prema kojemu se ta radnja temporalno određuje, još sasvim lako može shvatiti kao kopulativna konjunkcija, npr. Udri puca niz njedarca, *da* (= te, i) (onda, kad budu puca udarena) ne može ni jabuka proći. Ali već i s gledišta toga vremena „da“ postaje od kopulativne konsekutivna konjunkcija poradi neizrečenoga „tako“ u glavnoj rečenici (kao što je u § 3. razloženo): Udri puca niz njedarca (tako), *da* (= te) (onda, kad budu puca tako udarena) ne može ni jabuka proći. Još izrazitiji karakter konsekutivne konjunkcije dobiva pak „da“ s gledišta onoga vremena, u koje se govori, jer s gledišta toga vremena više se i ne može shvatiti kao kopulativna konjunkcija: Udri puca niz njedarca (tako), *da* ne može (bez obzira na vrijeme) ni jabuka proći. Pa kako u jeziku odlučuje upravo gledište onoga vremena, u koje se govori, izgubio je jezik svaku uspomenu na to, da je „da“ i u slučaju, o kojem se ovdje radi, upravo kopulativna konjunkcija.

A da bi se razumjelo, kako može u konsekutivnim rečenicama sa „da“ dolaziti perfektivni prezenat, valja mi istaknuti ovo osnovno pravilo za porabu perfektivnoga prezenta u slavenskim jezicima. Perfektivni se prezenat može upotrebljavati samo u onim zgodama, u kojima imperfektivni prezenat ne znači sadašnjosti (s gledišta onoga vremena, u koje se govori) ili u kojima je imperfektivni prezenat dobio (od temporalnoga značenja sadašnjosti) bezvremensko značenje. Kako je dakle imperfektivni prezenat u konsekutivnim rečenicama sa „da“ rečenim načinom dobio bezvremensko značenje, odmah su se otvorila vrata i porabi perfektivnoga prezenta, jer između imperfektivnoga prezenta s bezvremenskim značenjem i perfektivnoga prezenta nema više nikakve druge razlike do te, da je jedan imperfektivan, a drugi perfektivan (dok u

Digitized by Google

zgodama, kad imperfektivni prezenat znači pravu sadašnjost, ne može dolaziti perfektivni prezenat, jer on ne može značiti sadašnjosti).

Evo još primjera za porabu:

a) imperfektivnoga prezenta u bezvremenskom značenju: Hoćeš, brate, nezvan za ujakom u svatove poći nazorice? Ako njemu bude do nevolje, da se njemu u nevolji nađeš; ako li mu ne bude nevolje, možeš doći, *da* se ne kazuješ. N. pj. II, 138. — Ne boj mi se, dijete Jovane! Ja bih tebe mogla ostaviti i godinu dana bijelijeh u našemu dvoru bijelome, *da* ne znade ni otac ni majka. III, 106. — More li se dobar junak naći u vašemu zenđilu Drobnjaku, koj' bi agi glavu izgubio i donio mene na Cetinje? Ja bih njega dobro darovao, na Cetinju dvore sagradio, a dao mu ranu iz begluka, *da* je njemu dosta do vijeka. IV, 465. — Držat ću te vjernoga glavara, *da* pred tobom starijega nema u Drobnjaku u plemenu jaku. IV, 497. — Mamit ću ga tri godine, *da* ne znade, na što stade, al' na emilje al' bosilje, al' na drago na kamenje. ib. 272. — Daj mi, brate, Milicu, *da* je moja. N. prip. 79. — Bila jedna devojka, koja je imala maćiju, pa maćija na nju mrzila, *da* je očima ne vidi. ib. 132. — Ali još treba udesiti, upravo u podne *da* je čovek onamo. ib. 239. — Nekakav zet dođe u punice i sjedeći kod vatre vidi, đe dvije žene dobro posole jedan lonac, pa . . . namisli, da ga i on jošt *tako* presoli, *da* se ni u usta uzeti ne može. ib. 281.

b) perfektivnoga prezenta: Ja ću odvest' kićene svatove, *da* ih nigde sunce ne ogreje ni kaka ih rosa ne zarosi. N. pj. II, 57. — *Ovako* ti mogu duovati: *da* sazidam kulu od kamena, *da* te bacim u kamenu kulu, pak *da* ključe u more zabacim. II, 74. — Digoše se vjetri do oblaka, udariše po moru talasi, *da* s' potopi tri sta kaluđera; . . . a ja odoh te ih potpomogoh; izveze se tri sta kaluđera, izveze se zdravo i veselo. II, 100. — Mogao bih otkup sastaviti; al' mi, bane, vjerovati ne ćeš, *da* me pustiš dvoru bijelome. II, 275. — Nemoj mi se, brate, prevariti, *da* pogubiš ranjena junaka. II, 342. — Nije *tako* jaka ni strijela, *da* raščupa srce u junaka, kao taki ukor i sramota. IV, 72. — Ali se nemoj šaliti, *da* mu daš ular. N. prip. 38. — Kad se vratiš, nemoj proći, *da* mi se ne javiš. ib. 238. — On se više ne mogaše uzdržati, *da* im se ne otkrije. ib. 253. — Isp. Ak. rj. II, 182, a, *b*); 183, b, *b*).

Kod primjera, što su navedeni, udara u oči, da je glavna rečenica često negativna, dok u primjerima, u kojima se podložnom

Digitized by Google

rečenicom izriče nešto, što doista biva (§ 3.), glavna rečenica nije nikad negativna. Ali u ovim posljednjim primjerima glavna rečenica i ne može biti negativna (ako nije negativna i podložna), jer se ne može u negativnoj glavnoj rečenici neka kakvoća glagolske radnje ili nečijega svojstva poricati, a u podložnoj zbiljski posljedak te kakvoće tvrditi. O kondicionalu u podložnim konsekutivnim rečenicama, koje pripadaju negativnoj glavnoj rečenici, isp. § 27.

Još ću napose istaknuti, da ne valja misliti, da su primjeri, u kojima (pozitivna) podložna konsekutivna rečenica pripada negativnoj glavnoj rečenici, postali tako, da je podložna rečenica pristupila k negativnoj glavnoj rečenici, jer bi onda i podložna rečenica morala biti negativna, nego glavna se rečenica negirala istom onda, pošto je sveza između glavne i podložne rečenice bila već gotova. Tako bi, da je podložna rečenica pristupila k negativnoj glavnoj, navedeni primjer iz N. pj. IV, 72. glasio: Nije tako jaka ni strijela, te *ne raščupa* srce u junaka, kao taki ukor i sramota. Ali budući da ne glasi tako, valja suponirati, da su se najprije rečenice sastavile tako, da je čitav primjer imao ovaki oblik: Tako je jaka i strijela, da *raščupa* srce u junaka, kao taki ukor i sramota —, a istom sada, pošto su obje rečenice već činile jednu cjelinu, negirala se glavna rečenica i tim čitava ta cjelina, te primjer doista glasi: Nije tako jaka ni strijela, da *raščupa* srce u junaka, kao taki ukor i sramota. A gdje je podložna rečenica negativna, bila bi negativna i onda, da je glavna rečenica pozitivna. Tako bi u navedenom primjeru iz N. prip. 253. (On se ne mogaše uzdržati, da im se *ne otkrije*) podložna rečenica bila negativna, da je glavna rečenica i pozitivna, dakle da primjer glasi i ovako: On se mogaše uzdržati, da im se *ne otkrije*.

Ovdje ću spomenuti i ove primjere: Idi, sestro, na bijelu kulu; a ja ti se ne bih povratio, ni iz ruke krstaš barjak dao, da mi care pokloni Kruševac; *da* mi reče družina ostala: „Gle strašivca, Boška Jugovića! On ne smjede poći u Kosovo za krst časni krvcu proljevati i za svoju vjeru umrijeti“. N. pj. II, 290. — Veli njemu mati ostarjela: „Ne boj mi se, Koprivica Vuče! Ti imadeš devet mili brata, ti povedi devet braćinaca, ako tebe do nevolje bude, neka ti se u nevolji nađu“. Progovori Koprivica Vuče: „Moja mati, jadna razgovora! *Da* pogine devet braćinaca, *da* ostane devet udovica, *da* zakuka devet kukavica na našemu dvoru bijelome, lakše mene preboljet' jednoga“. N. pj. IV, 15. — No ni tebe prevariti ne ću, *da* me kuneš, ka'što kune Mara. N. pj. herc. 4. —

Digitized by Google

Kada spremiš crno ruho moje, ne šilji mi sačmane košulje, *da* ih dere čobanine Jovo. ib. 160. — Odmah kažu kuvaru, da izvadi mleka, a ona devojka u mišjoj koži stane ga moliti, da ona udrobi. „Idi bez traga!“ prodere se on na nju, „*da* upadne kakva dlaka s tebe, pa *da* platim glavom“. N. prip. 225. — Kad bi (u posljednjem primjeru) kuhar pristao na molbu djevojke u mišjoj koži, on bi jamačno kazao: „Udrobi samo, da upadne kakva dlaka s tebe, pa da platim glavom“; rečenice sa „da“ držim da bi bile konsekutivne (udrobi samo *tako*, *da* upadne kakva dlaka s tebe). Ali u istinu kuhar ne pristaje na molbu djevojčinu; riječi njegove: „Idi bez traga!“ znače upravo: „Ne ćeš ti udrobiti“; sada bi i konsekutivne rečenice morale biti negativne (da *ne* upadne kakva dlaka s tebe, pa da *ne* platim glavom); ali one ostaju pozitivne, jer sastavljaju sa svojom glavnom rečenicom jednu cjelinu, pa se misli, da se negirala čitava ta cjelina tim, što se negirala glavna rečenica. To vrijedi i za druge navedene primjere. Isp. Ak. rj. II, 181ᵇ.

5. U primjerima, što su do sad navedeni, ono (izrečeno ili neizrečeno) „tako“, na koje se proteže i koje objašnjuje rečenica sa „da“, pripada upravo glagolu ili adjektivu glavne rečenice t. j. ono, što se u podložnoj rečenici kazuje, posljedak je kakvoći glagolske radnje ili određenoga svojstva nekoga lica ili stvari spomenute u glavnoj rečenici. Ali podložnom rečenicom sa „da“ može se kazati i posljedak kakvoći čitavoga skupa svojstava, što ga znači supstantiv u glavnoj rečenici. Onda se rečenica sa „da“ ne proteže na (izrečeni ili neizrečeni) adverab „tako“, nego na (izrečeni ili neizrečeni) adjektiv „takav“. U ostalom pak sve, što je sprijed rečeno za rečenicu sa „da“, koja se proteže na „tako“, vrijedi i za rečenicu sa „da“, koja se proteže na „takav“.

I ovdje ima primjera, da se podložna rečenica prislanja uz glavnu bez ikakve konjunkcije. npr. Kosa im je, njom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se. N. pj. II, 523/4. [= Kosa im je (takova): njom bi se pokrili; nokti su im (takovi): ukopali bi se].

I u takovim primjerima može dolaziti konjunkcija „te“, koja je i ovdje onako, kao što je sprijed u § 3. pokazano, od kopulativne postala konsekutivna, npr. Na čadoru jabuka od zlata, u jabuci dva kamena draga, *te* se vidi do polu svatova. N. pj. II, 337. [= u jabuci dva (takova) kamena draga: te se vidi do polu svatova].

Kao „te“, tako dolazi u takovim primjerima i „da“ (kao konsekutivna konjunkcija postala od kopulativne), n. pr. Možeš dati od

Digitized by Google

zlata siniju i na njojzi tri čiraka zlatna i na njima tri kamena draga, *da* valjaju tri careva grada? N. pj. III, 345. [= tri (takova) kamena draga: da valjaju tri careva grada].

Ako u rečenici sa „da“ dolazi (ili se misli) demonstrativni ili anaforički pronomen, koji se proteže na istu riječ u glavnoj rečenici, kojoj pripada (izrečeni ili neizrečeni) adjektiv „takav“ (kao atribut, ne kao predikat), može mjesto konjunkcije „da“ i demonstrativnoga ili anaforičkoga pronomina dolaziti i relativ. Tako se u netom navedenom primjeru mjesto „da (sc. oni)“ može kazati „koji“ (tri kamena draga, koji valjaju tri careva grada).[1] Tako valja shvatiti konsekutivne relativne rečenice, npr. Jer ću naći u vojsci (dod. takva) junaka, *koji* ć' (= da će on) k tebi vodu preploviti. N. pj. I, 601. Isp. moju raspravu o relativnim rečenicama u Radu knj. 138. § 3. i 4, E. Kadšto ima u rečenici i „da“ i relativ, npr. Ovđe nema u našim Brdima ni đevojke niti udovice, *da koja* bi bila pašinica. N. pj. III, 89. (takove đevojke, da bi ona bila = koja bi bila; ali je ostalo i „da“, da bi se rečenica bolje istakla kao konsekutivna).

Navest ću još nekoliko primjera, u kojima se rečenica sa „da“ proteže na adjektiv „takav“, a gdje se „da“ zajedno s (izrečenim ili neizrečenim) demonstrativnim ili anaforičkim pronominom može zamijeniti relativom, spomenut će se napose: *Taka* mu se učini đevojka, *da* je ljepša od bijele vile. N. pj. II, 134. — Zapov'jed je *takva* od vezira, *da* t' hoćemo danas poturčiti. II, 610. — A Turčin je junak od mejdana, *da* mu (= kojemu) nema u krajini para. III, 392. — Ono su ti dva od gore vuka: Banićević Stanko i Šakoje, *da* takvijeh (= kakvijeh) u sve Cuce nema. IV, 510. — Pozdravlja te tvoja mila majka, u dvor ti je dovela đevojku, našla za te sliku i priliku, *da* je take (= kake) ni u cara nema. N. pj. herc. 2. — Kad Stojša malo poodraste, on nastane junak, *da* je malo onakih (= kakih je malo) bilo. N. prip. 27. — Mati

[1] Često „te“ i onda, ako nije konsekutivno, zajedno s (izrečenim ili neizrečenim) anaforičkim pronominom, koji se proteže na supstantiv u glavnoj rečenici, zastupa relativ, npr. U Turčina jednu kažu silu, samovoljna Turčin-Vlah-Aliju, *te* [+ (on) = koji] ne sluša cara čestitoga, za vezire nikad i ne misli. N. pj. II, 266. — On pođe, kad li zmaja ne nalazi, nego diže oni zaklop od zlata, *te* [+ (on) = koji] na džari bješe. N. prip. 100. — Bio je jedan car, *te* se [+ (on) = koji se] zvao car Dukljan. ib. 152. — Ge si, bane, uputio? Zar u b'jelu manastiru, *te* su [+ (u njemu) = u kojem su] naša velja dobra? Živ. i ob. 158. — Isp. Maretićeve Veznike § 137.

Digitized by Google

moja! on nije zmija, već je on momak, *da* lepšega nema. ib. 53. — Bio nekakav čoek vrlo bogat i imao zlu i preopaku ženu, s kojom se drugi put vjenčao, a imao je od prve žene samo jednu šćer blagu kao andio, dobru kao kruh, *da* joj (= kojoj) u onome mjestu nije druge bilo. ib. 130. — Jer nema vlasti, *da* [+ (ona) = koja] nije od Boga. Vuk, Rim. 13, 1.

Napose valja navesti primjere, u kojima se u glavnoj rečenici pita, čemu je posljedak ono, što se kazuje u podložnoj rečenici sa „te“ ili sa „da“, npr. Što je, sine, dijete Alile! Ko l' te zove na megdan junački, *te* si ga se, sine, prepanuo? N. pj. III, 108. I ovdje se uz interogativni pronomen može dodati „takav“ [Ko l' te (takav) zove na megdan, te si ga se prepanuo?] Ako se u rečenici sa „te“ ili sa „da“ nalazi demonstrativni ili anaforički pronomen, koji se proteže na interogativni pronomen u glavnoj rečenici (dakle na istu riječ, kojoj pripada i neizrečeni adjektiv „takav“), može se konjunkcija „te (da)“ i demonstrativni ili anaforički pronomen zamijeniti i relativom, npr. Ko l' te (sc. takav) zove na megdan, kojega si se (mj. te si ga se) prepanuo? Još je za takove primjere karakteristično to, da u njima podložna rečenica ima donekle kausalan smisao, jer je ono, što se njom kazuje, motiv te se pita ono, što se u glavnoj rečenici pita. S toga bi se konjunkcija „te (da)“ mogla zamijeniti i kausalnom konjunkcijom „kad“, npr. Ko l' te zove na megdan, kad si ga se prepanuo? Po tom bi se takove konsekutivne rečenice mogle zvati i kausalne konsekutivne rečenice. Takovi su i ovi primjeri: „Đe si pjevao ljetos, pjevaj i zimus“ kazale čele bumbaru, kad je bio došao, da prezimi kod njih, pa ga pitale, šta je ljeti radio, *te* se nije za zimu starao, a on rekao, da je pjevao. Vuk, N. posl. — Što sam vrlo braći zgriješila, *te* me braća pohoditi ne će? N. pj. II, 39. — Što je tebe, dobri gospodaru, *te* ti roniš suze od obraza? II, 122. — Koja ti je golema nevolja, *te* ti eviliš u mojoj tavnici? II, 320. — Otklen knjiga, ognjem izgorjela! *te* je tako žalostivo učiš? III, 487. — „Moli se Bogu, što sam zaspala, a da sam budna bila, ne bi ti dobio ni tih opanaka“. Onda joj on reče: „A ko si ti, *da* ja ne bih dobio ni ovih opanaka?“ N. prip. 73. — Ko je ovaj, *da* ga (= kojega) slušaju i vjetrovi i more? Vuk, Mat. 8, 27.

Napokon dolazi i takovo „da“ s imperfektivnim prezentom u bezvremenskom značenju i s perfektivnim prezentom, i opet vrijedi za ove glagolske oblike ono, što je za njih sprijed u § 4. rečeno. Karakteristično je za takove rečenice i to, da se u njima ni u netom

Digitized by Google

spomenutom slučaju „da“ + dem. ili anafor. pronom. ne može zamijeniti relativom. Evo primjera (kojih ne dijelim napose na one, u kojima „da“ dolazi s imperfektivnim prezentom u bezvremenskom značenju, i na one, u kojima „da“ dolazi s perfektivnim prezentom): Je li majka rodila junaka, *da* prebrodi to tijo Dunavo, *da* uvati Varadinku Maru i k meni je na divan dovede, dat ću njemu polak pašaluka, pašaluka i mog spailuka. N. pj. I, 598. — Kurvo jedna, provizur-Mijajlo! Ti li nasta taj (= takav) junak na zemlji, *da* zakloniš čisto carsko lice, carsko lice za tvoje skutove? II, 130. — Nije l' majka rodila junaka i u svate caru opremila, *da* za cara na mejdan iziđe? II, 144. — Ti polaziš sjutra u Kosovo, s' sobom vodiš sluge i vojvode, a kod dvora nikog' ne ostavljaš, care Lazo! od muških glava, *da* ti može knjigu odnijeti u Kosovo i natrag vratiti. II, 289. — U Solunu ne ima junaka, *da* iziđe njemu na mejdana. II, 460. — Da je majka rodila junaka, *da* otide sjutra na planinu, *da* ubije Đurđević-Murata, dao bih mu mavenu dolamu. IV, 323. — Nije l' majka rodila junaka, *da* mu dadem silovitu vojsku, da otide u Brda kamena, da Moraču gornju poharaju, sve porobi i pod mač okrene . . . da poturči u Moraču crkvu, da načini mečet i munare, za pašu bih njega učinio. IV, 368. — Idite još jedan put u svet, pa koji donese lanac, *da* se devet puta obavije oko naše kuće, onoga ću ženiti. N. prip. 62. (isp. dalje: lanac, koji se može obaviti devet puta oko naše kuće). — U taj će mah pasti tama, *da* se ništa ne vidi. ib. 69. — Oh da mi je vjenčati đevojku, *da* je bijela kao snijeg, a rumena kao krv. ib. 92. — Imao nekakav car jedinicu šćer preko mjere lijepu, pa od više sile i nje ljepote proglasi u svijet: koji se mladić nađe, *da* pogodi, kakav biljeg ima ova đevojka i na kojemu mjestu, da će je dati njemu za ženu. ib. 100. — Kad dođem kući, a to žeteoci žanju po polju. Prigrijala vrućina, voljani Bože! *da* pogore žeteoci. ib. 162. — Ima li koji junak među nama, *da* se vrati natrag, da vidi, kako je sad u onoj crkvi? ib. 172. — Onda ona otide jednoj babi i potuži joj se, a baba joj reče, da ište, da joj otac načini od svile haljine, *da* mogu stati u orahovu ljusku, pa će onda poći za njega. ib. 222.

Ovamo ću prisloniti i one primjere, koji se mogu shvatiti tako, da u njima ime, koje dolazi u glavnoj rečenici, zamjenjuje drugo općenije ime s oznakom „takav“, koju objašnjuje konsekutivna rečenica. Tako se primjer: Nit' sam luda, nit' odviše mudra, nit'

Digitized by Google

sam vila, *da* zbijam oblake, već đevojka, *da* gledam preda se (N. pj. I, 432.) — može shvatiti tako, da u njemu ime „vila“ zamjenjuje drugo općenije ime npr. „biće“ s oznakom „takav“ (takvo biće), koju objašnjuje konsekutivna rečenica „da zbijam oblake“, a ime „đevojka“ drugo općenije ime npr. „čeljade“ s oznakom „takav“ (takvo čeljade), koju objašnjuje konsekutivna rečenica „da gledam preda se“; po tom se može misliti, da se onako kaže mjesto: „... nit' sam takvo biće, da zbijam oblake, već takvo čeljade, da gledam preda se“, jer takvo je biće, da zbija oblake, vila, a takvo čeljade, da gleda preda se, djevojka, pa bi se moglo kazati i ovako: „... nit' sam takvo biće, da zbijam oblake, t. j. vila, već takvo čeljade, da gledam preda se, t. j. đevojka“. Da i u takovim primjerima imperfektivni prezenat ima bezvremensko značenje, vidi se otuda, što pored njega u njima dolazi i perfektivni prezenat, kao što pokazuju ovi primjeri: Nisam zlato, *da* me sažežete; nit' sam kurva, *da* me proterate; već sam junak, *da* me obesite o zlu drvu, devojačkom grlu. N. pj. I, 397. — A šta li si, vlašče, premislilo? Nijes' ovo babe Šumadijnske. *da* razgoniš i *da* nabrekuješ, no je ovo silan Vlah-Alija, što s' ne boji cara ni vezira. II, 281. — Nisam riba, *da* po moru plivam; nisam drvo, *da* na vatri gorim; kurva nisam, *da* me rastržete, rastržete konjma na repove; no ja jesam junak od junaka. II, 322. — Kurvo jedna. Kraljeviću Marko! Ti li posta drugi car na zemlji, *da* otimlješ roblje od Arapa? II, 374. — Jer ja nisam drvo vrbovina, kad pos'jeku, *da* s' omladit' mogu, pa *da* budem vrba, k'o i bila, već Ćurčija gorski arambaša, kad pos'jeku, omladit' se ne ću. IV, 168. — Mi nijesmo jedne ženske glave, pod zatvorom ženski *da* pomremo, pa *da* crkvu krvi obojimo, *da* kostima crkvu potrusimo, već hajduci, ubojni junaci. IV, 170. — Ovamo mislim da idu i ovakovi primjeri: Devojka je i od sebe gnjevna, ostaje joj rukav nedovezen, nema majke, *da* joj ga doveze, nema brata, *da* joj ga donese. N. pj. I, 30. — Jad jadujem, nikom ne kazujem: majke nemam, *da* joj jade kažem, ni sestrice, *da* joj se potužim. I, 225. — Ti ne imaš brata nikakvoga, *da* sastavlja porez Arapinu. II, 463. — Zaludu ti vino i rakija, kad ne imaš krčmarice mlade, *da* nam služi vino i rakiju, te nemamo šale ni maskare. II, 587.

Isp. Ak. rj. II, 184, d.

Što se tiče velikoga broja primjera, u kojima je glavna rečenica negativna, o tom ispor. §. 4.

Iz primjera, što su navedeni, vidi se, da je i ovdje to, je li re-

Digitized by Google

čenica sa „te“ ili sa „da“ konsekutivna ili kopulativna, stalo do toga, nalazi li se ili može li se misliti uza supstantiv ili uz pronomen glavne rečenice atribut „takav“. I za kopulativno i konsekutivno značenje konjunkcija „te“ i „da“ vrijedi ono, što je sprijed u §. 3. kazano, da je na ime konjunkcija „te“ ostala više kopulativna, a konjunkcija „da“ postala više konsekutivna.

6. Sprijed sam nastojao pokazati, kako se dogodilo, te je od dvije kopulativno sastavljene samostalne rečenice druga postala konsekutivna podložna rečenica, i kako su konjunkcije „te“ i „da“ od kopulativnih postale konsekutivne. Čitav se ovaj razvoj može u samom hrvatskom jeziku pratiti korak po korak. A vršak je svoj postigao u tom, što su postale konsekutivne rečenice, kojima se ne kazuje zbiljski, nego samo pomišljen posljedak onomu, što se izriče u glavnoj rečenici. U tima se rečenicama zatr'o gotovo svaki trag negdašnjoj kopulativnoj svezi između glavne i podložne rečenice; u njima ne dolazi više „te“, nego samo „da“, ni „da“ s demonstrativnim ili anaforičkim pronominom ne može se u njima više zamijeniti relativom. U takom značenju, kakvo imadu ove konsekutivne rečenice sa „da“, upotrebljava se u drugim indoevropskim jezicima i n f i n i t i v. Tako u grčkom jeziku razlici između hrvatskih konsekutivnih rečenica, kojima se kazuje zbiljski, i onih, kojima se kazuje pomišljen posljedak, odgovara razlika između konsekutivnih rečenica s ὥστε i finitnim glagolom i onih s ὥστε i infinitivom (isp. Kühnerovu Gramatiku II, str. 1000. i d., 1002. i d., 1012. i d.). U njemačkom jeziku dolazi u drugom slučaju često infinitiv sa „zu“. Tako bi se primjer iz N. prip. 276. naveden u § 4.: Nadimaše se đavo, *da* pukne od zla — preveo na grčki Διωγκοῦτο ὁ διάβολος ὥστε διαρραγῆναι ὑπὸ τοῦ κακοῦ, a na njemački: Der Teufel blähte sich auf zum platzen. Tako se upotrebljava infinitiv i u staroindijskom, litavskom i u drugim jezicima; isp. Delbrückovu Sintaksu II, str. 463. i d. i Jollyjevu knjigu: Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen (München 1873.). Iz slavenskih jezika navodi primjere za takav infinitiv Miklošić u svojoj Sintaksi na str. 857, 11., npr. stsl. **отажьча слоухъ мой не оуслышати. — оуи єю дръжимѣ бѣста не познати єго.** — malorus. у йіх никого було послять. Iz hrvatskoga jezika navodi g. Budmani u Ak. rj. II, 182, β. dva primjera, ali s pravom drži, da su načinjeni prema tuđim jezicima [jedan (iz Aleksandride) prema grčkomu, a drugi (iz Lastrića) prema talijanskomu]. Inače konsekutivnomu infinitivu

Digitized by Google

u hrvatskom jeziku, čini se, nema traga.[1] Ali se lako može misliti, da ga je negda bilo i u hrvatskom jeziku, a nestalo ga je svakako s toga, što ga je rečenica sa „da“ istisnula.

II. Finalne rečenice.

7. Najsrodnije su s konsekutivnim rečenicama sa „da“ finalne rečenice sa „da“. One konsekutivne rečenice sa „da“, u kojima dolazi imperfektivni prezenat u bezvremenskom značenju ili perfektivni prezenat, često bi se mogle shvatiti i kao finalne.

Postale su pak i finalne rečenice sa „da“ od kopulativnih. Da bi se to razumjelo, valja mi najprije istaknuti, da je često druga od dvije kopulativnom konjunkcijom (i, te) svezane rečenice takova, da se iz nje razbira svrha glagolskoj radnji (ili namjera subjekta) prve rečenice, npr. Pusti Marko svojega sokola, on odleće nebu

[1] **Možda pak valja tako shvatiti infinitiv uz glagol „imati“ (u značenju „habere“), za koji navodim ove primjere:**

a) Indefinitni pronomen u negativnoj je rečenici negativan: Kad pogledaš s grada iznad sebe, *ništa* nemaš lijepo *viđeti*. II, 105. — Ovamo prislanjam i primjere, u kojima „nema“ znači „non est“: Što ćeš pusta u primorju, kulo? kad po tebe *nitko šetat'* nema. II, 387. — I mi jesmo porez sastavile, al' ga *niko odnijeti* nema. II, 463. — b) Indefinitni pronomen u pozitivnoj je i u negativnoj rečenici generalan, i u negativnoj ostaje pozitivan: Misli Marko, bila bi mu ljuba, a Leka je krasan prijatelju, imao bi *s kime piti* vino i gospodsku riječ *progovorit'*. N. pj. II, 224. — Imam *čime* na đerđefu *resti*, imam čime i imam *po čemu*. II, 462. — Imaš *na što* svate *pokupiti*. II, 533. — Kad uđe u caričinu sobu, ima *šta* i *videti*. N. prip. 240. (isp. A kad dođe bliže, ima čudo i viđeti. ib. 192.) — Ah! moja vodo studena! I moja ružo rumena! Što s' tako rano procvala? Nemam te *kome trgati*. N. pj. I, 225. — Jednog žali majka i sestrica, a drugoga vjerena ljubovca, a trećega nema *ko žaliti*. I, 405. — U bašči cvati ruža rumena, nemam je mlada *s kime trgati*. I, 477. — Sutra mu je krsno ime sveto, a nema ga *čime proslaviti*. II, 96. — Veseli se, kraljev zatočniče! Nemaš *na što* sablje *izvaditi*, nit' je imaš *o što krvaviti*. II, 145. — Ona ne imajući *kad tražiti* je (sc. papuču) pobjegne bosonoga. N. prip. 129. — Pustaijâ se boje samo bogati ljudi, a ja ih se nemam *za što bojati*. ib. 134. — Samo kape nije imao, ili je nije imao *od kuda kupiti*, ili nije mogao dobaviti. ib. 299.

Što se tumačenja navedenih primjera tiče, ja bih rekao, da u svima primjerima, što su navedeni pod a), negativni indefinitni pronomen pripada upravo glagolu „nemati“, a k tomu pristupa konsekutivni infinitiv. Tako je primjeru iz N. pj. II, 105. (ništa nemaš lijepo viđeti) smisao: ništa nemaš lijepo (takovo), da vidiš; a primjeru iz N. pj. II, 387.

Digitized by Google

pod oblake *i* uvati utvu zlatokrilu, pak s njom pade pod zelenu jelu. N. pj. II, 426. (soko je odletio nebu pod oblake za to, da uhvati utvu zlatokrilu). — On (đakon Stefan) ne ide u bijelu crkvu, već on ide u to polje ravno, *te* on seje belicu pšenicu. II, 7. — Kad sutradan Mujo ne dođe u određeno vrijeme s novcima, car pošalje, *te* ga dovedu. N. prip. 308. No ako se u ovim primjerima iz druge rečenice i razbira svrha glagolskoj radnji prve rečenice, ipak se ne može kazati, da je druga rečenica finalna.

Bliže su pravim finalnim rečenicama ovakovi kajkavski primjeri (štokavski mi takovi primjeri nijesu poznati): Nedelja mu je dala konja, *da* je jahal, kajti se je jako prestrašil pa nij mogel iti. Valj. 115. — Ov sin je sebe i mater hranil; pasel je jednu kravu i bral je drva i v grad nosil na prodaj i za ove peneze kruha kupuval, *da* je mater i sebe hranil. ib. 186. — I za to su ga tak

---

(po tebe nitko šetat' nema) smisao: nitko nema (takav), da po tebi šeće. Generalni indefinitni pronomen u primjerima navedenima pod b) drži g. Budmani u Ak. rj. III, 806ª za interogativni pronomen. Ali ne obazirući se na to, da meni nije jasna služba interogativnoga pronomina u rečenici s infinitivom, mislim, da se takomu shvaćanju protivi jezik slovenski, u kojem akcenat pokazuje, da u događaju, o kojem se ovdje radi, pronomen nije interogativan, nego indefinitan, npr. nimam ti *kȁj* povedati (interogativno je *kȃj*) — v. Pleteršnikov Slovar s. v. „kaj“. Po tom držim, da je i u hrvatskim analognim primjerima pronomen indefinitan, a ne interogativan. Tumačiti pak mislim da valja takove primjere tako, da je u njima glagol „imati (nemati)“ bez objekta (ali mu se on lako razbira iz ostaloga sadržaja rečenice), a pronomen da pripada infinitivu, koji je konsekutivan. Tako valja navedeni primjer iz N. pj. II, 462. (imam čime na đerđefu vesti) razumjeti ovako: imam —, da čime na đerđefu vezem (kao objekat od „imam“ može se misliti: zlato, jer prije toga kaže Jelica: „(imam) dosta zlata i bijela platna“); ili primjer iz N. pj. I, 225. (nemam te kome trgati) valja razumjeti ovako: nemam —, da te kome trgam (kao objekat od „nemam“ može se misliti: čovjeka t. j. nikoga). Isporedi i ovakove primjere: „Iznesi mi da s' napijem vina!“ . . . *Ne imade da iznese vina.* N. pj. II, 623. — Ona se smete ne znajući mu šta odgovoriti. N. prip. 216. Tim, što indefinitni pronomen pripada upravo infinitivu, a ne glagolu „imati“, tumači se i to, da on ostaje pozitivan, makar će glagol „imati“ biti i negativan.

Kao infinitiv u primjerima navedenima pod b), tako dolazi uz glagol „nemati“ rečenica sa „da“ u ovim primjerima: Ovi je čovjek dužan mnozinji, i ne imajući *otkuda da* sve svakome isplati, po zakonima ovoga mjesta zaslužio je smrt. N. prip. 218. — Nema *za što da* kupi duvana, niti ima *čim da* plati kavu u društvu. ib. 301. — Crkni tu, kad nemaš *čim da* platiš. ib. 305.

Digitized by Google

rade imele (vile dečka), *da* su po krstu dišale. ib. 32. — Metala mu je za to vu vino slatkoga meda, *da* se bolje napiti mogel. ib. 68. — I u ovim primjerima imamo upravo po dvije kopulativnom konjunkcijom „da“ svezane rečenice. U prva dva primjera moglo bi se mjesto „da“ kazati i „te“, da se smisao ne bi promijenio (Nedelja mu je dala konja, *te* je jahal. — Za ove peneze (je) kruha kupuval, *te* je mater i sebe hranil). Ali rečenica sa „da“ može se i u prva dva primjera shvatiti kao finalna t. j. tako, da se njom objašnjuje neizrečeni adverab „za to“ u prvoj rečenici ili da se njom upravo kazuje (konkretni) sadržaj neizrečenomu adverbu „za to“ (Nedelja mu je dala konja (za to): da je jahal. — Za ove peneze (je) kruha kupuval (za to): da je mater i sebe hranil). Onda ni konjunkcija „da“ nije više kopulativna, nego finalna, jer kako se rečenica sa „da“ shvati kao finalna, odmah dobiva i konjunkcija „da“ od nje finalno značenje, niti su rečenice više sastavljene parataktički, nego hipotaktički: prva je glavna, a druga podložna. U druga pak dva primjera drugu rečenicu upravo valja shvatiti kao finalnu; to pokazuje adverab „za to“, koji u prvoj rečenici i dolazi; kako je on u prvoj rečenici, ne može se druga više shvatiti kao kopulativna ni „da“ kao kopulativna konjunkcija.

Ipak ni u ovim primjerima rečenica sa „da“ nije još čista finalna rečenica, jer se njom kazuje nešto, što doista biva, dakle namjera, koja se doista izvršila, a čista se namjera ne obazire na to, hoće li se ono, što se namjerava, doista izvršiti ili ne. S toga je za izricanje namjere potreban takav glagolski oblik, kojim se kazuje glagolska radnja bez obzira na zbiljsko vršenje, dakle bez obzira na vrijeme. A takav je oblik imperfektivni prezenat s bezvremenskim značenjem (pa onda perfektivni prezenat). Do bezvremenskoga pak značenja dolazi imperfektivni prezenat ovdje tako isto, kako smo u § 4. vidjeli da dolazi u konsekutivnim rečenicama t. j. tako, da se radnja druge rečenice temporalno određuje ne prema onomu vremenu, u koje se govori, nego prema onomu, u koje se radnja vrši. Uzmimo konkretan primjer: Ode beže u Kunar planinu, *da* on lovi lova po planini. N. pj. III, 118. Radnja je prve rečenice temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se govori (t. j. u koje pjevač pjeva), ona je za to vrijeme prošla, s toga glagol „otići“ i stoji u aoristu („ode“), ali radnja druge rečenice nije temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se govori (jer za to je vrijeme i ona prošla, pa bi trebalo da i glagol „loviti“ stoji u preteritu), nego prema onomu, u koje se radnja vrši. Govornik

Digitized by Google

se kao prenosi u ono vrijeme, u koje se radnja glagola „loviti“ vrši. te meće taj glagol u prezenat, jer je njegova radnja sada za nj doista sadašnja. S gledišta toga vremena može se druga rečenica još shvatiti kao kopulativna, a „da“ kao kopulativna konjunkcija [Ode (negda) beže u Kunar planinu, da (= te) on (sada t. j. onda, kad je doista u Kunar planini) lovi lova po planini]. Ali već s gledišta toga vremena druga rečenica postaje finalna, a „da“ finalna konjunkcija, jer se u prvoj rečenici može misliti adverab „za to“, koji druga rečenica objašnjuje (kao u navedenim kajkavskim primjerima): [Ode (negda) beže u Kunar planinu (za to): da on (sada t. j. onda, kad je doista u Kunar planini) lovi lova po planini]. Sasvim se pak zatr'o trag kopulativnomu značenju druge rečenice i konjunkcije „da“ s gledišta onoga vremena, u koje se govori. S gledišta toga vremena radnja glagola „loviti“, kad nije temporalno određena prema njemu (t. j. kad nije u preteritu), shvaća se kao bezvremenska (kao da se izriče bez obzira na vrijeme, u koje se vrši), samo kao pomišljena, tako da se njom kazuje samo apstraktni sadržaj neizrečenomu adverbu, „za to“[1] u prvoj rečenici

[1] Primjerâ, u kojima bi adverab „za to“ u glavnoj rečenici doista dolazio, nemam iz narodnih umotvorina, ali ih imam iz Vuka, koji meće u glavnu rečenicu „za to“, kad hoće finalnu rečenicu da naglasi, npr A narod prosti prevari (Živković), da Afis-paša ide protiv carske volje, i da su njega iz Carigrada *za to* poslali napred, *da* to kaže narodu. Miloš[3] 115. — Ovo su Turci bez sumnje *za to* tražili, *da* pokažu Ruskim komesarima, kad dođe razgovor do Srbije. ib. 172. — Ali-paša je njih na to samo *za to* nagovarao, *da* metne razdor i neslogu među Srbe. ib. 186. — To je učinjeno samo *za to*, *da* se u srijedi stiha dobije trohej! N. pj. 1, VIII. — Sve ove nejednakosti samo sam *za to* spomenuo, *da* se zna, da ja to ne odobravam. ib. XIII. — To su knjige, kojijeh ne razumiju svi ni kr. direktori, a kamo li seoski i va roški učitelji; niti su pisane *za to*, *da* se iz njih uči čitati. Pisma 72. — Ja sam *za to* rođen, i *za to* dođoh na svijet, *da* svjedočim istinu. Jov. 18, 37. — Jer *za to* Hristos i umrije i vaskrse i oživlje, *da* oblada i mrtvima i živima. Rim. 14, 9. — U ovim je primjerima u finalnoj rečenici kondicional: Ove nejednakosti ja samo *za to* ovdje spominjem, *da* bi se meni ovake lakše oprostile. Novi zavjet. Predg. III. — Kara-Đorđija su starješine u Šumadiji godine 1804. izabrale za glavnoga poglavara najviše *za to*, *da* bi na njega mogli baciti krivicu, ako bi Turci na brzo zemljom obladali. Sovj. 12. — A Rodofinika je tužio, da je *za to* pobjegao iz Srbije, *da* bi Turci lakše i prije njome obladali. ib. 36. — Graf Orurk otide k Deligradu, po svoj prilici jedno *za to*, *da* bi vidio onaj znatni Srpski šanac, a drugo, *da* bi se što prije sastao s Kara-Đorđijem. ib. 42. — U ostalom valja istaknuti, da to, što nemam takovih primjera iz narodnih umotvorina, mome raz-

Digitized by Google

[Ode (negda) beže u Kunar planinu (za to), da on (bez obzira na vrijeme) lovi lova po planini]. Tako se prezentom „lovi“ izriče čista namjera t. j. namjera bez obzira na to, hoće li se ono, što se namjerava, doista vršiti ili ne.

Kad je imperfektivni prezenat u finalnim rečenicama spomenutim načinom dobio bezvremensko značenje, stao se po principu kazanom u § 4. pored njega u njima upotrebljavati i perfektivni prezenat, npr. A ti, bane, danas k mene dođe, *da* ti uzmeš tvoje dugovanje. N. pj. II, 276.

Tako je bezvremenski prezenat (imperfektivni i perfektivni) postao obični oblik glagolski za hrvatske finalne rečenice sa „da“. I on se u njima nalazi,[1] bio glagol glavne rečenice makar u kojem obliku i vršila se radnja finalne rečenice makar u koje vrijeme. Tako je u navedenom primjeru iz N. pj. III, 118. glagol glavne rečenice u aoristu, a radnja se finalne rečenice za govornika (pje-

laganju ne smeta ništa, jer „za to“ je samo izvanji znak (eksponenat) toga, da se radnja glavne rečenice vrši s nekom namjerom, koju podložna rečenica objašnjuje, po čemu ona i postaje finalna; a s nekom namjerom valja svagda da se vrši radnja glavne rečenice (inače podložna ne može biti finalna), bio u rečenici kaki izvanji znak za to ili ne, a to je glavno.

[1] Finalne rečenice s futurom, za koje se primjeri navode u Ak. rj. II, 170[b]., npr. Prigne glavu, *da* će se napiti. Nar. pjes. istr. 2, 28. — Na javorku zlatne kite, trgne neva, *da* će jednu, *da* će kovat ključe gradu, *da* će vidit, što je u gradu. ib. 3, 4. — Nadrije Turčin, *da* će Zetu preći. Osvetn. 5, 100. — Uze vidro, *da* će piti vode, al' j' u vidru oči ugledala. N. pj. III, 552. (isp. Maretićevu gramatiku § 611, d.) — mislim da treba tumačiti tako, da u njima dolazi futur s gledišta onoga vremena, u koje se vrši radnja glavne rečenice. Tako u prvom navedenom primjeru futur „napit će se“ vrijedi za ono vrijeme, kad je subjekat glavne rečenice prignuo glavu; futur bi upotrebio onaj, tko bi govorio u to vrijeme; pa i sam bi subjekat u to vrijeme kazao „napit ću se“. Po tom ove rečenice nijesu čiste finalne. Od navedenih kajkavskih razlikuju se ovi primjeri tim, što u njima glavna i podložna rečenica nijesu izrečene s gledišta istoga vremena [nego glavna s gledišta onoga vremena, u koje se govori (s gledišta govornikova), a podložna s gledišta onoga vremena, u koje se radnja glavne rečenice vrši (ili s gledišta subjekta glavne rečenice)], a u navedenim kajkavskim primjerima izrečene su obje rečenice s gledišta onoga vremena, u koje se govori. A od čistih finalnih rečenica (s prezentom) razlikuju se finalne rečenice u navedenim primjerima po tom, što su izrečene s gledišta onoga vremena, u koje se radnja glavne rečenice vrši, a čiste su finalne rečenice izrečene s gledišta onoga vremena, u koje se radnja podložne rečenice vrši.

Digitized by Google

vača) vrši također u prošlosti; u navedenom primjeru iz N. pj. II, 276. glagol je glavne rečenice u aoristu, a radnja se finalne rečenice za govornika (t. j. za staroga derviša, koji to govori Strahiniću banu) vrši u budućnosti; u primjeru: Kupit ću ti litru zlata, *da* ne ljubim gola vrata (N. pj. herc. 261.) — glagol je glavne rečenice u futuru, a radnja se finalne rečenice za govornika vrši također u budućnosti; u primjeru: Dođi, babo, i dovezi lađu, *da* vozimo biser iz jezera (N. pj. I, 201.) — glagol je glavne rečenice u imperativu, a radnja se finalne rečenice za govornika vrši opet u budućnosti; — pa ipak u svima primjerima u finalnoj rečenici dolazi prezenat.

O kondicionalu u finalnim rečenicama isp. § 28.

Čitavo ovo moje razlaganje o postanju finalnih rečenica sa „da“ od kopulativnih mislim da potvrđuje i to, što kadšto i rečenica sa „te“[1] dolazi u finalnoj funkciji sasvim onako, kao i rečenica sa „da“, npr. No te kumim Bogom istinijem i našijem svetijem Jovanom, dođi mene ka Trnovu gradu, *te* mi krstiš u bešici sina, nek smo, bego, glavni prijatelji! N. pj. II, 446.

Za bolje razumijevanje finalnih rečenica sa „da“ istaknut ću još dva momenta:

1. Što je u § 4. na str. 11. i d. rečeno za pozitivne konsekutivne rečenice, koje pripadaju negativnoj glavnoj rečenici, to vrijedi i za pozitivne finalne rečenice, koje pripadaju negativnoj glavnoj rečenici, t. j. glavna se rečenica negirala istom onda, pošto je već bila uza nju prionula pozitivna finalna rečenica, inače bi i finalna rečenica morala biti negativna. Isp. npr. Nije mene care opravio, *da* ja pijem po Leđanu vino, već da s tobom svadbu ugovorim. N. pj. II, 133. — Ne dvori ga, *da* dvorbu izdvori, nit' ga dvori, *da* mu najam plati, već da vidi njegovu sestricu, da je vidi i da je obljubi. II, 617. — Kad (zmaj) dođe pred dvor, iziđe careva kći preda nj, a on se prodere na nju: „Ko ti je u dvoru?“ A ona mu odgovori: „Moj brat.“ Zmaj je opet zapita: „A što je

[1] Drukčije mislim da valja shvatiti „te“ pred „da“ u primjeru: Kad dostiže Komnen-barjaktara, poznade ga i poznade Hajku, pa potrže zlaćena kubura, *te da* gađa u leđa junaka. N. pj. III, 185. Ovdje ima „te“ po prilici onakovu službu, kao „a“ u primjeru: On se diže Lijevnu b'jelome, *a da* vodi Maru Đurkovića. N. pj. III, 478. — ili kao „no“ u primjeru: A navali i muško i žensko, *no da* sretu u polju svatove. N. pj. II, 547. Isp. i primjer sa „te da“ iz N. pj. IV, 10. naveden u § 28.

Digitized by Google

došao?" A ona mu odgovori: „Došao, da me vidi." Onda zmaj srdito reče: „Bre nije on došao, *da* te vidi, nego da te vodi." N. prip. 30.

2. Namjera, koja se izriče u finalnoj rečenici, dolazi od subjekta glavne rečenice. Tako u navedenom primjeru iz N. pj. III, 118. (Ode bože u Kunar planinu, *da* on lovi lova u planini) namjera, da lovi lova po planini, dolazi od boga; ili u navedenom primjeru iz N. pj. II, 276. (A ti, bane, danas k mene dođe, *da* ti uzmeš tvoje dugovanje) namjera, da uzme svoje dugovanje, dolazi od bana (Strahinića). Samo onda, kad se glavnom rečenicom kazuje zapovijed ili želja, namjera dolazi od govornika. Tako u primjeru: Al besedi Omer momče mlado: „Oj Boga ti, Fatima devojko! Donesi mi divit i artije, *da* napišem do dve do tri reči" (N. pj. I, 245.) — namjera, da napiše do dvije do tri riječi, ne dolazi od subjekta glavne rečenice (od Fatime djevojke), već od onoga, koji to govori (od Omera).[1]

[1] Ja sam uvjeren, da će mi mnogi prigovoriti, što nijesam finalnih rečenica sa „da" izveo od samostalnih željnih rečenica sa „da", tako da bi se npr. Ode bože u Kunar planinu, da on lovi lova po planini (N. pj. III, 118.) — kazalo mjesto: Ode bože u Kunar planinu (misleći): „Da ja lovim lova po planini!" Na to mi valja odgovoriti ovo:

1) Finalne se rečenice sa „da" poradi velike srodnosti ne mogu odijeliti od konsekutivnih rečenica sa „da", u kojima dolazi bezvremenski (imperfektivni ili perfektivni) prezenat; s toga im se ni postanje ne može tumačiti načinom, koji bi se bitno razlikovao od načina, kojim su postale rečene konsekutivne rečenice t. j. finalne rečenice valja (kao i konsekutivne), ako se može (a da se može, pokazano je u tekstu), izvoditi direktno od kopulativnih.

2) Tko finalne rečenice sa „da" izvodi od samostalnih željnih rečenica sa „da", on valja da i one eksplikativne rečenice sa „da", koje su zavisne o glagolima s postulativnim značenjem (npr. kazati, moliti, zapovijedati i dr.; isp. § 14.) izvodi od željnih rečenica sa „da"; npr. (Car mi) zapov'jeda, da pokupim četu po Udbinji pa da idem Tijani planini (N. pj. III, 329.) — mjesto: Car mi zapovijeda: „Da pokupiš četu po Udbinji pa da ideš Tijani planini!" Ali, kao što će se u § 25. vidjeti, željne su rečenice sa „da" postale od hipotetičkih, a hipotetičke od eksplikativnih; tu bi se dakle eksplikativne rečenice izvodile od rečenica, koje već same suponiraju eksplikativne rečenice, a to se ne može dopustiti.

3) Veliku nepriliku zadaje i ono, što se zove pomjerivanje lica (Personenverschiebung). Tko isporedi sprijed navedeni primjer u obliku: Ode bože u Kunar planinu (misleći): „Da ja lovim lova po planini!" — s istim primjerom u obliku: Ode bože u Kunar planinu, da on lovi lova po planini —, može doista pomisliti, da između jednoga i drugoga

Digitized by Google

8. U finalnoj funkciji dolazi u različnim indoevropskim jezicima, pa i u slavenskima (osobito u staroslovenskom, pored supina) i infinitiv. Isp. Delbrückovu Sintaksu § 153. Iz jezika staroslovenskoga navodi nekoliko primjera Miklošić u svojoj Sintaksi na str. 858, 13. Ali i u hrvatskom jeziku upotrebljava se infinitiv dosta često finalno, posve onako, kao i rečenica sa „da“; npr. Da idemo sestre naše *potražiti!* N. prip. 187. (isp. Oj starice moja mila majko! Pokroj na me sve novo odelo, . . . *da* ja idem braca da potražim. N. pj. II, 77.) — Poslah dragog u mlin *mljeti*. N. pj.

---

oblika nema nikakva druga razlika do li ta, da je u prvom obliku subjekat rečenice sa „da“ u 1. licu, a u drugom obliku u 3. licu, i to s toga, što one riječi, koje u prvom obliku govori sam beg (Mustaj-beg), u drugom obliku govori netko drugi (i to pjevač), za koga je Mustaj-beg 3. lice; inače u jednom i u drugom obliku želja (namjera), da lovi po planini, dolazi od Mustaj-bega; a k tomu u jednom i u drugom primjeru dolazi isti vremenski i modalni oblik glagolski. Ali ako se bolje prigleda, nastaje odmah pitanje: Kako može pjevač rečenicom „da on lovi lova po planini“, koja bi upravo imala značiti želju pjevačevu, da Mustaj-beg lovi lova po planini, izreći želju begovu, da on lovi lova po planini? Na ovo pitanje nalazim odgovor u tome, da je finalna rečenica sa „da“ u primjeru: Ode bežo u Kunar planinu, da on lovi lova po planini — nešto drugo nego samostalna željna rečenica: Da on lovi lova po planini! —; i to kopulativna rečenica, koja je po tom, što objašnjuje finalni adverab „za to“ u glavnoj rečenici, postala finalna. Ako se uzme na um, da ima rečeni primjer upravo ovaj smisao: Ode beže u Kunar planinu (za to), da (te) on (sada t. j. onda, kad je u K. p.) lovi lova po planini —, onda se lako razumiju svi momenti, o kojima se ovdje radi: rečenica je sa „da“ finalna, jer objašnjuje finalni adverab (za to); namjera dolazi od subjekta glavne rečenice, jer je finalni adverab (za to) znak (eksponenat) njegove namjere; prezenat „lovi“ upotrebljava se s gledišta onoga vremena, u koje se radnja glagolska vrši; a 3. lice tumači se tim, što govornik (pjevač) o nekom nenazočnom licu upravo nešto tvrdi. Ali uza sve to vrlo rado dopuštam, da su se finalne rečenice sa „da“, pošto su tim načinom postale, stale ispoređivati sa samostalnim željnim rečenicama sa „da“, te se počelo misliti, da upravo od njih i postaju, samo što se lica udešavaju prema gledištu onoga, koji govori (no, kao što je rečeno, niti finalne rečenice tako postaju niti ima tu ikakvo pomjerivanje lica). A pošto se počelo tako misliti, stale su i samostalne željne rečenice sa „da“ utjecati na finalne rečenice. Ali doseg toga utjecanja ja ne mogu konstatirati. Ne sumnjam ni o tom, da će među primjerima, koji će se u § 9. navesti, biti i takovih, u kojima je finalna rečenica sa „da“ doista postala od samostalne željne rečenice, ali ja ih ne mogu izlučiti. S toga mi nije ostalo drugo nego da svoje gledište u tom pitanju s nekoliko riječi onako markiram, kao što sam evo ovdje učinio. Isp. i § 14.

Digitized by Google

here. 238. (isp. Pa je posla na vodicu od ljepotice, *da* donese ladne vode sa Rajevine. N. pj. I, 357.) Više će se primjera navesti u § 9. u bilješkama. Ovdje mi valja istaknuti samo to, da su upravo finalne rečenice sa „da“ uzrok, što finalnoga infinitiva sve više nestaje, i to navlastito po tom, što je u finalnoj rečenici sa „da“ finitnim oblikom glagolskim izrijekom naznačeno i koje lice radnju glagolsku vrši, a kod infinitiva valja da se to istom razabere iz konteksta. K tomu dolazi još i to, da finalni infinitiv može dolaziti samo onda, ako je subjekat glavne rečenice ujedno subjekat radnje izrečene infinitivom (ili ako je lični objekat glavne rečenice subjekat radnje izrečene infinitivom; isp. primjere kod glagolâ „poslati, pustiti“ u § 9.), a finalna rečenica sa „da“ može imati makar kaki subjekat. Isp. i § 6.

9. Evo različnih primjera za finalne rečenice sa „da“ poređanih po alfabetičkom redu onih glagola, koji dolaze u glavnoj rečenici:

Baci koplje crni Arapine, *da* udari bolesna Dojčina. N. pj. II, 467. — To je sve za to, što ne poštuje oca i matere; njima *baci* iza pećke *da* jedu. N. prip. 77. — — Kad ste, braćo, vi taki junaci, kamo noži, kamo vaše sablje, te *ne biste* sa mnom na Kosovu, *da* činite s Turcima junaštvo? N. pj. II, 288. — Tu nek *bude* tvoja mila ćerka, mila ćerka dilber Ikonija, *da* je ljubi paša sa Zagorja. III, 17. — Gde *si* sade, gospodaru Đorđe, *da* se meni na nevolji nađeš, da mi Turci šanac ne private? IV, 223. — Da *je* meni careva devojka, *da* me poljubi u čelo, još bih te više bacio. N. prip. 47. — — Labud *bije* jamu kopitima, *da* dofati zubom gospodara. N. pj. II, 34. — — A kad vidi aga od Ribnika, da mu ništa nema od mejdana, dade pleća, stade *bijegati*, *da* uteče u bela Ribnika. N. pj. III, 397. — — Razvij barjak, četedžija Tale, pa ga pobij Jajcu na kapiju, nek *se beru* pod barjaka Turci, *da* ćeramo po gori dušmane, da ćeramo, da ne ostavimo. N. pj. III, 335.

Ali Momir na čardaku spava, kod njeg' sedi sestra Grozdijanka, nad njim maše granom bosiljkovom, svome bratu *čini* lepa lada, *da* joj bratac mamuran pospava. N. pj. II, 162. — — Majka ga (biser) bere, u krilo meće, u krilo meće, snasi ga *čuva*, kad milu snahu u dvor dovede, *da* miloj snasi na grlo niže. N. pj. I, 231. — Ja ću noćas *čuvati* jabuku, *da* vidim, ko je to bere. N. prip. 15.

Daj mi, dušo, divit i artiju, *da* napišem do dve do tri reči. N. pj. I, 250. — Da mi oće dragi biti, *dala bi* mu čarne oči, *da* i ljubi za života. I, 353. — Kad mi *dadu* zlatni pehar vina, *da* napijem sreću za udaju, ko će tadar sreću odoljeti? I, 395. — *Daj*

Digitized by Google

mi, Bože, od rajevah ključe, *da* od raja otvorimo vrata, da ja dođem proz raj u pakao, da ja viđu ostaralu majku, ne bih li joj dušu izbavila. II, 11. — Boga moli Jugovića majka, da joj Bog *da* oči sokolove i bijela krila labudova, *da* odleti nad Kosovo ravno, i *da* vidi devet Jugovića. II, 304. — Al' car Marku dukate *ne daje, da* on ide piti rujno vino, već *da* mu se kine sa očiju. II, 429. — Nemoj mene *darat'* ni za koga, *da* ne puca jadno srce moje gledajući sirotice svoje. III. 531. — Dukat mi *je* vozarine *dala*, dva dukata, *da* je ne obljubim, a četiri, *da* je ne prokažem. ib. 114. — Hoćeš li mi *dati* ovu svoju kćer, *da* se ženim njome? N. prip. 4. — — Onda *se* on *digne* u svet, *da* traži zanata. N. prip. 36. — Kad Ilija svate pokupio, on *se diže* Lijevnu b'jelome, a *da* vodi Maru Đurkovića. N. pj. III, 478. — — *Dođi,*[1] dušo, u dvorove moje, *da* mi lečiš moje grdne rane. N. pj. I, 351. - Mi *smo došli*, Leko kapetane, *da* u tebe prosimo đevojku. II, 234. — *Dođoše* ti do dve sirotice, *da* j' naraniš leba bijeloga i napojiš vina crvenoga. II, 355. — Možemo li *doći, da* učinimo štetu, pa će biti mesa i vama? N. prip. 13. — A moj *će* majstor *doći, da* kupi konja. ib. 38. — Kad dođe kući svojoj, *dođe* mu stari sluga njegov, *da* ga pita, šta mu je donio za onaj novčić. ib. 43. — — *Dovat'der* mi vode u maštravi, *da* s' napijem studene vodice. N. pj. II, 590. — — Al' *doleće* Osman-barjaktaru s golom sabljom u desnici ruci, *da* Bakalu odsiječe glavu. N. pj. IV, 269. — — Došao sam, *don'o* svadbarinu, *da* dam blago, *da* vodim devojku, da mi niko na putu ne stane. N. pj. II, 423. — Za Milošem odmah pristadoše dvije šure, zeta pristigoše, *doniješe* gospodskoga dara, *da* daruju zeta kod svatova. II, 549. — Idi, brate, Mletku na čaršiju, *donesi* mi tri lista artije, *da* ja pišem do tri sitne knjige, da i šaljem Ivi bracu mome. II, 569. — Još da bješe Čupiću Stojane, ne bi tebe glasnik Drine preš'o, nit' bi im'o ko glas *donijeti, da* ti kaže, kakono je bilo. IV, 272. — Đavo odmah zapita čoeka, kakva ga *je* tu sreća *donijela, da* ga izbavi. N. prip. 145. — — Ture pade u zelenu travu, al' ne može Vide da *dopadne, da* mu rusu odsiječe glavu.

[1] Finalni infinitiv dolazi uz glagol „doći“ u ovim primjerima: Ustade devojka, al' ne sija sunce, veće došlo momče *poljubit'* devojče. N. pj. I, 410. — Tu ima doći mlad kralje s mladijem Pavlom *večerat'*, a s mladom Marom *noćevat'*. N. pj. herc. 239. — N'jesam te doš'o *kumiti*, no sam te doš'o *ljubiti*. ib. 240. — Teb' je doš'o kralj *prositi*. ib. 345. — Nevolja me, majko, naterala, pa sam došla *pitati* tvoga sina, ne bi li mi mogao on za njega što kazati. N. prip. 56. Isp. Ak. rj. II, st. 549[a].

Digitized by Google

N. pj. III, 444. — — Moli vam se ženikova majka, za rana joj snau *doredite*, *da* donese sunca u nedrima, u rukav'ma sjajne mesečine. N. pj. I, 15. — *Doredi* mi vojvodinu Jelu, *da* joj lice pod čadorom ljubim. IV, 156. — — *Dozvala* joj devet drugarica, *da* je uče na đerđefu vesti. N. pj. I, 471.

Ajdemo[1] sudiji, *da* vidimo, čija je devojka. N. pj. I, 422. — *Ajde*, brate, u bijele dvore, *da* s' odmoriš i napiješ vina. I, 543. — *Ajd'* na mejdan, *da* s' nadstreljujemo. II, 357. — *Hajde* mene, kume, u svatove, *da* ti vjenčaš mene i đevojku. II, 581. — *Hajdete* za mnom, *da* vam dam bolju hranu. N. prip. 80. — — *Hodi*[2] k mene, *da* ašikujemo. N. pj. II, 28. — *Odi* k mene, brate, pred tamnicu, *da* ti kažem do dve do tri reči. II, 98. — *Od'te* u dvor, vino *da* pijemo. II, 295. — — Kralj ga *rani* sedam godin' dana, *da* rašćera kićene svatove i *da* otme Roksandu đevojku. N. pj. II, 152.

Otud *idu*[3] tri lovca, *da* streljaju slavuja. N. pj. I, 482. — *Id't'* odatle, deco Arapčadi, *da* ja o vas ne ogrešim duše. II, 374. — Kad u jutru jutro osvanulo, *iđe* Janko u kulu bijelu, *da* obađe mlad-Jakšića Mitra, ali Mitra u kuli ne nađe. II, 618. — Nemoj plakati, majko! *Idem* ja, *da* ih tražim. N. prip. 27. — — *Imaš* li, majko, kakav znak od mojih sestara, *da* ponesem? N. prip. 28. — Što 'vo *nema* vjerne ljube moje, *da* prifati konja po adetu? N. pj. herc. 83. — — Što mi đece *išteš* devetoro, *da* mi

[1] Teško je odlučiti, koji primjeri s „hajde, hodi" idu ovamo, u kojima li je „hajde, hodi" samo invitativna riječ pred željnom rečenicom (isp. § 26, d.); navedeni primjeri idu svakako ovamo, jer se u njima kazuje i smjer radnji izrečenoj riječima „hajde, hodi". — Primjeri s finalnim infinitivom: Ajde, ajde, lepa Janjo, *sterat'* ložnicu. N. pj. I, 613. — Nego uzmi dva klenova štapa, o ramenu prosjačku torbicu, pa ti hajde *prosit'* po svijetu. N. pj. herc. 100. — Hajd'mo *leći*, Boga *reći*. ib. 322. — Nego ajdemo *skupiti* pedeset talijera, pa da pošljemo u Mletke trojicu od nas, da kupe. N. prip. 288. Isp. Ak. rj. s. v. hajde.

[2] Finalni infinitiv dolazi u ovom primjeru: Odi, Zejno, večer' *večerati*. N. pj. I, 384. Isp. Ak. rj. III, 644[b].

[3] Primjeri s finalnim infinitivom uz glagol „ići": Hoću l' ići, majko, za grad na livadu trave *nakositi*, vode *napojiti*, zopcu *ustaknuti*? N. pj. I, 388. — Idem, sejo, u Kosovo ravno za krst časni krvcu *proljevati* i za vjeru s braćom *umrijeti*. II, 291. — Car se maši rukom u džepove, te mu daje hiljadu dukata, da on ide grdne rane *vidat'*. II, 368. — Sad na noge, moji sokolovi, te čuvajte straže od Turaka, a ja idem sanak *boraviti*. II, 507. — On javi ocu i majci, da je njegov brat, a njihov sin mrtav i da ga ide *tražiti*. N. prip. 118. Isp. Ak. rj. IV, 94[b].

Digitized by Google

đecu vodiš u Kosovo, u Kosovo, da ih kolju Turci, nemoj, zete, više progovarat'. N. pj. II, 270. — Od Soluna *ište* zatočnika, *da* iziđe njemu na mejdana, da junački mejdan podijele. II, 460. — — *Išeta* pred njeg' Jelena, Jelena sestra rođena, *da* bratu konja privati. N. pj. I, 586. — — Ako li se toga proći ne ćeš, *da* careve zemlje ne gazimo, *da* careve raje ne taremo, *iziđi* mi na mejdan junački. N. pj. IV, 296. — O aždajo, o aždajo! ta *iziđi* mi danas na mejdan, *da* se ogledamo, ako žena nisi. N. prip. 46. — — *Iznesi* mi jednu kupu vina, imam slugu pod bijelom kulom, *da* s' napije crvenoga vina. N. pj. III, 252. — Putujući tako nađe kraj mora nekaku đecu, koja *su bila iznela* mačka, *da* ga ubiju i u more bace. N. prip. 41. — — Hajd' uljezi caru u saraje, te *izvedi* gojena Labuda, *da* bježimo, sinko, po svijetu. N. pj. II, 27. Šta mi *nisi kazala*, da moj dragi boluje, *da* mu nosim ponude? N. pj. I, 179. — Nu uvjedžbaj, i pravo mi *kaži*, đe su brodi na toj vodi ladnoj, *da* ja moga konja ne uglibim? II, 278. — *Kaži* mene bilja od omražja, *da* omrazim snahu sa đeverom. N. pj. herc. 147. — — *Krenulo se*[1] malo i veliko, *da* se bije boja svekoliko. N. pj. IV, 316. — — Devet stotin' jesam sakupio, još mi valja *kupiti* stotinu, *da* nijesam kaurinu dužan. N. pj. III, 134. — Buljubaša Bjelić Ignjatije! *Da*[2] ne činim mira sa Turcima, niť *da* držim vjere u Turcima: *kupi* društvo po bogatoj Mačvi! IV, 274. I kad se smrkne, on otide pod jabuku pa *legne* pod njom. *da* je čuva. N. prip. 15. — Stojša kad dođe na onu česmu, napije se vode 'pa *legne* malo u hlad, *da* se odmori. ib. 28. — Kad počnu *lijegati*, *da* spavaju, onda reče najstariji brat. ib. 187.

Uvatiše tri lovca i odneše slavuja, *metnuše* ga u dvore, *da* im drage veseli. N. pj. I, 482. — — *Ne može* se raspasati mlada. *da* joj Ture ne ugleda dojke. N. pj. III, 353.

Gde *ću naći* zmiju u duvaru, *da* joj kažem od cara pozdravlje? N. pj. II, 56. — Ne mo'š, kralje, temelj podignuti, a kamo li sa-

[1] Finalni infinitiv dolazi u ovom primjeru: Kad to sasluša carev sin, uzme orla pa konja, pa š njim u galiju, te se opet krenu *putovati*. N. prip. 239.

[2] Smisao: Da ne kažeš, da činim mir s T. i da držim vjeru u T., zapovijedam ti: kupi društvo po b. M. Bjelić je Ignjatije prekorio Čupića Stojana: „Vi s Turcima mira učinite, jedni drugim vjeru zadajete“. A Čupić da bi taj prijekor odbio, zapovijeda Bjeliću, da kupi društvo. Rečenice sa „da“ pokazuju dakle upravo, s kojom namjerom Čupić Bjeliću zapovijeda, da kupi društvo.

[3] Primjeri s finalnim infinitivom: Marko leg'o *sanak boraviti*. N. pj. II, 338. — Posle večere legnu *spavati*. N. prip. 75.

Digitized by Google

graditi grada, dok *ne nađeš* dva slična imena, dok ne nađeš Stoju i Stojana, *da* zaziđeš kuli u temelja. II, 116. — - Idući naprijed nastupe na gomilu vukova, te vuci *napanu* na njega i na vjerenicu mu, *da* ih rastrgnu. N. prip. 222. - — I velike šance *napraviše, da* se iz njih od Turakah brane. N. pj. IV, 317. — — Ona šta će, *da* je otac ne vjenča i *da* pas pasu kao prikazanije ne kazuje, *naumi*, da ubije sama sebe. N. prip. 115. — — A *navali* i muško i žensko, no *da* sretu u polju svatove. *da* učine seir od svatova, i *da* vide, je l' istina tako, *da* poznaju zeta duždevoga, je l' istina, kako ljudi kažu, da m' ljepote u daleko nema. N. pj. II, 547. — — Uranila Omerova majka, *nosi* kitu sitnoga bosiljka. *da* probudi dvoje mladenaca. N. pj. I, 246. - A za Boga, moja vodo ladna, *ne nosi* mi pismo ni hartiju, nego pamet Materina zlata, *da* mi dođe u bijele dvore. I, 475. - - Već me *nosi* mome b'jelu dvoru, mome dvoru, mojoj staroj majci. *da* mi majka moje rane vida, ljuba moja *da* stere postelju, seja moja *da* me vodom poji. III, 226.

Obojicu *hoću obj*esiti o vratima grada Vučitrna, po svijetu *da* me ne sramote. N. pj. II. 135. - - - *Odreši* mi bele ruke moje, *da* umijem moje belo lice, da ne idem grdna među devere. N. pj. I. 536. -- — Sabljom Šarcu *osiječe* glavu, *da* mu Šarac Turkom ne dopadne, da Turcima ne čini izmeta, da ne nosi vode ni đuguma. N. pj. II, 441. — -- Pa je care *opravio* sluge u bijelu crkvu Filindara, *da* dovedu kaluđera Sava. N. pj. III, 68. — Kad bude u jutru, carev sin ustane i *oprari se* na jezero, *da* čeka paunice. N. prip. 17. — - Pogibe im hodža iz Stambola, kog *je* care *bio opremio*, *da* po zemlji blage zbori r'ječi. N. pj. IV, 237. — — Takvi junak nikad ne umire, no *ostaje*, *da* se spomenuje. N. pj. IV, 89. — Kad sutradan *ostane*[1] drugi brat, *da* čuva krušku, dođe opet anđeo. N. prip. 79. — — Bogom brate, Rade neimare, *ostavi* mi prozor na očima, *da* ja gledam ka bijelu dvoru, kad će mene Jova donositi i ka dvoru opet odnositi. N. pj. II, 124. -- Oj svatovi, moja braćo draga! Čekajte me u belome dvoru, dok *otidem*[2]

[1] Primjer s finalnim infinitivom: Tako oni dva mlađi brata zaspe, a najstariji ostane stražu *čurati*. N. prip. 187.

[2] Primjeri s finalnim infinitivom: Ode sluga preko b'jela sv'jeta, ode *tražit'* dva slična imena. N. pj. II, 116. — Ode njemu ljuba *govoriti*. II, 352. — Naljuti se Vilip-Madžarine, pa potrže perna buzdovana, ode *biti* pred mehanom Šarca. II, 353. — Onda ministar otide opet *sparati*. N. prip. 251. — — Isp. i ove primjere, u kojima su rečenice kopulativne: Pa je Todor užegao sveću, pa otide dole u tamnicu *te* stavio sužnjem večerati. N. pj. II, 97. — Čoban kad čuje to, otide svome gospodaru *te* mu kaže. N. prip. 12.

Digitized by Google

na nove pazare, *da* ja kupim svile svakojake, da ja pletem mrežu šarovitu, da ja tražim po moru devojku, il' ć' u meni živo srce pući. N. pj. II, 23. — Pa se Jovan bači na Labuda, on *otide* zemljom i svijetom, *da* on traži svoju postojbinu. II, 37. — Ja *otido* (= otići ću), *da* sablju napojim, da napojim krvi od Turaka. IV. 231. — *Ode* k đevojci, ali ne *da* je prosi, nego samo *da* je vidi i *da* je nešto pita. N. prip. 101. — — Kaurine, *otvori* kapiju, *da* vidimo, ludi kaurine, kako Marko krsno ime služi. N. pj. II, 433.

Tad' *pobježe* Hasanaginica, *da* vrat lomi kule niz pendžere. N. pj. III, 528. — — Pričekaj me, mlada Imbra majko, dok ja *pođem*[1] u rosne livade, *da* upitam moje čisto zlato, hoće l' uzet' mlada Imbra tvoga. N. pj. I, 473. — Sad *sam pošo* u kršnu Kladušu, *da* ja prosim Mujinu Hajkunu, da je vodim, da se ženim njome. III, 98. — Pa *pođoše* u banju na vodu, *da* bijele prebijelo lice. III, 296. — Pa *pođe* da ide. N. prip. 11. — Posle toga opravi se Stojša na put, oprosti se sa sestrom i zetom pa *pođe da* traži trećega zmaja. ib. 32. — Kad *pođe* car *da* se ženi, raspiše po svemu svetu. ib. 224. — — *Podiže se*[2] Zmaj-Despote Vuče preko mora Mletku Latinskome, *da* on prosi lijepu đevojku u nekaka bana od Mletaka. N. pj. II, 577. — — Čuješ mene, Zmaj-Despote Vuče! Dođi mene ka Kruševcu gradu te *pogubi* zmaja od Jastrepca, *da* mi zmaje caricu ne ljubi. N. pj. II, 258. — — Miloša smo zetom učinili, i Milošu dare *poklonili*, *da* prevede tebe preko mora i bez kavge i bez muke naše. N. pj. II, 554. — — A kad začu vojevoda Janko, on *poleti* niz to polje ravno, *da* ufati gizdavu divojku. N. pj. I, 595. — — *Pošlji*[3] meni onu krpu platna, . . . *da* zavijem moje grdne rane. N. pj. I, 560. — Za njim *posla* dvije vjerne sluge, *da* gledaju, da ne umre Marko. II, 368. — E *ću poslat'* dijete Nikolu, *da* donese vode iza gore. III, 553. — Šćer ga *pošlje*, *da* spava,

[1] Finalni infinitiv dolazi u ovim primjerima: On donese mačka na galiju pa pođe dalje *putovati*. N. prip. 42. — Nakom nekoliko dana izođene se što najljepše mogaše i pođe *prositi* u cara đevojku. ib. 102. — I odmah stanu se opremati sva tri brata, uzmu novaca za puta pa pođu *tražiti* sestre svoje. ib. 187. — Okolo samoga podna ide gospodar rasrđen, da ga zove, kucne mu na vrata, đe je *spavati* pošao, i on mu otvori. ib. 287.

[2] Primjer s finalnim infinitivom: Podiže se Srpski car Stepane iz Prizrena mesta ubavoga, podiže se itar lov *loviti*. N. pj. II, 155.

[3] Primjer s finalnim infinitivom naveden je u § 8., a primjer, u kojem iza glagola „poslati“ dolazi kopulativna rečenica sa „te“, u § 7. na početku.

Digitized by Google

obećavajući, da će ona sve to učiniti. N. prip. 106. — A *potеže* sablju okovanu, *da* on Vuku odsiječe glavu. N. pj. II, 585. — — Pa *su* britke sablje *povadili*, *da* junački megdan podijele. N. pj. II, 283. — — — *Pušti*[1] zmaje đevojčicu, *da* u majke svoje pođe. N. pj. I, 190. — Već me *pusti*, care poočime, *da* proslavim moje krsno ime po zakonu i po običaju. II, 365. — A kad Komnen u planinu dođe, on mi *pusti* tiće sokoliće, *da* vataju utve zlatokrile. II, 457. — Samo me *pusti*, *da* prenoćim, a sjutra ću poći. N. prip. 107. — — Daj me *puštaj* u planinu živu, *da* naberem po Miroču bilja, da zagasim rane na junaku. N. pj. II, 218.

Kad u jutru osvanu nedelja, rano *rane*[2] sedam đevojaka, *da* zaite vode na Morišu. N. pj. II, 639. — — Pevaj, brate, braću *razgovaraj*, *da* nam braća u more ne skaču. N. pj. III, 298.

U sto *sjede*[3] Crnojević Ivo, *da* s' odmori, *da* mu čizme skinu. N. pj. II, 528. — *Sjedi* dolje, moja vjerna slugo, *da* zajedno već' večeramo. III, 138. — *Skočih*[4] jadna iz dušeka, *da* dam vode svekrvici. N. pj. I, 308. — *Skoči* Ture Boičić Alija, *da* privati konja pod delijom. III, 352. — — — Pa car *šalje* dva ulaka mlada, dva ulaka, dva svoja nećaka, *da* dovedu lepotu đevojku. N. pj. I, 159. — — Moju majku vjerno *služi*, *da* se na te ne potuži. N. pj. I, 54. — — *Spremi* mene tanke brašnjenice, *da* ja idem prositi đevojku. N. pj. II, 331. — Kad *se* Stojša već *spremi*,[5] *da* ide, reče materi. N. prip. 28. — — *Stani* malo, Ćaja-pašinice, *da* ti jade potekar kažemo. N. pj. IV, 350. — — *Svrati* nam *se*, mila majko naša, *da* mi tebe užinati damo. Nar. pj. III, 532.

Trže sabljom i desnicom rukom, da đevojci odasječe glavu. N. pj. herc. 21.

Ne udara Golotrba Iva, *da* đevojku kroza nj ne ubije, već dorata među oba oka. N. pj. III, 101. — — Već kad meni sudni časak

---

[1] Primjer s finalnim infinitivom: I pušti ju ružu *brati*, ružu brati, v'jence *viti*. N. pj. I, 189.

[2] Finalni infinitiv dolazi u ovom primjeru: Rano rani Turkinja đevojku na Maricu *bijeliti* platno. N. pj. II, 340.

[3] Primjeri s finalnim infinitivom: Sjede Miloš sitnu knjigu *pisat'*. N. pj. II, 246. — Sjede Marko večer' *večerati*. II, 364.

[4] Finalni infinitiv dolazi u ovom primjeru: Koja skoči konja *primat'*, tu ja uzeh sam za sebe; koja skoči vode *dat'*, tu ja uzeh baš za brata. N. pj. I, 306.

[5] Primjer s finalnim infinitivom: Spremaju se dalek' *putovati*. N. pj. II, 575.

Digitized by Google

dođe, *ukopaj* me na drumu široku, *da* s' naslušam trupka od konjica i jauka od dobri junaka. N. pj. II, 509. — — *Uranio* starac kaluđere na Dunavo na vodu studenu, *da* zavati vode na Dunavu, da s' umije i Bogu se moli. N. pj. II, 64. — — *Ustan*'[1], ropče, moj po Bogu brate, *da* bježimo preko vode Save. N. pj. I, 577. — U Nedića nestade džebane, a ne mogu na noge *ustati*, *da* potraže po društvu višeka. IV, 173. — — A kad dođeš dvoru Sinanovu, hoće tebe aga *ustavljati*, *da* mu činiš izmet u odžaku. N. pj. III, 133. — — Povrni se, Mujo, na tragove, *uzmi* moga maloga vrančića, *da* ne višti pusti proz planinu. N. pj. II, 50. — Mogu l' biti voljan na besjedi, da ja *uzmem* sestru Kandosiju, da je uzmem za ljubu vijernu, *da* se carsko ne razlazi lice, da se carsko ne rastura blago? II, 130.

Vodite me caru roditelju, *da* ja pitam roditelja moga, za što mene oće da obesi. N. pj. II, 163. — Što li si se na me naljutio, te m' ne *vodiš* za bijelu ruku, *da* dvorimo kićene svatove? III, 495. — — Nasred b'jele crkve Vilindara onđe starac ukopao Marka, biljege mu nikakve *ne vrže*, *da* se Marku za grob ne raznade, da se njemu dušmani ne svete. N. pj. II, 444. — Tu *ću vrći* brata Ibrahima, *da* kraljuje i da gospoduje. IV, 79.

Kad to začu Mićo Anđelijću, on *zaiska* divit i hartije, *da* on Vuku sitnu knjigu piše. N. pj. III, 413. — — Kad on i treći put *zamahne*, *da* ga udari, onda mu sestra rukom pokaže, da ga udari u život. N. prip. 8. — — Jetrvice, po Bogu sestrice! *Ne znaš* kaka bilja od omraze, *da* omrazim brata i sestricu? N. pj. II, 15. — — Majka je na smrti, pak te *zove*, *da* te blagosovi, da na tebe kletva ne ostane. N. pj. II, 136. — Car me *zove* na njegovu vojsku, *da* vojujem za devet godina bez promjene, moja mila ćerko! III, 293. — Kada dođe vrijeme, da rodi, *ne zovi* druge babice, *da* dijete obabi, nego mene. N. prip. 213. — Isp. Ak. rj. II, 175, 5. — O rečenicama sa „da ako“ isp. Rad knj. 134. str. 35. i d.

III. Eksplikativne rečenice.

10. Tako zovem one rečenice sa „da“, kojima se bilo glagol bilo pridjev ili imenica glavne rečenice o b j a š n j u j e; npr. Onda carev sin zapovedi, *da* svi izlaze jedan po jedan i *da* idu kud je kome drago. N. prp. 50. Često se rečenica sa „da“ može shvatiti kao objekat glagola u glavnoj rečenici (tako baš u navedenom primjeru).

[1] Primjer s finalnim infinitivom: Usta baba lonce *gledat'*, nogu prelomi; usta starac babu *tražit'*, bradu zapali. N. pj. I, 522.

Digitized by Google

I za takove rečenice držim, da su postale od rečenica, koje su isprva bile samo kopulativne, pa po tom da je i konjunkcija „da“ u njima od kopulativne postala eksplikativna. Da bi se vidjelo, kako je do toga došlo, ogledat ćemo iz bližega one eksplikativne rečenice, što pripadaju glagolu „dati“, koji je jedan od najobičnijih takovih glagola, uz koje dolaze eksplikativne rečenice sa „da“.

Polaziti valja i ovdje od rečenica s konjunkcijom „te“; npr. Tako mi je Bog dao, *te* sam trudna ostala. N. prip. 53. — I Bog im da, *te* steku u svačemu. ib. 71. — Može Bog dati, *te* ću naći i braću i vodu. ib. 237. — U ovim primjerima nemamo upravo ništa drugo nego dvije samostalne rečenice svezane kopulativnom konjunkcijom „te“. Ali se već i u njima može druga rečenica shvatiti tako, kao da objašnjuje glagol „dati“ u prvoj rečenici, kao da se njom tomu glagolu kazuje objekat ili upravo (budući da objekat može biti samo nominalan) sadržaj njegovu objektu: to, te bi se u prvom od navedenih primjera moglo kazati: Bog mi je dao (to): te sam ostala trudna; ili druga se rečenica može shvatiti tako, kao da se njom odgovara na pitanje: Što ti je Bog dao?

I dvije podložne rečenice iste vrste mogu biti tako svezane kopulativnom konjunkcijom „te“; npr. Ako Bog da i sreća od Boga, *te* pogubim tvoga brata mila, uzet ću te sebi za ljubljenje. N. pj. III, 381. — Ako Bog da, *te* ti zdravo dođeš, ne ću znati, što ću tebi dati. IV, 301. — Ako bi mi Bog i sreća dala, *te* bi gradske plijenio ovce, dobar ću ti dio ostaviti. IV. 417. Ni u ovim primjerima nemamo ništa drugo nego dvije podložne rečenice iste vrste svezane kopulativnom konj. „te“, tako da bi prvi od navedenih primjera imao upravo glasiti: Ako Bog da i sreća od Boga, te (ako) pogubim tvoga brata mila, uzet ću te sebi za ljubljenje. Ali se druga rečenica može shvatiti i tako, da se njom kazuje objekat glagolu „dati“ u prvoj rečenici ili upravo sadržaj njegovu objektu: to, kao da bi se kazalo: Ako Bog da i sreća od Boga to: te pogubim tvoga brata mila etc. Takomu shvaćanju ide u prilog i to, što u drugoj rečenici nema hipotetičke konjunkcije „ako“. Isp. i § 15.

Dvije željne rečenice svezane su kopulativnom konj. „te“ u primjeru: Bog bi dao, *te* bi dobro bilo! N. pj. III, 520. — ali se opet druga može shvatiti tako, kao da se njom kazuje objekat glagolu „dati“ u prvoj ili upravo sadržaj njegovu objektu: to.

Isto vrijedi za ove primjere, u kojima su dvije željne rečenice različna oblika svezane kopulativnom konjunkcijom „te“: Kun' ga,

Digitized by Google

majko, i ja ću ga kleti: Eda Bog da, *te* se obesio! o zlu drvu o mom belu grlu; eda Bog da, tavnice dopao! tavnica mu moja nedra bila etc. N. pj. I, 382/3. — Eda Bog da, dva vrana gavrana, *te* vi mrka opanula krila, *te* sa šnjima više ne letili, ni glasova Bosni donosili. IV, 350. — Prvi od navedenih primjera zanimljiv je i s toga, što u njemu slične dvije rečenice, kao one, koje su svezane kopulativnom konjunkcijom „te“, dolaze bez ikakve konjunkcije (eda Bog da, tavnice dopao!)

Upravo tako upotrebljava se i konjunkcija „da“, samo što se rečenica sa „da“ odlučnije od rečenice sa „te“ osjeća kao takova, kojom se kazuje objekat glagolu „dati“ ili upravo sadržaj njegovu objektu: to, t. j. kao eksplikativna; npr. Bog će dati, *da* će dobro biti! N. pj. III, 551. — Bog bi dao, *da* bi dobro bilo! III, 520. (gdje se isti primjer nalazi s konjunkcijom „te“, kako je sprijed naveden). — Ako bi ti Bog i sreća dala, *da* [upravo = te (ako)] ti vode na silu đevojku, ti ušetaj u kulu bijelu. N. pj. I, 51. — Eda je Bog dao, *da* [upravo = te (eda)] ste našli vodu? N. prip. 242. — Nije li Bog dao, *da* si [upravo = te (ni)jesi (li)] našao, što si tražio? ib. 241. — U svima tima primjerima, ako i jest rečenica sa „da“ već eksplikativna, ipak vršenje njezine radnje pada u ono vrijeme, koje oblik glagolski pokazuje.

11. Ali ima i takovih primjera (a njih je kud i kamo najviše), da se radnja eksplikativne rečenice sa „da“ (s gledišta onoga vremena, u koje se govori) ne vrši u ono vrijeme, koje oblik glagolski pokazuje. To su primjeri, u kojima u rečenici sa „da“ dolazi imperfektivni prezenat s bezvremenskim značenjem ili perfektivni prezenat, npr. Daje paša tri tovara blaga, i dat će mu po sandžaka svoga, te *da* sudi (misli se: te će mu dati, da sudi), kako paša sudi. N. pj. III, 324. Radnja, koja se izriče prezentom „sudi“, ne vrši se u sadašnjosti (t. j. u vrijeme, kad govornik govori), nego govornik se kao prenosi u ono vrijeme, kad će se radnja glagola „dati“ izvršiti, te meće glagol „suditi“ u prezenat, jer je njegova radnja sada za nj doista sadašnja. Pa i konjunkcija „da“ može se s gledišta toga vremena shvatiti kao kopulativna; govornik kaže upravo: Paša će mu dati, da (= te) on (onda, kad će mu paša dati) sudi, kako paša sudi. Ali kako prezenat „sudi“ ne pokazuje, kako je radnja glagola „suditi“ temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se govori, shvaća se s gledišta toga vremena, kao da se njim ne kazuje vršenje te radnje u neko određeno vrijeme, nego samo vršenje njezino bez obzira na vrijeme, pa po tom da

Digitized by Google

se njim ne kazuje zbiljska, nego samo pomišljena radnja, tako da se njim kazuje samo objekat glagolu „dati“ u glavnoj rečenici ili (budući da objekat može biti samo nominalan) da se njim kazuje samo (apstraktni) sadržaj tomu objektu (: to), kao da bi se kazalo: dat će mu paša (to): da sudi, kako paša sudi. Tako prezenat „sudi“ dobiva bezvremensko značenje (s gledišta onoga vremena, u koje se govori), a „da“ značenje eksplikativne konjunkcije. Takovi su i ovi primjeri: Da Bog da, sam *da* ne znaš, a drugoga da ne pitaš! N. posl. — Mehandžija! daj, *da* pijem vina. N. pj. II, 143. — Slugam' dade, *da* mu vino služe. II, 94. — Odmah carev sin da slugama, *da* nose, što treba. N. prip. 240.

Posljednja dva primjera pokazuju, da u podložnoj rečenici ostaje prezenat, ako u glavnoj rečenici dolazi i preterit, te se radnja podložne rečenice može vršiti i u prošlosti (kao baš u ova dva primjera). Pa to je i posve naravno, jer kad se radnja podložne rečenice temporalno ne određuje prema onomu vremenu, u koje se govori, nego prema onomu, u koje se vrši, onda vrijedi pravilo, da je imperfektivna radnja za ono vrijeme, u koje se vrši, svagda sadašnja. Tako i ovaj momenat dokazuje, da se za takav prezenat u podložnoj rečenici doista može kazati, da mu je značenje bezvremensko.

Pošto se u eksplikativnim rečenicama sa „da“ stao upotrebljavati imperf. prezenat s bezvremenskim značenjem, mogao se po pravilu spomenutom kod konsekutivnih rečenica (u § 4.) upotrebljavati i perfektivni prezenat, koji dolazi veoma često; npr. Ako mu konjic oronu, da Bog da, *da* mu prerone! Ako ga glava zabole, da Bog da, *da* ga preboli! N. pj. I, 225. – Da Bog da, sine, *da* zdrav otideš, da zdrav otideš, i natrag dođeš! I, 490. — Da Bog dade, *da* se razumremo, al' *da* jedno drugo ne vidimo! III, 433. — A svinjarče joj kaže, da će joj dati prase, ali da mu da, *da* joj vidi grudi. N. prip. 256. – Daj mi, Bože i Bogorodice! *da* ja koga na vodi zastanem. N. pj. I, 424. – Bila jedna sirota žena, koja nije imala od srca poroda, pak se molila Bogu, da joj da, *da* zatrudni, makar zmiju rodila. Bog joj da, *te* zatrudni. N. prip. 51. (isp. i 52.). — Idi, sinko, traži opet onu devojku, ne bi li Bog dao, *da* te opet izbavi. ib. 68.

12. Napokon dolazi u posve onakom smislu, kao eksplikativna rečenica sa „da“ i bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom, uz glagol „dati“ i infinitiv; npr. Ti nam daj vince veselo *piti*, veselo piti, u časti *biti*. N. pj. I, 78. — Al' đevojke sjele večerati,

Digitized by Google

dadoše mi lučem *svijetliti*. I, 323. — Daj nam Bože, *vojevati*, a Morave ne broditi. I, 431. — Mili Bože, na svem' tebe fala! Ti mi dade danas ga *desiti*. II, 589. — Ako mene Bog *uteći* dade, na čast, braćo, svakom po devojka. II, 641. — Daj mi *poći* rodu u matere, ele sam se uželjela majke. N. pj. herc. 92. — Kad dođe kući, baba njemu da *jesti*. N. prip. 24. — U primjerima, u kojima je „dati“ u preteritu, moglo bi se misliti, da infinitiv ne stoji u onakom smislu, kao rečenica sa „da“ i bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom, nego u onakom, kao rečenica sa „da“ ili „te“ i preteritom, tako da bi se npr. u navedenom primjeru iz N. pj. II, 589. infinitiv mogao zamijeniti ovako: ti mi dade, da (te) ga danas *desih*. Ali ako se gleda na to, da infinitiv znači radnju glagolsku bez obzira na vrijeme, vidi se, da pravi smisao infinitiva pogađa samo ovakova zamjena njegova: ti mi dade, da ga danas *desim*. (Istina je, da je Zmajognjanin Vuk doista danas desio Porču, samo se to ne kazuje infinitivom). A potvrđuje se to i tim, što onda, kad je glagol „dati“ negativan, nigda ne dolazi negacija uz infinitiv, a kad bi vrijedilo ono shvaćanje infinitiva, koje je prije spomenuto, valjalo bi da negacija bude i uz infinitiv; npr. Bog ubio dva slavuja mlada! Svu noć meni *zaspat'* ne dadoše. N. pj. I, 482. (ne = ne dadoše, da (te) ne zaspah; nego = ne dadoše, da zaspim). Isp. još: Ne da vila temelj *podignuti*, a kamo li sagraditi grada. II, 117. — Ti meni ne dade *večerati*. N. prip. 282.

Tako dolazi infinitiv u sukob s rečenicom sa „da“, kojom se može izreći ono isto, što i infinitivom, samo jasnije, jer se u rečenici sa „da“ vidi i od koga radnja glagolska u rečenici sa „da“ dolazi, što se kod infinitiva ne vidi svagda (isp. n. pr. ova dva primjera: Je l' slobodno, care gospodine, *da* ja *idem* na mejdan u polje? N. pj. II, 144. — Je l' slobodno na veselju tvome *poigrati* sitno kaluđerski. N. pj. II, 372.) A valja na um uzeti i to, da eksplikativni infinitiv (ako nije sam subjekat, kao n. pr. kod bezličnih glagola „treba, valja“, kod srednjega roda pridjevâ pa kod nekih imenica, npr. grjehota, sramota; primjere vidi u § 14.) može dolaziti samo onda, ako je subjekat glavne rečenice ujedno subjekat radnje izrečene infinitivom [resp. ako je lični objekat glavne rečenice subjekat radnje izrečene infinitivom; isp. netom navedene primjere za infinitiv kod glagola „dati“ pa primjere za infinitiv kod glagolâ s postulativnim značenjem (n. pr. kazati, moliti, zapovijedati i dr.) navedene u bilješkama uz § 14.], a eksplikativna rečenica sa „da“ može imati makar kaki subjekat; ali ipak ima glagolâ,

Digitized by Google

kod kojih eksplikativna rečenica mora imati isti subjekat, kao i glavna (npr. moći, početi, smjeti i dr.), a kod kojih glagola lični objekat rečenice valja da bude subjekat radnje izrečene infinitivom, valja da bude subjekat i eksplikativne rečenice. Isp. § 8. str. 26.

13. Kao glagolu, tako može eksplikativna rečenica sa „da" pripadati i pridjevu ili imenici. Da objasnim i jedan takav primjer! U primjeru: Kad će ono krasno vreme doći *i* momci se prodavati poći! N. pj. I, 314. — nemamo upravo ništa drugo nego dvije samostalne rečenice (dva pitanja, koja prelaze u želje) svezane kopulativnom konjunkcijom „i". Osobito je u njima samo to, da u drugoj nema interogativne riječi „kad" (a upravo bi čitav primjer imao glasiti ovako: kad će ono krasno vreme doći i (kad) će se momci prodavati poći! — ali se „kad" ne ponavlja). Ali se druga rečenica može shvatiti i tako, kao da se njom kazuje atribut riječi „vrijeme" u glavnoj rečenici (na pitanje: koje vrijeme?) ili upravo sadržaj njezinu pronominalnomu atributu „ono", kao da bi se kazalo: Kad će doći ono vrijeme: i momci će se prodavati poći. Upravo onako, kao „i"[1] u navedenom primjeru, upotrebljava se „te" u ovom primjeru: Zeman (= vrijeme) dođe, *te* ti domu pođe. N. pj. II, 525. — Tako dolazi i „da", ali samo u rečenicama, koje se ne mogu shvatiti drukčije nego tako, da se njima kazuje sadržaj (izrečenomu ili neizrečenomu) demonstrativnomu pronominalnomu atributu riječi „vrijeme" t. j. u rečenicama s bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom (ali isp. rečenice sa „da ću", o kojima se govori u § 24., pa rečenice s kondicionalom, o kojima se govori u §§ 31—33.); npr. Kad dođe vrijeme, *da* carica ženi sina, reče mu. N. prip. 215. — U ovom primjeru prezenat „ženi" ne znači sadašnjosti s gledišta onoga vremena, u koje se govori, nego s gledišta onoga vremena, u koje se radnja glagola „ženiti" vrši, kao da bi se kazalo: Kad dođe vrijeme, da (= te) carica (u to vrijeme) ženi sina. Prezenat „ženi" ima dakle s gledišta onoga vremena, u koje se govori, bezvremensko značenje. Njim se ne kazuje zbiljska, nego samo pomišljena radnja. (Carica je do duše doista ženila sina; samo se to ne kazuje prezentom „ženi"). A čitava se rečenica sa „da" shvaća tako, kao da se njom kazuje samo (apstraktni) sadržaj neizrečenomu pronominalnomu atributu riječi „vrijeme" (na pitanje: koje vrijeme?), kao da bi se kazalo: Kad dođe (to) vrijeme: (da) carica ženi sina.

[1] Jamačno se često nalazi „i" u takovim funkcijama, kakve su za „te" konstatirane u ovoj raspravi, ali ja nijesam za njih prikupio primjera.

Digitized by Google

Tako „da“ i ovdje dobiva značenje eksplikativne konjunkcije. Onaki primjeri, kakav je naš, dokazuju dakle, da je bilo i onakih rečenica sa „da“, kakve su navedene sa „i“ i „te“. Isporedi još ove primjere: Kad dođe vreme, *da* se breme ima, ona rodi muško čedo. N. prip. 27. — Kad već dođe vreme, *da* se sahranjuje, opet joj muž prišapće. ib. 280.

Što imperf. prezenat u rečenici sa „da“ može imati bezvremensko značenje, to je po onom, što je sprijed (str. 9.) razloženo, učinilo, da u njoj može dolaziti i perf. prezenat, npr. Dođe vreme, *da* s' svedu mladenci, da se svede momče i devojka. N. pj. II, 58. — Kad ga već starost obuzme, dođe vrijeme, *da* umre. N. prip. 185. — Kad dođe vreme, *da* me uzmu od tebe, ne daj me nikome u ruke, nego udri mnome o zemlju. ib. 39. — Kada dođe vrijeme, *da* rodi, ne zovi druge babice, da dijete obabi, nego mene. ib. 212.

Napokon dolazi u onakom smislu, kao rečenica sa „da“ i bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom, uz imenicu „vrijeme“ i infinitiv; npr. Popevajte mi ptičice, sad vam je vreme *pevati*, a meni tužnoj *plakati*. N. pj. I, 288. — Spremajte se, kićeni svatovi! Vrijeme je dvoru *putovati*. II, 151. — Ustanite, dragi gospodaru! Jeste nama *putovati* vreme. II, 301. — Tako evo i ovdje infinitiv dolazi u sukob s rečenicom sa „da“, pa i ovdje izlazi kao pobjednica rečenica sa „da“.

14. Što je ovdje nešto opširnije razloženo za eksplikativnu rečenicu sa „da“, koja se prislanja uz glagol „dati“ ili uz imenicu „vrijeme“, to vrijedi i za eksplikativnu rečenicu sa „da“, koja se prislanja uz različne druge glagole, pridjeve i imenice. Samo valja na um uzeti, da stvarni objekat glagola ili pridjeva u glavnoj rečenici, kojemu se eksplikativnom rečenicom sa „da“ kazuje sadržaj, može osim akuzativa (kao kod glagola „dati“) biti u drugom kojem padežu; tako se npr. kaže: bojim se toga da - , čudim se tomu da —, rad sam tomu da - - itd.; a može biti i u padežu s prijedlogom, npr. odvraćam nekoga od toga da - -, nagonim nekoga na to da —, radim o tom da — itd. Ali ne samo objektu, nego i subjektu glavne rečenice može se eksplikativnom rečenicom sa „da“ kazati sadržaj, npr. palo mi je na um to da —, valja to da — itd.; tako i: bolje je to da —, grjehota je to da — itd.[1]

[1] O eksplikativnim rečenicama zavisnim o glagolima s postulativnim značenjem (npr. kazati, moliti, zapovijedati i dr.) vrijedi ono, što je kazano o finalnim rečenicama u bilješki na kraju § 7 na str. 24. Naposo spominjem, da je „ne“ u rečenicu sa „da“ zavisnu o glagolima „bojati se, čuvati se“ ili o imenici „strah“ (primjere vidi dalje) došlo jamačno iz samostalnih željnih rečenica sa „da ne“ (isp. § 25.), tako da se takova rečenica može shvatiti kao željna.

Digitized by Google

Za eksplikativne rečenice, koje se prislanjaju uz najobičnije A) glagole, B) pridjeve i C) imenice, navest ću sada primjere (poređane po alfabetičkom redu onih glagola, pridjeva i imenica, uz koje se eksplikativna rečenica prislanja), zajedno s primjerima (u bilješkama) za kopulativne rečenice sa „te“ i za infinitiv, gdje ih ima, i spominjat ću, što treba gdje spomenuti. A slova: a) i b) pokazivat će, u kojim se primjerima radnja eksplikativne rečenice sa „da“ vrši u ono vrijeme, koje glagolski oblik pokazuje [a); isp. § 10.], u kojima li je bezvremenska [b); isp. § 11. 13.]. Dakako da se razvoj eksplikativne rečenice ne da svagdje pratiti onako korak za korakom, kao kod glagola „dati“ ili kod imenice „vrijeme“, jer ovdje nema primjera za rečenicu sa „te“, ondje ih nema za infinitiv, a najčešće ih nema ni za jedno ni za drugo. Ali to ne smeta ništa, samo ako sam princip toga razvoja dobro shvatio.

A) Eksplikativna se rečenica prislanja uz glagol:

besjediti: b) Onda mene kralju besjedio, kada stanem kupiti svatove, *da* ne zovem Srba u svatove. N. pj. II, 472. — Nisam li ti besedio, babo, *da* ne prosiš prošene devojke? III, 510.

biti (jesam)[1]*:* a) Je l' *ovo* igđe u sv'jetu bilo, *da* j' sestra sestru svoju zaklala . . . radi mene tuđeg momčeta! N. pj. I, 217. — Bože milostivi! šta je *to, da* sam zaslužio samo jedan novčić za celu godinu dana? N. prip. 40. -- Ovamo idu i primjeri, u kojima se rečenica sa „da“ prislanja uz „može biti“[2]: Može biti *da* je ljutit

[1] Primjeri s infinitivom: Da je meni *leći*, pa *umreti*, a da mi je smrti *ne viditi*, da ja vidim, ko će me žaliti. N. pj. I, 634. — Da je kome *pogledati* bilo, kako s'ječe vojvoda Momčilo. II, 111. — Ako l' bude mejdan *dijeliti*, dijelit će Srbe Radosave. II, 448. — Dvori moji, ognjem sagoreli! A kade mi brže prokapaste, te mi nije *umrijeti* s mirom? II, 462. — Isp. § 26, b. i Ak. rj. 354[a]. i II, 167[b].

[2] Ovdje mi valja spomenuti, da ne mislim, da je *možda* skraćeno od *može biti da*, kao što kaže Vuk u Rj. s. v. možda, nego držim, da je postalo ovako. Najprije se govorilo n. pr. mogu da znam, možeš da znaš, može da zna itd. u značenju: može biti da znam, može biti da znaš itd., a onda se oblik 3. lica sing. „može“ (= može biti) stao upotrebljavati, bio glagol rečenice sa „da“ makar u kojem licu sing. ili pl. (dakle: može da znam, može da znaš, može da znaju), a od „može da“ postalo je „možda“; isp. A što pitaš Arapove dvore? Što i pitaš? Ostali mu pusti! *Može da* si našao devojku, pak mu ideš, nosiš svadbarinu; a *možda* si jedinac u majke, pa ćeš, brate, tamo poginuti. N. pj. II, 420. — Vodi me sestri Ivinoj, ne bi l' je mladu video, *mož' da* (tako piše Vuk!) će poći na susret. I, 592. — A pored toga je postala fraza: može biti da znam, može biti da znaš itd.

Digitized by Google

Marko, može biti *da* je pijan Marko. N. pj. II, 226. — Onu smo poslali, pa se ne vraća, može biti *da* do sad zlato na njoj trepti. N. prip. 135. — Kaka je taka je; a može biti *da* će se u napredak što i popraviti. ib. 144. — Onde ima jedan lovac, koji se zna s ticama razgovarati, može biti *da* je on od tica čuo, da ima gdegod taki grad. ib, 238. — — b) Kad je bilo, *da* mu ocijepi polovinu carstva, reče mu zet. N. prip. 102. — A da mi je, *da* komegod kažem, odmah bi mi odlahnulo. ib. 151. — Prispije na ručak kum u kuma tvrdice iznenada, i kum mu se ni malo ne obraduje, ali mu je za nevolju moralo biti, *da* ga s veselim srcem dočeka i predusrete. ib. 293.

bojati se[1]: a) Ali ti se ljuto bojim, *da* nam natrag ne ćeš doći. N. pj. I, 91. — — b) Gospodaru, kad se bojiš tako, *da* provedeš svate kroz planinu, daj ti meni muško odijelo. N. pj. III, 480.

čekati: b) Jedva čeka čelebija Jovo, *da* mu dođe svijetla neđelja. N. pj. herc. 10. — Kad dođe kući, a svinje gladne ciče po dvoru, čekaju, *da* im se da jesti. N. prip. 210. — Ovaj mu kaže, da je bacio džilit u nebo, „i evo“, reče, „tri sahata ga čekam, *da*[2] pane, pa ga ne ima“. ib. 272.

čuditi se: a) Čudila se Omerova majka, *da* joj Omer ne dolazi dole. N. pj. I, 250.

čurati se: b) Al' se čuvaj, *da* ne čuje tata. N. pj. I, 633. — Čuvaj se, *da* te ne ožeže onako, kao što je i prvog muža ožegla. N. prip. 155. Isp. str. 39 bilj.

---

[1] Kao rečenicu sa „da“ u primjeru navedenom pod a), tako valja shvatiti rečenicu bez konjunkcije u ovim primjerima: Ako bi mu dolamu uzela, mlad je zelen, bojim se, *osepst će*. N. pj. I, 352. — Već se bojim, *hoćeš poginuti*. II, 108. — Jer se bojim, *gorski su hajduci*. III, 436. — — Infinitiv dolazi u onakom značenju, kao rečenica sa „da“ u primjeru navedenom pod b), u ovim primjerima: Stra je mene, ja se bojim ljuto *prolaziti* proz Dugu krvavu. N. pj. IV, 384. — Ako li se bojiš meni *kazati*, a ti idi duhovniku, pa kaži njemu. N. prip. 151. — — Željna se rečenica sa „da ne“ (isp. str. 39 bilj.) prislanja uz glagol „bojati se“ u ovim primjerima: Pa se bojim, moja stara majko, *da* mi b'jele *ne* pohara dvore. N. pj. II, 364. — Bojati se Osman-kapetana iz Gradačca iz bijela grada, *da* bogate *ne* porobi Mačve. IV, 264. — Dosjeti se svome zlu i bojeći se, *da* ga carev sin *ne* smakne, pobježe iz grada onoga. N. prip. 261. O kondicionalu isp. § 29, 3. Isp. i Ak. rj. s. v „bojati se“ i II, 172.

[2] Glagol „čekati“ držim da ima u ovom primjeru dva objekta, jedan je „ga“, a drugi je „(to) da pane“; isp. Onda carski sin pozove onog, što je bacio džilit u nebo i tri sahata čekao, *da* padne, pa ga još nema. N. prip. 274. (ovdje nema prvoga objekta „ga“).

Digitized by Google

dati v. § 10—12.

dočekati: a) Oj davori, ti Kosovo ravno! *Šta* si danas dočekalo tužno, posle našeg kneza čestitoga, *da* Arapi sad po tebi sude! N. pj. II, 421.

doći: b) Kad dođe, *da* se penju uz oputu, opet najstariji i srednji ne šćednu se peti, nego se popne najmlađi. N. prip. 8.

dogovoriti se[1]*:* b) Dogovore se, *da* jedan od njih svoga konja zakolje i od kože konjske *da* okroje oputu, pa pritvrdivši jedan kraj od nje za strijelu *da* puste odozdo strijelu iz luka, da se dobro za čardak prihvati, kako bi se uz nju peti mogli. N. prip. 7/8. — Udruže se međed i svinja i lisica, pa se dogovore, *da* oru zemlju i da siju šenicu, da se hrane. ib. 175. — Dogovore se *ovako*, *da* podmite njegove momke, da izliju vodu u njihove sudove, a u njegov sud da naliju mora. ib. 242.

dopustiti: b) Otac im dopusti, *da* idu, da je traže. N. prip. 7. — Posle dopusti, *da* svako može dolaziti, da ga brije. ib. 152.

gledati: b) Za njim posla dvije vjerne sluge, da gledaju, *da* ne umre Marko. N. pj. II, 368. — Bog pošlje svetog Aranđela, da gleda kako, *da* uzme sunce od đavola. N. prip. 91. — Ministar ovi gledao je svakojako, mladog našljednika careva a vjerenice svoje muža *da* ubije. ib. 251.

govoriti: b) Meni moja stara majka govori, *da* uranim svako jutro na vodu. N. pj. I, 386. — Nisam li ti lepo govorio, kad si pošo sanak boraviti, *da* ne daješ umlje za bezumlje, *da* ne streljaš zmiju šestokrilu, već *da* streljaš sivoga sokola? II, 509. — Proročica ih stane ćešiti i govoriti, *da* se ne boje. N. prip. 214.

hotjeti[2]*:* b) U ovim primjerima glagol rečenice sa „da“ ima isti subjekat, kao glagol „hotjeti“: Gizda ne će *da* rani, zimi vodu *da* nosi, leti *da* žnje pšenicu; veće oće žut kavad i papuče šikosane . . . *da* nosi, da se ponosi. N. pj. I, 515. — Kralj me zove, da

[1] U ovim primjerima dolazi uz glagol „dogovoriti se“ kopulativna rečenica sa „te“: Najposle se dogovore, *te* otac dozove sinove preda se pa im reče. N. prip. 60. — Za to se dogovori s ovijem drugijem carem, *te* joj pošalje nešto te popije, pa se učini kao mrtva. ib. 155.

[2] Infinitiv dolazi uz glagol „hotjeti“ u ovim primjerima, koji su svi taki, da radnja izrečena infinitivom ima isti subjekat, kao i glagol „hotjeti“: Mi roditelja svojijeh nijesmo šćeli *slušati*. N. prip. 98. — Hoćeš li nas *pustiti* u kuću? ib. 148. — Šta ćemo *raditi?* ib. 237. — Oni isti dan, kad je mlada carica šćela *roditi*, pođe joj muž u lov. ib. 229. — Ako me i mrzi s tobom raditi, i opet ti *se pokoriti* ne ću, ali samo hoću da načinim ugovor. ib. 275.

Digitized by Google

mu krstim sina, no ja vidim, đe je prijevara, đe će kralje mene *da* prevari i na vjeri mene da pogubi. II, 446. — Međedović polakši poizmakne pred Brkom, ali Brko nikako ne će *da* ga se mahne. N. prip. 4. — On siromah kad to čuje, ne zna, šta će od sebe *da* radi. ib. 18. — Ali Bog zna, jesam li i toliko zaslužio. Evo ću sad *da* ogledam. ib. 40. — Pošto caru odseku glavu, carska kći ne htedne ni *da* zna za njega. ib. 71. — Ja hoću *da* te uzmem; hoćeš li poći za mene? ib. 135. - Ja ti sad i drugi život poklanjam, no ti kažem, da se više ne usudiš da se za ženu vratiš, jer ti ne ću više *da* poklanjam život, no ću te na mjestu pogubiti. ib. 201. — I kad je već pod starost htio *da* umre, pokaže mu se opet ona ista riba. ib. 214. — Najposlije kraljev sin padne u veliku žalost, i već šćaše od jada *da* se ubije. ib. 227. — Ustaj, nesrećnico! zar ne vidiš, da te hoće u raku *da* te nose? ib. 280. - Kad god bi što šćeli *da* komu mudro otpišu ili odgovore, vazda bi u brod otišli, da najpriđe pameti napune. ib. 288. — — U ovim primjerima glagol rečenice sa „da“ i glagol „hotjeti“ imaju različan subjekat: Babo, hoću *da* me ženiš. N. prip. 60. — Ne boj se, brate, nego idi i išti u cara, na kom će mestu *da* bude vinograd. ib. 66. — Idem onoga kaluđera prevariti i hoću *da* iz njega cekini izviru. ib. 96. — Šta hoćeš od mene? „*Da* mi daš tu ticu sa skuta i *da* povrneš sve ove hrišćanske duše“. ib. 221. Isp. Ak. rj. III, s. v. „hotjeti“.

imati[1] (u značenju „debere“): b) Koliko ima oni narod pohvatani carevine *da* plati? N. prip. 248. - — U ovom primjeru „imati“ znači μέλλειν: Carević znajući, da ima još tri vjekova *da* živi, nagovori ženu, da bježe. N. prip. 200.

iskati: b) Idi išti u cara galiju, i u njoj *da* se načini dvadeset dućana, i u svakome dućanu *da* bude trg od druge ruke, sve bolji od boljega, i išti, *da* se izberu najlepši momci. N. prip. 68.

---

[1] Infinitiv dolazi uz glagol „imati“ u značenju „debere“ u ovim primjerima: Jeđ'te, konji, đeteljinu travu, e imate brzo *putovati*. N. pj. herc. 154. — Uzmi to, i od toga imaš *učiniti* guminu i jedra sva, što je od potrebe za jedan brod. N. prip. 106. — Bijaše bređa jedna žena, pa usni, da svake neđelje po jedan dan ima *jednoničiti*, doklen rodi. ib. 258. — — U ovim primjerima držim da „imati“ znači μέλλειν: O junače! zove te kraljica, nešto tebe ima *govoriti*. N. pj. II, 67. — Tu ima *doći* mlad kralje. N. pj. herc. 239. — O infinitivu uz glagol „imati“ u značenju „habere“ isp. bilješku na kraju § 6. str. 18.

Digitized by Google

kazati[1]: b) Pa mi Đoko Maloviću kaže, *da* povedem haračlije Turke. N. pj. IV, 488. — Za što tako učini? Jesam li ti kazao, *da* ne otvoriš devetu sobu? N. prip. 196. — A svinjarče joj kaže, da će joj dati prase, ali *da* mu da, da joj vidi grudi. ib. 256.[2]

moći[3]: b) Lauš ban ne mož' *da* pozna. N. pj. I, 591. — Ture pade u zelenu travu, al' ne može Vide *da* dopadne. I, 444. — „Ako tu bukvu možeš iščupati iz zemlje, onda ću te pustiti da ideš u svijet . . .“ Dijete spopadne, pa povuci tamo povuci amo, ali ne može *da* je iščupa. N. prip. 1. — Pošto natoči vodu, nikako nije mogla *da* se odande otrgne, nego je sve u nj gledala. ib. 28. — Zapitaj ga, kakva je ovo nesreća, te ne mogu svoje družine *da* zasitim. ib. 74. — Kad joj papuču on ogleda na nogu, ali joj papuča ne može ni na prste *da* se navuče. ib. 129. — Ima jedan stari orao, koji ne može *da* leti. ib. 239.

moliti[4]: a) moliti Boga = zahvaljivati Bogu: Moli Boga, kraljice gospojo, *da* sam tebi tvrdu viru zad'o; ja bi tebe danas pogubio. N. pj. I, 444. — — b) moliti koga: Onda ćeš mene moliti, *da* tvoje svate prevedem i tebe s Anom prenesem. N. pj. I, 11. — Majka joj Boga moljaše, *da* puhne vjetar s planine, d' obruni cv'jetak s naranče, da padne mladoj na lice. I, 333. — Boga moli

[1] Primjer s infinitivom uz „kazati“: Junacima kažu tanku pređu *presti*, tanku pređu presti, sitan vezak *vesti*; devojkama kažu Budim grad *zidati*, Budim grad zidati, kule *izvoditi*. N. pj. I, 218.

[2] Takav je, čini se, i ovaj primjer: On joj kaže, da učuti, on će joj sve tri jabuke od ale doneti, samo (sc. kaže) *da* mu da dve svoje sluge, da idu s njim. N. prip. 264. — I u ovom bi se primjeru moglo misliti, da rečenica sa „da“ pripada glagolu dicendi, koji se iza glagola „obećati“ sam po sebi razumije: On joj obeća dati, samo (sc. kaže, reče) *da* se otkrije do kolena, da joj vidi kolena. N. prip. 256.

[3] Primjeri s infinitivom uz „moći“: Kad maćija vidi, da joj ovako *dosaditi* ne može, otera je od kuće. N. prip. 141. — Na vrata od pećine bijaše privaljena velika ploča, koju sto ljudi ne bi moglo *pomaći*. ib. 148. — *Utећi* iz pećine nije mogao nikako. ib. 148. — Kad sokolovski car već vidi, da ga nikako *odvratiti* ne može, izvadi jedno perce. ib. 199. „Može biti“ v. kod „biti“.

[4] Uz „moliti Boga“ u onakom značenju, kao u primjerima navedenima pod a), dolazi rečenica sa „te“ u ovom primjeru: Moli Boga, čoeče, *te* si ti mene viđeo priđe nego ja tebe. N. prip. 152. — A što se tiče onoga značenja, što ga ima „moliti“ u prvoj grupi primjera navedenih pod b), isp. ove primjere s rečenicom sa „te“: Međed žito podijeli; ali ga ne podijeli pravo, jer ga svinja zamoli, *te* joj dade samo slamu, a šenicu svu uze sam. N. prip. 175. — Umoli svetoga Savu, *te* još jedan ugovor načine. ib. 276.

Digitized by Google

Jugovića majka, *da* joj Bog da oči sokolove i bijela krila labudova. II, 304. — Moli Boga, moja dušo draga, *da* ti s' zdravo iz tabora vratim, a i tebe dobra sreća nađe. II, 318. — Moli kuma, moli starog svata, *da* ustegnu konje vitezove, *da* ustave svirke i bubnjeve, *da* ne biju glasni talambasi. III, 502. — Stane ga odvraćati i moliti, *da* ne ide. N. prip. 27. — moliti se komu: Molimo se višnjem Bogu, *da* udari rosna kiša, da porosi naša polja. N. pj. I, 111. — Jabuka se vjetru moli, *da* joj grane ne odlomi. I, 488. — Otvori mi na tamnici vrata, da ja idem Petru Mrkonjiću, da se molim Peri gospodaru, *da* me pusti na Boga na jemca, da otidem na vašu čaršiju. II, 96. — Još kaduna bratu se moljaše, *da* napiše listak b'jele knjige, da je šalje Imoskom kadiji. II, 531. — Isp. i § 18.

nagnati (nagoniti): b) Vilip nagna suru bedeviju, *da* uiđe u novu mehanu, ali ne da Šarac od mejdana. N. pj. II, 353. — Još nagoniš odže i adžije, *da* i oni s tobom piju vino. II, 431. (može biti da ovaj primjer ide pod a) t. j. da = te).

namisliti[1]: b) Carev je sin bio namislio, *da* je ne pušta, kao i prije, već *da* je čuva, da vidi kuda će. N. prip. 129. — Namisli, *da* ostavi prvoga muža i da bježi onome drugome. ib. 155.

narediti[2]: b) Ja ću narediti, *da* svi ljudi imaju tako na tabanu, kao malu dolinu. N. prip. 92. — On brzo naredi, *da* ga dovedu. ib. 198.

naučiti: b) No starice, moja mila majko! Ti nauči konja i sokola, *da* s' nikome ne pušta u ruke, dok ne dođu do mojijeh ruka. N. pj. herc. 144. — Imao je jednoga slugu, kojega je naučio, *da* kad god bi se on što pred kim falio o čemu, *da* on vazda pomaže mu polagivati. ib. 286.

naumiti[3]: b) Ako li si, sestro, naumila, *da* ti uzmeš krilata junaka, da ga grliš, a da se ponosiš, uzmi, sele, Relju Krilatoga. N.

[1] Infinitiv dolazi uz „namisliti“ u ovom primjeru: Jedan bogat čoek namisli *ogledati*, da li je to istina. N. pr. 310.

[2] Primjeri za rečenicu sa „te“ uz „narediti“: On naredi, *te* je okuplju onom vodom. N. prip. 86. — Ženu priveže konjma za repove i naredi svojijem slugama, *te* je odvuku do onoga mjesta. ib. 132.

[3] U N. pj. II, 237. isprod primjera, što je citiran u tekstu, dolazi dva puta „naumiti“ s infinitivom „uzeti“: Ti ako si, sestro, naumila *uzeć'*, seko, dobroga junaka itd. — Tako i: Na posletku joj dotuži pa naumi *tražiti* svoga muža. N. prip. 56. — — U ovom primjeru dolazi rečenica sa „te“ uz „naumiti“: Knez pomisli, da je kafa najviša čast, i naumi, kad se krsno ime služi, *te* kupi malo kafe. N. prip. 292.

Digitized by Google

pj. II, 237. — Najposle naumi, *da* ide u svet, da traži svoju paunicu. N. prip. 16. — Ona šta će, da je otac ne vjenča i da pas pasu kao prikazanije ne kazuje, naumi, *da* ubije sama sebe. ib. 115.

navaliti: b) Kad dijete naraste poveliko, ono navali, *da* ide iz pećine u svijet. N. prip. 1. — Po tom maćeha navali na svoga muža, *da* se krava ona zakolje. ib. 126.

navratiti[1]*:* b) Koji te je đavo navratio, *da* ti dođeš u moje svatove, *da* pogubiš kuma i đevera? N. pj. II, 398.

nemoj[2]*:* b) Braćo moja i družino redom! Nemoj koga *da* uije guja, nemoj koji pušku *da* isturi, dok ne pukne moja puška prva. N. pj. III, 307. — Samo, brate, nemoj *da* učiniš, kao što su naša braća učinila. N. prip. 88. — Nemoj *da* te prevare. ib. 122. — Nemoj *da* ideš nipošto! ib. 196. — Ama više za ženu nemoj *da* se vraćaš. ib. 201. — Uzmi ovi zapis i stavi ga tvojoj ženi, da ga nosi o grlu, ma nemoj *da* š njime izvan kuće izađe. ib. 212.

odvraćati: b) Otac i mati i drugi dvorani stanu ga odvraćati, *da* se prođe te sramote. N. prip. 173.

o(p)kladiti se: b) I okladi se s njima: ako ne pojede, *da* im da svoju kijaču, ako li pojede, *da* oni njemu dadu sve, što je gvozdeno na njihovijem plugovima. N. prip. 2. — Naume š njime se opkladiti, *da* vezirski sinovi u prvi idući petak spreme večeru za hiljadu ljudi, a *da* carski zet povede svoju ženu i hiljadu ljudi na zijafet, pa ako sve ovo, što vezirski sinovi budu spremili, ljudi ne pojedu, *da* carski zet njima ustupi svoju ženu i svu pratnju. ib. 271. — Ovaj mu odgovori, da se je opkladio sa ticom, *da* ona leti, a on *da* trči, „pa evo“, reče, „tri sahata, kako sam ovdje zaišao, a tice još nema“. ib. 271. — Isp. i § 18.

pasti na um[3]*:* b) Na um pade Nahod-Simeunu, *da* on ide svome manastiru. N. pj. II, 66. — Isp. i § 18.

[1] Primjer za rečenicu sa „te“ uz „navratiti“: Najposle navrati muža, *te* joj reče, da će sutra odvesti decu u planinu. N. prip. 137.

[2] S infinitivom dolazi „nemoj“ u ovim primjerima: Nemojte me *streljati*. N. pj. I, 482. — Nemoj sjutra na Bojanu *doći* ni *donijet'* ručak majstorima, jer ćeš svoju izgubiti glavu. II, 118. — Ne šali se, u vodu ne skači, nemoj sebi smrti *učiniti*, nemoj, seko, duše ogrešiti! II, 419. — Nemoj, sine, *zametati* kavge. II, 484. — Nemoj *plakati*, majko. N. prip. 27. — Hoću, samo mi nemoj ništa *učiniti*. ib. 49. — Ah nemojte me *ubiti*. ib. 131. — Nemoj *se srditi* na mene. ib. 196. — Kad se vratiš, nemoj *proći*, da mi se ne javiš. ib. 238. (O etimologiji riječi „nemoj“ isp. Nastavni Vjesnik VIII, 83.)

[3] Rečenica sa „te“ dolazi uz „pasti na um“ u ovom primjeru: U tom mu padne na um, *te* pljune na zemlju. N. prip. 91. — A u ovom primjeru dolazi infinitiv: Palo ti je na um *poginuti*? N. pj. II, 335.

Digitized by Google

pisati: b) Pisat ću mu listak knjige tanke, *da* ne d'jeli ljubav s Mletkinjama, i *da* ide dvoru bijelome. N. pj. I, 269. — I ovako pobro ovđe piše, *da* povedem tebe, moja ljubo. II, 378.

počekati[1]*:* b) Počekaj me, sunce, na zahodu, *da* navezem bratu zarukavje. N. pj. I. 220. — Počekajte, dva ulaka mlada, *da* umesim prebele kolače, *da* prepletem od zlata povoje, *da* pokrojim tanane pelene. I, 606.

početi[2]*:* b) Po tom počnu *da* legnu spavati. N. prip. 188. — Carević pođe pa počne *da* vrata zatvori, a Baš-Čelik reče. ib. 195. — Kraljev sin dohvativši se ove tice počne *da* je ljubi od miline. ib. 221. — Prepade se i poče *da* natrag bježi. ib. 231.

podnijeti: b) Ak' nagonim odže i adžije, ne može mi ta obraz podneti, *da* ja pijem, oni *da* gledaju. N. pj. II, 432. — Turska vjera podnijet' ne more, *da* kaurin obljubi Turkinju. III, 243. — Mene vjera podnijet' ne može, *da* se ljube ljubi nevjenčane. N. pj. herc. 179.

ponuditi se: b) Tada se ponudi drugi sin, *da* čuva jabuku. N. prip. 15.

poruči(va)ti: b) Poručuje varica Božiću, *da* joj pošlje od prasca nožicu. N. pj. I, 117. — I tebe je ranjen poručio, *da* ga vidiš jednom za života. I, 466. — Ja imadem na daleko diku, pa menika poručuje dika, *da* se mlada u poštenju vladam. I, 636.

poslušati se: b) To se pobra oba poslušaše, *da* Nikšića otmu od Turaka. N. pj. IV, 337.

pothvatiti se: b) Pitaj zmiju u duvaru, može li se zmija podvatiti, *da* dovede kićene svatove od Budima do Prizrena bela. N. pj. II, 55.

pouzdati se: a) Pouzda se Kraljeviću Marko, *da* će uteć na svome Šarinu, pa pobježe poljem širokijem. N. pj. II, 413. — — b) Možeš li se, Marko, pouzdati, *da* otideš u primorje ravno, da pogubiš

---

[1] Kao finalna mogla bi se shvatiti rečenica sa „da“ u ovom primjeru: Stan' počekaj, sine Petre, *da* ja s tobom u raj idem. N. pj. I, 133. U ostalom isp. „čekati“

[2] Infinitiv dolazi s glagolom „početi“ u ovim primjerima: Onda poče Todor *besediti*. N. pj. II, 161. — Kada Marko bio uz Urvinu, poče njemu Šarac *posrtati*, posrtati i suze roniti. II, 439. — Videći, da je prevarena, počne *moliti, plakati* i *zaklinjati*, da je ne ubiju. N. prip. 131. — Ali se nemoj šaliti, da ište počneš s njim *govoriti*. ib. 156. — Oni se nisu umeli vladati tako mudro, kao ti, nego su bili počeli na me *osecati se*. ib. 241. — On legne njoj na krilo i ona ga počne *poiskati*. ib. 266.

Digitized by Google

Musu kesedžiju? N. pj. II, 403. — Bi l' se, Lazo, u se pouzdao, *da* Arapu na mejdan iziđeš, a da mene, sine, zamijeniš? IV, 301. — Mogu li se pouzdati u te, *da* ubiješ Čengijć-Smail-agu i njegovu da izgubiš glavu. N. pj. IV, 486. — Isp. i „uzdati se".

pozdraviti: b) Samo te je kralju pozdravio, *da* ne vodiš dva sestrića tvoja. N. pj. II, 135. — Nije tebe pobro preminuo, no se tebe pobro pozdravio, *da* mu kuješ veresijom dora, da on ide Arapu na mejdan. II, 464. — Pozdravio te zet, *da* mu i ti ideš u goste. N. prip. 88. — Isp. i § 18.

pričekati: b) Pričekaj me, Mejrima đevojko! *da* t' darujem zlaćenu jabuku, u jabuci burme i prstenje. N. pj. herc. 155. — Već pričekaj, *da* počnemo dijeliti. N. prip. 254. — Isp. „čekati, počekati".

proklinjati: b) Mene stara proklinjala majka, *da* ne ljubim bradata junaka. N. pj. II, 336.

raditi: b) Ne će njemu da odseče glavu, veće radi, *da* uvati živa. N. pj. III, 397.

rasrditi se: a) Crne oči, što me ne gledate? A zar ste se na me rasrdile, *da* ja tužna malo dara nosim? N. pj. III, 505. — Dobri brate, što ne gledaš na me? Ali si se na me rasrdio, *da* ti nisam na indatu bio? III, 556.

reći: a) On se začudi ovijem darovima, pak upita ovu treću babu, što će reći, *da* mu je ona najprva dala malo kruha, potonja lješnik, a ona orah. N. prip. 93. — — b) Ali mu reče, *da* se ne šali, nego od svega gvožđa dobar buzdovan *da* skuje. N. prip. 3. — Reče mu, *da* posadi vinograd, i *da* za sedam dana donese s njega nova vina. ib. 66. — Rekoše, koga najprije sretu, *da* im o tome sudi. ib. 85. — Onda krava tješeći je rekne joj, *da* se za to ne brine ni malo. ib. 126.

riješiti se[1]*:* b) Najposlije se riješi, *da* na novo ide za ženu svoju. N. prip. 201.

saletjeti: b) (Žena) saleti muža, *da* joj kaže, za što se nasmejao. N. prip. 13.

smjeti[2]*:* b) Nitko ne sme pred njeg' *da* iziđe, da iziđe, da konja privati. N. pj. II, 78. Niko ne sme ni *da* zapita, pošto je. N.

[1] Primjer za rečenicu sa „te" uz „riješiti se": Pa se riješi *te* još jedan ugovor sa svetijem Savom učini. N. prip. 275.

[2] Infinitiv dolazi uz glagol „smjeti" u ovim primjerima: Ne smesmo joj ni do dvora *doći*, a kamo li *da* je dovedemo. N. pj. I, 160. — Ne smijem ti po vodi *plivati*, jer sam noćas čudan san usnio. I, 464. — On ne smjede *poći* u Kosovo za krst časni krvcu proljevati

Digitized by Google

prip. 38. — Ona mu odgovori, da je to drvo rodilo tri zlatne jabuke, da joj je otac zapovedio da čuva, ali dođe ala ispod zemlje, te za tri jutra odnese sve tri jabuke jednu po jednu, te sad ne sme ocu *da* kaže. ib. 264.

stati[1]: b) Kad čoban to vidi, stane *da* gleda, šta će zmija raditi. N. prip. 10. — Dođu na more i stanu *da* se kupaju. ib. 91. — Došavši do oba brata okamenjena pozna ih i stade *da* ih plače. ib. 232.

svjetovati: b) Kad sam bila kod majke devojka, lepo me je svetovala majka, *da* ne pijem crvenoga vina, *da* ne nosim zelenoga venca, *da* ne ljubim tuđina junaka. N. pj. I, 335. — Majka sina svoga sjetovala, *da* se čuva i *da* se sačuva od ujamka i od urezника, od subote i od utornika. I, 467. — Pak odoše u goru zelenu Janka žaleć', sebe sjetujući, *da* s' ne drži vjera u Turčinu. III, 376.

tjerati: b) Devojka će te terati, *da* joj doneseš žive vode. N. prip. 70.

treba[2]: b) Ako si naš, treba *da* se pobratimiš sa mnom. N. prip. 95. — Samo je trebalo *da* zvizne, pa bi odmah dotrčao zmajevit konj. ib. 206. — Ja sâm treba *da* idem onamo, da vidim, kako je. ib. 239. — Isp. i „valja“.

učiniti: b) E kad je tako, to ćemo mi učiniti, *da* on takav ostane, kakav je noću s tobom. N. prip. 55.

---

i za svoju vjeru umrijeti. II, 290. — Pa ja ne smem nevere *činiti* gospodaru i mome i tvome. II, 301. — Ne smedne mu *kazati*, da je imala tri kćeri pa da ih je nestalo. N. prip. 27. — Vukli su s njega i haljine, ali se njega nisu smeli *taknuti*. ib. 63. — Ja sam mnogo čuda preturio, a sad da ne smem *otvoriti* ovu sobu! ib. 194.

[1] Primjeri za infinitiv uz glagol „stati“: Pade Savi preko svilna krila, stade grozne suze *prolivati*. N. pj. II, 73. — O svačemu staše *besjediti*. II, 184. — Sta ga vila Bogom *bratimiti*. II, 218. — Kad to viđe crni Arapine, pleći dade, *bježati* stade. II, 468. — Otac ga stane *odvraćati* i *govoriti* mu, da se mahne toga. N prip. 16. — Kad dođe aždaja, stane je baba *pitati*. ib. 45. — Pa onda sednu za trpezu i stanu *večerati*. ib. 90.

[2] Infinitiv dolazi uz „treba“ u ovim primjerima: Zeman dođe, treba *putovati*. N. pj. II, 517. — Ne bojte se, ne treba *bježati*. N. prip. 26. — Hajde da idemo u lov, jer sjutra treba *jesti*. ib. 190. — Tamo je vrlo teško doći: treba *pripraviti* dvanaest ovnova pečenijeh i dve metle i jedno uže. ib. 239. — Kad prispije vrijeme, u koje je trebalo *poći*, onda carski zet pozove družinu. ib. 271.

Digitized by Google

usuditi se[1]*:* b) Ja ti sad i drugi život poklanjam, no ti kažem, da se više ne usudiš, *da* se za ženu vratiš. N. prip. 201.

uzdati se: a) Ja se uzdam u brata mojega, *da* će za mnom ponijet' darove. N. pj. III, 268. — I mi smo se uzdali u te, *da* ćeš ti nas kadgod izbaviti, eto i ti sada k nama dođe! III, 358. — Ja se uzdam u Boga jednoga, *da* ja hoću mlada preboljeti. N. pj. herc. 145. — Ja se uzdam u Boga, *da* on može tu aždaju svladati. N. prip. 48. — Konjanici svi se pogledaju i svaki se u sebe uzdaše, *da* će zadobiti đevojku. ib. 104. — Isp. i „pouzdati se".

valja[2]*:* a) Ovde valja *da* je kako veselje ili slava. N. prip. 73. — Ti jedna nisi se plašila ovamo doći, valja *da* si znala, da ja avet nisam. ib. 135. — Sad išti od srebra haljine, pa da stanu u orahovu ljusku. To valja *da* ne će moći načiniti. ib. 223. — „Valja da" kao adverbijalan izraz dolazi u ovom primjeru: Tu su *valja da* i moja dva brata propala. ib. 44. — — b) Samo valja upravo *da* ideš, pa ćeš naći jedne velike vratnice. N. prip. 19. — Sinko, što je pogođeno, ono valja *da* bude. ib. 25. — Priđe no koju mu drago rabotu započneš, vazda valja *da* se najpriđe prekrstiš. ib. 99. — Kad ljudi dolaze, za njih valja meso *da* se i kolje. ib. 164. — Uzme jednu kesu novaca te metne na brvinu, preko koje je malo po tom valjalo *da* pređe onaj nesretnik. ib. 310. — Isp. i „treba".

velim[3]*:* b) Čuješ, gospo, čuješ, dušo, ptice što vele, *da* ja uzmem ljubu lepšu nego što si ti? N. pj. I, 270.

vikati: b) Telal viče po Budimu gradu, *da* se jedan za drugoga jemči. N. pj. III, 323

---

[1] Primjer s infinitivom uz „usuditi se": Sad carska kćer pošalje ocu svom prošenije, da sluškinjama zapovjedi, da se ne usude više svijeće *mijenjati*. N. prip. 269.

[2] Infinitiv dolazi uz „valja" u onakom značenju, kao rečenica sa „da" u primjerima navedenima pod b): Zovu tebe na mejdan junački, valja njima na mejdan *izići*. N. pj. II, 475. — Ili bude muško il' devojka, tebe valja *častiti* gospodu, a meneka darom *darivati*. II, 639. — U babe ima jedna kobila i ždrebe, pa tu kobilu i ždrebe valja *čuvati* tri noći. N. prip. 22. — Po tom onaj stane iskati dva novca govoreći, da ono valja *platiti*, što je obrečeno. ib. 169. — Pošlje ga po svijetu, . . . da vidi iduć̆i po svijetu, kako se trudno živi i kako se valja *mučiti*, da se ovoga kratkoga vijeka pošteno živi. ib. 217.

[3] Infinitiv dolazi uz „velim" u ovom primjeru: Star mi je zasp'o na krilu, meni ga vele *ljubiti*. N. pj. I, 288.

Digitized by Google

roljeti[1]*:* a) Volim, *da* mi zavide nego *da* me žale. N. posl. — Svi dilberi, mog' dilbera nema! Al' boluje ali jašikuje? . . . Voljela bih, *da* dilber boluje, no *da* s drugom curom jašikuje. N. pj. herc. 117. — Volela bi, *da* se Dunavka (vodenica) otkinula (Vele prelje, kad im se žica prekine). N. posl. — — b) Voliš li, *da* te ustrijelim ili da te sabljom posiječem? N. prip. 201. — Gospo moja, carice Milice! Koga bi ti brata najvoljela *da* t' ostavim u bijelu dvoru? N. pj. II, 289. — O junaci, moja braćo draga! *Što* bi, braćo, sade najvolio? *Da* ja mogu dobar haber čuti od mog brata, Karadžića Šuja. IV, 478.

zakleti (zaklinjati): b) Razboli se Dora sestra moja, ter je mene ona zaklinjala, *da* donesem vode iza gore. N. pj. I, 595. — Zaklinje ih krstom i zakonom, *da* brat brata u boju ne izda. IV, 166. — Men' je majka zaklela, *da* se čuvam momčeta, e su momci vragovi. N. pj. herc. 255. — On dozove svoja sva tri sina pa ih zakune, *da* sestru dadu prvome, ko dođe da je prosi. N. prip. 87. — Isp. i § 18.

zaključiti: b) Onda tri cara stanu svoga mrtva šura gledati i zaključe, *da* mu život povrate. N. prip. 203.

zapasti: b) Hajde, sele, na tanke čardake, zapalo ti je u vijeku tvome, *da* obiraš tri Srpske vojvode. N. pj. II, 236.

zapitati: b) Sretoše na konju đavola, koji se bješe pretvorio u kaluđera, pa ga zapitaše, *da* im kaže, ali je bolja pravda ali krivda. N. prip. 85.

zapovijedati (zapovjediti)[2]*:* b) Nije knjiga od naših krajina, već je ferman cara čestitoga, u njemu mi care zapov'jeda, *da* pokupim četu po Udbinji pa *da* idem Tijani planini. N. pj. III, 329. — Onda carev sin zapovedi, *da* svi izlaze jedan po jedan i *da* idu, kud je kome drago. N. prip. 50.

[1] Primjeri s infinitivom uz „voljeti“: Ne daj mene, majko, za nedraga; volim s dragim po gori *oditi*, glog *sobati*, s lista vodu *piti*, studen kamen pod glavu *metati*, neg' s nedragim po dvoru *šetati*, šećer *jesti*, u svili *spavati*. N. pj. I, 220. — Voleo b' je *poljubiti* nego s carem *rečerati*. I, 341. — Volim *biti* prebjeg u kaure nego svojoj sestri *bit'* inoča. I, 576. — Voljela bih s'jedu kosu *plesti* u Prizrenu, našoj carevini, no ja *poći* u Prilipa grada, Markova *se nazivati* ljuba. II, 238. — Volim s tobom časno *poginuti* neg' *ljubiti* na sramotu Turke. II, 505.

[2] Primjeri s rečenicom sa „te“ uz glagol „zapovjediti“: Stavi se car odmah, da ga je šćer naučila, pa zapovjedi slugama, *te* ga uhvate i dovedu preda nj. N. prip. 106. — Car zapovjedi, *te* se jedan put zatrubi. ib. 157.

Digitized by Google

zaprijetiti: b) Sestri svojoj i đevojkama oštro zaprijete, *da* nikome ne kazuju, šta su oni učinili. N. prip. 9. – Isp. i „prijetiti“ u § 18.

zavjeriti se: b) Ali njemu odmah na um pade, đe su s' jedan drugom zavjerili: đe se jedan u nevolji nađe, *da* mu drugi u pomoći bude. N. pj. II. 222.

znati[1]*:* b) O Milošu, moja vjerna slugo! Da si znao, ka' što znao nisi, *da* ostaviš od devet jednoga, da te držim pored svoje glave itd. N. pj. II, 209. — Isp. i § 18.

željeti[2]*:* b) Ona u ta čas napiše knjigu poslanicu te je pošlje za njim po jednoj najvjernijoj sluzi, u kojoj mu piše, da sjutra u jutro rano kradom do nje dođe, i da inako ne učini, ako želi, *da* nju uzme za ženu. N. prip. 120. — Ako želiš, *da* opet tvoja žena ostane, kaka je i bila, treba da dvije duše izgubimo. ib. 217.

B) Eksplikativna se rečenica prislanja uz pridjev:

bolje[3]*:* a) Pa bolje, *da* si taki, i bolje, *da* si među ljudima. N. prip. 54. — — b) Što bih ja i za ovoga lenivca radio? Bolje, *da* se odelim, pa *da* za sebe radim, a njemu što drago! N. prip. 71. — Bolje je, *da* ja ovo nosim sam, a on neka gleda, kako će izići iz jame. ib. 170.

dužan[4]*:* b) *Šta* sam ti dužan? „Ništa drugo nego doklen si živ, *da* se za moju dušu Bogu moliš.“ N. prip. 228.

gotov[5]*:* b) Kad bi u jutru, već svi gotovi, *da* idu na venčanje, a nje još nema. N. prip. 223.

[1] Infinitiv dolazi uz glagol „znati“ u ovim primjerima: Može biti da bi on znao *kazati* za taj grad. N. prip. 239. — Po sreći svi su znali *plivati* do samoga popa ib. 295. — Za primjere, kakav je ovaj: Ona se smete ne znajući mu šta *odgovoriti*. N. prip. 216. — isp. bilj. uz § 6. na str. 19.

[2] Infinitiv dolazi uz glagol „željeti“ u ovim primjerima: Sad ako želiš sve ovo *kupiti*, zapovjedi, da pođem donijeti. N. prip. 101. — Sluge uljezu k caru i kažu mu, da jedan starac želi k njemu *uljesti*. ib. 254.

[3] Infinitiv dolazi uz „bolje“ u ovim primjerima: Bolje *ići* caru u Jedrene, da mu kažem, što sam učinio, nego *da* me Turci njemu tuže. N. pj. 428. — Sjetuj mene, moja stara majko! koje sada bolje *poslušati*? II, 516. — Otide nekakom starcu, da ga pita, ili je bolje *uzeti* đevojku ili udovicu ili puštenicu. N. prip. 154.

[4] Primjeri s infinitivom uz „dužan“: Ako sam ti dužna *rodit'* sina, n'jesam dužna dadija mu *biti*. N. pj. herc. 181. — Ja sam tebe dužna do smrti *ljubiti*. N. prip. 261.

[5] Infinitiv dolazi uz „gotov“ u ovom primjeru: Pa se penje gradu uz bedene, gotov bješe u grad *uskočiti*. N. pj. II, 113.

Digitized by Google

moguće: b) Gospodo! je li moguće, *da* ja toga čovjeka od smrti otkupim i *da* platim, što je dužan? N. prip. 218.

pravo: b) Narod odmah prizna, da je pravo, *da* on uzme carevu kćer i *da* caruje. N. prip. 71.

rad[1]*:* b) Mati ako je najgora, opet je rada, *da* joj kći bude dobra. N. posl. — Ti mu svagda kaži, da nisi ništa (sc. naučio), ako si rad, *da* ga se kurtališeš i *da* se opet vratiš na onaj svet. N. prip, 37. — Bako, znaš li, šta je? Ja znam, da si i ti rada, *da* se oprostiš te napasti. N. prip. 44. — Bi li rada, *da* ti koji dođe? „Ja bih rada, *da* mi oba dođu“. N. pj. herc. 118.

slobodno[2]*:* b) Je l' slobodno, care gospodine, *da* ja idem na mejdan u polje? N. pj. II, 144. (cf. II, 147. 148. 149.)

suđeno: a) Za to mi je suđeno, *da* dolazim na ovaj svet, da jedem sa svinjama. N. prip. 84. — — b) Niti mi bi od Boga suđeno, *da* te ljubim, ni moju Ajkunu. N. pj. herc. 40.

volij[3]*:* b) Volij sam, *da* mi gaziš po grobu no po trbuhu (Volim poginuti braneći se, nego da me živa mučiš). N. posl. — Ja bih mlada sade najvolija, *da* ja imam đerdan od dukata. N. pj. I, 318.

C) Eksplikativna se rečenica prislanja uz i m e n i c u:

blagoslov: b) O moj brate, Boško Jugoviću! Car je tebe mene poklonio, da ne ideš na boj na Kosovo, i tebe je blagosov kazao, *da* daš barjak kome tebe drago. N. pj. II, 290. — Već daj meni testir i blagoslov, *da* Turčinu na mejdan iziđem. III, 392.

glas: b) Kad spahija pođe iz Hrvatske, na dan će ti glase opraviti, *da* se njemu na večeru nadaš. N. pj. III, 436. — Isp. i § 18.

godina: a) Evo ima devet godin' dana, *da* ja dvorim Janka gospodara. N. pj. II, 618. — Pa evo sad godinica dana, *da* me nije bego obljubio. N. pj. herc. 153.

[1] Infinitiv dolazi uz „rad“ u ovim primjerima: Ja sam rada tebe *poslušati*, no mi ludo čedo nekupato, a bijelo platno neisprato. N. pj. II, 121. — Nigda ti se poturčiti ne ću, no sam radij *izgubiti* glavu. II, 614. — Ali mu reče, da se ne šali, nego od svega gvožđa dobar buzdovan da skuje, ako nije rad *proći*, kao i onaj prije što ga je kovao. N. prip. 3. — Radij bih je *poljubiti* već na Bosni vezir *biti*. N. pj. herc. 235. — Rad bi se junak *ženiti*, bi l' mog'o Jelu videti? N. pj. I, 591. — Rad bih u tebe *služiti*. N. prip. 23. Isp. moju raspravu o kondicionalu u 127. knj. Rada § 23., 24.

[2] U ovom primjeru dolazi infinitiv uz adjektiv „slobodno“: Je l' slobodno na veselju tvome *poigrati* sitno kaluđerski? N. pj. II, 372.

[3] „Volij“ dolazi s infinitivom u ovim primjerima: Voliji sam muški *umrijeti* no veliki zulum podnositi. N. pj. IV, 495. — Volij bih je *poljubiti* nego carstvo *zadobiti*. N. pj. herc. 235.

Digitized by Google

grjehota[1]: b) Ovo j' glava jednog gospodara, greota je od Boga jednoga, *da* je kljuju orli i gavrani, da je gaze konji i junaci. N. pj. II, 324. — *Da* otrujem mojega đevera, od Boga je velika grijota, a od ljudi pokor i sramota. II, 627. — Gr'ota mu se učinila mladu, *da* je ljubi il' *da* je probudi. N. pj. herc. 136.

jad[2]: b) Tvoga jada niđe nije bilo, *da* podigneš zemlju u svatove. N. pj. II, 539.

knjiga: b) Tanka ga knjiga dopade, *da* ide duždu na vojsku. N. pj. I, 74. — Evo tebi tri knjige stigoše: jedna lane, druga onomlane, a treća je ove godinice, *da* sakupiš tvoju silnu vojsku: gdi je jedan, tu *da* ne uzimaš; gdi su po dva, tu *da* ne rastavljaš. I, 556. — Kad to začu bego Radul-bego, knjigu posla Srbu Radosavu, *da* ga čeka na vodi Bosuti. II, 448. — Brže piši list knjige bijele, prati knjigu miloj šćeri mojoj, šćeri mojoj, a toj snasi tvojoj, *da* se tvoja snaha preudaje, da mi sliku traži prema sebe, a ti rđu traži prema tebe. II, 531. — Ova knjiga paše Ali-paše, *da* raspremim dvore i hareme, eto paše u nas na konaku. N. pj. herc. 36. — Isp. i § 18.

molba: b) Molite Boga za tri dana, ako bi vi mobu prifatio, *da* zaigra na istoku sunce, *da* se dvije sastanu planine, Džin-planina i Anadolija, i *da* provre voda iz kamena, a da provre ispod manastira, tade ću se care poturčiti. N. pj. III, 70.

obilježje: b) I evo ti posl'o obilježje, *da* mu pošlješ vranca od megdana. N. pj. II, 457.

pozdrav(lje): b) No evo ti poklon i pozdravlje a od sužnja Kraljevića Marka, *da* ga pustiš iz tamnice, babo. N. pj. II, 381. — O gospođo, Dragijina ljubo! Pozdravlje ti od tvog gospodara, gospodara i moga i tvoga, *da* mu pošlješ iz potaje šarca, i *da* pošlješ sivoga sokola. II, 451. — Pozdrav ti je učinio Jovo, *da* sakupiš momke neženjene. N. pj. herc. 5.

red(ak)[3]: b) Evo meni tužnoj redak dođe, *da* do veče idem Arapinu, da mu noćas, jadna, budem ljuba. N. pj. II, 419. — Kad

[1] S infinitivom dolazi „grjehota" u ovim primjerima: Greota je mene *proći*, mene slepu i nevoljnu. N. pj. I, 146. — Grijota je *poginuti*, a sramota pobjegnuti. I, 365. — Grijota je *ud'rit'* na svatove i đevojci sreću *ukinuti*. III, 458. — No mi Ajka na krilu zaspala, žao budit', a gr'ota *ne ljubit'*. N. pj. herc. 73.

[2] Primjer s infinitivom uz „jad": Mene jaran zove u svatove: jedni jadi u svatove *poći*, jedni poći, a drugi *ne poći*. N. pj. herc. 129.

[3] Primjer s infinitivom uz „red": Jetrve se u dvor dozivaju: „Kome reda na vodicu *ići*?" Red dopao prošenoj đevojci. N. pj. I, 424.

Digitized by Google

bude red na trećega brata, *da* čuva krušku, opet dođe anđeo. N. prip. 80. — Jednome vrlo bogatu trgovcu dođe red, *da* ide na vojsku. ib. 306.

rok: b) Sad skoro imamo rok, *da* se udarimo. N. prip. 34.

sloboda: b) Dat ćeš meni slobodu junačku, *da* mi niko suditi ne može osim Boga i tebe jednoga. N. pj. IV, 310.

spomen: b) On ostavi spomen rodu Srpskom, *da* se priča i pripovijeda, dok je ljudi i dok je Kosova. N. pj. II, 295.

sramota[1]*:* a) *To* je nama zazor i sramota, *da* ti nama ladno vino služiš. N. pj. II, 93. — — b) Muč', ne luduj, drago dite moje! *To* je tvoja velika sramota, *da* tuđina zoveš za divera, ne Ivana brata rođenoga. N. pj. I, 579. — Sramota se Janku učinila, *da* on junak od društva ostane, da ostane i *da* ih izdade. IV, 183.

sreća[2]*:* b) Nije sreće, moj gospodičiću! *da* t' ovaka u tvom' dvoru dođe, *da* se šeće po mermer-odaj'ma, *da* ti sjedi među pendžerima i počiva na meke jastuke. N. pj. herc. 103.

strah —[3]

testir[4]*:* b) Je li testir, Murate vezire! *da* ja pustim mojega sokola, da uvati utvu zlatokrilu? N. pj. II, 426. — Isp i „blagoslov“.

uzrok: b) Svakojako je tražila uzroke, *da* je kara i muči. N. prip. 125.

večer: b) Kad je bilo veče po večeri, *da* mladence svedu u ložnicu, Omer uze sedefli tamburu. N. pj. I, 248.

vrijeme v. § 13.

zakon: a) Sarajevo, ognjem izgorjelo! što u tebe zli zakon postade, *da* se ljube bule udovice, ostavljaju lijepe đevojke! N. pj. I, 321.

---

[1] Infinitiv dolazi uz riječ „sramota“ u ovim primjerima: Grijota je poginuti, a sramota *pobjegnuti*. N. pj. I, 365. — Sramota je vode *iznijeti*, nego uzmi u kondijer vina, jedan vina, drugi vode ladne. I, 416.

[2] U ovom primjeru uz riječ „nesreća“ dolazi rečenica sa „te“: Zapitaj ga, kakva je *ovo* nesreća, *te* ne mogu svoje družine nikako da zasitim. N. prip. 74.

[3] Uz imenicu „strah“ dolazi željna rečenica sa „da ne“ (isp. str. 39 bilj.) u ovim primjerima: Dete se stane odgovarati, da ne sme, jer ga je strah, *da* se ne utopi. N. prip. 36. — Htio bi se ženiti, a đevojke nema, htio bi kletvu prestupiti, ali ne smije od straha, *da* ga ne postigne. ib. 114. — Velik strah ih popadne, *da* u onoj pustinji od gladi ne poskapaju. ib. 188.

[4] Infinitiv dolazi uz „testir“ u ovom primjeru: Da Boga ti, čestiti vezire! Je li testir vodu *preploviti*? N. pj. I, 601.

Digitized by Google

zapovijest: b) Jednom dođe zapovijest od cara, *da* svaki, ko pušku nosi, ide na vojsku. N. prip. 130.

znak: a) Sad će pasti buzdovan pred kuću čak iz trećega hatara, to je znak, *da* ide zmaj. N. prip. 33.

žalost: a) Ja sramote podneti ne mogu, ni žalosti velike trpiti, *da* Arapi taki zulum čine i *da* ljube mlade i devojke. N. pj. II, 421.

Isp. Ak. rj. II, str. 170. i d., 177. i d.

O kondicionalu u eksplikativnim rečenicama v. § 29.

14ª. Ovdje hoću da svrstam nekoliko osobitih vrsta eksplikativnih rečenica sa „da“:

1. Često se čini, da eksplikativna rečenica pripada neizrečenomu glagolu „hotjeti“ ili „moći“; npr. Brzo k meni, mila majko moja! Vrlo me je zabolila glava, a od srca (hoće) *da* duša izajde. N. pj. I, 242. — Carev sin siromah čujući to (šćaše) *da* se ubije. N. prip. 18. — Kad jedan put, ali zmaj već (šćaše) *da* ih stigne, onda konj pod zmajem poviče konju pod carevim sinom i caricom. ib. 26. — Starija braća skoče na nj, gotovo (šćahu) *da* ga ubiju. ib. 63. — Oni se prepadoše, a baba već (šćaše) *da* ih stigne. ib. 94. — U isto vrijeme smotri, da ide jedna velika zmija niz duvar, tako se pružila, da joj je glava više glave đevojčine bila blizu, pa se izdigne i u jedan put đevojku u čelo među oči (šćaše) *da* ujede. ib. 191. — Uzjahao na onoga konja, te se šeće po bašči, a konj (hoće) *da* se pomami pod njim. ib. 206. — Videći carev sin, *da* mu žene nema, a ova ovca mimo ikake ovce đe neprestano njega u oči gleda, okolo noga mu se uvija i neprestano bleji, stavi se, da je zamađijana, te on od žalosti (šćaše) *da* sam sebe ubije. ib. 216. — — Onda pođe po gradu unakrst, ali nikog živa (ne mogaše) *da* čuje, sve pusto. N. prip. 190. — A kad najmlađi zastreli, njegova se strela izgubi, pa je stanu tražiti na sve strane, i nikako (ne mogahu) *da* je nađu. ib. 208. — Ali ja bih rekao, da u ovim primjerima nije izostavljen glagol „hotjeti“ ili „moći“, nego da se eksplikativnom rečenicom sa „da“ objašnjuje upravo neka situacija, koja je sama predikat. Tako je u navedenom primjeru iz N. prip. 18. (Carev sin siromah čujući to da se ubije) subjekat „carev sin“, a predikat je neka situacija, u koju je carev sin došao; a ta se situacija objašnjuje rečenicom „da se ubije“, kao da bi se kazalo: Carev sin čujući to dođe u (tu) situaciju [ili: nađe se u (toj) situaciji], da se ubije. A budući da je „dođe u situaciju da se ubije“ toliko, koliko „šćaše da se ubije“, za to se čini, da je izostavljen glagol „šćaše“. Moglo bi se i tako kazati, da rečenica gramatičkoga

Digitized by Google

predikata upravo nema, nego samo psihologički predikat, a to je situacija, u koju je došao carev sin; taj psihologički predikat objašnjuje rečenica „da se ubije“, pa kako pravoga gramatičkoga predikata nema, postaje ta rečenica gramatički predikat. A to biva s tim lakše, što bi onda, kad bi čitava rečenica imala ovakav oblik: Carev sin čujući to ubije se —, isti elementi činili pravi gramatički predikat. Razlika između ovoga oblika i onoga, što ga primjer doista ima, nalazi se u tome, da se ovdje tvrdi, da se carev sin doista ubio, a ondje, da je samo bio u situaciji (na tom, gotov), da se ubije. Isto vrijedi i za ostale primjere. Isp. Ak. rj. II, 169ᵇ.

2. Sličan slučaj, kao u primjerima navedenima pod 1., imamo i u ovim primjerima, u kojima dolazi „tek da“, „taman da“: *Taman* Turci Vida *da* svladaju, a dopade trideset hajduka, te s' ud'riše Turci i hajduci. N. pj. III, 444. — *Tek da* skoči trideset Turaka, da uvate starca igumana, da na muke njega udaraju, al' se Turcim' dade pogledati, pogledati niz polje zeleno, al' eto ti jednoga junaka. IV. 105. — Al' *tek* što se konji susretoše, a junaci *da* s' sabljam udare, a Bakala sreća iznevjeri. IV, 268. — Kad iziđe na brdo, popne se na jedan veliki stanac kamen, i *tek da* se baci niza nj, začuje jedan glas, đe mu govori. N. prip. 220. — *Tek da* se uhvati za uže, a ala ispadne na polje. ib. 265. — Kad bi se u prvom navedenom primjeru kazalo: taman Turci Vida svladaše —, značilo bi to, da su Turci taman bili Vida svladali, kad je trideset hajduka dopalo, a onako, kako se doista kaže, znači, da su Turci taman bili u situaciji (na tom, gotovi), da Vida svladaju, a svladali ga još nijesu bili, kad je trideset hajduka dopalo. Isto vrijedi za primjere sa „tek da“. Zanimljiv je osobito primjer iz N. p. IV, 268., u kojem „tek što se konji susretoše“ znači, da su se konji tek doista susreli bili, a što dalje dolazi „a junaci (tek) da s' sabljam udare“ znači, da su junaci tek bili u situaciji (na tom, gotovi), da se sabljama udare, kad je Bakala sreća iznevjerila. Isp. Ak. rj. II, 169, d., *a*).

3. O primjerima s „već ako da“ govori se u mojoj raspravi o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134. § 20.

4. U primjerima s „a kamo li (nekmo li) da“ držim da „a kamo li (nekmo li)“ pripada neizrečenomu demonstrativu, koji objašnjuje eksplikativna rečenica sa „da“; npr. Ne smemo joj ni do dvora doći, *a kamo li* (to), *da* je dovedemo. N. pj. I, 160. (upravo: a kamo li smemo to, da je dovedemo = a kamo li smemo je dovesti; isp. I, 159. A kad su je mladi ugledali, nisu smeli ni do

Digitized by Google

dvora doći, a kamo li dovesti devojku!) — Tako i: O Murate Srpska harambašo! Ne mogu te očima gledati, *a nekmo li da* poredujemo, jedan drugom' peškeš *da* nosimo, i zajedno duvan *da* pušimo. N. pj. IV, 519. — Malo drukčiji je ovaj primjer: Da lud li si, čelebija Mujo! Ne bi mene ni za sluge bio, *a kamo li* (za to), *da* mi lice ljubiš! N. pj. I, 563. — Opet drukčiji je ovaj primjer: Man' se, Ivo, vraga i mejdana! Još mejdana ni vidio nisi. *a kamo li* (činio to), *da* si izlazio. N. pj. III, 395. — U ovom primjeru rečenica sa „da" objašnjuje neizrečeno „toliko": Sad Mujo trijezan priznа, da nema ni pare, *a kamo li* (toliko), *da* kupi Carigrad ili polovinu njega. N. prip. 308. — Takav je i ovaj primjer, samo što u njemu u istom značenju, kao „a kamo li", dolazi samo „a": Do đavola! Nemam ni ja, koliko mi treba, *a* (kamo li toliko), *da* dam vama. N. prip. 136. Isp. Ak. rj. I, 18; IV, 811.

5. „(Na)mjesto da" stoji mjesto „(na)mjesto toga, da . . .": Kad dođe na izvor, *mesto da* joj nazove „pomozi Bog", ne reče joj ništa. N. prip. 140. — Nasmije se pop *namjesto da* se postidi. ib. 293.

6. „Premda" se može shvatiti kao „prema tomu, da . . ." (sa smislom: nasuprot tomu, — ili: pored toga, da; jedan i drugi smisao dopušta značenje prijedloga „prema"[1]); npr. Ovi čovjek *premda* je bio opak, opet promisli, hoće li dati svoju dušu. N. prip. 95. — Car *premda* je znao, da on nema ni pare, opet pomisli u sebi, da ga nije podgovorio tko drugi, ko ima novaca. ib. 307.

7. U svezi „budući da" particip ima kausalno značenje, a rečenica je sa „da" eksplikativna (= budući to, da . . .); npr. A *budući da* bješe petak, . . . Jevreji moliše Pilata, da im prebiju golijeni pa da ih skinu. Vuk, Jov. 19, 31. (iz narodnih umotvorina nije mi poznat nijedan primjer). Isp. Ak. rj. I, 370[a].

8. U ovim primjerima „da" dolazi u takom značenju, u kakom inače dolazi „gdje" (isp. Ak. rj. III, 123, 4.): Ja dušmana gledati ne mogu, *da* mi ode dušmani po svetu. N. pj. II, 166. — Đevojka kade ga dobro sagleda i upazi sablju, psa i konja *da* je sve mimo išta na svijetu lijepo, još se većma zaljubi. N. prip. 117. — Gledajući tako dugo opazi vatru *da* se sjaji. ib. 189. — Uzme vatre pa potrči i dođe braći, đe ih još zastane *da* spavaju. ib. 191. — Kad ga nađe *da* se digao iz postelje i onako gola đe sjedi, začudi

[1] Ali „prem" u „premda" ne mislim da je upravo prijedlog „prema", nego adverb srodan s njim; isp. i „ako prem" (Ak. rj. I, 55.)

Digitized by Google

se pak mu reče. ib. 287. — U tima primjerima rekao bih da imamo prolepsu, t. j. subjekat podložne rečenice uzet je u glavnu kao objekat, a da to nije učinjeno, vidjelo bi se, da je rečenica sa „da“ eksplikativna; „opazi vatru da se sjaji“ kaže se dakle mjesto „opazi (to), da se vatra sjaji“; osobito je instruktivan prvi navedeni primjer, u kojem riječ „dušmani“ dolazi i kao subjekat podložne i kao objekat glavne rečenice, ali rečenica sa „da“ zamišljena je tako, kao da je riječ „dušmani“ samo subjekat podložne rečenice, a objekat glavne rečenice da je sama rečenica sa „da“ (dakle: Ja gledati ne mogu (to), da mi ode dušmani po svetu).

9. Primjera sa „kao (kano) da“ ima dvojakih:

a) u jednima je rečenica sa „da“ hipotetička rečenica; npr. *Kan' da* ga je vrana na prudu izbljuvala (ružan). N. posl. — *Kao da* ga đavoli za uši vuku (kaže se, da dijete žensko poslije deset godina tako brzo raste). ib. — *Kao da* ga je sa svijećom tražio (kad ko što osobito rđavo nađe). ib. — *Kao da* je golub zrno po zrno birao (kad se za šenicu hoće da kaže, da je vrlo čista). ib. — *Kao da* je iz gladi utekao (tako naglo jede, ili ne može da čeka, dok se počne jesti). ib. — *Kao da* kamenu besjediš (tako ćuti ili ne pomaže). ib. — *Kao da* nije od čoeka pao (kao da ga nije čoek rodio). ib. — *Kao da* treći dan hljeba ne jede (tako je rđav). ib. — Radi *kao da* ćeš sto godina živjeti, a moli se Bogu, *kao da* ćeš sjutra umrijeti. ib. — Ostaše mi medna usta, baš *k'o da* sam šećer jeo. N. pj. I, 396. — Rud mu je perčin bio vrat prekrio, *kao da* je crn vrane panuo. I, 459. — U tome se Imbro probudio, on se skoči, *ka' da* se pomami. I, 476. — A od kad te baše osvojiše, sve se pušiš, *kan' da* šljive sušiš. I, 493. — Što si tako, brate, potavnjeo, baš *kan' da* si pod zemljicom bio? II, 41. — On potеže sablju od bedrice, al' se pusta ne da izvaditi, *kao da* je za kore prirasla. II, 110. — Obuče je, što god lepše može, baš *kan' da* je oće da udaje. II, 165. — Bože mili, na svem' tebi vala, kad brž' ode sa junaka glava, *kan' da* nije na njemu ni bila! II, 424. — U kolijer upletena guja, a pod grlom izvedena glava, baš se čini, *kao da* je živa ljuta guja. II, 551. — Evo junak pjeva kroz čaršiju, *kao da* je od mog vilaeta. II, 623. — Kade igra, *kan' da* paun šeće; kad govori, *k'o da* golub guče; kad se smije, *kan' da* sunce grije. III, 257. (isp. i III, 516.) — Opiše se, kao zemlja crna, a pospaše, *kao da* pomreše. III, 298. — Tek što on zaspi, ali eto ti devet paunica . . . A on ništa ne zna, *kao da* je mrtav. N. prip. 17. — A ima jedan u budžaku konj, *kao da* je gubav,

Digitized by Google

tako se čini, ali je on najbolji. ib. 22. — Kad ga odvede u jednu šumu, otre ga i uredi, a konj sine, *kao da* mu je zlatna dlaka. ib. 25. — Ono je, brate, moj otac i mati, *kao da* su se okovali na ovome svetu, ne hteše crći jedan put ovoga sveta. ib. 74. (isp. i 77.) — Ali kad (konji) viđeše kaluđera, ne znade im se strva, *kao da* ih zemlja proždrije. ib. 97. — Kopajući i izgrćući zemlju, kad li — zasja mu se nešto, *kao da* mu sve žrake sunčane u oči sinuše. ib. 100. — Po tom stane careva šćer provati košulju i drugo ostalo . . . i sve joj pođe, *kao da* je o njoj krojeno. ib. 102. — Ona istrči i videći đevera, koji bijaše isto, kao brat, *kao da* si jabuku razrezao po napoli, pritrče oboje i car i šćer k njemu. ib. 118. — Ovi đetić začudi se ovoj njihovoj ljubavi, dosjeti se, da su ga uzeli na mjesto brata, te se i on stane pokazivati, *kao da* je njezin muž i carev zet. ib. 118. — On muči kao kamen, rukama pokazujući, *kao da* je nijem i da ište pomoći. ib. 123. — On premećući dlake po glavi, *kao da* je bište, jedva nađe onu dlaku crljenu. ib. 123. — Sjutra dan kako svane, otidu braća oko dvora i dalje, pa traže traga, da l' se štogod znati može, kud je ona sila otišla, ali ništa na ovom svijetu nije se moglo doznati, *kao da* nije ni dolazila. ib. 186. — Taj sluga ništa drugo nije radio, nego samo po bašči što je trebalo, ali mu je bašča tako bila urađena, *kao da* je u njoj radilo deset ljudi. ib. 205. — Ovo izrekavši nestade ga, *kao da* ga zemlja proždrije. ib. 219. — Pošto se car okupa u onoj vodi, postane zdrav i mlad, *kao da* mu je to dvadeset godina. ib. 241. — Putujući tako stanu se dogovarati dva starija brata, kako bi uzeli vodu od svoga najmlađega brata, da se ocu umile, *kao da* su je oni našli. ib. 242.

U svima tima primjerima vršenje radnje, koje se u prvoj rečenici tvrdi, poredi se riječju „kao“ s vršenjem iste radnje u nekom hipotetičkom slučaju, u nekoj hipotetičkoj zgodi itd., koju objašnjuje eksplikativna rečenica sa „da“, tako da npr. On se skoči, ka' da se pomami (N. pj. I, 476) — znači: On se skoči, kao u slučaju (zgodi itd.), da se pomami. Budući da je slučaj, koji objašnjuje rečenica sa „da“, hipotetičan, hipotetična je i sama ta rečenica, i to irealna, jer govornik zna, da slučaja, što ga suponira, doista nije bilo. Kad bi se dakle htjelo izrijekom da kaže, da bi se ona radnja, koje se vršenje u prvoj rečenici tvrdi, imala vršiti i u tom slučaju, valjalo bi to kazati kondicionalom (za prošlost), i ova bi rečenica bila apodoza, kojoj bi protaza bila rečenica sa „da“, tako da bi čitav primjer glasio: On se skoči, kako bi se bio skočio (u

Digitized by Google

slučaju), da se pomami. A kad bi se ono, što znači „u slučaju“, izreklo glagolskim izrazom, moglo bi se i formalno pokazati, da je taj slučaj hipotetičan, npr. ovako: On se skoči, kako bi se bio skočio, ako bi bio nastao slučaj, da se pomami (i sada ne bi protaza bila rečenica sa „da“, nego rečenica „ako bi bio nastao slučaj“). Isp. § 19. Kako se izriče to, da se vršenje radnje, koje se u prvoj rečenici tvrdi, poredi s vršenjem iste radnje u nekom zbiljskom slučaju (u neko zbiljsko vrijeme), pokazuje ovaj primjer: Vrisne baba, da se sve brdo od jakote počne drmati, *kao* (sc. u vrijeme), *kad* je najveći potres. N. prip. 221.

b) u drugim je primjerima sa „kao da“ rečenica sa „da“ finalna; npr. Navrvlješe okolo njega Bog zna koliko jagnjića od svake vrste i skačući uza nj stane ih bleka, i to bješe znak, *kao da* ga odvrate od te misli. N. prip. 101. — Kad viđe car, onesvjesnu od čuda, i za cijelo po dana razabrati se nije mogao, dok njegova šćer u to skoči i *kao da* ga rukama potkrijepi i zagrli, počne od žalosti nad njim plakati. ib. 115. — Kad Premudri iziđe iz kovčega i uzme u ruke od đavolâ ono, oko čega su se posvađali, *kao da* vidi, šta je i šta koje vrijedi, on prekrsti štakom, a đavoli se odmah razbjegnu kud koji. ib. 158. — Prepade se sirota nevjesta, skoči u susret svekrvi, i pane pred njom na gola koljena, *kao da* joj se umoli i oproštenje ište. ib. 215. — Gdjekoji uzmu na Božić sjekiru i zamahnu, *kao da* posijeku voćku nerotkinju. Vuk, Rj. 35ᵃ.

I u tima primjerima, kao i u onima pod a), poredi se riječju „kao“ vršenje radnje, koje se u prvoj rečenici tvrdi, s vršenjem iste radnje u nekom hipotetičkom slučaju, ali rečenicom sa „da“ taj se slučaj ne objašnjuje, nego se kazuje namjera vršenja radnje u tom slučaju. Uzevši na um ono, što je kazano za primjere pod a), primjer iz N. prip. 215., kad bi se izreklo sve, što se ima u misli, glasio bi ovako: .... pade pred njom na gola koljena, kako bi bila pala, da je pala za to, da joj se umoli. — O „kao da“ isp. Ak. rj. II, 210, 17; IV, 817ᵇ; IV, 832, 18.

IV. Deklarativne rečenice.

15. Deklarativne zovem one rečenice sa „da“, koje se prislanjaju uz onakove glagole i imenice, uz kakve u latinskom jeziku dolazi akuzativ s infinitivom i koje imadu onaki smisao, kao latinske s akuzativom i infinitivom.

Često se deklarativna rečenica prislanja uza svoj glagol ili imenicu bez ikakve konjunkcije. Evo najprije nekoliko takovih pri-

Digitized by Google

mjera navedenih tako, da oni glagoli i imenice, uz koje se prislanja deklarativna rečenica, jedan za drugim dolaze alfabetičkim redom: Nisam li ja tebe *besedila*, ja ću moju preboleti ruku, ranu tvoju ti prebolet' ne ćeš? N. pj. III, 511. — Nešto meni desni obraz gori, *čini* mi *se*, dobra biti ne će. I, 606. — *Čini* mi *se*, za mene bi bila. III, 130. (isp. još I, 236.; I, 611.; II, 368.; N. pj. herc. 124.). — Ja sam *čuo* od starijeh ljudi: onđe nema nigda starješine, starješine, ni da sudit' može, koji nije kadar platit' vina u mehani za potrebna druga. IV, 184. — Koja fajda tuđa ruba? Ja se mlada prevarila, *esabila*, njegova je. I, 374. — Meni *glasi* dodijaše: vita jela posječena, vina loza ozobana, a počupan struk bosiljka i djevojka obljubljena. I, 363. — Ja sam čuo, đe *govore* ljuđi: Diklić Janjo čardak napravio na sastavak Save i Korave. III, 273. — Bog t' ubio, Marijane slugo! što ne *kaza*, brat mi poginuo, da ne idem gorom pjevajući, a ne uđem u dvor igrajući. N. pj. herc. 91. — Kad u veče, Bože! duva vetrina, krše se drva, *misliš*, sve će iz korena izvaliti. N. prip. 142. — *Misli* Marko, bila bi mu ljuba. a Leka je krasan prijatelju, imao bi s kime piti vino i gospodsku riječ progovorit'. N. pj. II, 224. — E ja *mišljah*, tebe zub boli! N. prip. 312. — *Mlidijahu*, niko ne viđaše. N. pj. III, 458. — Ona *mnide*, niko je ne čuje; začuo je aga Hasan aga. N. pj. herc. 207. — *Reče* Jovo, navela je Turke, pa pobježe kroz zelenu bašču. III, 105. — Od mene ti Boža *rjera* tvrda, prevest ću ti snahu preko mora i bez kavge i bez muke kakve. N. pj. II, 546. — Neka Bog *zna*, dobra biti ne će. II, 429. — Ako li me njemu dati ne ćeš, neka *znadeš*, živa bit' ne mogu. III, 485. Isp. Maretićeve Veznike § VI.

Ali ovakovi su primjeri rijetki. Obično se deklarativna rečenica počinje s konjunkcijom „da". I ovo deklarativno „da" držim da je postalo od kopulativnoga. A razvoj toga značenja pokušat ću da opširnije razložim za one rečenice, koje se prislanjaju uz glagole dicendi: besjediti, govoriti, kazati (kazivati), poručiti (poručivati), pričati, reći, velim. Uz to ću se osvrtati i na druge glagole, koliko bude nužno.

Često dolazi glagol dicendi u svezi s glagolom „čuti" bez konjunkcije ili s konjunkcijom „i"; npr. Ja sam čuo *i* ljudi mi kažu, da ti imaš dosta sokolova. N. pj. II, 456. — Ja sam čuo *i* kazuju ljudi, da imade Turkinja đevojka u Udbinji u Turskoj krajini. III, 130. — Jer sam čuo, govore mi ljudi, da si dobar junak na mejdanu. III, 166. — Čuo jesam, kazuju mi ljudi, da si, Nuko,

Digitized by Google

kulu načinio. III, 231. — U svima ovim primjerima imamo upravo dvije kopulativne rečenice, od kojih u jednoj dolazi glagol „čuti“, a u drugoj glagol dicendi, svezane kopulativnom konjunkcijom „i“ ili nesvezane nikako. Ali bi se svi ovi primjeri, a navlastito onaj iz N. pj. III, 130., mogli shvatiti i tako, kao da se drugom od tih rečenica (onom, u kojoj dolazi glagol dicendi) kazuje sadržaj glagolu „čuti“ (što je govornik čuo). Tko bi to tako shvatio, njemu bi druga od rečene dvije kopulativne rečenice bila deklarativna, a „i“ deklarativna konjunkcija (kao da bi se kazalo: Ja sam čuo, i (= da) kazuju ljudi —; isp. Ja sam čula, *će* pričaju ljudi, da je Relja Pazarsko kopile. N. pj. II, 239.). Tako je i „da“ od kopulativne postalo deklarativna konjunkcija.

Kopulativno značenje deklarativnoga „da“ nije posve zatrto u slučajevima, kad se deklarativnom rečenicom izriče radnja, koja se i s gledišta govornikova (pripovjedačeva) i s gledišta subjekta glagola dicendi vrši u isto vrijeme, ako je ono, što se deklarativnom rečenicom kazuje, i govornikova misao; npr. Tako naši indžijeli kažu, *da* će vaše kuće pogoreti. N. pj. IV, 135. Ovdje se radnja glagola „pogorjeti“ i s gledišta starca Foča, koji to govori, i s gledišta knjiga indžijela vrši u budućnosti, a ono, što se u deklarativnoj rečenici kazuje, jamačno je i misao starca Foča. Pa tako se lako može misliti, da glavna i podložna rečenica imaju upravo ovakov smisao: Tako naši indžijeli kažu, *te* će vaše kuće (ili: *i* vaše će kuće) pogorjeti. Tako se misao izrečena u podložnoj rečenici prikazuje upravo samo kao misao starca Foča. Ali kako sprijed dolazi glagol dicendi „kažu“, lako se misli, da je starac Foča tu misao zamislio po onom, što knjige indžijeli kažu. A kako glagolu „kažu“ nije kazan objekat, lako se misli, da mu je objekat upravo ono, što se kazuje rečenicom sa „da“, t. j. da je to misao knjiga indžijela. Sve se to s tim lakše tako misli, kad vrijeme, u kojem je glagol rečenice sa „da“, ni najmanje ne smeta, da se ono, što se njim kazuje, shvati ne samo kao misao starca Foča, nego i kao misao knjiga indžijela. Tako je prvobitno kopulativna rečenica postala deklarativna. A ujedno je kopulativna konjunkcija „da“ postala deklarativna.

Isp. još ove primjere: Danas misle i govore ljudi, *da* tri bolja ne ima junaka od nas ove tri Srpske vojvode. N. pj. II, 221. — E sam čuo, kazivali su mi, *da* to jeste voda zaboravna. II, 612. — To kazuju i pričaju ljudi, *da* doisto pobjeći mogaše, al' ne može Turčin od junaštva. IV, 482. — Jesu li dolazile? „Jesu i poručile

Digitized by Google

su ti, *da* ih još i sutra možeš ovde dočekati, pa više nikad ovde ne će doći". N. prip. 18. — Ali mu ne smedne kazati, *da*[1] je imala tri kćeri pa da ih je nestalo. ib. 27. — I među sprijed navedenim primjerima za deklarativne rečenice bez konjunkcije ima takovih, koji ovamo pristaju, samo što u njima nema konjunkcije „da"; isp. primjere iz N. pj. IV, 184. (uz „čuti"), III, 273. (uz „govoriti"), N. prip. 142. (uz „misliti"), II, 429. (uz „znati"). Osobito vrijedi to za one primjere, gdje je glagol dicendi umetnut ili dodan, npr. To je bilo, istina je, kažu. N. pj. III, 72.

Još se prvobitno kopulativno značenje konjunkcije „da" jasno očituje u ovakim primjerima: I evo ti ova bočica punana vode. drži je pri sebi, a kad vidiš, *da* ti se voda u njoj zamuti, znadi ondar, da sam ti poginuo. N. prip. 117. — Ostavi ljude u šumi kazavši im, kad čuju, truba *da* zatrubi, onda da idu na njezin glas njemu u pomoć. ib. 156. U oba ova primjera držim da oblik glagolski u rečenici sa „da" (zamuti, zatrubi) nije aorist, nego perfektivni prezenat. koji valja tako shvatiti, kao i perfektivni prezenat u rečenici, kojoj je podložna rečenica sa „da" (kao „vidiš" i „čuju"). Prvi od navedenih primjera imao je dakle prvobitno ovaj smisao: kad vidiš da (= te, i) (kad) ti se voda zamuti; a analogno ima se razumjeti i drugi primjer. Ovdje je prijelazu rečenice sa „da" u deklarativnu rečenicu išlo u prilog i to, što se drugi put ne ponavlja konjunkcija „kad" Isp. analogan slučaj kod eksplikativnih rečenica (§ 10.).

Ali često misao, koja se kazuje rečenicom sa „da", očito nije misao govornikova, pa onda je i kopulativnomu značenju konjunkcije „da" posve zatrt trag; npr. Sad će mene reći moja Mera, *da* devojki svilen kaftan skidam; nisam, dušo, života mi moga! N. pj. I, 249. — A ja, braćo, jesam govorio na prosidbi, kad snahu isprosih, što dovedem kićenijeh svata, *da* ljepšega ne će bit' junaka od Maksima od sina mojega; jutros, braćo, nema grdnijega! II, 545. — Drugda je kopulativnomu značenju konjunkcije „da" zatrt trag tim. što vrijeme glagola u deklarativnoj rečenici ne dopušta, da bi misao njom izrečena bila misao govornikova, npr. Ma je tebe govorila majka, *da* će tebe zabaviť đevojka; ona (sc. djevojka) ti je govorila, sinko, da si, sinko, roda horjatskoga. N. pj. I, 474. (s gledišta onoga lica, koje to pripovijeda, valjalo bi, da u rečenici

[1] Ako je glagol dicendi negativan, zgodnije će biti za prvobitno značenje konjunkcije „da" uzeti adversativno (= *a*) nego kopulativno (Ne smedne mu kazati, *a* imala je tri kćeri.)

Digitized by Google

sa „da“ bude preterit, a ne futur). — Kad iziđu na suho, on nije smio ni kazati, *da* je car. N. prip. 173. (kad bi misao deklarativne rečenice bila misao govornikova, imala bi ta rečenica glasiti: da je bio car).

Iz netom navedenih primjera vidi se, kako jezik, otkad se rečenica sa „da“ stala shvaćati ne kao kopulativna, nego kao deklarativna, ide očito za tim, da joj, koliko igda može, poda onaki oblik, kaki bi imala, da se njom kazuju upravo riječi subjekta glagola dicendi (ili: kaki bi imala u direktnom govoru). Poglavito se to tiče vremenskoga oblika glagolskoga, koji je svagda onaki, kaki bi bio u direktnom govoru. Samo lični oblici, koji su svagda udešeni prema gledištu govornikovu (pripovjedačevu) čuvaju još uspomenu na vrijeme, kad se rečenica sa „da“ nije shvaćala kao misao subjekta glagola dicendi, nego kao misao govornikova, i bila kopulativna, a ne deklarativna. U tom je jedina razlika indirektnoga govora hrvatskoga od direktnoga. Ako se indirektna (deklarativna) rečenica isporedi s direktnom, vidi se, da su u prvoj lični oblici promijenjeni (jer su u direktnoj udešeni prema gledištu subjekta glagola dicendi, a u indirektnoj prema gledištu govornikovu); tako bi u navedenom primjeru iz N. prip. 173. rečenica sa „da“ u direktnom obliku glasila: „ja sam car“, a u indirektnom glasi: „da je on car“. Pa kako se misli, da je indirektna rečenica postala od direktne (kojemu mišljenju ide prividno u prilog to, što je glagol indirektne rečenice svagda u onom vremenskom obliku, u kojem bi bio u direktnoj rečenici), kaže se onda, da su se u indirektnoj rečenici lica pomjerila (Personenverschiebung). Ali budući da indirektna rečenica nije postala od direktne, nego od kopulativne, nijesu se u njoj ni lica direktne rečenice pomjerila, nego je udešavanje lica prema gledištu govornikovu u indirektnoj rečenici, kao što je rečeno, ostatak iz onoga vremena, kad indirektna rečenica nije bila još deklarativna, nego kopulativna.

Evo još primjera za deklarativne rečenice sa „da“ uz verba dicendi (koja dolaze alfabetičkim redom jedan za drugim): *Jesam* li ti *besedila,* sine, *da* će tebe darivati Mujo! N. pj. I, 547. — Sad su ljudi đavoli, o svačemu *govore*, ponajviše o nama, *da* se dvoje ljubimo. N. pj. I, 180. — I ona *je* meni *govorila,* da sakupim kićene svatove i tuđina zovem za divera, a ne Ivu brata rođenoga; *da* je Ana i odviše lipa, *da* ću s Ane izgubiti glavu. I, 579. — Divan li je, jad ga zadesio! I mene *je* noćas *govorio, da* će sutra leći' pod oblake, za godinu dana doći ne će. II, 63. — Otac ga

Digitized by Google

je dugo odvraćao *govoreći* mu, *da* i u zanatu ima brige i truda. N. prip. 36. — *Kazuj*, bane, po istini, *da* smo jadni i žalosni. N. pj. I, 92. — Šta mi *nisi kazala*, *da* moj dragi boluje, da mu nosim ponude. I, 179. — Idi ti, *kaži* mom dragom, *da* mu ja doći ne mogu. I, 408. — Nek' *kazuju* svuda po svijetu, *da* je Mujo posek'o Bogdana. I, 545. — Erceg, *kažu*, *da* je pijanica, *da* je Erceg mlogo Turkom dužan. I, 551. — Mene *kaže* devet vezirova, *da* ti ljubiš sestru Grozdijanku. II, 163. — *Kaže*, ljubo, za tri godinice *da* će biti boja s Bugarima. II, 169. — I *kazaše*, *da* je junak Marko, da bi mog'o Arapa zgubiti. II, 394. — *Kažite* Kraljeviću Marku, *da* ga care na divan zaziva. II, 430. — *Kaži* mu, ništa ne zataji, *da* sam se ja na smrt razboljeo. II, 573. — Otrčaše, Turcima *kazaše*, *da* j' u Srba nestalo džebane. IV, 173. — „Prođe li ovuda taki i taki čoek?" A oni mu *kažu*, *da* prođe. N. prip. 5. — Pošto se sluge vrate i *kažu*, *da* ih nigde nisu mogle naći, car se razboli i od žalosti umre. ib. 27. — Ona mu *kaže*, *da* je carska kći iz toga i iz toga grada i *da* su bile njih tri sestre pa ih vihar odneo sve tri. ib. 29. — Kad dođe aždaja, pitaj je, kuda ide i gde je njezina snaga, pa sve ljubi ono mesto, gde ti *kaže da* joj je snaga. ib. 45. — On mu *kaže* sve po redu svoju nevolju, i *da* je došao, da ga pita, za što mu je dao zlu sreću. ib. 76. — „Za Boga, da li ti *nijesam* još onu večer *kazala*, kakva je gora". „„Kako, kakva je?"" „*Da* ko god onamo pođe, ostane mutav i udurečen". ib. 119. — — Neg' mi s dvora kučka *poručuje*, *da* će mi se udavati mlada na mom konju, u kavadu mome. N. pj. I, 375. — — *Pričaju* ljudi, *da* je u stara vremena bio nekakav silan čoek, koji se nikad Bogu ne moljaše. N. prip. 95. — — Ljubica *je* sama *rekla*, *da* je prvi cv'jet od ljeta. N. pj. I, 226. — Jer je moja pobedljiva majka, pa *će reći*, *da* si m' umorila. I, 245. — *Reći ćedu* izokola ljudi, *da* ja grizem u gradini ružu. I, 354. — Uzmi, Mato, koga tebi drago, da *ne rečeš*, *da* je prijevara. III, 388.

16. Napokon ima takovih deklarativnih rečenica sa „da", koje i nijesu upravo deklarativne nego eksplikativne. To su one rečenice, u kojima dolazi imperfektivni prezenat s bezvremenskim značenjem ili perfektivni prezenat. Za njih vrijedi sve ono, što je sprijed (u § 11.) kazano za takove eksplikativne rečenice. Njima se ne kazuje ni misao govornikova ni misao subjekta onoga glagola, kojemu su podložne, nego samo (apstraktni) sadržaj objektu (: to) toga glagola. A kao deklarativne mogu se shvatiti samo po tom, što se prislanjaju uz glagole, uz koje se inače prislanjaju deklarativne rečenice,

Digitized by Google

te se prividno mogu zamijeniti pravom deklarativnom rečenicom, i to vazda takovom, u kojoj je glagol u futuru.[1] Ali mogućnost takove zamjene samo je prividna, jer pravom bi se deklarativnom rečenicom misao subjekta onoga glagola, kojemu bi deklarativna rečenica bila podložna, upravo reproducirala, a takovom se rečenicom ona samo karakterizira.

Evo nekoliko primjera za takove (tobože —) deklarativne rečenice, poglavito za onakove, koje su podložne glagolu dicendi[2]: Devojka *se klela*, cveće *da* ne nosi, vino *da* ne pije, dragog *da* ne ljubi. N. pj. I, 333/4. — Još *se fale, da* ti odžak svale; i *govore, da* kuću obore. I, 638. — Jer si sinoć riječ *govorio, da* pogubiš provizur-Mijajla, a *da* uzmeš sestru Kandosiju, da je uzmeš za ljubu vijernu. II, 132. — Turci *vele, da* Pocerje robe, *da* zapale crkvu Ćokešinu, *da* pogube Adži-Konstantina. IV, 168. cf. Ak. rj. II, 180, c.

17. Kod eksplikativnih je rečenica (u § 12.) pokazano, da u istom smislu, kao eksplikativna rečenica sa „da“ i imperfektivnim prezentom u bezvremenskom značenju ili s perfektivnim prezentom, dolazi i infinitiv. Pa tako dolazi infinitiv i u istom smislu, kao netom navedene deklarativne rečenice; n. pr. Klela se đevojka v'jenca ne *nositi*, i vinca ne *piti*, ni rabra *ljubiti*. N. pj. I, 334. (isp. prije navedeni posve slični primjer iz N. pj. I, 333/4., u kojem mjesto infinitivâ dolaze rečenice sa „da“ i prezentom). Od glagolâ dicendi dolazi tako infinitiv uz glagol „reći“; npr. Majka mi je draga, sisu mi je dala, drugu rekla *dati*, kad pođemo spati. N. pj. I, 195. — Rekla mi je draga *doći*, rekla doći, pak ne dođe. I, 396. — On me reče, mila majko! il' *uzeti*, il' *umreti*. I, 442. — On opremi natrag tatarina, nit' mu reče *doći* (= da će doći) ni ne doći. II, 393. — O Budime, velika žalosti! Nisam rekla mimo tebe *proći*, već sam rekla, *da* u tebe *dođem* (!). II, 638.

Kako je poraba infinitiva u smislu deklarativnih rečenica prastara

[1] S toga se često misli, da prezenat u takovoj rečenici stoji mjesto futura. Tako misli npr. g. L. Zima u svojim Sintaktičnim razlikama str. 251.; a i sâm sam prije tako mislio; ali sada držim takovo mišljenje za krivo.

[2] Ove rečenice sa „da“ zavisne o glagolima dicendi razlikuju se u ostalom od onih također zavisnih o glagolima dicendi, koje su navedene među eksplikativnima u § 14., formalno tim, što se ovima subjekat slaže sa subjektom glavne rečenice, a onima se subjekat slaže s ličnim objektom glavne rečenice; a materijalno se jedne od drugih razlikuju tim, što ove imadu karakter deklarativnih, a one karakter postulativnih (ili željnih) rečenica, jer i sami glagoli dicendi, o kojima su zavisne, imadu postulativno značenje (npr. kazati = zapovjediti, pozvati itd.).

Digitized by Google

(isp. grčki, latinski pa njemački jezik), možemo historiju razvoja deklarativnih rečenica u hrvatskom jeziku ovako pomišljati: Infinitiv se počeo zamjenjivati deklarativnim (eksplikativnim) rečenicama sa „da“ i bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom, a takove su se rečenice stale istiskivati onim pravim deklarativnim rečenicama, u kojima o vremenskom obliku glagolskom odlučuje subjekat onoga glagola, kojemu je deklarativna rečenica podložna. I danas ove prave deklarativne rečenice tako pretežu, da one prve valja držati samo za ostatak iz starine, kojemu podržava život društvo eksplikativnih rečenica. U ostalom valja i ovdje spomenuti (što je već sprijed na str. 67. u bilj. 2. rečeno), da se u deklarativnim rečenicama s bezvremenskim prezentom subjekat slaže sa subjektom glavne rečenice (kao što se i onda, kad mjesto deklarativne rečenice dolazi infinitiv, subjekat radnje izrečene infinitivom slaže sa subjektom glavne rečenice), a subjekat pravih deklarativnih rečenica može se razlikovati koliko mu drago od subjekta glavne rečenice.

18. Da bi se ono, što je rečeno, bolje razumjelo, navest ću još primjera za deklarativne rečenice poređanih po alfabetičkom redu A) glagolâ i B) imenicâ, uz koje se deklarativna rečenica prislanja; i to kod svakoga glagola i imenice navest ću pod a) primjere za prave deklarativne rečenice, a pod b) one (ako ih ima) za eksplikativne deklarativne rečenice, a u bilješkama navest ću primjere (ako ih ima), u kojima infinitiv dolazi u smislu (eksplikativne) deklarativne rečenice.

A) Deklarativna se rečenica prislanja uz g l a g o l[1]:

činiti se: a) Donesi mi vode iza gore, čini mi se, draga sestro moja, *da* će mome bolu biti bolje! N. pj. I, 593.

čuti: a) Kad *to* čuo beže gospodine, *da* ga kori svoja stara majka, on dozivlje begovicu mladu. N. pj. I, 611. — Već sam čula jedno čudno čudo, čula jesam, al' nisam viđela, *da* ti imaš konja Jabučila. II, 108. — Ja sam čula od starijeh ljudi, đeno panu dvije tice crne, *da* tu nema dobra nikakvoga. IV, 389. — Kad ona tri brata zmaja čuju, *da* se Stojša udružio i zbratio sa zmajevskim carem, i *da* sad obadvojica idu na njih, oni se uplaše pa skupe silnu vojsku. N. prip. 35.

dosjetiti se: a) Ovi đetić začudi se ovoj njihovoj ljubavi, dosjeti

[1] Navedeni su i onakovi glagoli, koji su samo u pronesenom značenju deklarativni, npr. pozdraviti = uz pozdrav (ili: pozdravljajući) poručiti.

Digitized by Google

se, *da* su ga uzeli na mjesto brata, te se i on stane pokazivati, kao da je njezin muž i carev zet. N. prip. 118.

doznati: a) Poslije nekoga vremena dozna najmlađi brat na čardaku, *da* se braća njegova i ono čobanče onijem đevojkama žene. N. prip. 9.

hvaliti: a) Kad sam bila s majkom mojom, meni fale ove dvore, *da* su dvori samotvori, i u njima zlatni stoli. N. pj. I, 63. — Tebe fali sva tvoja krajina, *da* si dobar junak na mejdanu, a meneka ne kudi družina. III, 384. — — *hvaliti se:* a) Falila se žuta dunja na more, *da* je cvijet na 'vi svijet najlevši. N. pj. I, 448. — Falit ću se, đe bih dolazio, *da* je tebe čedo pod pojasom. I, 563. — Kad mi junak rujno vino pije, nek se junak među društvom vali, *da* je ljuba dovela mu doru. I, 604. — b) Mili kume, kamo tvoja vala? Što se vališ od nedelje dana, *da* pokupiš momke i junake, da igraju i pevaju za te? Ni igraše ni pevaše za te. N. pj. I, 57. Vidi i primjer iz N. pj. I, 638. naveden sprijed u § 16.

izgovarati se: a) Onda joj se čoban stane moliti i izgovarati, *da* ne može ostaviti svojih ovaca. N. prip. 11.

kleti se[1]*:* a) Oj Cetinjo, vodo ponosita! Ti se sinoć krivo kunijaše, *da* na tebe niđe broda nema. N. pj. I, 316. — I paša se caru kunijaše, *da* ne viđe Moskovske delije. III, 82. — O Jovane, moje milovanje! Koliko se mene kunijaše, *da* se ne ćeš s drugom oženiti. N. pj. herc. 6. — One se kleše, *da* to nijesu učinile. N. prip. 269. — — b) vidi primjer iz N. pj. I, 333/4. sprijed u § 16.

koriti: a) Kore mene đaci namastirski, *da* se ne znam od roda kakva sam, *da* si naš'o mene pod obalom. N. pj. II, 65.

misliti[2]*:* a) Mislio si, bego gospodare, *da* će tebe roditi vlahinja tvoga sina mlađana vlašića, pa ne rodi, nego vlahinjice. N. pj.

[1] S infinitivom dolazi „kleti se“ u primjeru iz N. pj. I, 334. navedenom sprijed u § 17.

[2] Primjeri s infinitivom uz „misliti“: Ako misliš Božij *biti*, čini dobro za života. N. pj. I, 137. — Što govori majka tvoja? Hoće li te mene dati? Misli l' mene zetom *zvati*? I, 315. — Ne misle se *ubiti*, već se misle *ljubiti*. I, 355. — Knjiga glasi od moje đevojke, da se skoro misli *udomiti*. I, 395. — Nego sjutra mislim u Kosovu za rišćansku vjeru *poginuti*. II, 311. — Ne mislim *se* sa Šarcem *rastati*, dok je moje na ramenu glave. II, 440. — Evo nama sitna knjiga dođe, a od one gospe ćesarice: ako s' misliš, sine, *oženiti*, od ćesara *odvesti* đevojku, da pokupiš silovitu vojsku, da rašćeraš oko Beča Turke. III, 47. — Mislio sam *ispovideti* pri smrti, ali me ugrabi prije nego pop prispije. N. prip. 89.

Digitized by Google

here. 142. — Moj sinko, ti misliš, *da* je ovaj čovek kakav majstor, kao što su majstori na onom svetu. N. prip. 37. — On dođe gospodaru svome i zaište, da mu plati, što misli *da* je zaslužio. ib. 40. — Svi su u dvoru mislili, *da* će ga izvući mrtva iz sobe. ib. 61. — — b) Našavši lisicu na putu digne je i baci u kola misleći, kad dođe kući, *da* je odere. N. prip. 178. — Kad ti misliš naš drug *da* budeš, hoćeš li ti ljude jesti i s nama u četu ići? ib. 190. — Izišavši medvjed rano u proljeće iz svoje jame ugleda drijen, đe je ucvatio, a ostala drveta još i ne misle *da* cvate. ib. 311. — Isp. i „namisliti" u § 14.

moliti se: a) Momče kad to čuje, stane plakati i moliti se, *da* on to ne može učiniti. N. prip. 66. — Isp. i § 14.

mrsiti: a) Staše mrazit' Materinu zlatu a onoga čelebiju Imbra, *da* je Imbro roda horjatskoga, *da* je Imbra horjatka rodila. N. pj. I, 473.

obećati (se)[1]***:*** a) Car čujući to i videći prekolijepu đevojku obraduje se i obeća joj, *da* će je vjenčati. N. prip. 260. — Car ga primi i obeća se, *da* će mu dati (sc. prsten). ib. 39.

odgovoriti (odgovarati): a) Kumrija mu s vriskom odgovara, *da* ne ima đece ni jednoga. N. pj. III, 407. — Sunce joj odgovori, *da* ga ono nije danju nigde videlo. N. prip. 57. — Starac ga zapita, je li namirio konja i jede li konj travu, a on odgovori, *da* jeste i *da* jede. ib. 88. — — ***odgovarati se:*** Dete se stane odgovarati, *da* ne sme, jer ga je strah, da se ne utopi. N. prip. 36.

o(p)kladiti se: a) Djevojka se s pašom okladila o tri litre drobnoga bisera i četiri dragoga kamena, *da* će ustat' u po noći sama. N. pj. I, 484. — I sam se bane opkladi u sedam beli gradova i tri sta žuti dukata, *da* ne smeš ići, Jelena, kroz Mišljen goru na vodu. I, 587. cf. i 589. — Tako se okladi u svoje oči, *da* je bolja pravda nego li krivda. N. prip. 85. — Isp. i § 14.

opadati: a) Ogledalo, ti ga ne gledalo! Ti si mene majci opadalo, *da* ja ljubim četiri junaka. N. pj. I, 314.

opaziti: a) Kako dođe, odmah opazi, *da* zeca nema, pa poviče na dvorane. N. prip. 35. — Kad car i njegov doglavnik opaze, *da* je on oživeo, reče doglavnik caru. ib. 70.

opraviti: a) K mene ga je care opravio, jal' je care jal' Memed vezire, *da* me care zove na predaju. N. pj. II, 280.

[1] Infinitiv uz „obećati": On joj obeća *dati* (sc. prase). N. prip. 256. — Isp. Sad se već nema kud kamo, jer sam mu *obrekao platiti* ih, kad me nađe. ib. 170.

Digitized by Google

osjetiti se: a) Tada se je care osjetio, *da* je ono Miloš Voinović. N. pj. II, 154.

pasti na um: a) Pade na um Ljutici Bogdanu, *da* je seja braca savezala. N. pj. I, 544. — Isp. i § 14.

pomisliti (pomišljati): a) Ramo joj se kune i preklinje: „Ne ću, kado, života mi moga!“ A u srcu *tako* pomišljaše, *da* će (sc. kaževati), kako u družinu dođe. N. pj. I, 460. — On pomisli, *da* je onaj našao pod jelom sreću. N. prip. 86. — Ona pomisli u sebi, *da* to njoj pomažu njezine drugarice. ib. 126.

potvoriti: a) Doma mi je zla svekrva, sinoć me je potvorila, *da* sam, jadna, muža bila. N. pj. I, 177. — Dobri ljudi o zlu govoriše, na jadnoga Marka potvoriše, *da* ti igraš kolom uz kadune, *da* ti pašeš sablju okovanu, *da* ti nosiš zelenu dolamu, *da* ti piješ uz ramazan vino, još nagoniš odže i adžije, da i oni s tobom piju vino. II, 431. — Stara me potvorila majka, *da* ja ljubim potajno junake. N. pj. herc. 152.

pozdraviti: a) Ovako mi pozdravi Komnena: *da* mu j' Turčin odjahao vranca. N. pj. II, 458. — Onda njima po istini kaže, kako ih je Šujo pozdravio, *da* s' izašli na Mletičak Turci. IV, 478. — Isp. i § 14.

poznati: a) Po čem bi se mogao poznati, *da* sam bio tamo na mejdanu, kad s gospodom u divan iziđem? N. pj. III, 403. — Svi golaći pušku poznadoše, *da* je puška Zeke Buljubaše. IV, 277. — Starac pozna, *da* trava nije nakošena onako, kao što je on kazao. N. prip. 88.

prevariti: a) Ne šće kazat' Pivljaninu Baju, već prevari svoga pobratima, *da* na begu ništa više nema osim jedna tanana košulja. N. pj. III, 469.

prijetiti: b) Da mi j' ovde jagnješce, ja bi vam ga sad dao, za što prete čobani, *da* mi jagnje ukradu. N. pj. I, 131. — Ispor. i „zaprijetiti“ u § 14.

razabrati: a) I juče sam za njeg' razabrala, *da* s' naodi i *da* ajdukuje u zelenoj gori Garevici. N. pj. II, 77.

sjetiti se: a) Možeš li se setiti, *da* je mati bila trudna, kad je vas vihar odneo? N. prip. 29.

slušati: a) Slušao sam jošt od moje majke, *da* ti imaš necenjeno blago, tvoju ćercu milu jedinicu. N. pj. III, 500.

sniti: a) Sinoć sam ti čudan sanak snio, *da* je trava po avliji nikla. N. pj. I, 463. — Sanak snio mali Hasan-aga, *da* g' zapade usahla jabuka. N. pj. herc. 86. — Sanak snila Hrista Boga majka, *da* će rodit' sina bez grijeha. ib. 313.

Digitized by Google

šaliti se: a) Mnom se šale po čaršij' jarani, *da* je moja slijepa đevojka. N. pj. herc. 49.

vidjeti: a) Kad vidila Mara dijevojka, *da* su mrtva dva junaka mlada, uzimala nože Nikoline, sebe noži u srce ud'rila. N. pj. I, 558. — A kad viđe tanana nevjesta, *da* joj više molba ne pomaže, tad' se moli Radu neimaru. II, 123. — Čuješ more, Kuno Hasanaga! Vi'š, *da* ću te sada objesiti. III, 210. - A kad vidi aga od Ribnika, *da* j' Ivana s konjem rastavio, vrati vranca natrag na Ivana. III, 398. — Kad vidije ono Ture zorno, *da* će njega Marko izgubiti, pa pobježe preko polja ramna. IV, 10. — Car se prepadne, kad vidi, *da* ih nestade. N. prip. 27. — A kad vidi, *da* mu je glava odsečena, odmah uzme živu vodu te ga prelije i sastavi glavu. ib. 70. — Pošto čoek viđe, *da* od njega nikako ne mogaše blago da uzme, u tri maha zakumi ga, da se miče. ib. 100.

vikati: a) Kad je bila nasrid polja ravna, ona viče tanko glasovito, *da* je ona gizdava divojka, po imenu mlada Dorotija. N. pj. I, 595.

vjerovati: a) Veruj Boga i svetog Jovana, *da* t' jamačno prevariti ne ću. N. pj. III, 181. — Pij, care, veselo, jer ćemo se sjutra rastati, i vjeruj mi, *da* ću biti veselija nego kad sam se s tobom sastala. N. prip. 107.

zahvaliti se: a) Zarekoh se i zafalih ja dobar junak, *da* ja ne ću nikad poći đevojci pred dvor. N. pj. I, 423. — E se bješe Ivan zafalio pred vladikom i pred đeneralom, *da* će živa uvatit' Turčina. IV, 10.

zakleti (zaklinjati) se: a) Junak se zakleo, *da* će je viditi, da će je viditi, i s njom besediti. N. pj. I, 357. — Teško mi se Limun zaklinjao, *da* ja ne ću zagrliti Maru u mojemu šeher-Sarajevu. III, 488. — Da kakav je bećar Useine! Rekao bi i zakleo bi se, *da* je Ajka lijepa đevojka. N. pj. herc. 13. — Krivo si se Bogom zaklinjala, *da* si majko, svoje primetala. ib. 307. — — b) Ne l' se sinoć nama zaklinjaše, *da* ne staneš kod tuđina, kono, *da* ne ljubiš tuđu ruku, kono, *da* ne mećeš tuđ prsten na ruku? N. pj. I, 6. — Isp. i § 14.

zapamtiti: a) Jesi l' čuo, da li zapamtio, *da* je bila proja za šenicu? N. pj. II, 486. — Je li koji kadgod zapamtio, *da* se sjaji more od zapada? III, 346.

zareći se: a) On se jeste, brate, zarekao, *da* će tvoju ukinuti glavu. N. pj. II, 349. — Svojoj sam se majci zarekao i svoj mojoj braći i družini, *da* ja bježat' od Turčina ne ću. IV, 431. — —

Digitized by Google

b) Zareče se zulumćar đevojka, *da* načini nadžak od čelika, *da* razbije kamen-vrata gradu, *da* pokrade konje Jugovića, *da* ih proda preko mora sinjeg. N. pj. I, 484. — Znaš, đe si se zarekao lani, *da* poodiš zemlju Šumadiju i bijele u Topoli dvore. IV, 313.

zateći se: a) To su, bogme, tri gazije carske, zatekle se caru i veziru, *da* će moju donijeti glavu i uzeti perjanicu zlatnu. N. pj. IV, 451. — — b) Zarekoh se, zatekoh se, *da* ne ljubim mlada vojna. N. pj. I, 526. — Ja sam ti se knezu zatekao, *da* zakoljem Turskog car-Murata, *da* mu stanem nogom pod gr'oce. II, 313. — Zarekoh se i zatekoh ja, dobar junak, *da* ne pijem rujno vino, rujno, crveno, *da* ne jašem dobra konja, demir đogata, *da* ne idem mojoj dragoj pod demir pendžer. N. pj. herc. 251.

zavjetovati se[1]*:* b) Ah! teško si meni! Ludo l' s' zavjetovah, *da* vinca ne pijem. N. pj. I, 335.

znati: a) Zagrist ću mu zelenu jabuku, neka znade, da sam dolazila, *da* sam moje drago oblazila. N. pj. I, 352. — Zar ne znadeš, od Sibinja Janko, *da* mi jesmo gn'jezda sokolova, a Turci su gn'jezda gujinjega? II, 512. — O gajtane, moj gajtane! Da znam, *da* će t' mlad derati, svilom bih te mlada plela, a zlatom bih uvijala. N. pj. herc. 264. — Idi, mati, ne premišljaj ništa, jer znaš, *da* su svakoj devojci vrata otvorena. N. prip. 51. — Isp. i § 14.

B) Deklarativna se rečenica prislanja uz imenicu:

glas: a) Moj' su tići poletari, brzo će mi poleći put onoga slavna mjesta, dobre glase odnijeti, *da* smo mi svi zdravo i veselo. N. pj. I, 488. — Ali su ga glasi dopanuli, *da* je paša šator razapeo. I, 563. — Glas dopade na dvore Čengijća, *da* je Petar bega izgubio. IV, 59. — Ona pusti glas po svijetu, *da* će u taj i u taj dan na tome i na tome mjestu biti trkija. N. prip. 103. — Poslije nekoliko dana pukne glas, *da* je bolesna careva kći. ib. 145. — Isp. i § 14.

istina: a) Istina je, to ja dobro znadem, *da* ti lica u krajini nema. *da* je baba mlogo dao blaga, a na tvoje lice gledajući; ali volim, da u ognju gori, nego da me predaje u Turke. N. pj. III, 44. — Da ja znadem, da je *to* istina, *da* se hoćeš junak pokrstiti, dao bih ti seju Anđeliju. III, 205. — Je l' istina, naš pašo čestiti, *da* ćeš dati tri tovara blaga, ko uvati majstora Manojla? III, 324. — Je l' istina, Gondža Mehmed aga, *da* ti ljubiš po Foči đevojke? N. pj.

[1] Primjer s infinitivom uz glagol „zavjetovati se“ (u istoj pjesmi): Ah! teško si meni mladoj neudatoj, što se zavjetovah v'jenca *ne nositi!* N. pj. I, 334. Isp. i I, 335.

Digitized by Google

herc. 85. — Istina je, čestiti care, *da* si mi to kazao, ali pogledaj, što si na ovoj karti potpisao. N. prip. 108. — Istina, *da* je mali kao biberovo zrno, al' on bi mene izbavio. ib. 266.

jemin (zakletva): a) Ja sam Bogu jemin učinio, *da* t' u oca više prosit' ne ću. N. pj. III, 98.

knjiga: a) I donese (sc. crni vrane) zle glasove: crnu knjigu pod krioce, crnom bulom zabulana, *da* si, bane, preminuo u dalekoj tuđoj zemlji. N. pj. I, 95. — Ali njemu sitna knjiga dođe, *da* su njemu dvori poharani. II, 368. — Isp. i § 14.

tvrđa: a) Kao za bolju tvrđu, *da* će mu ih za celo vratiti, pobrate se. N. prip. 169.

uzdanica: a) Ali ima uzdanicu u tu tvoju mudru glavu, *da* je ne ćeš bandunati. N. pj. I, 94.

vjera: a) Kaži pravo, tako bila zdravo! A evo ti tvrdu viru dajem, *da* ti ništa učiniti ne ću. N. pj. I, 443. — Zaklinje se Ajkuna đevojka, zaklinje se i vjeru zalaže, *da* ga ona prevariti ne će. I, 577. — Već daj mene tvoju vjeru tvrdu, *da* ćeš mene uzet' za ljubovcu, da izbavim tebe iz tavnice. II, 377. — Već jesi li, bolan, vjere tvrde, *da* ćeš mene uzet' za ljubovcu, da izbavim tebe iz tavnice? III, 123. — I *tako* mu Božu veru daše, *da* će š njime ka Udbine poći. III, 176. — I tvrdu veru dadu jedan drugome, *da* će bratinski živeti. N. prip. 35. — — b) Prstenci zvone na nova brda, đevojke su im vjeru zadale, *da* ih ne nose brez pozlaćenja, brez pozlaćenja brez junačkoga. N. pj. I, 451. — No je l', braćo, Božja vjera tvrda, *da* ni jedan ljubi ne dokaže. II, 118. — No mi pruži desnu tvoju ruku, i zadaj mi Božju vjeru tvrdu za Maksima za tvojega sina, *da* Maksimu žao ne učiniš. II, 547. — Nijesi l' mi Božju vjeru dala, kad mi bude najveća nevolja, *da* se mene na nevolji nađeš? III, 33. — S Turcima smo vjeru ufatili, *da* se s njima nigda ne robimo. IV, 401.

Isp. Ak. rj. II, 185, B. etc.

O kondicionalu u deklarativnim rečenicama v. § 30.

V. Hipotetičke i koncesivne rečenice.

19. U svojoj raspravi o relativnim rečenicama (u Radu knj. 138.) u §§ 22—28. razložio sam, kako mislim da valja razumjeti hipotetičke rečenice sa „kad bih". Tu je kazano, da su hipotetičke rečenice sa „kad bih" upravo relativne rečenice podložne neizrečenoj hipotetičkoj rečenici, u kojoj se pojam „vrijeme" suponira tako, da se sumnja, da će to vrijeme doći. I hipotetičke rečenice sa „dâ"

Digitized by Google

držim da su upravo podložne nekoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici, u kojoj se suponira pojam „vrijeme“ (ili drugi njemu srodan pojam, kao: prigoda, zgoda, slučaj, situacija itd.), koji objašnjuje rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica (isp. § 13.) Npr. Kad smo Turke žive povatali, *da* ih Šapcu gradu odvedemo, komendatu Luki poklonimo, Luko će nam za dobro primiti. N. pj. IV, 335. To stoji mjesto: Ako dođe vrijeme, da ih Šapcu gradu odvedemo, komendatu Luki poklonimo, Luko će nam za dobro primiti. Rečenica sa „da“ eksplikativna je rečenica, koja objašnjuje pojam „vrijeme, zgoda itd.“, ali ne kao općeni pojam, nego kao pojam individualiziran demonstrativnim pronominom (ako dođe to vrijeme, ako nastane ta zgoda itd.). Taki pojam može zamijeniti i sam demonstrativni pronomen u srednjem rodu, npr. ako bude (ili: ako se dogodi) to, da ih Šapcu gradu odvedemo itd. (isp. Kad je bilo (sc. to), *da* mu ocijepi polovinu carstva, reče mu zet. N. prip. 102.; v. § 14. kod glagola „biti“). A napokon nije potrebno ni to, da bi rečeni pojam bio upravo u osobitoj rečenici, nego može biti i u samoj apodozi; npr. u (tom) slučaju, da ih Šapcu gradu odvedemo, komendatu Luki poklonimo, Luko će nam za dobro primiti (gdje riječi „u (tom) slučaju“ pripadaju upravo apodozi „L. će nam za dobro primiti“); samo je potrebno, da taki izraz ima smisao hipotetičke rečenice (u tom slučaju = ako nastane taj slučaj). Dakle rečenica sa „da“ nije upravo hipotetička, nego eksplikativna rečenica, a glavna rečenica nije upravo njezina apodoza, nego apodoza neizrečenoj hipotetičkoj rečenici.

Što pak ona hipotetička rečenica, kojoj pripada rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica, nije izrečena, i tomu je isti uzrok, kao i tomu, što nije izrečena hipotetička rečenica, kojoj pripada relativna rečenica sa „kad bih“ (isp. moju rečenu raspravu o relativnim rečenicama § 25.) Protaza je rečenici „L. će nam za dobro primiti“ (u navedenom primjeru iz N. pj. IV, 335.) rečenica „ako dođe vrijeme“ (ili slična), ali ne sama, nego sa svojom oznakom „da ih Šapcu gradu odvedemo itd.“, tako da ono, što je upravo uvjet, da se vrši radnja apodoze, nije izrečeno rečenicom „ako dođe vrijeme“, nego rečenicom „da ih Šapcu gradu odvedemo“. Ova je dakle rečenica formalno eksplikativna, ali materijalno je hipotetička, formalno je podložna rečenici „ako dođe vrijeme“, a materijalno je podložna rečenici „L. će nam za dobro primiti“. Posve je prirodno, da jezik rečenicu sa „da“ hoće i formalno da istakne kao takovu, kakva materijalno i jest, t. j. kao hipotetičku i podložnu rečenici

Digitized by Google

„L. će nam za dobro primiti“. Ali tomu smeta rečenica „ako dođe vrijeme“. Dok ima ova rečenica, rečenica sa „da“ ostaje formalno eksplikativna i podložna njoj. Da bi dakle postigao rečenu svoju svrhu, jezik izostavlja[1] rečenicu „ako dođe vrijeme“, a to čini s tim lakše, što je ova rečenica u neku ruku i suvišna, jer ne sadržava nikakve za misao čitave periode bitne misli. A što se rečenica „ako dođe vrijeme“ izostavlja, tim se postiže to, da rečenica sa „da“ kao dio rečenice, koja je bila podložna rečenici „L. će nam za dobro primiti“, postaje i sama podložna toj rečenici, i to kao protaza svojoj apodozi, t. j. postaje hipotetička rečenica, a „da“ hipotetička konjunkcija. V. i § 14ª, 9, a. (kao da).

Isp. i ove primjere: *Da* mi dadeš dva sokola siva, služit ću te, koliko reknemo. N. pj. II, 456. — Muči šćeri, dugo jadna bila! Kuda će ti i sreća i duša, *da* omraziš snahu sa đeverom? N. pj. herc. 147. — Ja ne ću prodavati, nego *da* me pusti carica da prenoćim jednu noć s carem njenim, pa ću joj dati preslicu. N. prip. 58. — Ako prebrojiš sve izvore, koliko ih ima u ovoj planini, i *da* mi dođeš da kažeš, maknut ću ti se s mjesta. ib. 100. — Ajde, more, šta ćeš dati, *da* te prenesem ja na leđima? ib. 304.

20. Ali obično u glavnoj rečenici ne dolazi futur (kao u navedenim primjerima), nego kondicional, npr. *Da* iz neba plaha kiša padne, niđe ne bi na zemljicu pala, već na dobre konje i junake. N. pj. II, 313. Ovaj kondicional treba tumačiti onako, kao i analogni kondicional u glavnoj rečenici hipotetičke rečenice sa „kad bih“ (isp. moju raspravu o relat. rečenicama u Radu knj. 138., § 25.) On stoji s toga, što bi i u onoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici, kojoj upravo pripada rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica, bio kondicional, a bio bi ili s toga, što bi se u njoj ono vrijeme (zgoda itd.), koje objašnjuje rečenica sa „da“, suponiralo sumnjajući, da će doći, ili s toga, što bi se suponiralo za prošlost ili za sadašnjost (irealni kondicional; isp. § 34. i 38. moje rasprave o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134.). Po tom bi ta rečenica glasila npr. „ako bi došlo vrijeme“, gdje bi kondicional kao preterit perfektivnoga prezenta bio znak sumnje govor-

[1] Ako i upotrebljavam izraz „izostavlja“, ipak ne mislim, da je rečenica „ako dođe vrijeme“ negda bila izrečena riječima, pa onda se izostavila, nego mislim, da je ta rečenica negda bila u jezičnoj svijesti (ako i nije bila izrečena riječima), a poslije je i iz jezične svijesti iščeznula. Proces, o kojem se ovdje radi, nije historičko-gramatički, nego historičko-psihologički.

Digitized by Google

nikove, da će se ono, što suponira, izvršiti (da će to vrijeme doći). A da u apodozi takove protaze dolazi kondicional, pokazano je u mojoj raspravi o rečenicama s konj. „ako, neka, li“ u Radu knj. 134., § 36. Pa tako dolazi kondicional i u glavnoj rečenici hipotetičke rečenice sa „da“, jer je ona upravo apodoza protaze „ako bi došlo vrijeme“. I onda, ako se misli, da rečenica sa „da“ ne pripada upravo osobitoj hipotetičkoj rečenici, nego npr. izrazu „u slučaju“, valja kondicional tako tumačiti, jer taj (ili sličan) izraz mora imati onaki smisao, kao hipotetička rečenica s kondicionalom. To izvan svake sumnje stavlja kondicional u glavnoj rečenici, koji u svakom slučaju ostaje sasvim pouzdano svjedočanstvo za smisao one rečenice, kojoj (ili onoga izraza, kojemu) pripada rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica. Izrečena pak nije rečenica, kojoj upravo pripada rečenica sa „da“, (resp. onaj ekvivalentni izraz) i ovdje s istoga razloga, kao i kod primjera s futurom u glavnoj rečenici, gdje je sve to potanko razloženo, te ne treba ovdje ponavljati (isp. § 19.). Po tom bi navedeni primjer iz N. pj. II, 313. imao upravo glasiti: [Ako bi došlo vrijeme (ali sumnjam, da će doći)], da iz neba plaha kiša padne, niđe ne bi na zemljicu pala, već na dobre konje i junake.

Razlika između hipotetičkih rečenica sa „da“ i futurom u glavnoj rečenici, i onih s kondicionalom u glavnoj rečenici dolazi po onom, što je rečeno, samo od različnoga smisla one neizrečene hipotetičke rečenice, kojoj rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica pripada. Kod kondicionala u glavnoj rečenici ono, što se u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici suponira, suponira se sa sumnjom, da će se izvršiti, a kod futura u glavnoj rečenici ne suponira se s tom sumnjom. Kao dio neizrečene hipotetičke rečenice ima i rečenica sa „da“ u svakom slučaju drugi smisao. Kod futura u glavnoj rečenici približava se ona hipotetičkoj rečenici s „ako“ i prezentom (jer u tom slučaju glasila bi neizrečena hipotetička rečenica: ako dođe vrijeme), a kod kondicionala u glavnoj rečenici približava se ona hipotetičkoj rečenici s „ako“ i kondicionalom (jer u tom slučaju glasila bi neizrečena hipotetička rečenica: ako bi došlo vrijeme). Ali razlika između hipotetičke rečenice s „ako“ i one sa „da“ ostaje uvijek u tom, da je ona od početka prava hipotetička rečenica, a ova je pomenutim načinom od eksplikativne istom postala hipotetička. Što pak hipotetička rečenica sa „da“ u svakom slučaju ima isti oblik (glagol u prezentu), to različnomu smislu njezinu ne smeta ni najmanje, jer je za nj pouzdan kriterij oblik glavne rečenici (u

Digitized by Google

jednom slučaju glagol je u futuru, a u drugom u kondicionalu).

Kako može kondicional biti pouzdan kriterij za smisao rečenice sa „da", vidi se i odatle, ako se isporede ovakovi primjeri: *Voliš* li, *da* te ustrijelim ili *da* te sabljom posiječem. N. prip. 201. — A *da* mi se s njima udesiti, *volio bi* neg' carevo blago. N. pj. IV, 179. — U jednom i u drugom primjeru imamo eksplikativnu rečenicu sa „da", kojom se kazuje objekat glagolu „voljeti", ili bolje: kojom se objašnjuje neizrečeni objekat (to, tu zgodu, taj slučaj) glagola „voljeti". Ali u prvom je primjeru taj glagol u prezentu, a u drugom u kondicionalu, jer se u prvom primjeru ne sumnja, da će jedan od ona dva slučaja, koji se objašnjuju rečenicama sa „da", doista nastati, a u drugom se sumnja, da će nastati onaj slučaj, koji objašnjuje rečenica sa „da". Pa tako se u prvom primjeru ne sumnja ni o tom, da će se jedno od onoga dvoga, što se kazuje rečenicama sa „da", doista dogoditi, a u drugom se primjeru sumnja, da će se dogoditi ono, što se kazuje rečenicom sa „da". Razumije se samo sobom, da se kod toga ne smije zaboraviti, da rečenica sa „da" ovdje nije hipotetička, nego objektivna, jer pripada objektu glagola „voljeti". Isporedi i ova dva primjera: Narod odmah prizna, *da je* pravo, da on uzme carevu kćer. N. prip. 71. — *Da* mi s' hoće dragi smilovati, da se hoće sa mnom pomiriti, to *bi* mene mnogo milo *bilo*. N. pj. I, 221. — (Rečenica sa „da" u jednom je i u drugom primjeru subjektivna, jer pripada subjektu one rečenice, kojoj je podložna; u drugom je primjeru taj subjekat i izrečen pronominom „to").

Da bi se ono, što je sprijed rečeno, još bolje razumjelo, obratit ću pažnju čitaočevu i na primjere, kaki je ovaj: Ako bi ti Bog i sreća dala, *da* izgubiš Vuka su dva sina, već za tobom puške pucat' ne će. N. pj. IV, 512. Ovdje do duše u glavnoj rečenici preko pravila dolazi futur. premda u podložnoj s „ako" stoji kondicional (o čemu ispor. moju raspravu o rečenicama s konj. „ako, neka, li" u Radu knj. 134., § 32. i 36.). Ali ne obazirući se na to, imamo u ovom primjeru hipotetičku rečenicu s „ako", kojoj je podložna eksplikativna rečenica sa „da". Ako bi se izostavila hipotetička rečenica s „ako" (što bi se lako učinilo, jer sadržava sasvim općenu misao), postala bi rečenica sa „da" hipotetička i protaza glavnoj rečenici [Da izgubiš Vuka su dva sina, već za tobom puške pucat' ne će (samo bi sada na svaki način trebalo, da u glavnoj rečenici bude kondicional, jer sada samo do njega stoji smisao rečenice sa „da", dok je prije već oblik rečenice s „ako" pokazivao,

Digitized by Google

kaki smisao ima rečenica sa „da“, te nije bio tako potreban kondicional u glavnoj rečenici] t. j. dogodilo bi se ono, što je po onom, što je sprijed rečeno, eksplikativne rečenice sa „da“ učinilo hipotetičkima.

Ili uzmimo ovaj primjer: Da ti da Bog, Sibinjska vojvodo! *da* dobiješ cara na Kosovu, kaku b' nama vjeru ostavio? N. pj. II, 513. Ovdje je prva rečenica sa „da“ hipotetička, i to po onom, što je prije rečeno, takova, da se približava hipotetičkoj rečenici s „ako bi“, a druga je rečenica sa „da“ eksplikativna. Ako bi se hipotetička rečenica sa „da“ izostavila (što bi se lako učinilo, jer sadržava posve općenu misao), postala bi druga rečenica sa „da“ hipotetička i protaza glavnoj rečenici (Da dobiješ cara na Kosovu, kaku b' nama vjeru ostavio?) t. j. dogodilo bi se ono, što je po predašnjem razlaganju eksplikativne rečenice sa „da“ učinilo hipotetičkima. Isp. još ove primjere: Da je Bog da', *da* ja sriću dilim, sve bi dala, što je kome drago. N. pj. III. 555. — A da mi je, *da* komegod kažem, odmah bi mi odlahnulo. N. prip. 151.

Za eksplikativne je rečenice rečeno (u § 11.), da u njima ostaje prezenat, pa makar u onoj rečenici, kojoj pripadaju, dolazio i preterit, te se njihova radnja vršila i u prošlosti. Ali za hipotetičke rečenice sa „da“ vrijedi pravilo, da ako vršenje njihove radnje pada u sadašnjost ili u prošlost, onda u njima dolazi pravi (ne bezvremenski) prezenat ili preterit, npr. Cveće ja *da nosim*, ja bi lepša bila; vino ja *da pijem*, vesel'ja bi bila; dragog ja *da ljubim*, milost bi imala. N. pj. I, 334. — *Da sam* ja taj zanat *znao*, ne bih danas čuvao seoskijeh goveda. N. prip. 174.

Mjesto kompozicije „(po)hvalio sam“ dolazi za prošlost i kompozicija „(po)hvalio budem“, npr. Nut' ti boru, moja mila majko! *Da* me budeš za Ivana dala, sad bi ono moji svati bili. N. pj. I, 242. — Bogom brate, Goretiću Pavle! Pošlji meni moga brata đordu, dat ću t' za nju lipo dugovanje, štono bi ti i za brata dao, *da* mi g' budeš živa ostavio. III, 556. Da bi se ovo razumjelo, valja na umu držati, što je netom rečeno, da u eksplikativnim rečenicama sa „da“ ostaje prezenat, pa makar se radnja njihova vršila u prošlosti. Budući da su i hipotetičke rečenice sa „da“ upravo eksplikativne rečenice, valjalo bi i u njima da ostaje prezenat (imperfektivni u bezvremenskom značenju ili perfektivni), pa makar se radnja njihova vršila i u (pravoj) sadašnjosti ili u prošlosti. Po tom bi valjalo, da imperfektivni prezenat s bezvremenskim značenjem „nosim“ (isp. malo prije navedeni primjer iz N. pj. I, 334.)

Digitized by Google

u rečenici sa „da“ dolazi ne samo onda, ako vrijeme, koje se suponira u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici i koje objašnjuje rečenica sa „da“, pada u budućnost, nego i onda, ako pada u sadašnjost ili u prošlost; dakle bi valjalo da se kaže ne samo: (Ako dođe vrijeme), cvijeće ja *da* nosim, ja ću ljepša biti, ili: (Ako bi došlo vrijeme), cvijeće ja *da* nosim, ja bi (onda) ljepša bila, nego i: (Ako bi bilo došlo vrijeme), cvijeće ja *da* nosim, ja bi (sada) ljepša bila (uzevši u svima slučajevima „nosim“ u bezvremenskom značenju). Ali u ovom posljednjem slučaju, u kojem vrijeme, koje se u rečenici s „ako“ suponira, pada u sadašnjost, imperfektivni prezenat „nosim“ gotovo nehotice gubi bezvremensko značenje pa prima značenje sadašnjosti, jer kako hipotetička rečenica s „ako“, iz koje bi se (u savezu s glavnom rečenicom) vidjelo, da ono, što se u rečenici sa „da“ izriče, vrijedi za sadašnjost (kad vrijeme, koje se u njoj suponira i koje objašnjuje rečenica sa „da“, pada u sadašnjost), nije izrečena, valja da se u samoj rečenici sa „da“ pokaže, da ono, što se u njoj izriče, vrijedi za sadašnjost, a to se može s tim lakše učiniti, što rečenica sa „da“, kad hipotetička rečenica s „ako“ nije izrečena, nije više eksplikativna, nego hipotetička rečenica. Isto bi tako valjalo da se kaže (isp. netom navedeni primjer iz N. pj. I, 242.) ne samo: (Ako dođe vrijeme), *da* me dadeš za Ivana, ono će moji svati biti, ili: (Ako bi došlo vrijeme), *da* me dadeš za Ivana, ono bi (onda) moji svati bili, nego i: (Ako bi bilo došlo vrijeme), *da* me dadeš za Ivana, sad bi ono moji svati bili (isp. *Da* ne bude Zilije djevojke, nikad bi me kuća ne vidila. N. pj. Juk. 350). Ali u ovom posljednjem slučaju, u kojem vrijeme, koje se u rečenici s „ako“ suponira, pada u prošlost, jezik i mjesto perfektivnoga prezenta „dadeš“ s navedenoga razloga voli upotrebiti preterit (perfekat „dala si“ ili aorist „dâde“), dakle: (Ako bi bilo došlo vrijeme), *da* si me za Ivana dala (ili: *da* me za Ivana dâde), sad bi ono moji svati bili (vidi primjere u § 21, C.). Isto bi tako valjalo da se kaže ne samo: (Ako dođe vrijeme), *da* me budeš za Ivana dala, ono će moji svati biti, ili: (Ako bi došlo vrijeme), *da* me budeš za Ivana dala, ono bi (onda) moji svati bili, nego i: (Ako bi bilo došlo vrijeme), *da* me budeš za Ivana dala, sad bi ono moji svati bili; jer razlika između „da me dadeš“ i „da me budeš dala“ nalazi se samo u tom, da se u prvom slučaju misli, da u vrijeme, koje se u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici suponira, pada sámo izvršenje radnje glagola „dati“, a u drugom se slučaju misli, da je u to vrijeme radnja glagola „dati“ već gotova (dakle

Digitized by Google

da se u to vrijeme već može kazati „dala si“); isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 7. i d. Ali u ovom posljednjem slučaju, u kojem vrijeme, koje se u rečenici s „ako“ suponira, pada u prošlost, jezik danas mjesto kompozicije „dala budeš“, koja bi pokazivala, da je radnja glagola „dati“ gotova za vrijeme, koje objašnjuje rečenica sa „da“, s navedenoga razloga voli upotrebiti kompoziciju „dala si“, koja pokazuje, da je radnja glagola „dati“ gotova (dakle prošla) za vrijeme, u koje se govori (t. j. perfekat), pa kazati: (Ako bi bilo došlo vrijeme), *da* si me za Ivana dala, sad bi ono moji svati bili (vidi primjere u § 21, C.) Ali u starije je vrijeme upotrebljavanje kompozicije „dala budeš“ za prošlost u hipotetičkim rečenicama sa „da“ bilo sasma obično, kao što se vidi iz Ak. rj. II, str. 196[a] (isp. i I, str. 360[a]), gdje se kaže, da je najstariji primjer za perfekat istom iz 17. vijeka. Pa i danas se još kadšto upotrebljava kompozicija „dala budeš“, kao što navedeni primjeri pokazuju. Otuda se vidi, da jezik nije još posve zaboravio, da su hipotetičke rečenice sa „da“ upravo eksplikativne rečenice.

21. Hipotetičkih rečenica sa „da“ ima realnih i irealnih. Irealne su one, kojima se radnja vrši u sadašnjosti ili u prošlosti (isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 16.) One hipotetičke rečenice kojima je glagol u preteritu, sve su dakle irealne. A one, kojima je glagol u perfektivnom prezentu, sve su realne. Ali među onima, kojima je glagol u imperfektivnom prezentu, ima i realnih i irealnih. Irealne su one, u kojima je imperfektivni prezenat pravi prezenat, a realne su one, u kojima imperfektivni prezenat ima bezvremensko značenje. Ali upravo ova dva značenja imperfektivnoga prezenta ne dadu se svagda točno razlikovati. Za navedeni primjer iz N. pj. I, 334. (Cveće ja *da* nosim, ja bi lepša bila itd.) ne sumnjam, da je prezenat „nosim“ u rečenici sa „da“ pravi prezenat, dakle rečenica sama irealna. Ni za primjer: *Da* te prosim, bi li pošla za me? N. pj. I, 365. — ne sumnjam, da prezenat „prosim“ u rečenici sa „da“ ima bezvremensko značenje, dakle da je rečenica sama realna (isp. odgovor: Nit' me prosi, nit' ću poći za te). Ali za primjer: *Da* me hoće u svatove zvati, ja bih pošla i dar ponijela. N. pj. I, 266. — već ne mogu pouzdano kazati, je li prezenat „hoće“ u rečenici sa „da“ pravi ili bezvremenski prezenat t. j. vrši li mu se radnja u sadašnjosti ili u neodređeno (buduće) vrijeme. Poradi ove teškoće u određivanju, koje su rečenice sa „da“ i imperfektivnim prezentom realne, koje li irealne, ja primjere za hipotetičke rečenice sa „da“ i kondicionalom u glavnoj

Digitized by Google

rečenici, koje ću sada navesti, ne ću podijeliti na one, u kojima je rečenica sa „da“ realna, i na one, u kojima je ona irealna, nego ću ih podijeliti samo po obliku onoga glagola, što je u rečenici sa „da“, i to A) na one, u kojima glagol u rečenici sa „da“ stoji u perfektivnom prezentu, B) na one, u kojima glagol u rečenici sa „da“ stoji u imperfektivnom prezentu, i C) na one, u kojima glagol u rečenici sa „da“ stoji u preteritu. U primjerima kategorije A) rečenica sa „da“ svagda je realna, u primjerima kategorije C) svagda irealna, a u primjerima kategorije B) može biti i realna i irealna, ali ja ne mogu za svaki primjer odrediti, je li njegova rečenica sa „da“ realna ili je „irealna“; u znatno pretežnijem broju primjera ona je jamačno irealna.

A) Glagol je u rečenici sa „da“ u perfektivnom prezentu: *Da* mu ko dlaku od brkova popije, bi se otrovao (Reče se za zla čoeka). N. posl. — *Da* je vidiš, razbolio bi se, da je ljubiš bolan od groznice, po ljubljenju ti bi prebolio. N. pj. I, 458. — *Da* t' ufate od gore hajduci, *da* ti spute obadvije ruke, bi l' ti išto zadržalo ruke? II, 32. — A *da* sada na čaršiju viknem, sad bi ludo izgubio glavu. III, 138. — *Da* ti vidiš Janković-Stojana, bi l' ga mogla po čemu poznati? III, 139. — Ja *da* bude negde na megdanu, *da* mi nešto do nevolje dođe, kaku bi mi pomoć učinili? III, 178. — Ko bi mene njega uvatio, te doveo živa na divana, jal' od njega *da* donese glavu, dao bih mu tri tovara blaga. III, 325 — *Da* te vidi moj đever Periša, bi on tvoju izgubio glavu. IV, 97. — Da ti znadeš, bego Mušovića, kakovi su Vlasi Šumadijnski, a *da* dođe Mutape Lazare, *da* uljeze Kolašinu gradu, primio bi Kolašina tvoga, izagna' bi Kolašinske Turke. IV, 314. — A *da* padne iz neba jabuka, ne bi pusta na zemlju panula, no na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno. IV, 453. — *Da* ja umrem, bi li me žalila? N. pj. herc. 142. — Bi li brata po čemu poznala? „*Da* ga vidim, i poznala bih ga, ima madež na ruci desnici“. ib. 180. — Nije to za tebe, jer *da* ti to dam, pa *da* kome kažeš, ti bi odmah umr'o. N. prip. 11. — *Da* se ko nađe, da skine onoga zeca, zec bi se sam zaklao, sam oderao, sam isekao, sam pristavio, pa se sam skuvao. ib. 34. — To je sve za to, što ne poštuje oca i matere; njima baci iza pećke da jedu, a *da* ih metne u začelje, pa prvu čašu rakije i prvu čašu vina njima *da* da, oni ne bi ni polak onoga jeli, i duše bi se one oprostile. ib. 77. — Đevojke! čuvajte se vi te jame, jer *da* koje od vas upadne vreteno u nju, one bi se mati odmah pretvorila u kravu. ib. 125.

Digitized by Google

— Bi li ti štogod mojoj braći, *da* sad koji od njih ovamo dođe? ib. 197. — Vaistinu, kad ovako zlu ženu ima, bolje bismo mu učinili, *da* ga ubijemo. ib. 295. — „Koga Bog ljubi, togaj se i opominje, pa tako se opominje i tebe, nego mu zafali.“ „„Oću, ali bih mu više zafalio, *da* me zaboravi do pet šest godina.““ ib. 297.

B) Glagol je u rečenici sa „da“ u imperfektivnom prezentu: *Da* ga zemlja ne vuče k sebi, polećeo bi (Kad se ko vrlo ponosi). N. posl. — *Da* imamo masla, kako nemamo brašna, pa bismo posudili u selu tepsiju, te bismo načinili pitu. ib. — *Da* je vina, i strina bi pila. ib. — O jarane, bole li te rane? „*Da* ne bole, ne b' se rane zvale“. ib. — *Da* mi j' ovde jagnješce, ja bi vam ga sad dao. N. pj. I, 131. — Šta bi dala, *da* ti za nji kažem? I, 218. — Istina je, ljubičice, da si cvijet nad cvjetov'ma, a i jošt bi lepša bila, *da* ti nije mala mana: što je tebi kriva glava. I, 227. -- *Da* ja imam seku na udaju, ja bih njemu moju seku dala, seku dala, njega svakom zvala. I, 228. — *Da* sam jadna studena vodica, ja bi znala, gdi bi izvirala. I, 262. — Oj ti ružo rumena! *Da* je meni tvoj miris, na mlogo bi dospeo: junacima za kalpak, devojkama za kosu, nevestama u nedra. I, 278. — A *da* znadem, moje belo lice, da će tebe mlad vojno ljubiti, ja bi išla u zelenu bašču, svu bi ružu po bašči pobrala, iz ruže bi vodu izvijala, te bi tebe, lice, umivala, kad mlad ljubi, neka mu miriše. I, 290. — *Da* li mi se natrag povratiti, umjela bih sada đevovati. I, 300. — Jao jadna lepa ti sam! Još *da* mi je zelen venac, još bi jadna lepša bila. I, 336. — Al' što vide treće Nemče, *da* mi oće dragi biti, dala bi mu čarne oči, da i ljubi za života. I, 353. — *Da* ja znadem, draga dušo moja, da mi tebe biju i karaju sa mojega česta dolaženja, ja bi tebi češće dolazio, ne bi li te majka oterala i mom belom dvoru doterala. I, 377. — *Da* l' se hoćeš junak poturčiti, dala bih ti pola Sarajeva i po blaga brata teftedara. I, 478. — *Da* si dobra, ne bi došla sama. I, 495. — Bože mili, da čudna junaka! *da* l' me hoće junak zaprositi, ja bih mlada sutra pošla za njga. I, 531. — Mili Bože, da lepa junaka! *Da* mi oće u dvorove doći, dao bi mu polovinu carstva, bio ženjen ili neoženjen. I, 627. — Mi se nikad ni vidili nismo, samo smo se tri put poljubili, *da* ko broji, stotina bi bila; *da* ko piše, iljada bi bila. I, 633. — *Da* su frajle, k'o zvezdice sjajne, svi bi momci krivovrati bili gledajući u zvezdice sjajne. I, 636. — *Da* li znade gospođa banica, da ponese mrežu od bisera, da je zapne moru na izvoru . . . imala bi zlatoruka sina. II, 61. — *Da* mi nije od ljudi sramote, *da* mi

Digitized by Google

nije od Boga greote, ne bi rek'o, da si moja majka. II, 77. — *Da* ti znadeš, čij su vinogradi, daleko bi konja obgonio. II, 219. — Be ne luduj, kaurine Marko! *Da* ti možeš dobit' agaluke, najprije bi sebe izvadio. II, 343. — *Da* je sada Kraljeviću Marko, zgubio bi Musu Kesedžiju. II, 402. — *Da* ja znadem, da je to istina, da se hoćeš junak pokrstiti, dao bih ti seju Anđeliju, Anđeliju seju za ljubljenje. III, 205. — A oh mene, moj mio sestriću! *Da* si ovđe s tvojijem ujakom, ne bi mene savezali Turci. III, 217. — *Da* je kome stati pogledati, bi rekao i bi se zakleo, da se zeko zemlje ne dod'jeva, već su poda nj krila podmetnuta. III, 242. — Jer me kore moje snahe mlade: *da* sam dobra, ja bih doma bila. III, 525. — Što procvilje u Banjane gornje? Da l' je vila, da li guja ljuta? *Da* je vila, na više bi bila, *da* je guja, pod kamen bi bila. IV, 1. — A *da* nije Juse i Avdije, lasno bismo plijenili ovce. IV, 45. — Još *da* Turci piju rujno vino, rujno vino jal' bistru rakiju, bi nagnali svoje dobre konje, bi Loznici na beden skakali. IV, 248. — *Da* možemo kako prevariti, tri Drobnjačka bana pogubiti, činili bi po našem Drobnjaku, činili bi, što je nama drago. IV, 474. — L'jepa ti si, rumena ružice! Ja sam ljepša Anica đevojka; jošt *da* smijem od cara mojega, sve bih polje ružom posijala, a goru bih svilom zagrnula. N. pj. herc. 19. — *Da* sam drvce, puklo bi mi srce, *da* sam kamen, rastopio bi se. ib. 133. — Ah *da* znadeš, moja mila majko! kako čoban plahovito ljubi, sve bi šćeri za čobana dala, i ti bi se stara preudala i sultana baba ostavila. ib. 161. — Znadem, dušo, da ne haješ za me; *da* ti haješ ikoliko za me, ti bi jednom poručila po me. ib. 162. — *Da* te mogu ufatiti, Fato! b'jelo bih ti lice obljubio, crne bih ti oči poposao, ruse bih ti kose pomrsio. ib. 197. — Čudne li su ove čelebije! *Da* m' je š njima noćcu prenoćiti ali ljetni danak predaniti. ja bih dala butum ruho moje, kojeg nema u devet nevjesta. ib. 201. — Mili Bože, divna ti sam! Jošt *da* imam mlada draga, valjala bih Carigrada. ib. 265. — Šta ćeš sad? „*Da* si ti meni pod kolenima, kao što sam ja tebi, ja bih znao, šta bih radio.“ N. prip. 32. — *Da* je meni careva devojka, da me poljubi u čelo, još bih te više bacio. ib. 47. — *Da* ja dajem svakome po čašu vina, ne bi toga bilo. ib. 81. — Znate li, druge, da se ogubala u kralja đevojka; kralj je sazvao sve ljekare, ali je niko ne može izliječiti. Ali *da* zna pak da sad uzme ove vode iza nas i da je njome okuplje, u dan i noć ostala bi zdrava, a tako i *da* je ko gluh, slijep, hrom, iscijelio bi se od ove vode. ib. 86. — *Da* je ovde

Digitized by Google

sad ono naše dvoje dece, dali bismo im ovo malo korica, te bi i oni mogli večerati. ib. 138. — Ah, *da* carev sin zna, šta bih mu ja rodila, sjutra bi me vjenčao. ib. 229. — Ah lijep li je oni carev sin! *Da* me hoće uzeti za ženu, rodila bih mu sina i šćer na jedan put sa zlatnijema zvijezdama na čelu. ib. 233. — U tolikoj starosti živeći usni jednu noć, da ima negde u svetu nekaki grad, i u tome gradu da ima jedan studenac, pa *da* mu je vode iz onoga studenca, da se okupa i umije, da bi se pomladio i da bi opet čuo i video. ib. 236. — Lako ti je ići na vojsku; *da* ja imam takoga konja, tako oružje i take haljine, i ja bih išao. ib. 306.

C) Glagol je u rečenici sa „da“ u preteritu: *Da* je mene ćelo dobro biti, ne bi Lazo na Kosovu (ni) poginuo. N. posl. — *Da* se nijesam uzdala, ne bih se udala. ib. — Dušo moja, vrlo ti si lepa! *Da* si tela, rano, moja biti, ne bi tako vrlo lepa bila. N. pj. I, 249. — Ne karaj me, kralj Matijaš, zemlji gospodar: *da* si bio ti u krčmi, gde sam pio ja, i ljubio krčmaricu, kojuno sam ja, popio bi ravnu Peštu i sav Budim grad. I, 456. — *Da* sam majci sanak kaživao, ne b' mi dala ni u dućan doći, a kamo li na vodu Neretvu. I, 464. — *Da* je mene vatra pogorela, b'jele bi mi dvore ponovila; *da* je mene voda poplavila, barem bi mi oprala sokake. I, 494. — Oj devere, đavole! *Da* ja tebe uvati, kožu bi ti derala. I, 521. — *Da* si mene onda uvatio, kojom bi me smrću umorio? I, 545. — *Da* si njemu dušu pričekao, *da* si njega onde saranio, ja bih tebe ljepše saranio. II, 347. — Be aferim, moj posinko Marko! *Da* nijesi tako učinio, ja te ne bih više sinom zvao. II, 429. — Id' od mene, orjatsko koleno! *Da* sam tela na konja primati, te vas ne bi predala u Turke. III, 38. — *Da* je moje stado oćerano, ja bih stado lako namaknuo, već je meni gore učinjeno. III, 91. — *Da* ga nije sadržalo drusto, i njega bi onde pogubio, za što drži veru u Turčinu. III, 216. — Ču li, Janko, života mi tvoga! *Da* sam tebe našla u tavnicu, bolje bih ti pritvrdila ruke, tu bi stoja' tri godine danah, dokle bi ti kosti okapale. III, 222. — *Da* sam tebe knjigu opravio, ka' što si je k mene opravio, davno bismo blago dijelili, jal' družina rane zavijala. III, 303. — Ti u mene izprosi đevojku, nit' je vodiš, ni odgovor daješ, evo ima četiri godine: *da* je bila od sedam godina, sad bi veće bila za udadbu. III, 454. — *Da* nas nije pređe pregazio i nesloge naše opazio, ne bi znao, đe su Košćelice, ni bi trz'o naše utrobice, niti bi se Turčin zafalio, da će konja napojit' na moru. IV, 82. — *Da* se Turčin Srba dokopao, ne bi ni on glave iznesao, al' bi dosta

Digitized by Google

jada počinio i Srpskijeh majki ucv'jelio. IV, 232. — Još *da* bješe Čupiću Stojane, ne bi tebe glasnik Drine preš'o, nit' bi im'o ko glas donijeti, da ti kaže, kakono je bilo. IV, 272. — *Da* s' ne beše Mutav prestavio, ni jedan ti ne bi ostanuo. IV, 353. — Još trojicu *da* sam pogubio, sva bi moja ostanula raja. IV, 355. — *Da* t' je Ajka na otkupe bila, tri put bih je otkupio zlatom, a četri put drobnijem biserom. N. pj. herc. 59. - *Da* si bio srca junačkoga, ti kurvarski ne bi pobjegao, no bi prije izgubio glavu. ib. 74. — *Da* si mila tvome rodu bila, rod bi tebe jednom polazio. ib. 93. — *Da* si mi se uželio, dragi, ti bi mene po kim poručio. ib. 123. — Vez'te bolje, obje ruke moje! sa lijepom Dubrovačkom svilom, što sam svilu od majke don'jela; *da* je n'jesam od majke don'jela, nit' bih vezla, nit' bih te imala. ib. 140. — *Da* sam svaku doma dovodio, tri bih sela do sad naselio. ib. 212. — Moli se Bogu, što sam zaspala, a *da* sam budna bila, ne bi ti dobio ni tih opanaka. N. prip. 73. — *Da* ti nije mene bilo, umio bi kazati, šta bi ti se dogodilo. ib. 99. — Ne bih ja ni došla ovamo, *da* me nije moja materešina oterala. ib. 141.

Isp. Ak. rj. II, 193[b] i dalje.

O kondicionalu u hipotetičkim rečenicama v. § 31.

22. Mjesto kondicionala mogu u glavnoj rečenici dolaziti glagoli „moći" i „hotjeti" s infinitivom, i to glagol „moći" u prezentu (mjesto kondicionala sadašnjosti) ili u preteritu (imperfektu — mjesto kondicionala prošlosti), a glagol „hotjeti" samo u preteritu (imperfektu — mjesto kondicionala prošlosti). Isp. o tome moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 17. Za rečenicu sa „da" vrijedi i u tom slučaju sve ono, što je sprijed razloženo.

Evo nekoliko primjera, u kojima u glavnoj rečenici dolazi:

A) glagol „moći" s infinitivom, i to:

a) glagol je „moći" u prezentu: A što će nam više pusto blago? *Da* meljete, izjest' ne možete. N. pj. IV, 143. — Nas je malo, a mlogo Turaka: *da* s' bijemo, razbit' ne možemo, *da* bježimo, uteć' ne možemo. IV, 266. — Možeš li mi rane preboleti, *da* poderem tanane košulje, *da* te vidam i *da* te zavijam? II, 81. — Možeš li mi preboleti, sine, *da* te baba na lekare dade? II, 488. — Moreš li mi rane preboljeti, *da* ti tražim lagane hećime, *da* ti gradim mekane meleme? III, 226.

b) glagol je „moći" u preteritu (imperfektu): Bijah napravio malo za doručak, pa *da* bijaše jošt, mogaše se poarčiti. N. prip.

Digitized by Google

272. — On mogaše lasno dati (sc. ruku), tek *da* hoćaše, ma ne dade, i u toliko se utopi. ib. 295.

B) glagol „hotjeti“ s infinitivom, i to samo u preteritu (imperfektu): *Da* mi ne bi Šarca od mejdana, doista me uvatiti šćaše. N. pj. II, 220. — *Da* ne beše grane vite jele, te mu kalpak sa glave skinula, doista me uvatiti ćaše. III, 36. — Ja okupih šezdeset Turakah, sve Turčina krvava junaka, s kojijema ne ćah imat' srama, *da* udarit' hoćah na Kotare. III, 320. — *Da* doraste Mrčariću Pejo, da doraste, kako ne doraste, bolji ćaše biti na junaštvu od junaka Kraljevića Marka. IV, 36. — A nijedan uteći ne ćaše, *da* ih Turske straže opaziše. IV, 60. — Ma *da* ste mu zavikali: „Na, pope, ruku!“ hoćaše skapulati, jer je vazda (teško mene!) naučio uzimati, a ne davati. N. prip. 295. — I Turske mi vjere! *da* ne dolećeše žene, ćadijahu biti g . . . a i od mene i od njega. ib. 304. — Isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 25. i Ak. rj. II, 196[b] i III, 670[b].

23. Napose ću navesti primjere, u kojima je uz glavnu rečenicu „ne bih ni žalio“ ili „ni po jada moga (sc. ne bi bilo)“ hipotetička rečenica sa „da“ krnja. U ovim primjerima valja uz „je“, koje dolazi u rečenici sa „da“, dodati particip pret. akt. II., koji dolazi prije toga: E se na me rasrdio ljuto (sc. dragi), *da* je za što (sc. rasrdio se), ne bih ni žalila, već za jednu granu ruzmarina. N. pj. I, 221. — U Mostaru tele poginulo, vas se Mostar za njim ojadio. *Da* je za čim (sc. ojadio se), ne bih ni žalio, no za tele, žalosna mu majka! N. pj. herc. 211. - - Možda valja tako shvatiti i ovaj primjer: I tadar sam suknju izgubila; *da* je moja (sc. bila?), ne bih ni žalila, nego mi je susjedina bila. N. pj. I, 531. — A u ovim primjerima valja čitav predikat rečenice sa „da“ razumjeti iz predašnjega: Sinoć meni kara haber dođe, kara haber, a u kara doba, da se moja draga preprosila; *da* (sc. se preprosila) za koga, ni po jada moga, već u selo za mog pobratima. N. pj. I, 394. — Zavadi se i milo i drago: mlad Omer-beg s Omer-begovicom, u po noći u meku dušeku; *da* (sc. se zavadiše) kroza što, ne bi ni žalili, već kroz jednog vezena jagluka. I, 561. — Pa najposle pođe za drugoga, *da* (sc. pođe) za koga, ne bih ni žalio, no za moga dućanom komšiju. N. pj. herc. 129. — Ja imadoh jarana đevojku, pa mi jaran pođe za drugoga; *da* (sc. pođe) za koga, ni po jada moga, u mahalu za prvog komšiju. ib. 187. — Isp. § 26, m.

23.[a] Još valja govoriti o primjerima, u kojima se u rečenici sa „da“ nalazi deliberacija: npr. O Omere, žalosna ti majka! *Da*

Digitized by Google

ja tebe u jagluku vezem, jagluk će se brže razdrijeti; da bih tebe u pjesni pjevala, riječi su odilice puste, reć' će kogođ, da smo se ljubili. N. pj. herc. 146. — S obzirom na ono, što je u § 16. moje rasprave o rečenicama s „ako, neka, li" u Radu knj. 134. rečeno o sličnim rečenicama s „ako" i futurom, a u § 39. o sličnim rečenicama s „ako" i kondicionalom, mislim, da valja i ovdje polaziti od pitanja, i to od pitanja sa „da", u kojem dolazi 1. lice prezenta. Pitanje: *Da* ja tebe u jagluku vezem? — značilo bi: Valja li, *da* ja tebe u jagluku vezem? Po tom i u navedenom primjeru rečenica sa „da" znači upravo: Ako valja, *da* ja tebe u jagluku vezem --. Suponira se dakle potreba, da se vrši neka radnja, a u glavnoj se rečenici kazuje, što govorniku u slučaju rečene potrebe smeta. Čitav primjer ima dakle ovakav smisao: Ako valja, da ja tebe u jagluku vezem, smeta mi to, što će se jagluk brže razdrijeti. Od primjerâ s „ako ću", o kojima se govori u § 16. spomenute moje rasprave, razlikuje se navedeni primjer formalno poglavito po tom, što u njemu prava hipoteza nije ni izrečena (ako valja, *da* ja tebe u jagluku vezem), nego je rečenica (sa „da"), koja je upravo eksplikativna, postala hipotetična, a u primjerima s „ako ću" izrečena je prava hipoteza; navedeni bi primjer dobio onakav oblik, kakav imaju primjeri s „ako ću", kad bi se u njemu kazalo: ako ću ja tebe u jagluku vesti. — O kondicionalu, koji dolazi u drugom dijelu navedenoga primjera, v. § 31. — Takav je i ovaj primjer: (Car tješi Kraljevića Marka između ostaloga ovako:) Ako ti je blago odnešeno, da t' učinim agom haračlijnskim, pak ćeš više blaga sakupiti . . . (A K. M. odgovara:) *Da* m' učiniš agom haračlijnskim,. ja harača pokupit' ne mogu, dok ne svežem ništa i uboga, pa će mene sirotinja kleti . . . N. pj. II, 369. [Da m' učiniš = ako valja da me učiniš; isp. riječi careve (koje su upravo pitanje): Da t' učinim agom haračlijnskim = valja li da te učinim a. h.?] — Ovamo mislim da ide i drugi dio ovoga primjera: Svakojako misli i premišlja (sc. Marko): Da bi mu se kazivao Marko, hoće Ture njega pogubiti, jer ne ima ništa od oružja; *da* ga pusti bijelu Prilipu, hoće isjeć' mloge uzavnice, a tražeći po odžaku Marka. N. pj. II, 412. (dir. da ga pustim = ako valja da ga pustim; o prvom dijelu primjera v. u § 31.) — U ovom je primjeru „da reknem" = „ako valja da reknem": Otkud mi prsten na ruci? *Da* reknem, da je od roda, sirota roda ne imam; *da* reknem, da je od dragog, moje je drago daleko. N. pj. I, 223. (U pitanju bi djevojka kazala: Da reknem, da je od roda? Da reknem,

Digitized by Google

da je od dragog? = Valja li, da reknem . . .?) — Zanimljiv je ovaj primjer: Otkuda mi u njedra jabuka? Da su mene od roda darovi, ja od roda ne imam nikoga; a *da* rečem, da mi je od Boga, toga dara nijesam dostojna; a *da* rečem, da mi je od Iva, moj je Ivo od mene daleko. N. pj. herc. 136. Ovdje imamo tri hipoteze: u drugoj i u trećoj dolazi „da rečem“ uz deklarativnu rečenicu sa „da“ (kao i u predašnjem primjeru), a rečenica sa „da“ u prvoj hipotezi držim da se nema isporediti s rečenicom „da rečem“ u druge dvije hipoteze, nego s rečenicom sa „da“ zavisnom o „da rečem“, tako da valja i pred njom misliti rečenicu „da rečem“ (ili drugu s takim smislom). Inače se smisao prvoj trećini toga primjera ne može razumjeti. — Što je rečeno za prvu hipotezu u netom navedenom primjeru, to vrijedi za sve tri hipoteze u ovom primjeru: Kada se draga probudi, veljem se čudu začudi, kad nađe kitu u njedra, pak sama sobom promisli: „*Da* mi je ovo od Boga, ovoga n'jesam dostojna; *da* mi je ovo od roda, sirota roda ne imam; a *da* je kita od draga, meni je dragi daleko. N. pj. I, 224. — Isp. Ak. rj. II, 197ᵃ. — O kondicionalu u takovim rečenicama isp. § 31.

24. Što se koncesivnih rečenica sa „da“ tiče, valja prije svega na umu držati, da je glavna razlika između hipotetičkih i koncesivnih rečenica u opće u tome, da je sveza između hipotetičke i glavne rečenice kausalna, a sveza između koncesivne i glavne rečenice adversativna (isp. moju raspravu o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134. § 11.) Osim toga valja na um uzeti, što je u § 19. razloženo, da su hipotetičke rečenice sa „da“ od eksplikativnih postale hipotetičke po tom, što pripadaju neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ objašnjujući joj pojam „vrijeme“ (ili drugi njemu srodan pojam). Prema tomu bit će koncesivne rečenice sa „da“ također od eksplikativnih postale po tom, što pripadaju neizrečenoj koncesivnoj rečenici s „ako“ objašnjujući joj također pojam „vrijeme“ (ili drugi njemu srodan pojam). Npr. Sam Bog *da* dođe, ne ću mu otvoriti. N. prip. 136. To mislim da stoji mjesto: I ako dođe to vrijeme (ili: i ako nastane ta zgoda, ili: i ako se dogodi to, itd.), sam Bog *da* dođe, ne ću mu otvoriti. Protaza je rečenici „ne ću mu otvoriti“ rečenica „i ako dođe to vrijeme“ (ili slična), ali ne sama, nego sa svojom oznakom „sam Bog da dođe“, tako da ono, čemu je upravo suprotno (adversativno) ono, što se kazuje u glavnoj rečenici, nije izrečeno rečenicom „i ako dođe to vrijeme“, nego rečenicom „sam Bog da dođe“. Ova je dakle re-

Digitized by Google

čenica formalno eksplikativna, ali materijalno je koncesivna; formalno je podložna rečenici „i ako dođe to vrijeme“, a materijalno je podložna rečenici „ne ću mu otvoriti“. Da bi jezik rečenicu sa „da“ i formalno istaknuo kao takovu, kakva materijalno i jest, t. j. kao koncesivnu i podložnu rečenici „ne ću mu otvoriti“, izostavlja rečenicu „i ako dođe to vrijeme“, koja i onako ne sadržava nikakve za smisao čitave periode bitne misli. Tako rečenica sa „da“ kao dio rečenice, koja je bila koncesivna i podložna rečenici „ne ću mu otvoriti“, postaje i sama koncesivna i podložna toj rečenici, a „da“ postaje koncesivna konjunkcija.

Isp. i ove primjere: Turski care, od svijeta glavo! Nigda ti se ne ću poturčiti ni odreći od krsta mojega, ni Hristovu vjeru pohuliti, *da* me sjedneš u tvoje stolove, *da* mi podaš blago od svijeta; no za vjeru hoću poginuti. N. pj. II, 609. — Ao Bajo, Pivljansko kopile! Ja se s tobom pomiriti ne ću, *da* mi dadeš hiljadu dukata, dok ne dođeš mom bijelu dvoru. III, 466. — A kada se s carem zavadimo, *da* ustane svi sedam kraljeva, da nas mire, pomirit' nas ne će; bit ćemo se, more, do jednoga. IV, 150. — Bogme ne ću, majko moja, uzeti ga ja, *da* imade više blaga nego bega dva. N. pj. herc. 266.

Često u koncesivnoj rečenici sa „da“ dolazi futur. Onda se hoće da kaže, da u vrijeme, koje se u neizrečenoj koncesivnoj rečenici s „ako“ suponira, pada samo gotovost subjekta rečenice sa „da“ za vršenje njegove radnje, a ne sámo vršenje te radnje; npr. *Da* ću tamo junak poginuti, ne ću moju snahu ostaviti ni veselje jutros rasturiti. N. pj. II, 542. [t. j. i ako dođe vrijeme, za koje vrijedi (ili: u koje će se moći kazati): ja ću poginuti —; a „da tamo poginem“ značilo bi: i ako dođe vrijeme, za koje vrijedi (ili: u koje će se moći kazati): ja sam poginuo (ili: poginuh) —]. Isp. i ove primjere: *Da* ćeš sade sablju povaditi, *da* ćeš pola vojske pogubiti, nevjere ti učiniti ne ću. N. pj. II, 277. — Baš ću poći, *da* ne ću ni doći. II, 393. — No ti, svekre, Bogom ti se kunem! Ja ti vraćaj blago sa jabane, sa vašega vojvode Miloša, te udari na Maksima tvoga, jal' naprijed ni kročiti ne ću, baš *da* ćeš mi oči izvaditi. II, 555. — Hoću sjutra na planinu poći, i mojom ću puškom navatriti na Turčina Đurđević-Murata, *da* ću svoju glavu izgubiti. IV, 324. — Hoću riječ', *da* ć' umrijet'. N. pj. herc. 276. — U ovom primjeru uz futur u rečenici sa „da“ u glavnoj rečenici ne dolazi futur, nego kondicional: Ne bih ja tu zmiju dofatila, i *da* će ti oči izvaditi. N. pj. I, 200. — Isp. § 32.

Digitized by Google

Kao što u glavnoj rečenici hipotetičke rečenice sa „da“ i prezentom ili preteritom obično dolazi kondicional, tako dolazi i u glavnoj rečenici koncesivne rečenice sa „da“ i prezentom ili preteritom, pa i uzrok mu je ovdje isti, kao i ondje. On dolazi s toga, što bi i u onoj neizrečenoj koncesivnoj rečenici, kojoj upravo pripada rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica, bio kondicional, a bio bi ili s toga, što bi se u njoj ono vrijeme (zgoda itd.), koje objašnjuje rečenica sa „da“, suponiralo sumnjajući, da će doći, ili s toga, što bi se suponiralo za prošlost ili za sadašnjost, glavna pak rečenica rečenice sa „da“ nije upravo njezina apodoza, nego apodoza te neizrečene rečenice (isp. § 20. str. 76.) Tako npr. Ne bih ti se junak poturčio, *da* mi dadeš i sve Sarajevo, i sve blago brata teftedara (N. pj. I, 478.) — stoji mjesto: Ne bih ti se junak poturčio, i ako bi došlo vrijeme (ili: i ako bi se dogodilo), da mi dadeš i sve Sarajevo.

Takovi su i ovi primjeri: Ne bi oćutio, *da* mu sto uzlova na jeziku svežeš. N. posl. — Idi, sestro, na bijelu kulu; a ja ti se ne bih povratio, ni iz ruke krstaš barjak dao, *da* mi care pokloni Kruševac. II, 290. — Jeste silna vojska u Turaka; svi mi *da* se u so prometnemo, ne bi Turkom ručka osolili. II, 312. — Jao jadna! ude ti ´sam sreće! *Da* se, jadna, za zelen bor vatim, i on bi se zelen osušio. II, 319. — *Da* mi dadeš i tri kule blaga, ne bih tebe junak ispustio. III, 344. — *Da* mi daš polovinu očine carevine za nj (sc. za struk bosioka), ne bih ti ga dala. N. prip. 259.

U svima navedenim primjerima u rečenici sa „da“ dolazi perfektivni prezenat; ova je dakle rečenica po onom, što je kazano u § 21., svagdje realna. U ovima pak primjerima u rečenici sa „da“ dolazi imperfektivni prezenat, i to kao pravi (ne kao bezvremenski) prezenat; u njima je dakle rečenica sa „da“ irealna: Oj Boga ti, moja jetrvice! Ja ne znadem bilja od omraze, a i *da* znam, ne bih ti kazala. N. pj. II, 15. — *Da* sam sade na Goleč-planini, da te vidim u carevoj vojsci, poznao bih tebe i đogina. II, 274. — *Da* ti imaš krila sokolova, pak da padneš iz neba vedroga, perje mesa ne bi iznijelo. II, 313. — U ovom primjeru uz irealnu rečenicu sa „da“ u glavnoj rečenici ne dolazi kondicional, nego futur: Ja sam danas car, ali *da* sam i prosjak, ja ću riječ moju i potpis moj potvrditi. N. prip. 254.

Irealna je rečenica sa „da“ i u ovim primjerima, u kojima u njoj dolazi preterit: Stani, pobro Njegošević-Mato! *Da* si meni juče pobjegao, opet bih te danas sustigao. N. pj. III, 471. — *Da* si

Digitized by Google

sinoć mog brata ubio, i *da* si mi dvore zapalio, ta sve bi ti danas oprostio, niti bi te igda prekorio. IV, 189.

Isp. Ak. rj. II, 197, 3. i dalje.

O kondicionalu u koncesivnim rečenicama v. § 32.

VI. Željne rečenice.

25. U svojoj raspravi o relativnim rečenicama u Radu knj. 138. § 28. pokazao sam, kako hipotetičke rečenice sa „kad bih" postaju željne. Sve, što je ondje rečeno za rečenice sa „kad bih", vrijedi i za rečenice sa „da". I one postaju željne po tom, što je ona neizrečena hipotetička rečenica, kojoj upravo pripada rečenica sa „da" kao eksplikativna rečenica, postala željna, a kako hipotetička rečenica može postati željna, razloženo je u mojoj raspravi o rečenicama s „ako, neka, li" u Radu knj. 134. § 21. Tako bi npr. rečenica: Dvije tice, *da* vas Bog ubije! (N. pj. IV, 389.) — imala upravo glasiti: (Ako dođe vrijeme), da vas Bog ubije, (bit će mi ugodno). Ali rečenica: bit će mi ugodno — ne treba da se izreče riječima, nego željnim tonom, s kojim bi se imala izreći njezina protaza t. j. rečenica: ako dođe vrijeme. Tako bi ova rečenica postala željna, ali ne sama, nego zajedno sa svojom oznakom: da vas Bog ubije. No rečenica: ako dođe vrijeme — ne izriče se s istoga razloga, s kojega se ne izriče onda, kad nije željna, nego samo hipotetička (isp. § 19.). I tako prelazi hipotetičko, a s njim željno značenje zajedno sa željnim tonom na rečenicu: da vas Bog ubije! Ja sam ovdje uzeo, da bi ono, što nije izrečeno, glasilo: Ako d o đ e vrijeme, . . . bit će mi ugodno. Tako sam učinio s obzirom na hipotetičke rečenice sa „da", kojima pripada glavna rečenica s futurom (isp. primjere navedene na str. 76). Ali dopuštam, da bi to moglo glasiti i ovako: Ako b i d o š l o vrijeme, . . . bilo bi mi ugodno — s obzirom na hipotetičke rečenice sa „da", kojima pripada glavna rečenica s kondicionalom (isp. § 20.). Koje je bolje, nije lako odlučiti, jer je u opće razlika između jednoga i drugoga slučaja dosta suptilna, već ako bi tko volio drugi slučaj s toga, što su hipotetičke rečenice sa „da", kojima pripada glavna rečenica s kondicionalom, mnogo običnije od onih, kojima pripada glavna rečenica s futurom. Ali kad je željna rečenica sa „da" irealna, t. j. kad vršenje radnje njezine pada u sadašnjost ili u prošlost, onda nema sumnje, da bi ono, što nije izrečeno, glasilo (što se oblika tiče) ovako: Ako b i b i l o došlo vrijeme, . . . bilo bi mi ugodno; npr. Šćeri moja, dilber Jefimija! Što si mene od-

Digitized by Google

više lijepa, *da* je Bog d'o, da si mi slijepa! N. pj. III. 246. (= Ako bi bilo došlo vrijeme, da je Bog dao, da si mi slijepa, bilo bi mi ugodno.)

Što se realnosti i irealnosti tiče, za željne rečenice sa „da“ vrijedi u opće sve ono, što je u § 21. za hipotetičke rečenice sa „da“ kazano. One željne rečenice sa „da“, u kojima dolazi perfektivni prezenat, bez sumnje su realne, one, u kojima dolazi preterit, bez sumnje su irealne, a one, u kojima dolazi imperfektivni prezenat, mogu biti i realne i irealne, ali je razlikovanje teško.

Još ću spomenuti, da pred željnom rečenicom sa „da“ dolaze kadšto, kao i pred imperativom, različne invitativne riječi, npr. Ustani, gospođa! Kraljice su došle; *daj* da darujemo. N. pj. I, 103. — Pobratime Roganović Turo! *Daj* da jednu pokupimo vojsku, da udrimo na Rudine š njome. IV, 46. — Ah brate za Boga, *daj* da se povratimo i da izbavimo one ljude, koji su zatravljeni, kao što sam i ja bio. N. prip. 119. — — *De* da ronimo, da gledamo, koji može dublje. N. prip. 91. — *Dete*, braćo i moja družino, da mi ovđe vatru naložimo od pušaka našijeh kundaka, od mačeva našijeh nožnica. N. pj. III, 420. — — *Hajde*, striko, da idemo u četu! N. prip. 166. — O Mehmede Turska buljubašo! *Hodi*, Meho, da se pomirimo, da od mira vjeru uhvatimo! N. pj. IV, 518. Isp. § 26., d. — — Onda jedan uzevši je (sc. sablju) u ruke skoči na noge govoreći: „*Stani* da je o ovoga mrca ogledamo, je li taka, kao što je hvalite“. N. prip. 171. Itd.

26. Primjere za željne rečenice sa „da“ svrstat ću lakšega prijegleda radi u nekoliko skupina, a u pojedinim ću skupinama primjere poređati ponajviše redom licâ, u kojima dolazi glagol:

a) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat (jesam) glagola „biti“: Po Bogu *da* si mi brat! baci me u vodu. N. prip. 20. — *Da* si zdravo, deli Strahin bane od malene Banjske kraj Kosova! N. pj. II, 273. — Zdrava *da* ste, četiri adnađa! III, 557. — Goli sine, buljubaša Zeko! Ded' ustani i golaće kreni, *da* si brzo u b'jelu Lješnicu, Loznica nam u nevolji cvili. IV, 251. — Mila moja kapetanovice! *Da* si brže dvoru bijelome, tvoja ćerca na samrti Ajka. N. pj. herc. 58. — Pomoz' Bože i sveti Nikola! Đe si gođe, *da* si sada ovđe! N. pj. II, 100. — *Da* je prosto, ko je poginuo! No neprosto robje u Turakah! III, 276. — Kad je tako, *da* ti je prosto, eto deli sam, kako znaš. N. prip. 72. — Sada mijenjajmo sina za sina, a otac *da* mu je prost. ib. 153. — Najstarija govorila: „*Da* je meni svilen pojas!“ N. pj. I, 327. — Neka, *da* je Bogu hvala!

Digitized by Google

Izvadi ti mene ovo jedno oko, kad ne umjeh ja tebe obadva, ali mi uteći ne ćeš. N. prip. 149.

b) u rečenici sa „da" dolazi prezenat glagola „biti" s infinitivom: Svi dilberi, mog dilbera nema; *da* li mi je čuti, jal' vidjeti, il' boluje, ili ašikuje! N. pj. I, 267. — *Da* mi j' ovđe samoj biti mlada gospođa! I, 345. — *Da* li mi te, dušo, poljubiti! I, 428. — *Da* t' je viđet', moja gospođice! Divan ti je Biglić Useine! I, 458. — *Da* je meni leći, pa umreti. a *da* mi je smrti ne viditi, da ja vidim, ko će me žaliti. I, 634. — Oh *da* mi je vjenčati đevojku, da je bijela kao snijeg, a rumena kao krv! N. prip. 92. — *Da* je kome žalost poslušati: stoji cika gojena Labuda. N. pj. II, 34. — *Da* je kome sjesti te viđeti, kad poćera po polju katane! II, 252. — *Da* je kome stati pogledati, šta vojvode od Madžara rade! II, 488. — *Da* se kome onda pridesiti i očima jade pregledati, kade pade krasna poglavica. II, 561. — *Da* je kome stati, pa poglejat'! Sva je sila na čardak ud'rila. III, 275. — *Da da* li je pogledati kome, kad im Srpska sila keisala! III, 277. — *Da da* ti je, pobro. pogledati, kako pišti roblje Martinićko! IV, 116. — *Da* je kome stati pa gledati, kako Srpske sablje sijevaju, kako Turske glave zijevaju! IV, 308. — *Da* je kome stati te gledati i ljuta se jada naslušati, kako viju po kosama vuci, a pjevaju po selima Turci! IV, 312. — Isp. i ovake primjere: No *da* možeš okom pogledati, ti se, dušo, nemoj prepanuti, kad potegnem moju britku sablju, te ošinem car'va delibašu, neka drugog već ne šilje k mene. N. pj. II, 280. — *Da* se možeš, brate, pridesiti, u ušima jeku poslušati, i očima seir pogledati, ja kad puče trideset topova, pa kad puče Krnjo i Zelenko, polje tutnji, a planina ječi, Cetinja se voda uspljuskuje. II, 543.

c) željna rečenica glasi „da Bog da(de)!": *Da* Bog da, da rodi i po drvu i po kamenu, ali da ga ja ne jedem! (Reče se za ono, što čoek ne jede rado, n. p. za grah, za kukuruzan hljeb i t. d.). N. posl. — *Da* Bog da, pilići ti hljeb iz ruku otimali! (Kletva, i znači: da tako ostariš i oslabiš, da ti život omrzne, a da ne možeš umrijeti). ib. — *Da* Bog da, sam da ne znaš, a drugoga da ne pitaš! ib. — *Da* Bog đetetu ne da ono, što mu otac i mati misle! (Jer otac i mati obično misle o svakojakoj nesreći, koja bi se đetetu, kad nije kod njih, mogla dogoditi). ib. — *Da* Bog dade svakom, tko što hoće, a i meni, što je meni drago! N. pj. I, 221. — Ako mu konjic oronu, *da* Bog da, da mu prerone! Ako ga glava zabole, *da* Bog da, da ga preboli! I, 225. — *Da* Bog da,

Digitized by Google

sine, da zdrav otideš, da zdrav otideš i natrag dođeš! I, 490. — *Eda* Bog da, lijep porod im'o: dvije šćeri i četiri sina! III, 73. — Zar ti žališ tvojega đogata? *Da* Bog da ga uzjahali Turci! III, 105. — Jesi, Nuko, curu isprosio, *da* Bog dade, u sto dobrih časa! III, 231. — *Da* Bog da, da se ovaj moj nožić ne da nikom izvaditi bez moje ruke! N. prip. 191. — Isp. § 33, a.

d) pred rečenicom sa „da“ dolazi „hajde, hajdete, hajdemo; hodi, hodite“ (isp. § 9. str. 28., bilj. 1.): Hajde *da* je izvadim, ako još bude živa! N. prip. 144. — Hajde *da* i ja sreću pokušam, da vidim, tko je to. ib. 246. — Hajde, zete, *da* udarimo na nj, dok sam i ja ovde, da vam pomognem. ib. 34. — Hajde *da* se okladimo, da nije bolja krivda od pravde. ib. 85. — Hajde *da* lažemo, pa koji koga nadlaže, onaj neka nosi svu pogaču. ib. 160. — Hajde *da* ukrademo ona dva brava! ib. 166. — Hajde *da* idemo bježati! ib. 201. — Haj'te, braćo, ako Boga znate! *da* mi moju snahu odmolimo, odmolimo, ja *da* otkupimo, ja *da*, braćo, na puške otmemo. N. pj. III, 91. — No hajdemo *da* mu pomognemo. N. pj. III, 12. — Hodi, Marko, *da* se pomirimo, II, 222. — Hodi, brate, *da* kušamo ljube, da vidimo, il' je s moje ljube, il' je moje, il' je, brate, s tvoje. II, 634. — Hod'te, druge, ne hodile lude! *da* mi muško ruho obučemo, i *da* britke sablje pripašemo, i *da* krive kape nakrivimo, i *da* dobre konje posjednemo, da idemo novu bezistenu na sramotu agi Asan-agi. I, 596. — Ho'te, Bogu *da* se obrnemo, *da* služimo Božu leturđiju, *da* molimo Boga po zakonu! II, 6.

e) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat glagola „ići“: Slugo moja, Todore vezire! *Da* mi ideš bijelu Leđanu mome tastu, kralju Mijailu! N. pj. II, 132. — Nego sjutra *da* ideš s čobaninom na jezero, da ga poljubiš u čelo. N. prip. 48. — Ali ti više *da* ne ideš za mnom, đe se ja oglasim, jer ne će dobro biti. ib. 146. — U Ivana lepu sestru kažu, prosio sam, ali mi ne dadu; mamio sam, ali ne će za mnom; *da* idemo, da je otimamo! N. pj. I, 535. — Već ja znadem ćara i šićara: *Da* idemo crkvi u Dečane, da bijelu porobimo crkvu, da nosimo blago Nemanjića, a niko nas poćerati nema. IV, 103. — *Da* idemo sestre naše potražiti! N. prip. 187.

f) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat glagola „kazati“: A moj babo, patrijaru Savo! *Da* ti kažem do dve do tri reči! N. pj. II, 73. — *Da* vi kažem, ko me obranio, od koga sam rane dopanuo. II, 287. — Moj ujače, Crnojević-Ivo! *Da* ja tebe jedne jade kažem. II, 540. — Uzmi, šćeri, koga tebi drago; *da* ti neke po imenu kažem! III, 473. — *Da* ti, Tripko Begoviću, kažem: nema mene

Digitized by Google

dva dobra junaka. IV, 391. — Evo sad ću leći u sanduk, pa *da* ti kažem, za što sam se nasmejao. N. prip. 14. — Sad *da* mi kažeš, gde su moja braća. ib. 49. — Boga ti, što te pitam, *da* mi pravo kažeš. ib. 197.

g) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat glagola „vidjeti“: Onda starac reče: „Dobro, *da* vidim i ja!“ N. prip. 88. — Koji si ti. što sa mnom zboriš? *Da* se vidimo, pak kad čuješ jade moje, ne ćeš mi smetati, da sebe ne samodavim. ib. 220. — A *da* vidiš dva Jakšića mlada! Piju vino na kuli Nebojši. N. pj. II, 588. — *Da* v'iš, brate, čuda velikoga! III, 189. — *Da* v'iš, brate. velike radosti! III, 191. — *Da* ti vidiš, Lazarević Luko, ja kakva je sila u Turaka i kakvi su konji u Turaka! IV, 248. — Ja *da* vidiš Karadžića Šuja, đe uljeze agi pod čadore. IV, 476. — E moja mati, *da* ti vidiš, kakva je to lepota! N. prip. 208. — *Da* vidiš. mo čoveče! tuda sad prođe jedan kmet s onoga svijeta. ib. 302. — Kad poćera Smiljanić Ilija sa konjici ljutim oklopnici, *da* vidite jada od Turaka! N. pj. III, 261.

h) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat glagola „znati“: *Da* ti znadeš, kako venem za te! N. pj. I, 639. — *Da* ti znadeš, bego Mušovića, kakovi su Vlasi Šumadijnski! IV, 314. — *Da* vi znate naše namastire, naših slavnih cara zadužbine, kakovi su i koliki li su! II, 211. — Umije nebore i Latinsku (sc. knjigu), te *da* znate kako! N. prip. 286.

i) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat drugih glagola perfektivnih: Oj Boga ti, Janjo hitropreljo! *Da* ti pošljem maleno povjesmo, opredi mi šator i košulju. N. pj. I, 167. — Kad smo srednjeg brata oženili, ja sam zlatan prsten izgubio, *da* potražim moja mila sejo! II, 41. — Ćerko, *da* ti legnem glavom na krilo, da me malo poišteš. N. prip. 139. — Prođi se đavola, molim te, da ti dam novaca koliko hoćeš, pa idi kući. N. prip. 197. — Eto, care. pod Leđanom gradom na livadi tri konja viteza, . . . *da* preskočiš tri konja viteza: ako li ih preskočiti ne ćeš, ne ćeš izić', ni izvest' đevojke. N. pj. II, 147- — Pobratime, Kraljeviću Marko! *Da* ti meni o jeseni dođeš, o jeseni, o Dmitrovu danku, a o mome krsnome imenu, pa *da* vidiš časti i poštenja! II, 355. — Anđelija. moja snaho mila! Ja ne kujem konje veresijom; *da* mi dadeš tvoje oke čarne, da ih ljubim, dok se pobro vrati i dok mene potkovicu plati. II, 464. — Poočime, Jakša kapetane! *Da* mi pošlješ do dva sina tvoja, poočime. mene u svatove, da đeveri budu uz đevojku. II, 581. — Moja slugo, od Dobuja Mujo! *Da* otideš noćas u Ko-

Digitized by Google

tare do bijele Jankovića kule, te mi kaži Janković-Stojanu. III, 139. — Za što, draga, *da* od Boga nađeš? N. pj. herc. 178. — Sad još *da* mi dovedeš carsku đevojku iz drugoga carstva iz toga i iz toga grada! Ako li mi je ne dovedeš, na tebi nema glave. N. prip. 68. — Častit ćemo se i veseliti, samo najpre *da* ideš na mome konju da mu doneseš trave, ali onde *da* nakosiš, gde konj zakopa nogom, a ne gde je tebi volja. ib. 87. — E čestiti care! Ja sam došao, da prosim tvoju šćer, nego *da* mi je daš! ib. 102. — Na poklon ti carstva polovina! samo *da* povratiš ove jadne duše, kakve su i bile. ib. 103. — Dobro, sinko, dat ću ti đevojku, ali najdalje do osam dana *da* mi dobaviš konja jednoga neokoćena bijela bez biljege . . ., a ako ovo ne dobaviš, tvoja đevojka ne će biti. ib. 120. — Kaluđer reče mu: „Blago tebi, moj bolesniče i Hrišćanine, kad toliko boluješ!“ Bolesnik mu reče: „Kakvo blago? Ovako blago Bog tebi dao, pak *da* se nasitiš! ib. 297. — *Da* te Bog sačuva vedra božića i oblačna Đurđeva dne. N. posl. — Svi recimo: u ime Boga! *Da* ovo bude u čas dobar! N. pj. I, 6. — Dariv'o vas car nebeski! I carica nebesnica *da* vam bude u pomoći i u danu i u noći i na svakom mestu, braćo! I, 148. — Ko donese kamen na ramenu, *da* se njemu po žut dukat dade; ko donese vode u đugumu, *da* se njemu po bijel groš dade. II, 205. — A svekrva, *da* je Bog ubije! ne vjerova i zakukati će. N. pj. herc. 47. — Kazat ću ti, ali sam Bog *da* mi pomogne, drugi mi niko ne može pomoći. N. prip. 66. — Hajde da se plašimo, pa koji koga poplaši, onaj prvo *da* počne jesti. ib. 168. — Bog *da* mu dušu prosti! ib. 170. — Skoči kolo, *da* skočimo! N. pj. I. 176. — Ev' mi jesmo tri brata rođena, u svakoga ima vjerna ljuba, čija sjutra na Bojanu dođe i donese majstorima ručak, *da* j' u temelj kuli uzidamo, tako će se temelj obdržati, tako ćemo sagraditi grada. II, 118. — S Bogom ostaj, Ljutica Bogdane! *Da* s' u zdravlju opet sastanemo i crvena vina napijemo! II, 222. — Već ti kradi ključe od riznica, ja ću krasti ključe od arova, pak *da* pusta blaga nagrabimo, *da* uzmemo dva dobra konjica, *da* bežimo u Kotare ravne, da gledamo roblje nerobljeno, da ljubimo lice neljubljeno. III, 168. — Nego, braćo, *da* se poslušamo! III, 371. — *Da* dušmana živa ne pustimo, *da* mi našeg agu osvetimo! III, 399. — Grijota je ud'rit' na svatove i đevojci sreću ukinuti; *da* svatove danas propustimo, čekat ćemo Rišnjanin-hadžiju, kad hadžija u' punice pođe. III, 458. — Braćo moja, tri stotine druga! *Da* crkvenu zatvorim' avliju, *da* busije sebe pogradimo, pa *da* ovđe do-

Digitized by Google

čekamo Turke! IV, 170. — Nego znaš, šta ćemo raditi? *Da* napunimo džepove pepela, pa putem za sobom pomalo da prosipamo, kad u mene nestane, onda ti, pa ćemo posle iz planine po pepelu moći doći kući. N. prip. 137. — No *da* se dogovorimo, kako ćemo i šta najprije raditi i sijati i ko će sjeme nabavljati. N. prip. 275. — Što rekoh, to *da* učinite! ib. 13. — Šta uradiste, *da* od Boga nađete? ib. 54. — Kucne njim (sc. štapom) u kam govoreći: „Sve žuti cekini *da* budu!“ ib. 96.

k) u rečenici sa „da“ dolazi prezenat drugih glagola imperfektivnih: *Da* se čuvaš, moja vjerna ljubo! Nemoj sjutra na Bojanu doći ni donijet' ručak majstorima! N. pj. II, 118. — Eto dolje pod bijelom kulom, tu imaju tri konja viteza, . . . da preskočiš tri konja viteza, pa *da* vodiš Jerinu đevojku! II, 476. — *Da* me čuješ, Sijenjanin-Ivo! Hajde mene moru na zakuke na mirenje i na bratimenje! III, 211. — O naš care, zemlji gospodare! *Da* ti čuješ Anice đevojke! N. pj. herc. 19. — Muči ti, ne plači, već kad mene zakolju, *da* ne jedeš od mene mesa, već kosti moje da pokupiš, pa da ih za kućom pod tijem i pod tijem kamenom zakopaš u zemlju! N. prip. 126. — Bog *da* živi knjaza Mihaila! N. pj. IV, 529. — *Da* s' vatamo tanke slamke, tanke, tanane, da gledamo, ko će s kime da se ljubimo. I. 173. — *Da* igramo, *da* pjevamo, doka vojna ne imamo. I. 301. — Dušo Maro, *da* se ne varamo, đe rečemo, da se sastanemo. I, 354. — *Da* ištemo svilu po veziljah i ibrišim konce po terzijah, da spletemo mrežu plemenitu, da zapnemo okolo amana, ne bi l' smo ga živa ufatile. I, 397. — *Da* bježimo, sinko, po svijetu, a od cara i moga i tvoga! II, 27. — *Da* falimo cara nebeskoga! Mi dvorismo cara od malena, od malena pake do golema, ne mogosmo dobra izdvoriti, kako dete Naode Momire. II, 158. — Već me ču li, slavni knez-Lazare! *Da* kopamo mermera kamena, *da* gradimo crkvu od kamena! II, 201. — O vojvode, moja desna krila! Krila moja, s vama ću letiti, *da* ručamo, da se napijemo, da na gradu vrata otvorimo, da na Turke juriš učinimo, pa što nama Bog i sreća dade. II, 503. — Ljeto prođe, Dmitrov danak dođe, snijeg pade, drumi zapadoše, planine se snijegom zaviše, po gori se hoditi ne može; *da* tražimo sebi zimovnika, đe će koji zimu prezimiti. III, 370. — Braćo moja, pedeset junaka! *Da* mi, braćo, Zeke ne slušamo, već da prije ud'rimo na Turke, ne bi l' više dobili šićara. III. 282. — Brate, danas Čivuti odoše nekuda i zapovediše materi, da te ispeče; nego mi *da* gledamo da babu turimo u peć! N. prip. 139. — Bogme, momče, tvoja

Digitized by Google

su braća junaci, a *da* čujemo, jesi li i ti štogod učinio od junaštva? ib. 193. — Bježi, ženo, da bježimo! ib. 200. — (Lovci) pođu da pucaju na nju (sc. na devojku u mišjoj haljini), ali carski sin ne dade: „Nemojte, reče, već *da* je vodimo dvoru, da imamo, što niko nema“. ib. 224.

l) u rečenici sa „da“ dolazi preterit: Vukomane, moj jedini sine! *Da* te nisam ni sad oženila, a kamo li pre devet godina! N. pj. I, 618. — *Da* je kome poslušati bilo, kako ljuto kneže proklinjaše! II, 310. — *Da* je kome pogledati bilo, kad usjede đavo na đavola: gorski hajduk na b'jesna đogata. III, 9. — *Da* je bilo kome pogledati! Na malenu selu Trnovici iskočiše dva sivi sokola. IV, 377. — Stojša kad to vidi, prekrsti noge pa sve opucka do mrve, pa onda skoči na noge i reče: „Aha, sestro, *da* bijaše još!“ N. prip. 29.

m) rečenica je sa „da“ krnja, te joj čitav predikat valja razumjeti iz predašnjega (isp. § 23.): Zavadi se bego Radul-bego sa Mirčetom bratom rođenijem; *da* (sc. se zavadi) oko šta, veće ni oko šta, oko puste zemlje Karavlaške! N. pj. II, 445. — Mlav-planino, i planino Stara! Mlav-planino, krvava krajino! Čudno li si u krv ogreznula! Mloge li si majke ojadila, mloge sestre u crno zavila, udovice u rod opravila! *Da* (sc. si čudno u krv ogreznula, mloge majke ojadila, mloge sestre u crno zavila, udovice u rod opravila) od koga, veće ni od koga, od Novaka i od Radivoja! III, 27. — Bože mili, čuda velikoga! Od koga se plaši vojevoda! *Da* (sc. se plaši) od koga, veće ni od koga, od Turčina jednog nevjernika! IV, 96. — Uze knjigu Kraljeviću Marko, knjigu uze, te Minu vjenčava, *da* (sc. vjenčava) sa kime, već sa svojom ljubom! II, 371. — Eto Ivi goleme nevolje! Oće junak da izgubi glavu, *da* (sc. oće da izgubi glavu) od koga, već od babe svoga! III, 402.

Isp. Ak. rj. II, str. 164. i d.

O kondicionalu u željnim rečenicama v. § 33.

VII. Kondicional u rečenicama sa „da“.

27. U konsekutivnim rečenicama kondicional dolazi rijetko, dolazi pak u jednim primjerima posve onako, kao i u samostalnim rečenicama, te bi dolazio i onda, da rečenica sa „da“ nije podložna, nego samostalna; npr. A vezirski sinovi spremili večeru i svega dosta — jela i pića, *da* i četiri hiljade ljudi pojelo i popilo ne bi. N. prip. 273. — Otkrije mu, da je željan vina i da je vrlo ožednjao *tako, da* bi cijelu bocu, da ne preduši, obličke popio. ib. 294.

Digitized by Google

— Isp. već navedene (u § 5.) primjere: Kosa im je, njom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se. N. pj. II, 523/4. — „Moli se Bogu, što sam zaspala, a da sam budna bila, ne bi ti dobio ni tih opanaka.“ Onda joj on reče: „A ko si ti, *da* ja ne bih dobio ni ovih opanaka?“ N. prip. 73. Vidi moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. §§ 15. i 16.

U drugim primjerima dolazi kondicional u konsekutivnoj rečenici s toga, što joj je glavna negativna; npr. Mladoga našljednika carskog iznese sreća na jednu seku podaleko od kraja, ali pod jednu pustinju, đe nikome tuda prolazak ne bijaše, *da* bi ga izbavio. N. prip. 251. — Da je glavna rečenica pozitivna i u njoj prezenat, glasio bi ovaj primjer ovako: . . . nekome je (takome) tuda prolazak, da će ga izbaviti (ako mu je tuda prolazak). Ako se glavna rečenica poreče, valja da u podložnoj mjesto futura bude njegov preterit t. j. kondicional, jer se sada u glavnoj poriče ono, što je uvjet radnji podložne rečenice, a tim je prošlo vrijeme, u koje se u njoj mogao upotrebiti futur; sada valja dakle da primjer glasi ovako: . . . nikome (takome) nije tuda prolazak, da bi ga izbavio (da mu je tuda prolazak). Isp. § 19. moje rasprave o relativnim rečenicama u Radu knj. 138. A ako još glagol glavne rečenice dođe u preterit, kondicional postaje kondicionalom prošlosti. Tako je baš u navedenom primjeru, koji bi po tom, da je za kondicional prošlosti upotrebljen osobit oblik (isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 19.), imao glasiti upravo ovako: . . . đe nikome (takome) tuda prolazak ne bijaše, da bi ga (bio) izbavio (da mu bijaše tuda prolazak). Ovamo držim da idu i ovi primjeri: Da nijeste đegod ugledali (sc. takovu zgodu), *eda* bismo šićar šićarili i dosta se blaga nauzeli? N. pj. IV, 50. (isp. stih 38.) — Al' nijesam ništa ugledao, nikakvoga (sc. takoga) golema šićara, a *da* bismo s četom plijenili. IV, 51.

Ali među primjerima, u kojima u konsekutivnoj rečenici dolazi imperfektivni prezenat u bezvremenskom značenju ili perfektivni prezenat, i koji su u §§ 4. i 5. navedeni, ima mnogo takovih, da im je glavna rečenica negativna, a u konsekutivnoj rečenici ipak ne dolazi kondicional; npr. Nije tako jaka ni strijela, *da* raščupa srce u junaka, kao taki ukor i sramota. N. pj. IV, 72. (§ 4.) To mislim da se objašnjuje tim, da je u konsekutivnoj rečenici i prije nego li joj se glavna negirala, bio prezenat (ne futur!), pa ostao i onda, kad se glavna negirala (nemajući se u što promijeniti, kao futur u kondicional). Isp. § 4., str. 11.

Digitized by Google

28. U finalnim rečenicama može se kondicional shvatiti kao preterit futura, koji dolazi u primjerima, što su navedeni u § 7. u bilješki na str. 22., tako da se npr. Uze vidro, da će piti vode (N. pj. III, 552.) — kaže onda, kad govornik (pjevač) ne sumnja, da će subjekat glavne rečenice doista piti vode (s gledišta onog vremena, u koje se vrši radnja glavne rečenice), a: Pošla majka po vlakancu, da bi raja dostajala (N. pj. I, 134.) — onda, kad govornik sumnja, hoće li subjekat glavne rečenice doista dostajati raja, kao što bi i u samostalnoj rečenici bila ista razlika između futura i kondicionala (isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 16.) Tako se kondicionalom izriče upravo govornikova sumnja o vršenju radnje u finalnoj rečenici. Ali kako se ono, što se finalnom rečenicom kazuje, shvaća kao namjera subjekta glavne rečenice, osjeća se ono, što je sadržaj finalne rečenice, kao njegova misao; tako se u primjeru: Uze vidro, da će piti vode — osjeća, da subjekat glavne rečenice misli, da će piti vode; a u primjeru: Pošla majka po vlakancu, da bi raja dostajala — osjeća se, da majka misli, da bi raja dostajala; pa po tom da u prvom primjeru subjekat glavne rečenice ne sumnja, da će piti vode, a u drugom primjeru, da subjekat glavne rečenice (majka) sumnja, da će raja dostajati. U ostalom dopuštam, kao što su samostalne željne rečenice sa „da“ i prezentom utjecale na finalne rečenice sa „da“ i prezentom, tako da su i samostalne željne rečenice sa „da“ i kondicionalom utjecale na finalne rečenice sa „da“ i kondicionalom, jer je između prezenta i kondicionala i u finalnim i u željnim rečenicama ista razlika (isp. § 33.): prezenat pokazuje, da onaj, od koga dolazi namjera resp. želja, o vršenju glagolske radnje (t. j. o ispunjenju svoje namjere resp. želje) ne sumnja, a kondicional znači, da on o tom sumnja, ili upravo: da on sumnja o gotovosti subjekta za vršenje glagolske radnje, jer je kondicional preterit futura, a futur pokazuje gotovost za vršenje glagolske radnje. Ali kod toga valja na umu držati, da, bio u rečenici prezenat ili kondicional, namjera resp. želja ostaje ista (t. j. jednako se namjerava resp. želi vršenje glagolske radnje), samo očekivanje, da će se namjera resp. želja ispuniti, ne ostaje isto. Isp. i § 7. bilj. na str. 24. i 25.

Evo primjera za finalne rečenice sa „da“ i kondicionalom poređanih po alfabetičkom redu onih glagola, što dolaze u glavnoj rečenici, kao što su poređani i primjeri za finalne rečenice sa „da“ i prezentom u § 9.

Digitized by Google

Međedović *da* bi ga ogledao, je li dobar, *baci* ga u nebo. N. prip. 3. — — Brže *bježi* vojvodinoj kuli, *eda* bi ga skapulala kula i u kulu kićeni svatovi. N. pj. IV, 162. — — Kad je htio krenuti, dozove svoju ženu i zakune je svakijem kletvama, da mu [illegible]va šćer, *da* joj se ne bi što dogodilo, doklen se on s vojske vrati. N. prip. 130. — — Onda *se dignu* svi zajedno, *eda* bi kako uveli tetu u njezinu kuću. N. prip. 246. — — *Dođite, da* bismo se i mi najeli! N. prip. 13. — — Trči, sine, dvoru bijelome, *donesi* mi sivoga sokola, *eda* bi nam utvu uvatio, eda bi nam obraz osvetlao na jezeru među gospodari. N. pj. II, 451. — A kad viđe Ture Hercegovče, na Marka je konja nagonilo, pa izvadi dvije puške male, *donese* ih do očih junaku, *da* bi njemu oči izvadio. IV, 10. — — Nemoj, Stevo, mača povaditi, niti više krvi proljevati, teke *gledaj* Fazli-haračliju, *eda* bi ga s atom razdvojio. N. pj. III, 307. — — On je orla dobro *hranio*, *da* bi se što oporavio. N. prip. 239. — — *Idi*, majko, u goru zelenu, *eda* bi te namerilo zverje. N. pj. I, 124. — Ja se uzdam u Boga, da on može tu aždaju svladati, samo *idi* sutra s njime, *eda* bi nas oprostio te napasti, što toliki svet pomori. N. prip. 48. — — Kad u tom neko rupi na vrata, on brže bolje sjedne, pa slanicu s rukama *metne* među noge, *da* se ne bi viđelo, šta mu se dogodilo. N. prip. 282. — — Jedan dan pošlje starac mlađu snahu, da vodi jarca u šumu, da mu *nakreše*, *da* ne bi krepao od gladi. N. prip. 244. — — *Da* bi dakle i u snu viđela i onoga, koji sve sa astala pojede i popije, a poslije svijeće joj mijenja, uvatila, *namaže* oči nekakom travom, koja i u snu daje vid. N. prip. 269. — — Krenu četu Komnen barjaktare, te polazi gore uz planinu, baš *naumi* pravo ka Udbine, *da* bi kako zadobio Hajku. N. pj. III, 176. — *Da* bi na koji način od ovog junoše carsku kćer oduzeti mogli, *naume* š njime se opkladiti. N. prip. 271. — — Ja ti šiljem kitu ljubidraga, ne *nosi* je, Petro, po sunašcu, *da* ti ne bi kita uvenula. N. pj. I, 235. — Ovu medvedinu *nosim*, *da* me ko ne bi poznao. N. prip. 135. — — Tu od tijeh nema ni jednoga, *odveo* ih Hrnjo Mustaf-aga ka vašemu bijelu Sijenju, *da* bi kaki šićar šićarili, jali negde roblje zarobili. N. pj. III, 181. — — Navrvlješe okolo njega Bog zna koliko jagnjića od svake vrste i skačući uza nj stane ih bleka, i to bješe znak, kao da ga *odvrate* od te misli, *da* se ne bi i on jagnjetom provrgao. N. prip. 101. — — Bi li dakle *pošao* sa mnom k tome kralju, *eda* bi mi kako đevojku isprosio? N. prip. 164. — — Stojša kad dođe na onu česmu, napije se vode

Digitized by Google

pa legne malo u hlad, da se odmori, *pokrivši se* po licu jednom od one tri marame, *da* ga muhe ne bi klale. N. prip. 28. — *Pokrije* je (sc. tičicu) jednom sitkom, *da* ne bi pobjegla. ib. 108. — — Imaš li, majko, kakav znak od mojih sestara, da *ponesem*, ako da Bog te ih nađem, *da* bi mi verovale, da sam im brat? N. prip. 28. — — Ona *se popne* na jedno drvo, da prenoći, *da* je na zemlji ne bi izelo kako zverinje. N. prip. 133. — — Kad je doba po jaciji bilo, Kara Šujo stražu *postavio* pola vlaha, a pola Turaka, *da* mu ne bi prijevara bila. N. pj. IV, 476. — — A Marko *se* natrag *povratio*, da bi ono Ture pogubio. N. pj. IV, 10. — — Braća njegova zavideći mu, što je on bio junak te je sestru našao i izbavio, *presijeku* oputu, *da* on ne bi mogao sići. N. prip. 9. — — (Car Dukljan) ugleda jedno jezero te *se* šumke *primakne* k njemu, *eda* bi što ulovio. N. prip. 152. — Divljan *primičući se* malo po malo, *da* bi ga uhvatio, primakne se uprav nad vodu. ib. 150. — — I on vrativši se natrag *priviče se* polagano pod crkveni prozor, *eda* bi što čuo. N. prip. 172. — — Carica se čedu obradova, . . . *prometnu* ga kroz nedra svilena, *da* b' se dete od srca nazvalo. N. pj. II, 157. — — Pošto Solomun već ostari i već mu se dosadi življeti na ovome svijetu, stane se starati, kako bi *se prostio* materine kletve, *da* bi mogao umrijeti. N. prip. 158. — — Pored maćije omrzne na nju i njezin otac i stane je *psovati* i *biti*, samo *da* bi ženi ugodio. N. prip. 133. — — Da *pustimo* Miletu s Milicom, *eda* b' kako otisnuli lađu. N. pj. I, 557. — — Najposle otac *da* bi ih umirio, *reče* im. N. prip. 62. — Odža *da* bi se podsmijao popu, đe mu se parohijanin poturčio, kao rugajući se i sileći se *reče* mu. ib. 292. — — Ljuto *savi* i otud i otud, *eda* bi mu glavu osjekao. N. pj. II, 283. — — Ja Boga mi, tri Drobnjačka bana, *ne smijem* vi ni ja dati vojske od mojega kralja Nikolaja, *da* me ne bi rezil učinio. N. pj. IV, 464. — — Car ondar *stavi* šćer pod stražu, *da* ne bi opet što od svoga života sama sebi učinila. N. prip. 115. — — Nije hteo šetati, nego sve stane *trčati*, *da* ne bi zaspao. N. prip. 18. — — Bila jedna devojka pa imala maćiju, i maćija . . . mrzila na pastorku, *tukla* je i *grdila*, od kud je god išla, *patila* je glađu i golotinjom, *da* bi je samo kakogod sa sveta nestalo. N. prip. 141. — — Hajde, zete, da *udarimo* na nj, dok sam i ja ovde, da vam pomognem, *eda* bismo ga kako satrli. N. prip. 34. — — Evo, mati, Bogom posestrime, ran' je, majko, mene kakono si, *udomi* je, kano čedo svoje, *da* bi, majko, stekli prijatelje. N. pj. II, 375. — — Na mnogo *sam* mjesta *uvodio*,

Digitized by Google

da bih dobar šićar ugledao. N. pj. IV, 51. — — Al eto ti petla, vaške i mačke, stanu se oko nje *umiljavati*, *da* bi im što dala. N. prip. 136. — — Kad bi znala i videla, da bi tvoja bila, mlekom *bi se umivala, da* bi bela bila; ružom *bi se utirala, da* b' rumena bila; svilom *bi se opasala, da* bi tanka bila. N. pj. I, 427. — — *Ustaj* gore, lijepa đevojko! *da* te ne bi vila prevarila. N. pj. herc. 196. — — Nemoj *vodit'* kalabaluk vojske, *da* se ne bi raja uplašila. N. pj. IV, 466. — — Pade Ivan u zelenu travu, na njega *se* Ture *zagonilo*, te[1] *da* bi mu okinulo glavu. N. pj. IV, 10. — — *Zapisao* kaluđer na sircu (đe se reže) „iže" (и), *da* bi poznao, ako đak osiječe malo od sirca. N. prip. 300. — — Još kad spavamo, svaki imamo svoj sanduk, pa *se* u sanduk *zatvorimo*, *da* nam ne bi uši poizodgrizalo. N. prip. 42. — — Zove uja, da i tebe *zgubi*, *da* bi s' uji carevina dala. N. pj. I, 626. — — *Žalit ću se* caru u Stambolu, *da* bi care tebe pogubio. N. pj. I, 565. — Isp. Ak. rj. II, 176[b].

29. Kod eksplikativnih rečenica mogu se razlikovati ovi slučajevi:

1. Fraza: Bog bi dao, *da* bi dobro bilo! (n. pr. N. pj. III, 520.; na istom mjestu dolazi u toj frazi i „te" mj. „da") govori se kao želja, ali upravo nije želja, nego tvrdnja, koja pokazuje, čemu se nada onaj, tko je izriče. To se vidi odatle, što u njoj dolazi i futur: Bog će dati, *da* će dobro biti! (n. pr. N. pj. III, 551.). Karakteristično je za nju to, da koji oblik glagolski dolazi u prvoj rečenici, onaj dolazi i u drugoj (ako je u prvoj futur, onda je i u drugoj futur, ako li je u prvoj kondicional, onda je i u drugoj kondicional). Otuda se jasno vidi, da druga rečenica uza sve to, što se može shvatiti kao eksplikativna (isp. §. 10.), ipak nije izgubila kopulativnoga karaktera, jer samo za parataktične rečenice vrijedi u opće pravilo, da način jedne utječe na način druge. Očito je još i to, da je kondicional u jednoj i u drugoj rečenici preterit futura; a razlog mu je u tom, što govornik sumnja, da će se ispuniti neki uvjet vršenju glagolske radnje, ili u kratko u tom, što govornik sumnja, da će se glagolska radnja vršiti (isp. moju raspravu o kondicionalnu u Radu knj. 127. §§. 16. 17.). Tko ne sumnja, da će Bog dati, kazat će dakle: Bog će dati, da će dobro biti! A tko o tom sumnja, kazat će: Bog bi dao, da bi dobro bilo!

[1] Isp. što je za „te da" rečeno u bilješki na str. 23.

Digitized by Google

S toga, što dolazi kondicional u rečenici s „ako“, dolazi i u onoj sa „da“, koja je s njom upravo kopulativno složena, u ovom primjeru: Ako bi mi Bog i sreća dala, *da* bih bega ufatio živa, nove ću mu udariti muke. N. pj. IV, 57. (isp. Ako bi mi Bog i sreća dala, *te* bi gradske plijenio ovce, dobar ću ti dio ostaviti. N. pj. IV, 417.); a za što dolazi kondicional u rečenici s „ako“, o tom vidi moju raspravu o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134. §. 33. i d.

Isti razlog kondicionalu u rečenici sa „da“, kao u netom navedenom primjeru, držim da je i u ovom primjeru: Ne palite puške dževerdare na Turčina Ćorović-Osmana, ne bi li mi Bog i sreća dala, *da* bi njega živa uvatio. N. pj. IV, 4. (gdje bi upravo trebalo da bude: ne bi li mi Bog i sreća dala, da (= te) ne bi li njega živa uvatio; isp. Nije li Bog dao, *da* si [upravo = te (ni)jesi (li)] našao, što si tražio? N. prip. 242.)— Takav je i ovaj primjer: Čekaj njega u Dugoj krvavoj, ne bi li ti Bog i sreća dala, *da* bi njega mogao dočekati. N. pj. IV, 382. — Isp. primjere navedene sprijed u § 10.

2. Ni za kondicional u rečenici sa „da“, koja se prislanja uz izraz „može biti“ (npr. Ima jedan stari orao, koji ne može da leti, pa je ostao u šumi; može biti, *da* bi on znao kazati za taj grad. N. prip. 239.), ne sumnjam, da je preterit futura, jer futur doista tako i dolazi, npr. Kaka je, taka je; a može biti, *da* će se u napredak što i popraviti. N. prip. 144. (isp. sprijed § 14. kod „biti“). Malo se teže razumije pravo značenje kondicionala. Ali se valja sjetiti onoga, što je rečeno u mojoj raspravi o kondicionalu u Radu knj. 127. § 17., da na ime kondicional u samostalnoj rečenici pokazuje subjektovu spremnost ili sposobnost za radnju glagolsku. Po tom „on bi znao“ znači: on je sposoban znati, on može znati —, a razlika između: može biti, da će on znati — i: može biti, da bi on znao — nalazi se u tom, da se u prvom slučaju kaže, da može biti (da je moguća) gotovost subjektova za vršenje radnje glagola „znati“ u budućnosti, a u drugom se slučaju kaže, da može biti (da je moguća) sämo sposobnost subjektova za vršenje radnje glagola „znati“ u budućnosti (za razliku između gotovosti i sposobnosti isp. moju raspravu o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134. § 35.). — U primjeru: A da si me zatekao, kralju, kod Nemeša bana Vršačkoga, može biti, *da* bi se napili. N. pj. II, 482. — dolazi kondicional u rečenici sa „da“ s toga, što je ovdje upravo apodoza irealne hipotetičke protaze (da si me zatekao) učinjena zavisna o izrazu „može biti“ (dakle mjesto: da si me zatekao, mi bi se napili

— kaže se: da si me zatekao, može biti, da bi se napili). Kondicional je irealan (može biti, da bi se napili = može biti, da bi se bili napili).

3. Najteže je odrediti, kako valja shvatiti kondicional u eksplikativnim rečenicama sa „da", koje su zavisne o glagolima s postulativnim značenjem (npr. kazati, moliti, zapovijedati i dr.). Ali ja mislim, da i ovdje možemo na kraj izići onim putem, kojim smo udarili kod finalnih rečenica (isp. § 28.), jer su rečenice, o kojima se ovdje radi, i onako srodne s finalnim rečenicama. Uzmimo odmah konkretan primjer: Zamoli (sc. seljanin) ga (sc. bogataša), *da* bi ga na službu primio. N. prip. 286. Budući da ima primjera, kaki je ovaj: Među žito podijeli; ali ga ne podijeli pravo, jer ga svinja zamoli, *te* joj dade samo slamu, a šenicu svu uze sam. N. prip. 175. (isp. sprijed § 14. bilj. uz „moliti"), mogu se suponirati i takovi primjeri, da, uz glagol „(za)moliti" u prvoj rečenici, u drugoj (kopulativnoj) rečenici dolazi futur, npr. Zamoli ga, da (= te) će ga na službu primiti. Sada je razlika između primjera s futurom i onoga s kondicionalom u rečenici sa „da" ta, da u prvom slučaju govornik (pripovjedač) ne sumnja, da će bogataš seljanina na službu primiti, a u drugom slučaju sumnja. Tako se kondicionalom izriče upravo g o v o r n i k o v a sumnja o vršenju radnje u rečenici sa „da". Ali kako se rečenica sa „da" shvaća kao eksplikativna rečenica, osjeća se ono, što se njom kazuje, kao objašnjenje objekta glagola „zamoliti", kao sadržaj molbe s u b j e k t a g l a v n e r e č e n i c e, kao njegova misao; tako se u primjeru: Zamoli ga, da će ga na službu primiti — osjeća, da subjekat glavne rečenice (seljanin) ne sumnja, da će ga bogataš na službu primiti (isp. B o g ć e d a t i, da će dobro biti!); a u primjeru: Zamoli ga, da bi ga na službu primio — osjeća se, da subjekat glavne rečenice (seljanin) sumnja, da će ga bogataš na službu primiti (isp. B o g b i d a o, da bi dobro bilo!). U ostalom dopuštam i ovdje (ovdje još radije nego kod finalnih rečenica), kao što su samostalne željne rečenice sa „da" i prezentom utjecale na eksplikativne rečenice sa „da" i prezentom, tako da su i samostalne željne rečenice sa „da" i kondicionalom utjecale na one eksplikativne rečenice sa „da" i kondicionalom, o kojima se ovdje radi, jer je između prezenta i kondicionala i u eksplikativnim i u željnim rečenicama ista razlika (isp. § 33.), i to sasvim onakova, kao i u finalnim rečenicama, te ono, što je u § 28. na str. 101. rečeno za finalne rečenice, vrijedi potpuno i za eksplikativne. Za negativnu eksplikativnu rečenicu s kondicionalom (kao i za onu

Digitized by Google

s prezentom) uz izraze bojazni držim, da se i ne može pravo razumjeti drukčije nego kao željna rečenica. Isp. § 14. bilj. na str. 39.

Primjeri, koje ću sada navesti, poređani su, kao i oni u § 14., alfabetičkim redom onih glagola, koji dolaze u glavnoj rečenici: Strah je mene, a *bojim se* ljuto, *da* me ne bi pretekli građani. N. pj. IV, 417. — A ona uzdahne i zaplače se, ali mu ne smedne kazati, da je imala tri kćeri pa da ih je nestalo, *bojeći se*, *da* ne bi Stojša tumario u svet, da ih traži, i tako *da* ne bi i njega izgubila. N. prip. 27. — — Kaluđer (otide) svojim putem *kazujući* narodu, da se kaje i *da* ne bi koji bez ispovijesti pošao s ovoga svijeta. N. prip. 98. — — Evo danas ceo mesec dana, kako stojim na kraljevi vrati te *se molim* kralju Latinskome, *da* bi li te pustio za blago. N. pj. II, 568. — Idi, *moli* Maksimiju majku, *eda* bi te privatila majka na babina kićena zelenka. III, 38. — Stane ga *moliti*, *da* bi mu kupio što u drugome carstvu za njegov novčić. N. prip. 41. — Stanu *se* Bogu *moliti*, *da* bi se pusta sela, varoši oli ma koga viđeti moglo. ib. 188. — — (Car) posla ih po bijelome svijetu, da *traže*, *eda* bi se po sreći koja (sc. đevojka) našla ali sve zaludu. N. prip. 114. — — Na to mu *reku* otac i mati, *da* bi on sam sebi izabrao, koju hoće. N. prip. 55. — Nekakva mlada *rekne* Ciganinu, koji joj je bio došao kući radi prošnje, *da* bi joj skovao pletiće igle. ib. 310. — — Onda ona dođe i ka konjušarima, pa *zaište* i u njih, *da* bi joj dali jedno ždrijebe za medene kolačiće. N. prip. 177. — — Nojevi *želeći*, *da* bi pecivo dohvatili, polete u visinu i tako su sve lećeli, dokle Premudri ne udari ražnjem u nebo. N. prip. 159.

4. Kao uz glagol, tako se može eksplikativna rečenica prislanjati uz imenicu (isp. § 13. i 14, C.); inače vrijedi za kondicional u njoj ono, što je kazano pod 3.; npr. Uloži da kopa zemlju, ali s nekim *strahom*, *da* ne bi opet čuo kakav glas ozdol. N. prip. 99.

30. U deklarativnim rečenicama dolazi kondicional onda, kad bi dolazio, da rečenica i nije deklarativna, nego samostalna (glavna).

Često je deklarativna rečenica upravo apodoza, kojoj je protaza izrijekom kazana, i to takova protaza, kojoj pripada apodoza s kondicionalom; npr. Ona (sc. lisica) im *kaže*, *da* bi i bolje pjevala, da ih hoće pustiti u kuću, a za tijem i na tavan. N. prip. 179. — (Car) *usni* jednu noć . . . da mu je vode iz onoga studenca, da se okupa i umije, *da* bi se pomladio i da bi opet čuo i video. ib 236. — Moj čoek *veli*, *da* bi svoje šure isjekao, kad bi ih samo viđeti

Digitized by Google

mogao. ib. 197. — *Reknu* svojoj kćeri, *da* bi dobro bilo, kad bi mogla dobiti još jedno (prase). ib. 256. — U istom značenju, kao hipotetička protaza s „ako“ i kondicionalom, dolazi relativna rečenica (isp. moju raspravu o relativnim rečenicama u Radu knj. 138. § 21.) u ovom primjeru: Je l' *istina*, Sijenjanin-Ivo, *da* bi dao tanka džeferdana, koji bi ti zadobio Hajku? N. pj. III, 175. — Irealan je kondicional u deklarativnoj rečenici (kao hipotetičkoj apodozi) u ovom primjeru: Da j' otiša' na stanak Turcima, ja bih *reka'*, *da* bi poginuo (= da bi bio poginuo). N. pj. III, 218. („ja bih rekao“ nije prava, nego u neku ruku pomoćna apodoza).

Drugda protaza, kojoj pripada deklarativna rečenica kao apodoza, nije izrijekom kazana, ali se iz konteksta razumije; npr. Kad bi *znala i videla*, *da* bi tvoja bila (sc. da sam bela), mlekom bi se umivala, da bi bela bila. N. pj. I, 427. — Ne bih ti se junak povratio, ni careve jedeke pustio, da bih *znao*, *da* bih poginuo (sc. da ne pustim careve jedeke). II, 291. — Ne ljubih ti pasa među oči, ni tvojijeh konja u kopita, da bih *znao*, *da* bih poginuo (sc. da ne ljubim pasa među oči itd.) III, 467. (isp. Da bi znao, da ću poginuti, ja te danas ostaviti ne ću. IV, 192.; tako i IV, 495.).

Pa i onda, kad se protaza ne može tako lako dopuniti, kao u netom navedenim primjerima, ima se deklarativna rečenica s kondicionalom shvatiti kao apodoza nekoj takoj protazi, kakoj valja da pripada apodoza s kondicionalom (kao preteritom futura). A tako se po onom, što je rečeno u mojoj raspravi o kondicionalu u Radu knj. 127. § 18., imadu shvaćati i samostalne rečenice s kondicionalom. Što je pak ona do duše neizrečena, ali u jezičnoj svijesti ipak živa protaza takova, da joj valja da pripada apodoza s kondicionalom, tomu je ponajviše uzrok u tom, što govornik sumnja, da će se ispuniti uvjet, koji se njom kazuje. A ako govornik sumnja o ispunjenju uvjeta, valja da sumnja i o vršenju radnje, koja se izriče u apodozi. Dakle u kratko: u deklarativnim (kao i u samostalnim) rečenicama dolazi kondicional ponajviše s toga, što govornik sumnja o vršenju (upravo: o gotovosti subjektovoj za vršenje) radnje, koja se u njima izriče. U tom se deklarativne rečenice s kondicionalom slažu s finalnim i s eksplikativnim rečenicama (v. § 28. i 29.), samo se sve to poradi naravi jednih i drugih rečenica u deklarativnim rečenicama jasnije razbira nego li u finalnima i u eksplikativnima.

Evo još nekoliko primjera za deklarativne rečenice sa „da“ i kondicionalom poredanih alfabetičkim redom onih glagola, što

Digitized by Google

dolaze u glavnoj rečenici: *Čini* mi *se*, *da* bi pošla za me. N. pj. I, 359. — -- Valja da nas je neko slušao, kad *smo govorile, da* bi se ovom vodom iza nas izliječila (sc. kraljeva kći). N. prip. 86. — — I *kazaše*, da je junak Marko, *da* bi mog'o Arapa zgubiti. N. pj. II, 394. — — Kad ga onaj čoek zapita, bi li mu i ticu prodao, on *odgovori*, *da* bi (sc. prodao) za dobru cijenu. N. prip. 109. — Carev sin kad ih opazi, pristupi k njima i upita ih, bi li se udale i za koga bi koja najradija. Jedna *odgovori*, *da* bi za mlinara, jer on ima dosta kruha. ib. 229. (isp. moju raspravu o kondicionalu u Radu knj. 127. § 23, A, IV. i § 24.). — — Kad putnik čuje, đe čoban tako na svaku odgovara, vrlo se začudi i *pomisli* u sebi, *da* bi on bio dobar za prosca one kraljeve šćeri. N. prip. 164. — — Braća otrče brže bolje k ocu i kažu mu, šta je bilo, i *reku*, *da* bi oni radi svoju sestru potražiti. N. prip. 7. (isp. moju raspravu o kond. § 23, A, III, 1, a. i § 24.). — — I srce bih vam svoje dala, kad *bih znala*, *da* bih bez njega mogla življeti. N. prip. 131. — — Ovamo ide i u § 15. na str. 62. navedeni primjer iz N. pj. II, 224., u kojem u deklarativnoj rečenici s kondicionalom nema nikakve konjunkcije.

Isp. Ak. rj. II, 185, B itd.

31. Hipotetičke rečenice sa „da“ i prezentom (ili preteritom) valja, kao što je pokazano u §§ 19. i 20., shvatiti upravo kao eksplikativne rečenice neke neizrečene hipotetičke rečenice s „ako“, u kojoj bi bio perfektivni prezenat, ako u glavnoj rečenici ne dolazi kondicional; ako li u glavnoj rečenici dolazi kondicional, valja misliti, da bi i u onoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ bio kondicional, i to s toga, što govornik sumnja, da će se ispuniti ono, što u njoj suponira. I onda, kad bi u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici bio kondicional, imperfektivni (a za njim i perfektivni) prezenat eksplikativne rečenice ostaje nepromijenjen, jer se nema u što promijeniti. Ali futur eksplikativne rečenice ima se u što promijeniti, i valja da se promijeni u svoj preterit t. j. u kondicional svagda, kad bi u onoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ s navedenoga razloga bio kondicional. Tako su postale hipotetičke rečenice sa „da“ i kondicionalom. Primjer: Bože mili, gdi ću poginuti! Od junaka *da* bi poginuo, ne bi meni ni po jada bilo, već od dobra konja Ivanova! N. pj. III, 397. — valja dakle ovako shvatiti: Da govornik ne sumnja, da će doći vrijeme (da će se dogoditi itd.), da će od junaka poginuti, on bi kazao: Ako dođe vrijeme (ako se dogodi itd.), od junaka da ću poginuti, ne

Digitized by Google

će meni ni po jada biti. Između toga primjera i primjera: Ako dođe vrijeme, od junaka da poginem, ne će meni ni po jada biti — ima ta razlika, da se u drugom primjeru misli na sámo vršenje, a u prvom sámo na gotovost subjektovu za vršenje radnje glagola „poginuti“ u vrijeme, koje se u hipotetičkoj rečenici s „ako“ suponira, jer futur znači upravo samo gotovost subjektovu za vršenje glagolske radnje. Tako bi, kao što je rečeno, bilo onda, da govornik ne sumnja, da će to vrijeme doći. Ali kad o tom sumnja, valja da se perfektivni prezenat „dođe“ u hipotetičkoj rečenici s „ako“ okrene u svoj preterit t. j. u kondicional, a tako isto valja da se okrene u svoj preterit t. j. opet u kondicional ne samo futur glavne rečenice, nego i futur eksplikativne rečenice sa „da“, jer ako je prošlo vrijeme, u koje bi se supozicija kazala perfektivnim prezentom, prošlo je i vrijeme, u koje bi se posljedak kazao futurom, i vrijeme, u koje bi se u eksplikativnoj rečenici sa „da“ upotrebio futur, jer bi se sve to učinilo s gledišta istoga vremena t. j. s gledišta onoga vremena, u koje bi govornik govorio. Dakle: Ako bi došlo vrijeme (ako bi se dogodilo itd.), od junaka da bi poginuo, ne bi meni ni po jada bilo. Ali valja dobro na umu držati, da se sada ne suponira ništa drugo nego bi se suponiralo, da se kaže: Ako dođe vrijeme, od junaka da ću poginuti itd. — ili: Ako dođe vrijeme, od junaka da poginem itd. —; samo se sumnja, da će doći vrijeme, u koje pada izvršenje radnje glagola „poginuti“ (isp. moju raspravu o rečenicama s „ako, neka, li“ u Radu knj. 134. § 34. i 35.). Hipotetička rečenica s „ako“ izostavlja se ovdje tako isto, kao i onda, kad je u eksplikativnoj rečenici prezenat ili preterit (isp. sprijed §§ 19. i 20.), te eksplikativna rečenica sa „da“ postaje hipotetička, a kondicional u njoj znak, da se sumnja, da će igda doći vrijeme, u koje pada (iz)vršenje onoga, što se u njoj izriče, dakle da će se to igda (iz)vršiti. Po onom, što je rečeno, najsrodnije su hipotetičke rečenice sa „da bih“ hipotetičkim rečenicama sa „kad bih“ (isp. moju raspravu o relat. reč. u Radu knj. 138. § 25.), s kojima se kadšto i izmjenjuju, samo je razlika u tom, što su hipotetičke rečenice sa „kad bih“ upravo relativne, a one sa „da bih“ upravo su eksplikativne. S hipotetičkim rečenicama s „ako bih“ slažu se hipotetičke rečenice sa „da bih“ u tom, što se kod jednih i kod drugih sumnja o vršenju radnje, koja se u njima izriče, a razlikuju se od njih po tom, što se kod hipotetičkih rečenica s „ako bih“ sumnja o samom vršenju radnje, koja se u njima izriče, a kod hipotetičkih rečenica sa „da bih“

Digitized by Google

sumnja se upravo sámo o tom, da će se igda (iz)vršiti radnja, koja se u njima izriče, t. j. upravo samo o gotovosti subjektovoj za (iz)vršenje te radnje (jer je npr. „ako bih poginuo“ preterit od „ako poginem“; a „da bih poginuo“ preterit od „da ću poginuti“).

Ovamo idu ovi primjeri: Kad bih(!) god'nu poživjela, ja bih koku podranila . . . *Da* bih drugu poživjela, ja bih patku podranila. N. pj. herc. 286. — *Da* bi znala Budimska kraljica, da dobavi bilje i bilježje . . ., odmah bi se ona nabređala i rodila ka' jabuku sina. ib. 61. — *Da* bih znala, moj jagluče zlatni, da će tebe mlad junak nositi, drukčije bih tebe popunjala . . . A da znadem(!), moj jagluče zlatni, da će tebe star junak derati, navezla bih trnje i koprivu. ib. 119. — U posljednjem, a možda i u pretposljednjem primjeru rekao bih da je kondicional u rečenici sa „da“ irealan t. j. da se radnja glagola „znati“ vrši u sadašnjosti, dakle je vrijeme, u koje bi se kazalo „da ću (će) znati“ u prošlosti. Onda u onoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ kondicional ne bi dolazio s toga, što se sumnja, da će vrijeme, koje se u njoj suponira, doći, nego s toga što se zna, da nije došlo; po tom bi ona glasila upravo: Ako bi (bilo) došlo vrijeme, da . . . — Svakako je irealan kondicional u rečenici sa „da“ u ovom primjeru: Zumbul cv'jeće, beru li te bule? „Bogme beru i za njedra meću; *da* me ne bi Turske bule brale, od mene bi gore mirisale“. N. pj. herc. 186. — U ovom primjeru u glavnoj rečenici ne dolazi kondicional, nego futur: Pa *da* bi mi sreća ispanula, stara mene udomiti ne će. N. pj. herc. 152. (za istu pojavu kod hipotetičkih rečenica sa „kad bih“ isporedi moju raspravu o relativnim rečenicama u Radu knj. 138. § 25.).

Napose treba i ovdje govoriti o deliberativnim rečenicama sa „da“ i kondicionalom; npr. Aoh njojzi, do tri pobratima! Ne znam jadna vas kako žaliti: već *da* bih vas u jagluku vezla, jagluk ide od ruke do ruke, dopanut će zlotvoru u ruke . . .; a *da* bih vas u pjesnu pjevala, pjesna ide od usta do usta, dopanut će zlotvoru u usta . . . N. pj. I, 405. Ovaj primjer držim da valja shvatiti onako, kao primjer iz N. pj. I, 224. naveden u § 23[a] (na kraju) t. j. pred svakom rečenicom sa „da“ valja misliti rečenicu „da rečem“ (ili drugu s takim smislom), tako da su rečenice sa „da“ upravo deklarativne rečenice, a prava hipoteza: da rečem = ako valja da rečem — nije ni izrečena. Po tom valja i kondicional u njima shvatiti, kao kondicional u deklarativnim rečenicama (isp. § 30.) Djevojka zna, da može reći: Ja bih vas u jagluku vezla (da se na to odlučim) — ili: Ja bih vas

Digitized by Google

u pjesnu pjevala (da se na to odlučim) —, ali sumnja, da će se odlučiti na to, da reče bilo jedno bilo drugo, jer već sluti, da ima jednoj i drugoj odluci neka smetnja; s toga i upotrebljava kondicional, a ne futur, kojim upravo pokazuje, da je samo spremna, a ne gotova, pobratime u jagluku vesti ili u pjesnu pjevati. A znajući, da može reći ili ovako ili onako, pita se, kako (valja) da reče: (valja li) da reče, da bi pobratime u jagluku vezla, ili da bi ih u pjesnu pjevala? Da bi dobila odgovor na to pitanje, ona suponira redom jedan i drugi slučaj, da vidi svakomu posljedak: (Da rečem = ako valja da rečem), da bih vas u jagluku vezla, (smeta mi ovo:) jagluk ide od ruke do ruke ... a (da rečem = ako valja da rečem), da bih vas u pjesnu pjevala, (smeta mi ovo:) pjesna ide od usta do usta ... Djevojka dakle napokon vidi, da joj ne valja reći ni jedno ni drugo. Istina je, da bi ona svoju misao mogla izreći jednostavno ovako: Ja bih vas u jagluku vezla, da jagluk ne ide od ruke do ruke; ja bih vas u pjesnu pjevala, da pjesna ne ide od usta do usta. Ali onda bi se izgubio čitav onaj zanimljivi proces razmišljanja, koji nam se u onom, kako ona doista govori, veoma jednostavno, ali ipak živo otkriva. Od primjera s „ako bih", o kojima se govori u § 39. moje rasprave o rečenicama s „ako, neka, li" u Radu knj. 134., razlikuje se naš primjer formalno poglavito po tom, što u njemu prave hipoteze i nijesu izrečene (ako valja da rečem ...), a u primjerima s „ako bih" izrečene su prave hipoteze (naš bi primjer dobio onakav oblik, kakav imaju primjeri s „ako bih", kad bi se u njemu kazalo: ako bih vas u jagluku vezla ..., ako bih vas u pjesnu pjevala ...).

Takovi su i ovi primjeri: Svakojako misli i premišlja (sc. Marko): *Da* bi mu se kazivao Marko, hoće Ture njega pogubiti, jer ne ima ništa od oružja; da ga pusti bijelu Prilipu, hoće isjeć' mloge uzavnice, a tražeći po odžaku Marka. N. pj. II, 412. (direktno: Da bih mu se kazivao, hoće Ture mene pogubiti —; o drugoj alternativi v. u § 23.a). — Pa govori care Ibrahime: „Sluge moje, lale i veziri! Moje su se sestre osužnjile u hajdučkoj prokletoj Maltiji: Il' ćemo ih silom otimati, il' ćemo ih blagom presipati, ili ćemo roblje mijenjati?" Vele njemu lale i veziri: „Sv'jetla kruno, care gospodine! *Da* bismo ih blagom presipali, u kaura dosta blaga ima; ako bismo roblje mijenjali, njihovo se roblje isturčilo; već ćemo ih silom otimati". III, 86—87. — O Jovane, Bog te ne ubio! A šta ću ti dati halvaluka? *Da* bih dala vezena jagluka, u tom nema za te halvaluka; *da* bih dala tanka boščaluka, ni tu

Digitized by Google

nema za te halvaluka; *da* bih tebe u ložnicu zvala, ne ćeš, Jovo, ćeti mirovati, veće hoćeš stati vragovati. III, 103—4. (isp. N. pj. herc. 78.) — Kuda ćemo, na koju li stranu? *Da* bi išli Brčko porobiti, daleko je bježat' niza Savu; a *da* bi se natrag povratili, Bijeljinu bi mi porobili, bojati se vojske od Turaka, pa možemo ludo izginuti na Jamenoj skeli Subotište. IV, 279. — Moja majko! Što li ću ti jako? . . . *Da* b' Arapu na mejdan iziš'o, može mene suđen danak naći, a očima ni viđeti ne ću, na kome će zemlja ostanuti; *da* bi posl'o za se zamjenika, ne znam danas, koga ću poslati; *da* bi posl'o Lazarević-Luku, Luka nije srećan na mejdanu; *da* bi posl'o Čupića Stojana, Čupić jeste srećan na mejdanu, u njeg' bi se mog'o pouzdati, al' kad pošljem Čupića Stojana, ko će čuvat' Mačve i Podrinja od Turaka, prokletih Bošnjaka? itd. IV, 297. — Mislila sam (o zlu ne mislila), što bih dragom od milosti dala; *da* bih njemu vezen jagluk dala, tu je dragu odveć malo dara; a *da* bih mu boščaluka dala, sirota sam u majke đevojka, mnogo mu je od sirote dara; a *da* bih ga u jagluku vezla, jagluk će se brzo razdrijeti; a *da* bih mu crne oči dala, dragi će se po družini falit': „Draga mi je crne oči dala“; a *da* bih ga u pjesni pjevala, pjesne jesu odalice puste, one idu iz usta u usta, pak će čuti mojeg' draga majka. N. pj. herc. 109. (isp. ib. 146. primjer već navedeni u § 23[a]). — Tamburice, moja dangubice! Kome ću te ostaviti pustu? *Da* bih tebe ostavio majci, u mene je ostarala majka; *da* bih tebe ostavio seki, seka će se udat' za drugoga, pa će drugi s tobom tamburati, mojoj majci rane vrijeđati . . . Nego ću je sa mnom ukopati, kad ja trunem, nek i ona trune. ib. 198/9. — Isp. Ak. rj. II, 197[a].

32. Za koncesivne rečenice sa „da bih“ vrijedi u opće sve ono, što je u predašnjem paragrafu za (nedeliberativne) hipotetičke rečenice sa „da bih“ kazano; razlika je samo u tom, u čemu je u opće razlika između koncesivnih i hipotetičkih rečenica; npr. Ne prođoh se barjaktar-đevojke, *da* biste me svi odustanuli. N. pj. I, 420. To stoji mjesto: I ako bi došlo vrijeme (ili: ako bi se dogodilo itd.), da biste me svi odustanuli, ne prođoh se barjaktar-đevojke. Kondicional (kao preterit futura!) dolazi u rečenici sa „da“ s toga, što bi dolazio i u neizrečenoj koncesivnoj rečenici s „ako“, a u njoj bi dolazio s toga, što govornik sumnja, da će doći vrijeme, u koje pada izvršenje radnje glagola „odustanuti“ (isp. § 24.). U glavnoj rečenici dolazi aorist (ne prođoh se) u značenju futura (ne ću se proći); isp. moju raspravu o gnomičkom aoristu u Radu

Digitized by Google

knj. 112. § 7. Takav je i ovaj primjer: Ne ljubih ti pasa među oči, ni tvojijeh konja u kopita, *da* bih znao, da bih poginuo, nego ću ti na mejdan izići. N. pj. III, 467. Često dolazi u glavnoj rečenici pravi futur, n. pr. *Da* bih dala ruho na telala, kupovat ću konja i sokola. N. pj. I, 298. — Ustaj, Gajo, ustaj slatka rano! Ne će tebe pogubiti uja, *da* bi nikad ne vidio carstva. I, 628. — Već ako će ćesar zapostiti, zapostiti petak i srijedu i četiri posta u godini, išćerat ću ispod Beča Turke, baš *da* bi mu kćeri ne uzeo. III, 48. — Al' doleće Limun harambaša, pa govori mladu Durmiš-begu: „Pusti ruke od moje đevojke". Veli njemu đever Durmiš-beže: „Ne ću bogme, Limun-harambaša, *da* b' otpale obje do ramena." III, 460. — *Da* bi znao, da ću poginuti, ja te danas ostaviti ne ću. IV, 192. — Veće hoću tako uraditi, *da* bi svoju izgubio glavu. IV, 239. — Ti ne žali do četiri konja, *da* b' pod tobom konji poerkali, ja ću tebi konje potpuniti. IV, 298. — Ja ću na njeg' pušku opaliti, *da* bih znao, da ću poginuti. IV, 495. — Obljubit ću Đerđeleza seku, *da* se ne bih ni nanio glave, ni muškoga napasao pasa. N. pj. herc. 149. — Zove Jovan milu svoju seku: „Moja seko, Bog te ne ubio! izvadi mi zmaja iz njedara, šarovitu guju iz rukava". „„Bogme ne ću, moj brate Jovane! *da* se ne bih s tobom ni zaklela . . ." (Tako zove Jovan i vjernu svoju ljubu, a ona odgovara:) „Bogme hoću, dragi gospodare! *da* bi mene obje otpanule." N. pj. herc. 177. — Kad doraste do udaje, rekne ocu, da ne će ni za koga poći, koji njene belege ne pogodi, a koji pogodi, za onoga će poći, *da* bi bio najveći siromah ili prosjak. N. prip. 255. — U ovom primjeru u glavnoj rečenici dolazi prezenat „idem" u značenju futura: Bogme, baba, idem, *da* bih se i ne vratio. N. prip. 93. — U ovom primjeru razumije se u glavnoj rečenici prezenat „je": *Da* bi tako. Stoko, i ne bilo, dosta mene, što govoriš rabro. N. pj. IV, 291. — A u ovom primjeru u glavnoj rečenici dolazi imperativ: Ta daj mi, Bože, od srca poroda, *da* bi i ljuta zmija bila! N. prip. 54.

Pored toga dolazi u glavnoj rečenici i kondicional; npr. Ne bih te trpljeo, *da* bih znao, e ću sokola izvesti od tebe. N. posl. — Ne bih ti se junak povratio, ni careve jedeke pustio, *da* bih znao, da bih poginuo. N. pj. II, 291. — Između onih primjera, u kojima u glavnoj rečenici dolazi futur, prezenat ili imperativ, i ovih držim da je ta razlika, da se u onima ono, što se izriče u glavnoj rečenici, izriče apsolutno, za sve slučajeve, pa i za onaj, koji se kazuje rečenicom sa „da bih", a u ovima izriče se ono, što se izriče u

Digitized by Google

glavnoj rečenici, samo za slučaj, koji se kazuje rečenicom sa „da bih“; tako sprijed navedeni primjer iz N. pj. I, 420. ima ovaj smisao: Ne prođoh se barjaktar-đevojke ni u kojem slučaju, pa n. onda, da biste me svi odustanuli; a netom navedeni primjer iz Ni pj. II, 291. ima ovaj smisao: Ne bih ti se junak povratio ni onda (ili: ni u tom slučaju), da bih znao, da bih poginuo.

Isp. Ak. rj. II, 198.

33. Ž e l j n e su rečenice sa „da“ i kondicionalom, kao i one sa „da“ i prezentom, upravo od eksplikativnih postale hipotetičke rečenice, koje su dobile željno značenje po tom, što bi i ona neizrečena hipotetička rečenica s „ako“, kojoj rečenica sa „da“ kao eksplikativna rečenica pripada, bila željna, a ona bi bila željna s toga, što bi njezina apodoza bila takova, da bi pokazivala, da ono, što se u protazi suponira, u duši govornikovoj budi čuvstvo ugodnosti. Kondicional je u željnim rečenicama sa „da bih“, kao i u hipotetičkim rečenicama sa „da bih“, preterit futura, a uzrok mu je u tom, što bi i u onoj neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ bio kondicional, a bio bi s toga, što govornik sumnja, da će doći vrijeme, koje se u njoj suponira. Isp. §§ 25. i 31. Po tom bi primjer: Muči, ćerce, *da* bi zamuknula! (N. pj. III. 512.) — imao upravo glasiti ovako: Ako bi došlo vrijeme, da bi zamuknula, bilo bi mi ugodno. Pita se samo još, kakva je upravo razlika između željnih rečenica sa „da“ i prezentom i onih sa „da“ i kondicionalom. Za primjer: Dvije tice, da vas Bog ubije! (N. pj. IV, 389.) — kazano je u § 25., da bi imao upravo glasiti: Ako dođe vrijeme, da vas Bog ubije, bit će mi ugodno. Po tom bi između ovoga primjera i onoga iz N. pj. III, 512. (da bi zamuknula!) bila jedna razlika ta. da se ovdje ne sumnja, da će doći vrijeme, koje se u neizrečenoj rečenici s „ako“ suponira, a ondje se o tom sumnja, a druga bi razlika bila u tom, da se ovdje misli na sámo vršenje, a ondje sämo na gotovost subjektovu za vršenje radnje glagola „ubiti“ resp. „zamuknuti“ u vrijeme, koje se u hipotetičkoj rečenici s „ako“ suponira, jer je kondicional „zamuknula bi“ preterit futura, a futur pokazuje upravo samo gotovost subjektovu za vršenje glagolske radnje. Ali u § 25. je rečeno, da bi možda primjer: Da vas Bog ubije! — imao glasiti ovako: Ako bi došlo vrijeme, da vas Bog ubije, bilo bi mi ugodno. Onda bi ona prva netom spomenuta razlika između primjera: Da vas Bog ubije! — i primjera: Da bi zamuknula! — otpala. Kod jednoga bi se i kod drugoga primjera sumnjalo, da će doći vrijeme, koje se u neizrečenoj rečenici s „ako“

Digitized by Google

suponira; a ostala bi samo druga razlika, da se na ime kod primjera: Da vas Bog ubije! — misli na sámo vršenje radnje glagola „ubiti“, a kod primjera: Da bi zamuknula! — sámo na gotovost subjektovu za vršenje radnje glagola „zamuknuti“ u vrijeme, koje se u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ suponira. Ali uza svu tu razliku želi se u jednom i u drugom primjeru sámo vršenje radnje glagola „ubiti“ resp. „zamuknuti“. Kondicional u drugom primjeru pokazuje samo to, da govornik o izvršenju (upravo: o gotovosti subjektovoj za izvršenje) radnje glagola „zamuknuti“ t. j. o ispunjenju svoje želje sumnja.

Primjere ću i ovdje, kao i u § 26., svrstati u neke skupine:

a) željna rečenica glasi „da bi Bog dao!“ (isp. § 26, c.): *Da* bi Bog d'o svakom, ko što hoće, a i mene, što bi milo bilo. N. pj. I, 221. (isp. Da Bog dade svakom, tko što hoće, a i meni, što je meni drago. ib.) — To su dvori age Arap-age, *da* bi Bog da', ostali mu pusti! II, 622. — *Da* bi Bog da' i Bogorodica. zaklala te puška Crnogorska! IV, 55.

b) ostali primjeri s realnim kondicionalom (kojemu se radnja vrši u budućnosti): *Da* b'ste dugo poživjeli i pošteni rod rodili! N. pj. I, 7. — Što za Boga udelite i za dušu namenite, *eda* bi vam dobro bilo ovog sveta i onoga! I, 137. — (Paša govori: „Bog t' ubio, Varadinko Maro! Puštaj skute i svil'ne rukave, popucaše po gradu delije“. A ona diže skute poviše kolena, a rukave poviše lakata pa govori paši:) Nek pucaju, *da* bi pocrkale! I, 598. — Sine Marko, da te Bog ubije! Ti nemao groba ni poroda! I *da* bi ti duša ne ispala, dok Turskoga cara ne dvorio! II, 197. — Otiš'o je Stjepan u tazbinu, u punice u kršno primorje, otiš'o je, *da* bi ne došao! III, 91. — Đevojka je svoje oči klela: „Čarne oči, *da* bi ne gledale!“ III, 355. — Znate, kako Srbe kore Turci od žalosna polja Kosovoga, od izdaje Brankovića Vuka, *da* bi njemu bila vječna muka! IV, 81. — O đevojko, jedna nevjernice! Kamo vjera? *da* bi te ubila! N. pj. herc. 129. — Lastavice, or'o te izio! Zelen bore, oganj t' izgorio!... Vrani konji *da* bi pocrkali! ib. 135. — O ti Gospo, sveta Gospo! *Da* bi kako predoljela izranjenu sreu tvome, da na noge ustanemo, do Pilata da pođemo. ib. 330.

c) u ovim je primjerima kondicional u rečenici „da bi me(ne) ne rodila majka“ irealan, jer je prošlo ili upravo nije došlo vrijeme, što se suponira u neizrečenoj rečenici s „ako“, kojoj ta rečenica pripada, te bi primjer: *Da* bi mene ne rodila majka, već kobila.

Digitized by Google

koja ata moga, ako joj se osvetiti ne ću prijed saba i zore bijele! (N. pj. I, 474.) — imao upravo ovako glasiti: Ako bi (bilo) došlo vrijeme, da bi mene ne (bila) rodila majka . . ., bilo bi mi ugodno —. Kondicional dolazi u neizrečenoj hipotetičkoj rečenici s „ako“ ne s toga, što se sumnja, da će doći vrijeme, koje se u njoj suponira, nego s toga, što se zna, da nije došlo; kondicional u neizrečenoj rečenici s „ako“ uzrok je kondicionalu i u rečenici sa „da“, koji mora također biti irealan, jer ako nije došlo vrijeme, koje se u rečenici s „ako“ suponira, nije došlo ni vrijeme, za koje vrijedi: mene ne će roditi majka —. U ostalom smisao je primjera taj, da govornik ono, što želi, želi za slučaj, ako se ne će osvetiti Materinu zlatu, t. j. ne za slučaj neosvete, nego za slučaj negotovosti za osvetu, te tim potkrepljuje svoju gotovost za osvetu. Takova su i ova dva primjera, samo što u njima slučaj, za koji vrijedi želja, nije kazan hipotetičkom rečenicom s „ako“, nego hipotetičkom rečenicom sa „te“: *Da* bi mene majka ne rodila ni muškijem pasom opasala ni junačko ime nađenula, no kobila, koja đoga moga, te ja ne ću četu sakupiti, otići ću na Bosnu ponosnu, podići ću gn'jezdo sokolovo. N. pj. III, 263. (kako se željom, da bi govornika ne rodila majka, potkrepljuje njegova gotovost za radnju hipotetičke rečenice sa „te“, lako se dogodilo, te je na kraju zaboravio, da govori hipotetičku rečenicu, pa stao govoriti samostalnu rečenicu.) — *Eda* bi me ne rodila majka, već kobila, koja konje ždrebi, te ja Turke osvetiti ne ću i sve vlahe pod mač okrenuti. IV, 368. — U ovom primjeru izriče se želja ne za slučaj gotovosti subjektove za radnju hipotetičke rečenice s „ako“, nego za slučaj samoga vršenja te radnje: *Da* bi mene ne rodila majka, ni muškijem opasala pasom, ni junačkim dovikala glasom, no kobila, koja đoga moga, ako čudo neko ne učinim. N. pj. III, 273. — U netom navedenom primjeru iz N. pj. III, 263. vidjeli smo, kako govornik iz hipotetičke rečenice prelazi u samostalnu rečenicu. A u ovom primjeru hipotetičke rečenice i nema, nego iza želje govornik odmah kazuje, što je gotov učiniti: Oj *da* bi me ne rodila majka, ni vlahinja ni mlada Turkinja, već kobila, koja hata moga, hoću silnu pokupiti vojsku po Zvorniku i po Mulaluku. N. pj. IV. 238. („da bi me ne rodila majka“ želi i ovdje govornik za slučaj, ako ne će silnu pokupiti vojsku, a tim pokazuje, kako je gotov silnu pokupiti vojsku, pa s toga zaboravlja i izreći, za koji slučaj vrijedi njegova želja, nego izriče samo, što je gotov učiniti). — Takav je i ovaj primjer: A *da* bi me ne rodila majka, već kobila, koja

Digitized by Google

konje rađa! Ne ćeš tvoje zagrliti zlato u tvojemu šeher-Sarajevu. N. pj. III, 486. (= da bi me ne rodila majka, ako ćeš tvoje zagrliti zlato! Ne ćeš tvoje zagrliti zlato). — U ovom primjeru napokon držim da se uza želju nema razumijevati hipotetička rečenica s „ako", koja bi pokazivala slučaj, za koji se želja izriče, nego je želja apsolutna (isp. i 3. lice): A *da* bi ga (sc. Mutapa Lazara) ne rodila majka, no kobila, koja konja moga! Hoću moju silu okupiti. N. pj. IV, 315. - Isp. Ak. rj. II, 167ª.

d) rečenica je sa „da bih" krnja, te joj particip pret. akt. (kao dio kondicionala) valja razumjeti iz predašnjega (isp. § 26, m.): Ako ne ćeš tu popiti, nemao se čim pokriti . . ., neg' te žena bubala, dok ti duša ispala, *da* bi čim (sc. bubala), neg' ničim, već držalom motičnim. N. pj. I. 89. — U ovom je primjeru takav krnji kondicional irealan: Sad se jesam jadan osužnjio, *da* bi đegođ [sc. (bio) se osužnjio], ni po jada moga, no u zeta od Udbinje kralja, u kraljice, u moje sestrice. N. pj. herc. 227. — Isp. Ak. rj. II, 168ª.

Isp. o željnim rečenicama u opće Ak. rj. II, 165ª. i d.

Zaglavak.

34. Držim, da ne će biti s gorega, ako ovdje najprije prikupim i donekle raširim najglavnije resultate dosadašnjega razlaganja:

1. Konjunkcija je „da" od koordinativne (kopulativne) postala subordinativna. S toga se još često upotrebljava onako, kao „te".

2. Rečenica sa „da" ima dvojakih. U jednima oblik glagolski pokazuje, u koje se vrijeme radnja glagolska vrši, a u drugima oblik glagolski ne pokazuje, u koje se vrijeme radnja glagolska vrši, nego se njim izriče samo vršenje njezino bez obzira na vrijeme (rečenice s imperfektivnim prezentom u bezvremenskom značenju ili s perfektivnim prezentom). U onima prvima moglo bi često mjesto „da" dolaziti i „te", u ovima drugima nigda (isp. ipak primjer iz N. pj. II, 446. naveden na str. 23.)

3. Rečenice s bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom imadu isto značenje, kao infinitiv; pa kako su one jasnije od infinitiva, jer se u njima svagda vidi i to, koje lice radnju glagolsku vrši, a kod infinitiva se ne vidi, istiskuju one sve više infinitiv. Tako je njihovo postanje glavni uzrok, što su rečenice sa „da" u hrvatskom jeziku tako mah preotele.

4. Rečenica sa „da" objašnjuje svagda neki demonstrativ, koji

Digitized by Google

dolazi u glavnoj rečenici; konsekutivna: tako, takav, finalna: za to, eksplikativna: to (u različnim padežima) ili: taj (kao atribut imenice u padežu imenice), deklarativna: to (ponajviše u akuzativu) ili: taj (kao atribut imenice u padežu imenice), hipotetička (koncesivna, željna): to ili: taj (to vrijeme, ta zgoda itd.) Po tom je svaka (subordinativna) rečenica sa „da“ u neku ruku eksplikativna, a „da“ eksplikativna konjunkcija; ali ja sam to ime upotrebio samo za jednu kategoriju rečenica sa „da“, koja nema drugoga osobitoga imena.

5. Budući da se svako (subordinativno) „da“ proteže na neki demonstrativ u glavnoj rečenici, dobivaju rečenice sa „da“ karakter relativnih rečenica. S tim je u savezu, što u onakom značenju, kao u hrvatskom jeziku (i u južnim slavenskim jezicima u opće) rečenice sa „da“, u drugim slavenskim jezicima dolaze relativne rečenice ponajviše sa ѥже ili чьто, koje se proteže na izrečeno ili neizrečeno „to“ u glavnoj rečenici. Toga ima štogod i u hrvatskom jeziku, i to ne samo u kajkavskom i u čakavskom, nego i u štokavskom narječju, a negda ga je bilo i više, jer se na pr. konjunkcija „jer“ (ѥже) upotrebljavala kao konsekutivna i deklarativna konjunkcija. Primjera navodi dosta iz svih slavenskih jezika g. Maretić u svojim Veznicima od br. 153. dalje. Ja ću ovdje navesti nekoliko primjera iz današnjega hrvatskoga jezika, u kojima relativna rečenica sa „što“ (koje se proteže na ponajviše neizrečeno (flektirano) „to“ u glavnoj rečenici) ima onakovo značenje, kao eksplikativna rečenica sa „da“: Neka se nitko ne čudi, *što* se ovdje Srbi jednoga zakona biju između sebe. Vuk, N. pj. IV, 12. bilj. 1. (isp. primjer iz N. pj. I, 250. naveden u § 14. Čudila se Omerova majka, *da* joj Omer ne dolazi dole). — Ludi se penje, da visoko sjede; a kad bude do besjede, kaje se, *što* onđe sjede. N. posl. (isp. A kad mi je došlo l'jepo vinoberje, kaja se đevojka, vinca *da* ne pije. N. pj. I, 335.) — Bog nije kriv, *što* ljudi zlo čine. Vuk, N. posl. 20. — Niti sam se starac prepanuo, *što* m' car ne će milostinje dati. N. pj. II, 95. [tako odgovara stari kaluđer na pitanje: Ili si se, stari, prepanuo, car ti ne će milostinje dati? (bez konjunkcije!) — isp. Prepali se carevi veziri, *da* im počem sablju ne udarim. N. pj. II, 280.] — Pak on žali svoga gospodara, *što* ga nije na sebi donijo. N. pj. II, 306. (isp. Ja ne žalim, *da* ću umrijeti, nego žalim, đe(!) me prevariste. N. pj. V, 209.). — No je mene danas najžalije, *što* ja neman svilenoga dara. N. pj. III, 494. — Ovamo mislim da idu i ovi primjeri: *Što* pas na zvijezde laje, *to* Bog ne

Digitized by Google

sluša. N. posl. — *Što* volovi muču, ništa, samo da kola ne škripe (Ništa je *to*, samo kad ne bilo još nešto drugo). ib. — U svima tima primjerima držim da bi se mjesto „što“ moglo kazati i „da“. Zanimljivo je još to, da su svi takovi, da u rečenici sa „što“ oblik glagolski pokazuje, u koje se vrijeme radnja glagolska vrši. Otuda se može izvesti pravilo, da se „da“ i „što“ mogu zamjenjivati samo u takovim rečenicama, a u rečenicama s bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom može dolaziti samo „da“.

35. Napokon ću još pažnju čitaočevu svratiti na analognu pojavu iz drugih (neslavenskih) jezika. I u nekim se na ime drugim jezicima opaža, da je koja kopulativna konjunkcija krenula putem, na kojem se hrvatsko „dą“ tako bujno razvilo. Ali nijedna nije pošla tako daleko, kao hrvatsko „da“. Navlastito nije nijedna prekoračila one granice, koja dijeli rečenice s bezvremenskim (imperfektivnim ili perfektivnim) prezentom od onih, u kojima oblik glagolski pokazuje, u koje se vrijeme radnja glagolska vrši. Samo u novogrčkom jeziku našao sam i par takovih primjera (koje ću na svom mjestu napose istaknuti).

U srednjonjemačkom, rjeđe u novonjemačkom jeziku dolazi kopulativna konjunkcija „und(e)“ u relativnoj funkciji. Obilje primjera navodi L. Tobler u svojoj raspravi „Ueber den relativen gebrauch des deutschen „und“ mit vergleichung verwandter sprachercheinungen“ u Kuhnovu Zeitschriftu für vergleichende sprachforschung VII. (1858.) (= KZ) str. 353. i d. Evo ih nekoliko: Antworten nach dem *und* (= was) euch fürgehalten wird. KZ str. 361. — So soll man dem chlager nach dem tod *und* (= den) er im getan hat richten. str. 362. — Mit alle der ansprach *und* (= die) wir darauf hetten. ib. — Mit allen den rechten *und* (= mit denen) ich in gehabt han. ib. — Des tages *und* (= an dem) man meinen bruder zur erd bestatt. ib. — Der ainem yglichen gibt nach dem *und* (= wie) ain yeglicher geschickt ist. str. 361. — Nicht mehr *und* (= als) der brief sagt. str. 363. — Dass er ehe *und* (= als) das geschrey recht auszkäme schon etwas auszgerichtet hett. ib. — Al die wîle (= Weile, Zeit) *unde* (= die) Etzel bî Kriemhilt stuont. Nib. 1293, 1.[1] — Die wîle *und* (= so lange) ich daz leben hân. KZ str. 361. — An dem êrsten anplicke *unde* (= wenn ili da) du die sêle an sihst. H. Paul, Mittelhochd. Gramm.[4], 144. — Wolde got

[1] Ovaj primjer i onaj iz Paulove gramatike izabrao sam između više primjera, što mi ih je dobrostivo dao g. prof. Dr. Stj. Tropsch.

Digitized by Google

unde ez waere mîn! KZ str. 369. (isp. primjer: Bog bi dao, *te (da)* bi dobro bilo! — naveden sprijed na str. 34. i 35.). Isp. i O. Erdmanna. Grundzüge der deutschen Syntax I. § 100, c., 126, 1. Hrvatske primjere za relativno „da“ i „te“ vidi sprijed na str. 13—14. — Što razvijanje konjunkcije „und“ u njemačkom jeziku nije napredovalo onako, kao razvijanje konjunkcije „da“ u hrvatskom jeziku, tomu može biti da je bilo uzrok to, što je srednji rod demonstrativnoga pronomina „das“ prešao u rečenicu, kojom mu se kazuje sadržaj, i u njoj postao eksplikativna konjunkcija („dass“), tako da se n. pr. „ich weiss, dass er lebt“ kaže mjesto „ich weiss das: er lebt“. Isp. Erdmanna o. c. § 127, A, 1. i Paula, Principien[2] str. 251.

Iz latinskoga jezika može se ovdje spomenuti poraba kopulativne konjunkcije „atque (ac)“ iza izraza, koji znače jednakost ili nejednakost, sličnost ili nesličnost, i (rijetko) iza komparativa. Ova se poraba jamačno počela kod izraza jednakosti (sličnosti), pa se otud prenijela i k izrazima nejednakosti (nesličnosti), i dalje. Evo nekoliko primjera: Aequo mendicus *atque* ille opulentissimus censetur censu ad Acheruntem mortuos. Plaut. Trin. 493. — Virtus eadem in homine *ac* deo est. Cic. Leg. 1, 8, 25. — Debeo sperare deos pro eo mihi *ac* mereor relaturos gratiam esse. Cic. Cat. 4, 2, 3. — Faxo tali eum mactatum *atque* hic est infortunio. Ter. Phorm. 1028. — Ne simili utamur fortuna *atque* usi sumus. Ter. Phorm. 31. — Alio sunt illi ingenio *atque* tu. Plaut. Pseud. 1133. — Nunquam secus habui illam *ac* si ex me esset nata. Ter. Hec. 278. — Amicior mihi nullus vivit *atque* is est. Plaut. Merc. 897. — Ovamo ide i konjunkcija „simul atque (ac).“ — Isp. Kühnerovu lat. gram. II, str. 645—646.

Onako, kao latinsko „atque (ac)“ u navedenim primjerima, upotrebljava se kadšto i starogrčko καί, npr. Λυδοὶ νόμοισι παραπλησίοισι χρέωνται καὶ Ἕλληνες. Herod. 1, 94. — Νόμος τοῖσι Λακεδαιμονίοισι κατὰ τῶν βασιλέων τοὺς θανάτους ἐστὶ οὗτος καὶ τοῖσι βαρβάροισι τοῖσι ἐν τῇ Ἀσίῃ ib. 6, 58. — Οὐχ ὁμοίως πεποιήκασι καὶ Ὅμηρος. Plat. Io 500, d. — Isp. Kühnerovu grč. gram.[3] II. str. 413.

Kud i kamo dalje pošlo je novogrčko καί, tako da (koliko ja znam) nema partikule, koje bi se poraba s hrvatskim „da“ tako slagala, kao poraba novogrčkoga καί. Samo kod njega nalazimo i spomenutu za hrvatsko „da“ karakterističnu pojavu, da dolazi (ako i rijetko) s bezvremenskim prezentom. Ali tako daleko, kao hrvatsko „da“, nije pošlo niti je toliku važnost steklo ni novogrčko

Digitized by Google

καί. Jamačno ga je u daljem napredovanju zaustavila poraba konjunkcije νά (=ἵνα) s konjunktivom, koja je u novogrčkom jeziku tako mah preotela, kao u hrvatskom poraba konjunkcije „da" s bezvremenskim prezentom, te se s njom slaže i u tom, da služi za naknadu infinitiva. A καί je ipak ostalo poglavito kopulativna konjunkcija. Kako poraba novogrčkoga καί, koju imam ovdje na umu, (koliko ja znam) nije još nigdje u većem opsegu prikazana, navest ću malo veće obilje primjera iz samih narodnih umotvorina, a svrstat ću ih po kategorijama rečenica, u kojima dolazi καί.

1. Konsekutivne rečenice: Τὸ τ' ἔχεις περδικοῦλά μου καὶ κλαῖς κ' ἀναστενάζεις; (Što ti je, jarebičice moja, *da* (te) plačeš i uzdišeš?) P.* 107. — Τί 'χεις, κόρη, καὶ θλίβεσαι καὶ τζαγκουρνομαδιέσαι; (Što ti je, djevojko, *da* (te) se žalostiš i kosu čupaš?) J. 94. — Τί ἔχεις, μηλιά μου, κὴ ἔπεσες, τί ἔχεις καὶ ξεριζώθης; (Što ti je, jabuko moja, *da* (te) si pala, što ti je, *da* (te) si se izkorijenila?) Sch. 156. — Κεφάλι τεῖναι πῶκαμες κ' εἶσαι κριματισμένο; Πῶς σοὖρτε κ' ἐκατάντησες στὰ νύχια τὰ δικά μου; (Glavo moja, što si učinila, *da* (te) si kriva? Kako ti se dogodilo, *da* (te) si zapala u pandže moje?) P. 103. — Τί ἔκαμα τοῦ φίλου της καὶ δὲν τὴν λεημονεῖται; (Što sam učinila prijatelju njegovu, *da* (te) mu se ne smiluje?) S. 166. — Τί φυτεύεις, τί ποτίζεις, καὶ δὲ βγαίνεις νὰ μὲ ἰδῇς; (Što sadiš, što zalijevaš, *da* (te) ne izlaziš, da me vidiš?) Sch. 186. — Analogne hrvatske primjere vidi na str. 14. — Ovamo idu i ova dva primjera, u kojima prezenat ima bezvremensko značenje: Μὴ μὲ τυραννῆς καὶ κλαίγω (Ne muči me, *da* plačem!) S. 192. — Ἄμε, Σουσῆ μου, κὴ ἄνοιξε κ' ἐγὼ μπαίνω 'ς τὴν κλίνη (Idi, Suzo moja, i otvori, *da* ja idem u krevet). L. 26. (u ovom se primjeru rečenica κ' ἐγὼ μπαίνω 'ς τὴν κλίνη može shvatiti i kao finalna).

2. Eksplikativne rečenice: Ἄρχετ' ὁ πρῶτος κ' ἔκλαιγε κι' ὁ μεσιακὸς καὶ τρέμει, κι' ὁ ὕστερος καὶ τραγουδεῖ καὶ κάνει τὸν σταυρόν του [Počne

* Kratice znače:
J = A. Jeannaraki, Kretas Volkslieder. Leipzig 1876.
L = É. Legrand, Chansons populaires grecques. Paris 1876.
P = A. Passow, Popularia carmina Graeciae recentioris. Lipsiae 1860.
S = D. H. Sanders, Das Volksleben der Neugriechen. Mannheim 1844.
Sch = B. Schmidt, Griechische Märchen, Sagen u. Volkslieder. Leipzig 1877.
Th = A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Strassburg 1895.

Napose spominjem još, da sam svagdje ostavio pravopis izdavačev.

Digitized by Google

prvi *da* plače (upravo: te je plakao) i srednji *da* dršće i posljednji *da* pjeva i krsti se]. J. 116. — Ἄρχετ' ἡ κόρη κ' ἔκλαιγε, τὸν ἅγιον ἐβλαστήμα [Počne djevojka *da* plače (upravo: te je plakala), sveca da huli (upravo: sveca je hulila)]. J. 124. — Κι ἀρχίρησε ὁ γιατρὸς κ' ἔλεγε τὸ παραμύθι [I počeo je liječnik *da* pripovijeda (upravo: te je pripovijedao) priču]. Th. 147. — Γι' αὐτὸ ἐμπόρεσε κ' ἔφκειασε τόσα κάστρα τοῦ Μοριᾶ [S toga je mogao *da* sagradi (upravo: te je sagradio) toliko kula u Moreji]. Th. 156. — Παρακαλῶ σε μοῦρά μου, νὰ μὴ μὲ ξενιτέψῃς, κι ἂν λάχῃ καὶ ξενιτευθῶ, θάνατο μὴ μοῦ δώσῃς (Molim te, sudbino moja, da me ne pošalješ u tuđinu, i ako mi zapadne, *da* (te) pođem u tuđinu, smrti mi (u njoj) ne zadaj). P. 271. — Μὰ τὸν θεόν, δὲν μπαίνω μπρός, φοβοῦμαι καὶ πολλοί 'ναι (Bogme ne idem naprijed, bojim se, *da* ih je mnogo). L. 42.

3. **Deklarativne** rečenice: Μὴ λέτε κ' εἶμαι νιόνυφη νύφη νὰ προσκυνήσω [Ne mislite (upravo: ne kažite), *da* sam mlada nevjesta, nevjesta, da se poklonim] P. 15. — Κι ἀποῦ τὸ ἰδῇ τρεχάμενο λέει τον καὶ κοιμᾶται [I tko je (sc. rijeku) vidi, gdje teče, misli (upravo: kaže), *da* spava]. J. 98. — Λώμπως θαρρεῖς, μανίτσα μου, κι' ἀπάρθεν' εἶμ' ἀκόμη; (Valja da misliš, majčice moja, *da* sam djevica još). J. 96. — Ἀλλὰ θωρῶ κ' ἠμπήκασι κ' εἶναι καὶ θυμωμένοι (Nego vidim, *da* su unišli i da su i ljutiti). L. 34. — Ἀμὰ ὅσου νὰ τς φκειάσι, εἶδιν κ' ἔπαθιν [Ali koliko ih je god (sc. novaca) stekao, vidio je, *da* se namučio]. Th. 189. — Ἤκουσα καὶ σὲ μάλωνε ἡ σκύλα ἡ κερά σου (Čuo sam, *da* (gdje) te je grdila kučka mati tvoja). Th. 136. — Ὀλὲς ἀργὰς ἐπέρνουσα ἀποὺ τὴ γειτονίτσα κ' ἐγροίκου κ' ἐδικάζεντο μάνα καὶ θυγατέρα (Jučer kasno išao sam iz susjedstva i čuo sam, *da* (gdje) su se svađale mati i kći). J. 96.

Veoma često dolazi καί u rečenici, koje se subjekat nalazi u predašnjoj (glavnoj) rečenici kao objekat, osobito iza glagola, koji znače „čuti, vidjeti, naći, itd.“; analogni su oni hrvatski primjeri, o kojima se govori sprijed u § 14ª. na str. 58, 8. Evo nekoliko takovih primjera: Ἀκουὼ τὰ δέντρα καὶ βροντοῦν καὶ ταῖς ὄχυαῖς καὶ τρίζουν (Čujem drveće, *da* (gdje) grmi, i bukve, *da* (gdje) škripaju). P. 126. — Κι' ἀκοῦν τὸν Γιάνη κ' ἔσκουζε τὸν Κώστα καὶ φωνάζει [I čuju Ivana, *da* (gdje) zove (upravo: je zvao) Kostu i viče]. P. 392. — Ἀκοῦν πουλιὰ καὶ κιλαδοῦν, ἀκοῦν πουλιὰ καὶ λένε (Čuju (oni) ptice, *da* (gdje) cvrkuću, čuju ptice, *da* (gdje) govore). P. 395. — Κ' ἐκεῖ γροικῶ καὶ τσὶ νεκροὺς κ' ἠλέγαν οἱ καϋμένοι [I ondje čujem i mrtvace, *da* (gdje) govore (upravo: su govorili) jadnici]. J. 121. — Εἶδα τὸν Χάρο κ' ἔτρεχε στοὺς κάμπους καβαλάρης (Vidio sam Hara,

Digitized by Google

da (gdje) je trčao u polje kao konjanik). P. 292. — Βλέπω ταῖς νιαῖς χορεύουνε, τοὺς νιοὺς καὶ τραγουδοῦνε, βλέπω τὰ συμπαλλήκαρα κ' ἐπαίζανε τσικμάδαις, βλέπω ταῖς νιαῖς κ' ἐστρώνανε τὰ ξήστρωτα κρεββάτια [Vidim djevojke, pleša, mladiće, *da* (gdje) pjevaju, vidim momke. *da* (gdje) se igraju (upravo: su se igrali) kamena, vidim djevojke, *da* (gdje) pokrivaju (upravo: su pokrivale) otkrite krevete; — zanimljivo je to, da najprije dolazi prezenat χορεύουνε bez konjunkcije (isp. hrvatske primjere na str. 62.), onda prezenat τραγουδοῦνε sa καί, napokon imperfekti sa καί]. P. 309. — Βλέπει τον κ' ἔτρωγ', ἔπινε μ' ἄρχοντας καὶ παροίκους [Vidi ga, *da* (gdje) jede (upravo: je jeo), pije (upravo: je pio) s gospodom i susjedima]. P. 315. — Μαῦρον καπνό εἶδα κ' ἔβγαινε ἀπάνω 'ς ἕνα ὄρος (Crn sam dim vidio, *da* (gdje) se dizao na jednoj gori). J. 108. — Τὸν εἶδα γὼ 'ς τσὶ κάμπους κ' ἐκυνήγα (Njega sam vidio u polju, *da* (gdje) je lovio). J. 142. — Καθίζουν νὰ ξεκουραστοῦν, θωροῦν το καὶ προβαίνει (Sjednu, da počinu, opaze je (zvijer), *da* (gdje) dolazi). J. 116. — Θωρεῖ τὸν κάμπο κ' ἔγεμε Σαρακηνοὺς καὶ Μώρους [Opazi polje, *da* (gdje) je (upravo: je bilo) puno Sarakenâ i Morâ]. J. 123. — Θωρῶ τὸ Μάρτη καὶ περνᾷ Ἀπρίλη καὶ διαβαίνει (Vidim Mart, *da* (gdje) prolazi, April, *da* (gdje) odlazi). J. 155. — Εὑρίσκουν ἕν' ἀτσίγκανο κ' ἤκαμνε τὰ καρφιά του [Nađu jednoga Ciganina, *da* (gdje) mu (sc. Isusu) gradi (upravo: je gradio) čavle]. P. 231. — Βρίσκει ψαλτάδες κ' ἔψαλλαν. μυριολογίστραις κλαῖνε [Nađe pjevače, *da* (gdje) pjevaju (upravo: su pjevali), narikače plaču; — κλαῖνε je bez konjunkcije, kao i χορεύουνε u primjeru iz P. 309., isp. i Εὗρεν καὶ τσοὶ πομπίδες του, κάθουν καὶ λογαριάζουν (Našao je i pratioce njegove, sjede i razmišljaju. P. 320.)]. P. 298. — Βρίσκω κόρη κ' ἐκοιμᾶτο [Nađem djevojku, *da* (gdje) spava (upravo: je spavala)]. J. 220.

U mnogima od navedenih primjera rečenica bi se sa καί mogla shvatiti i kao zastupnica relativne rečenice; još je bliže relativnoj rečenici rečenica sa καί u ovim primjerima: Ἔχω 'ν' ἄντρα κ' εἶν' ἄρρωστος, κ' εἶναι γιὰ νὰ παιθάνῃ (Imam muža, *koji* (te) je bolestan i na tom, da umre). P. 269. — Ἀπάντησ' ἕνα γέροντα κ' εἶχ' ἐργατιὰ στ' ἀμπέλι (Sastao je jednoga starca, *koji* (te) je imao posla u vinogradu). P. 330. — Γράφει γραφαὶς καὶ γράμματα κ' ἠλέγαν . . . καὶ γράφει γραφαὶς ἄλλαις καὶ σκορποῦσι (Napiše pismo i list, *koji* (te) je kazivao . . . i napiše pismo, *koje* (te) javlja). J. 18. (isp. sprijed str. 13.).

Digitized by Google

Prijegled sadržaja.

§ 1. Uvod. — 2. „Da“ kao aseverativna partikula pa adversativna i kopulativna konjunkcija. — 3. Konsekutivne rečenice sa „da“, kojih se radnja doista vrši. — 4. Konsekutivne rečenice sa „da“, kojih je radnja pomišljena (glagol je u bezvremenskom imperfektivnom ili u perfektivnom prezentu). — 5. Konsekutivna rečenica sa „da“ proteže se na supstantiv ili na pronomen s dodatkom „takav“. — 6. Konsekutivni infinitiv. — 7. Finalne rečenice sa „da“. — 8. Finalni infinitiv. — 9. Primjeri za finalne rečenice sa „da“. — 10. Eksplikativne rečenice sa „da“, kojih se radnja doista vrši. — 11. Eksplikativne rečenice sa „da“, kojih je radnja pomišljena (glagol je u bezvremenskom imperfektivnom ili u perfektivnom prezentu). — 12. Eksplikativni infinitiv. — 13. Eksplikativne rečenice sa „da“ zavisne o imenici ili o pridjevu. — 14. Primjeri za eksplikativne rečenice sa „da“ uz A) glagole, B) pridjeve, C) imenice. — 14a. Neke osobite vrste eksplikativnih rečenica. — 15. Deklarativne rečenice sa „da“. — 16. Deklarativne rečenice sa „da“ i imperfektivnim prezentom u bezvremenskom značenju ili s perfektivnim prezentom. — 17. Deklarativni infinitiv. — 18. Primjeri za deklarativne rečenice sa „da“ uz A) glagole, B) imenice. — 19. Hipotetičke rečenice sa „da“. — 20. Hipotetičke rečenice sa „da“ i kondicionalom u glavnoj rečenici. — 21. Primjeri za hipotetičke rečenice sa „da“, kojima je glagol A) u perfektivnom prezentu, B) u imperfektivnom prezentu, C) u preteritu. — 22. Mjesto kondicionala u glavnoj rečenici dolazi glagol „moći“ ili „hotjeti“ s infinitivom. — 23. Hipotetička je rečenica sa „da“ krnja. — 23a. Deliberativne hipotetičke rečenice. — 24. Koncesivne rečenice sa „da“. — 25. Željne rečenice sa „da“. — 26. Primjeri za željne rečenice. — 27. Kondicional u konsekutivnim rečenicama. — 28. u finalnim rečenicama. — 29. u eksplikativnim rečenicama. — 30. u deklarativnim rečenicama. — 31. u hipotetičkim rečenicama. — 32. u koncesivnim rečenicama. — 33. u željnim rečenicama. — 34. Glavni resultati rasprave. — 35. Analogije u drugim jezicima.

Digitized by Google

Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301—1382).

Čitano u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 23. lipnja 1899.

PRAVI ČLAN VJEKOSLAV KLAIĆ.

O hrvatskim hercezima i banima za Arpadovića (1102—1301) obstoje doslije dvije zaokružene studije;[1] za XIV. i XV. stoljeće nema nikakve obsežnije radnje, koja bi bila osnovana na izvorima. Magjarski povjestničar Antal Pór, inače dobar poznavalac Anžuvina u Ugarskoj, pokušao je doduše u jednoj svojoj studiji[2] na osnovu izprava sastaviti imenik hercega i bana za kralja Ljudevita Velikoga (1342—1382); ali taj je pregled od pet stranica i nepodpun i netočan, a uza to ne razsvjetljuje nimalo odnose banova prema hercezima, kao ni odnose banova medju sobom. Što se o banima XIV. i XV. stoljeća nalazi u banologijama (series banorum) od Kery-ja, Rittera-Vitezovića, Ratkaja i drugih, nije takodjer ni dostatno ni kritično.

Da bi se mogla sastaviti podpuna i pouzdana banologija rečenih stoljeća, potrebito je, da se čitava radnja osnuje poglavito na ne-

[1] Mikoczy Josephi, Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad saeculum XIV. usque perducta series (Arkiv za jugosl. povjestnicu, XI. (1872., p. 1—206); — Wertner Moriz dr., Ungarns Palatine und Bane im Zeitalter der Arpaden. Archontologische Studie. (Ungarische Revue, XIV. 1894 p. 144—177). Vidi još i nedovršenu studiju: Klaić V., Hrvatski bani za Arpadovića (1102—1301) u Vjestniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, I. 1899 pag. 129—138 i 231—243. — Napokon lijep je prinos banologiji studija: Truhelka Ćiro dr., Slavonski banovci (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, IX., 1897, p. 1—160).

[2] Pór Antal, Déli szláv történeti tanulmányok, u historičkom časopisu „Századok", Budapest, 1894, i to VIII. poglavlje „A tót, horvát és dalmát bánok Nagy Lajos király uralkoldása alatt", p. 821—825.

Digitized by Google

sumljivim izpravama. Običaj ugarske kraljevske kancelarije, koja je još u XIII. stoljeću stala u svečanim kraljevskim poveljama mjesto nazočnih svjedoka spominjati sve suvremene duhovne i svjetovne dostojanstvenike, omogućuje nama, te možemo gotovo za svaku godinu spomenutih stoljeća sastaviti dosta podpun imenik poglavitih prelata i baruna: državnih i dvorskih častnika. Od prelata i baruna hrvatskoga kraljevstva spominju se u tim kraljevskim poveljama redovito svi nadbiskupi i biskupi, nadalje svi bani, a koji put i neki župani, kao i neki knezovi, koji obavljaju dvorske časti.

Po tom stalnom imeniku ili šematizmu u kraljevskim poveljama može se dakle sastaviti posve točan i podpun popis hercega i banova hrvatskih za XIV. i XV. stoljeće. Medjutim imade još dosta i drugih izprava, koje su ili sami hercezi i bani izdavali (koje su dakle pisane u njihovim kancelarijama), ili koje su oni primali od kraljeva i različitih duhovnih i svjetovnih oblasti (biskupa, kaptola, župana), pak takodjer iz tudjine (od rimskih papa, mletačke obćine). Svi ti spisi dobrano razsvjetljuju suhoparne imenike hercega i bana iz kraljevskih povelja, jer nam prikazuju ne samo djelokrug hercega i bana, nego i obseg njihova vladanja. Medjutim ne mogu se ipak sve pojave u životu i radu hercega i banova objasniti naprosto po izpravama; mnogo puta pomaže nam jedino točno poznavanje suvremenih zgoda i prilika, da udjemo u trag različitim ustanovama i promjenama, kao i povodima, s kojih su nastale. Često se je takodjer zgadjalo, da su lične ili porodične prilike ne samo utjecale u javni život, nego ga i bitno mijenjale i promijenile.

\- - -

Nakanio sam u ovoj studiji prikazati hercege i bane hrvatske za Karla Roberta i njegova sina Ljudevita Velikoga. No prije nego što svoj popis priobćim, treba mi za bolje razumijevanje njegovo iznijeti nekoliko opazaka.

Neki historičari uztvrdiše, da su Anžuvini odustali od običaja i načela Arpadovića, da za hrvatsko kraljevstvo imenuju zasebne hercege iz kraljevskoga roda, i to budi sinove budi braću svoju. I zaista, ako ogledamo vladanje Karla Roberta, mogli bi u prvi mah prihvatiti tvrdnju tih historičara. Karlu Robertu ostadoše od njegovih zakonitih sinova s poljskom kraljevnom Elizabetom na životu tri: Ljudevit, rodjen 5. ožujka 1326; Andrija, rodjen 30. studenoga 1327; i Stjepan, rodjen 20. kolovoza 1332. Već godine 1333. vodi kralj svojega drugoga sina Andriju u Napulj, da mu

Digitized by Google

ondje osigura prijestolje, dok se za čitava vladanja njegova ništa ne spominje za najstarijega sina Ljudevita ni za najmladjega Stjepana, da bi jednomu ili drugomu bio namijenio za upravu hrvatsko kraljestvo ili ga ća i onamo poslao, te mu vladanje predao. Ta Ljudevit bio je pri smrti otčevoj već u 17. godini, a Stjepan u desetoj!

Ako medjutim ogledamo pobliže tadanje prilike, razumjet ćemo lako, zašto Karlo Robert nije ni jednomu od svojih sinova povjerio hercežku čast u Hrvatskoj. Prvi i poglaviti razlog bio je, što se je najveći dio Hrvatske bio odmetnuo od Karla Roberta. Jedan dio Hrvatske sa starim stolnim gradom Kninom držao je poslije pada bana Mladina knez Nelipić, uz kojega su stajali njegovi šurjaci, krbavski knezovi Kurjakovići; krajeve pak u primorju držali su Bribirski knezovi od plemena Šubić. Napokon čitava Dalmacija od Nina i Zadra do Spljeta i Omiša bila je u vlasti mletačke občine. Može se dakle uztvrditi, da kralj Karlo Robert nije od kraljevina Hrvatske i Dalmacije držao gotovo ništa, izuzev jedino župe i kotare knezova Frankapana, koji su medjutim podjedno bili kletvenici (vasalli) mletački. Vlast Karla Roberta obuhvatala je jedva zemlju od Drave do Gvozda, dakle Slavoniju; sva ostala zemlja od Gvozda do Jadranskoga mora nije gotovo ni znala za njega. Pak i onaj komad od Drave do Gvozda, naime banovina Slavonija, nije bila posve umirena ni sigurna, već su u njoj bjesnile domaće smutnje (knezovi Gisingovci i Babonići), a k tomu je bila izložena navalama susjednih vladara. Stoga je i u ovom dijelu hrvatskoga kraljevstva trebalo izkusna, pouzdana i budna muža, kao što je bio vjerni ban Mikac ili Mikec Prodavić (1325—1343), da održi bar taj ostatak za kralja.[1]

[1] U prvoj polovici vladanja Karla Roberta do god. 1322 više puta se spominje riječ „*dux*“, koji se naslov kadkad pridaje nekim banima iz porodice Gisingovaca, Babonića i Bribirskih knezova. U jednoj izpravi od 28. siječnja 1305 čitamo: „*Albertinus Mauroceno dux Sclauonie*“ (Fejer, Cod. dipl. VIII. 6., pag. 8; Ljubić, Listine I. p. 210); no to je puki naslov nekadanjemu hercegu za kralja Andrije III. U jednom pismu od god. 1308 čitamo za bana Henrika Gisingovca: „Magnifico principi, famoso domino *Heinrico*, magistro tavernicorum serenissimi regis Hungariae, *illustri duci Sclauonie*“. (Fejer VIII. 1. p. 251). Napokon 18. veljače 1316 zove njemački kralj Fridrik Lijepi Austrijski bana Stjepana Babonića „egregius *vir Stephanus dux Sclauonie*“, te ga za njegove zasluge dariva sa 350 maraka srebra (Thallóczy, Codex comitum de Blagay, pag. 80). Po ovim pri-

Digitized by Google

Tek pošto je sin i nasljednik Karla Roberta, poduzetni kralj Ljudevit pokorio knezove Nelipiće i Kurjakoviće (1345), obladao gradom Kninom, te oduzeo Bribirskim knezovima Ostrovicu (1347), pak tako sam postao faktičnim kraljem Hrvatske, mogao je pomišljati na to, da popuni hercežku stolicu u Hrvatskoj. Pak tako je Ljudevit i zaista poslije šiljao članove svoje porodice u Hrvatsku za hercege i herceginje. Ti se zovu „Dei gratia tocius Sclauonie. Croacie et Dalmacie dux (ducissa)". Bilo ih je četiri:

1. *Stephanus* dux (1350, 1353—1354).
2. *Margaretha* ducissa (1354—1356).
3. *Johannes* dux (1356—1360).
4. *Carolus de Duracio* (1369—1376).

Izbrajajući i redjajući bane u hrvatskom kraljevstvu za vrijeme od 1301—1382 čini se u prvi kraj, da tu nema nikakva reda ni sistema. Sad se spominju zajedno po dva bana, sad opet samo jedan kao „banus tocius Sclauonie", zatim po jedan ban kao „banus tocius Sclauonie et Croacie"; a napokon opet po dva bana sve do smrti kralja Ljudevita (1382). Čemu sad jedan ban, a sad dva; čemu različiti naslovi, više puta jednoga te istoga bana? Da ogledamo to pobliže.

Od 1301—1322 spominju se zajedno dva bana, naime jedan kao: „banus tocius Sclavonie", a drugi kao „banus Chroatorum et dominus Bosne". Od godine 1322 do 1356 nalazimo vazda samo jednoga bana, kojemu je do godine 1345 službeni naslov „banus tocius Sclavonie", a od god. 1345 „banus tocius Sclauonie *et* Croacie". S godinom 1356 opet javljaju se po dva bana u isti mah, naime „banus tocius Sclauonie" i uza nj vazda „banus Dalmacie et Croacie", i tako ostaje sve do smrti kralja Ljudevita i neko

---

mjerima mogli bi nagadjati, da su si moćni bani Henrik Gisingovac i Stjepan Babonić, koji se u službenim izpravama vazda zovu, „banus tocius Sclauonie", u ono vrijeme, kad je kralj Karlo Robert bio mlad i bez potomaka, prisvajali naslov „dux", koji je doslije pratio samo članove kraljevske porodice. Nagadjanje naše utvrdjuje, što je i hrvatski ban Pavao I. Bribirski od plemena Šubić, koji se u službenim izpravama uvijek zove „banus Chroatorum et dominus Bosne", na svoj pečat dao urezati napis „S(igillum) Pauli Breberii comitis *tocius Sclauonie b(ani)*", a na pjeneze, koje je dao kovati, dao utisnuti čak i „*Dux Paul(us)*". Klaić, Povjest Hrvata, I. p. 271. i 273.

Digitized by Google

vrijeme iza njega. Sve te promjene i faze mogu se protumačiti jedino suvremenom historijom.

Karlo Robert zatekao je god. 1300 u hrvatskom kraljestvu kao baštinu Arpadovića po dva bana: jednoga kao „bana čitave Slavonije“ (banus tocius Sclavonie), a drugoga kao bana Dalmacije i Hrvata (banus Dalmacie et Croacie — ili banus maritimus). Potonjim banom bio je još od god. 1274. bribirski knez Pavao I. od plemena Šubić, koji je za prijestoljnih borba god. 1290—1300 znao izraditi, da su mu god. 1293. i 1295. oba protukralja proglasila bansku čast za Dalmaciju i Hrvatsku (ili primorsku banovinu = maritimus banatus) *nasljednom* u njegovoj porodici. Tu svoju nasljednu banovinu razmaknuo je Pavao tako, da je oko god. 1299 pridružio svojoj vlasti jedan dio Bosne, pak se onda prozvao „banus Croatorum et dominus Bosne“. Taj naslov primio je poslije i sin njegov Mladin II., koji je na temelju povelja od 1293. i 1295 naslijedio otca u banovini, te ga je onda pridržao sve do pada svoga god. 1322.

Kao što su Bribirski knezovi Pavao I. i Mladin II. smatrali banovinu u Hrvatskoj i Dalmaciji svojom nasljednom baštinom, tako su jednako god. 1300—1322 nastojali Gisingovci i Babonići u Slavoniji, da čast bana „tocius Slauonie“ osiguraju svojim porodicama. U tom takmenju održaše pobjedu Babonići, jer iza smrti Henrika Gisingovca (1309) izmijeniše se u baniji „tocius Sclauonie“ dva brata Babonića: Stjepan (1310—1316) i Ivan (1316—1322).

Medjutim bijaše se Karlo Robert nakon smrti Matije Trenčinskoga († 18. ožujka 1321) tako osilio, da je mogao snovati o tom, kako bi satro nasljedne banije tako u Hrvatskoj i Dalmaciji, kao u Slavoniji. To mu i podje god. 1322 za rukom: bana hrvatskoga Mladina II. poveo sa sobom u Ugarsku na robiju, a Ivana Babonića, „bana čitave Slavonije“, skinuo s njegove časti. Tako zaredaše još god. 1322. opet *kraljem imenovani* i namješteni bani u hrvatskom kraljevstvu, kako je to bilo prije god. 1290.

Po starom redu i običaju XIII. stoljeća imala bi odsad hrvatskim kraljevstvom upravljati dva po kralju imenovana bana: jedan kao „banus tocius Sclauonie“, a drugi kao „banus Dalmacie et Croacie“ ili „banus maritimus“. No pošto je nakon pada Mladina II. Kninom obladao knez Nelipić (1322). i pošto su ostali hrvatski knezovi (Kurjakovići i Bribirski knezovi) otimali se vlasti kraljevskoj, dok je opet čitava Dalmacija bila u vlasti mletačkoj: nije Karlo Robert imao povoda ni razloga, da imenuje posebne bane za Dalmaciju i

Digitized by Google

Hrvatsku (kojih nije držao), nego je iza god. 1322 namještao samo po jednoga bana za „čitavu Slavoniju“. Tako je poslije ostalo i nakon smrti Karla Roberta (1342) za prvih godina sina mu Ljudevita. Kad je taj god. 1345 pokorio knezove Nelipiće i Kurjakoviće, a uz to posve svojoj vlasti priklonio knezove Ugriniće i Frankapane, te tako obladao velikim dijelom hrvatske kraljevine, nije za stečene oblasti imenovao posebnoga bana Dalmacije i Hrvatske, već je i dalje ostao po jedan ban za čitavo hrvatsko kraljevstvo, koliko ga je držao kralj Ljudevit; samo se taj jedini ban nije više zvao naprosto „banus tocius Sclauonie“, nego mu je naslov proširen na „banus tocius Sclauonie *et Croacie*“, pošto je zaista vladao jednim dijelom Hrvatske.

Ovako je ostalo sve do godine 1356. Tek kad je te godine kralj Ljudevit započeo osudni boj s mletačkom občinom radi Dalmacije, imenovao je on zasebna bana za Dalmaciju i Hrvatsku, tako da su odslije opet bila po dva bana u isti mah, kao nekad u drugoj polovici XIII. stoljeća. Kad je pak god. 1358 mirom u Zadru mletačka občina morala kralju Ljudevitu ustupiti čitavu Dalmaciju od polovice Kvarnera do Kotora i Drača, ban je Dalmacije i Hrvatske ne samo prostranstvom svoje banovine, nego i ugledom svojim gotovo nadkrilio bana čitave Slavonije. Tako se je zgodilo, da ban Dalmacije i Hrvatske nije više bio zavisan od bana čitave Slavonije, kako je to bivalo u XIII. stoljeću; nego su oba bana bili jednaka, te izravno podložena samomu kralju ili hercegu.

Prema izloženomu svrstat nam je hrvatske bane za vrijeme 1301—1382 ovako:

I. Dva nasljedna bana: jedan za čitavu Slavoniju, a drugi za Hrvatsku i Bosnu:

(1301—1322).

A. Banus tocius Sclauonie:

1. Henrik Gisingovac 1301—1309.
2. Stjepan Babonić od Steničnjaka 1310—1316.
3. Ivan Babonić 1316—1322.

B. Banus Croatorum et dominus Bosne:

1. Pavao I. Bribirski 1301—1312.
2. Mladen II. Bribirski 1312—1322.

*

Digitized by Google

II. Jedan ban čitave Slavonije:
(1322—1345).

1. Nikola Amadejev 1322—1324.
2. Mikac Mihaljević (Prodavić) 1325—1343.
3. Nikola Banić od Lendave 1343—1345.

III. Jedan ban čitave Slavonije i Hrvatske:
(1345—1356).

1. Nikola Banić od Lendave 1345—1346.
2. Nikola Seč 1346—1349.
3. Pavao Ugal 1350.
4. Stjepan Lacković 1351—1352.
5. Nikola Banić od Lendave 1353—1356.

IV. Dva imenovana bana: jedan za čitavu Slavoniju, drugi za Dalmaciju i Hrvatsku:
(1356—1382).

A. Banus tocius Sclauonie:

1. Leustahije Ratot 1356—1361.
2. Stjepan Kanižki 1362—1366.
3. Nikola Seč 1366—1368.
4. Petar Cudar 1368—1380.
5. Stjepan i Ivan Banić od Lendave 1381—1385.

B. Banus Dalmacie et Croacie:

1. Ivan Ćuz 1356—1358.
2. Nikola Seč 1358—1366.
3. Konja Sečenj 1366—1367.
4. Emerik Lacković od Šimontornje 1368.
5. Simon Mauricijev 1369—1371.
6. Karlo Drački 1371—1376.
7. Nikola Seč 1377—1380.
8. Emerik Bubek 1380—1383.

Iz ovoga popisa razabiramo, da su neka lica vršila bansku čast i službu dva put, pače iviše puta. Nikola Banić od Lendave bio je najprije ban čitave Slavonije (1343—1345), onda ban čitave Slavonije i Hrvatske (1345—1346), a tu je čast drugi put vršio god. 1353—1356. Nikola Seč bio je pet puta banom: 1346—1349 čitave Slavonije i Hrvatske, 1358—1366 Dalmacije i Hrvatske, 1366 do 1368 i 1372 čitave Slavonije, a 1377—1380 drugi put u Dalmaciji i Hrvatskoj.

Digitized by Google

A. Hercezi.

1. Stjepan.

(1350, 1353—1354).

Herceg Stjepan bio je najmladji sin Karla Roberta. Rodjen je 20. kolovoza 1332.; majka mu je bila treća supruga Karlova, po imenu Elizabeta, kći poljskoga kralja Vladislava Lokietka. O njegovu porodu piše ljetopisac Ivan Turčanski: Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo secundo, in festo sancti Stephani regis, habuit rex filium, quem Stephanum nuncupavit.[1]

U javnom životu spominje se Stjepan prvi put god. 1349. Dne 13. veljače te godine piše papa Klement VI. iz Avignona „dilecto filio nobili viro *Stephano*, nato clare memorie Caroli regis Ungarie, *duci Transilvanie*", neka izradi u svoga brata Ljudevita kralja, da povrati slobodu svojim napuljskim rodjacima, koje bijaše za svoje vojne u Napulju (1347—1348) zarobio i u Ugarsku u zatvor poslao.[2] Malo zatim javlja kralj Ljudevit Mletcima, da je utanačio primirje s napuljskom kraljicom Ivanom, udovom svoga umorenoga brata Andrije, pak dodaje, da je „matrimonium contractum inter magnificum virum dominum *ducem Stephanum*, honorabilem fratrem suum et dominam *Mariam*, sororem domine Johanne predicte".[3] Ljudevit je dakle u polovici god. 1349 smijerao oženiti svoga brata Stjepana s napuljskom kraljevnom Marijom, udovicom dračkoga vojvode Karla († 1348). No od te ženitbe ne bi ništa.

U izpravama od god. 1349 zove se Stjepan redovito „dei gracia dux Transsilvanus ac dominus terre Scepusiensis et de Saros",[4] ili opet „dei gracia dux Hungariae, ac dominus terrae Scepusiensis et de Sarus";[5] on dakle tada nije bio herceg hrvatski, nego vojvoda erdeljski i podjedno gospodar šipuške i šaroške županije. Boravio je većinom u Budimu (10. oktobra, 5. novembra), gdje je izdavao

[1] Johannis de Thwrocz Chronica Hungarorum (Schwandtner, Scriptores rerum Hungar. I. p. 165). Po Ivanu Turčanskom rodjen je dakle Stjepan na dan Stjepana kralja (20. kolovoza), a ne na dan Stjepana prvomučenika (26. prosinca), kako tvrdi Antal Pór u magj. heraldičkom časopisu „Turul" od god. 1897, str. 13., nota 2.

[2] Fejer, Cod. dipl., IX. 1. p. 677.

[3] Ljubić, Listine, III. p. 136.

[4] Nagy, Codex Andegavemis, V. p. 332.

[5] Fejer, IX. 1. p. 662—663.

Digitized by Google

povelje.[1] U poslove hrvatskoga kraljevstva nije se ni najmanje pačao; s toga ga ni ne možemo smatrati hrvatskim hercegom godine 1349.

Namah na početku god. 1350 piše se Stjepan *„dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie dux“*, te imade taj naslov do 28. prosinca rečene godine. Ali on ne dolazi u Hrvatsku, nego boravi svedjer u Budimu (19. travnja, 27. i 29. lipnja, 9. srpnja, 28. prosinca). Jamačno zastupa on tada u Budimu odsutnoga brata svoga, koji bijaše pošao na drugu vojnu u Napulj. U Budimu izdaje Stjepan takodjer povelje, ali ne samo za Hrvatsku, nego i za županiju šimežku, željeznu i šipušku u Ugarskoj.[2] U Hrvatskoj zastupa ga ban Paulus de Ugal, koji se već 6. ožujka 1350 zove *„Paulus de Ugal, per* dominum *Stephanum*, dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie *ducem*, in dictis regnis Sclauonie et Croacie *banus constitutus“*.[3] Ban dakle Paulus de Ugal namješten bi od hercega Stjepana. Dne 6. ožujka boravi ban u Topuskom (in Thopolcha), gdje ustanovljuje neke daće, koje će podanici topuskoga samostana plaćati opatu Guillermu. Iz Topuskoga poći će ban Paulus de Ugal na jug u Knin, da iztraži i eventualno naknadi štete, koje su mletačkim podanicima tobože nanijeli kastelani kraljevskih gradova Ostrovice i Knina.[4]

Premda herceg Stjepan nije 1350 zalazio u Hrvatsku, nego ga je zastupao ban Paulus de Ugal, ipak se je brinuo za povjereno mu kraljevstvo. Dne 9. srpnja 1350 izdao je u Budimu otvoreno pismo „fidelibus suis universis prelatis, baronibus, comitibus, castellanis .... in *dicto regno suo Sclauonie*“, kojim ih je pozvao, da ne diraju u „cives nostros seu hospites de Grech“ kod Zagreba, ako ne će, da ih stigne nemilost njegova.[5] Kad je kralj Ljudevit nakon povratka svoga iz Napulja zaslužnoga vojvodu erdeljskoga Stjepana Lackovića odlučio nagraditi za službu njegovu u Italiji, te mu poveljom od 30. listopada 1350 darovao gradove Štrigovo i Čakovac u Medjumurju, iztaknuo je naročito u povelji, da je tu darovnicu

---

[1] Magjari zvali su ga Ur = gospodin kako čitamo u jednoj potonjoj izpravi: „*Stephanus* dictus *Ur*, frater quondam pie memorie Ludovici regis Ungarie“. Codex diplom. et epist. Moraviae, XI. p. 357.

[2] Fejer, IX. 1., p. 782; Nagy, Cod. Andeg. V. p. 368, 387.

[3] Kukuljević, Jura I. p. 116.

[4] Ljubić, Listine, III., p. 169, 179, 180, 186—187, 189, 191, 193, 194, 195.

[5] Tkalčić, Monumenta civit. Zagrab. I. 197—198.

Digitized by Google

izdao „consensu domini Stephani, totius Sclauoniae, Croatiae et Dalmatiae ducis, fratris nostri dulcissimi“.[1]

Baš nekako u to doba — u jeseni 1350 — oženio se herceg Stjepan. Vjenčao se sa svojom daljom rodjakom *Anom*, kćerju njemačkoga cara Ljudevita IV. Bavarca († 1347) iz bavarske vojvodske porodice Wittelsbach.[2] Još 26. travnja 1352 nagradjuje kralj Ljudevit Nikline, koje bijaše 12. rujna 1350 poslao „ad traductionem excellentissime principisse domine Anne, nuris (nurus) nostre, filie inclíti principis domini Lodovici condam imperatoris Romanorum, in consortem domini Stephani ducis, fratris nostri carissimi, matrimoniali federe iure et legitime copulatae . . .“.[3] Nijesmo mogli ustanoviti, gdje se je obavilo vjenčanje, samo znademo, da je bilo u jeseni 1350.[4] Njemačka carevna Ana, postavši suprugom hercega Stjepana, prozvana bi — ne znamo zašto — *Margaretom*, koje je ime zadržala i poslije smrti svoga mladjanoga supruga.

Ženitbom hercega Stjepana kao da se je promijenio i njegov javni položaj. Dne 28. prosinca 1350 nije više herceg hrvatski, nego opet „dei gratia *dux Transylvanus*“, te kao takav nalaže iz Budima, da se ostrogonskomu kaptolu povrati neki tribut (daća), koji mu bijaše uzeo.[5]

---

[1] Fejer, IX. 1. p. 761.

[2] Wertner M. dr. u svojoj razpravi „Zur Geschichte der Wittelsbacher“ u berlinskom časopisu „Herold“ od god. 1895 sastavio je ovaj rodoslov:

Rudolf I. od Habsburga, † 1291.

Matilda † 1304; suprug Ljudevit, bavarski vojvoda;	Klementina † 1295; suprug Karlo Martell;
Car Ljudevit IV. Bavarac († 1347).	Karlo Robert († 1342)
Ana (Margareta).	*Herceg Stjepan.*

[3] Fejer, IX. 2. p. 138—139, 218; Nagy, V. p. 576.

[4] Diessenhofer ap. Böhmer, Fontes, IV. tom. pag. 78: rex Ungarie . . . Roma reversus . . . in Ungariam . . . *frater suus iunior duxit in uxorem sororem ducum Bawarie, filiam Ludewici* . . Aliam vero filiam duxit filius Canis dominus Verone. Vidi Pór Antal: Margit bavor herczegnönek, István magyar herczeg, Nagy-Lajos király öcsese egykori feleségének pecsetje (Turul 1897, pag. 13, nota 4).

[5] Fejer, IX. 1. p. 782.

Digitized by Google

Kroz pune dvije godine (1351—1352) nema traga hercegu Stjepanu u hrvatskom kraljevstvu. Godine 1351 piše se redovito *„dei gratia dux Transylvanus“*, pače u jednoj povelji od 26. ožujka 1351 kaže kao erdeljski vojvoda *„ducatus nostri anno primo“*;[1] godine 1352 zove se opet redovito „dei gracia *dux terre Scepusiensis et de Sarus*“.[2] Po tomu sudimo, da je prve godine obavljao vojvodske poslove u Erdelju, a druge u sjevernoj Ugarskoj, u šipuškoj i šaroškoj županiji. O njegovu boravku i djelovanju u te dvije godine imademo ove podatke:

— 1351. mart. 26. — Stephanus, dei gracia dux Transylvanus, matris suae litteras, pro Stephano, tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie bano concessas, transcribit et roborat. (Ducatus nostri anno primo). Fejer IX. 2. p. 84—85.

— 1351. octob. 11. Budae. Ludovicus rex, ac Stephanus, dei gratia dux Transylvanus, regnum Siciliae romano pontifici resignandi plenam procuratoribus suis largiuntur potestatem. Fej. IX. 2. p. 47.

— 1351. octobr. 18. Budae. Stephanus, dei gratia dux Transylvanus, ecclesiis decanatus Brassouiensis decimas per Briccium comitem de Brassou occupatas reddi iubet. Fejer IX. 2. p. 85—87, 106.

— 1352. januar. 16. Budae. Stephanus dei gratia dux terrae Scepsyensis et de Sarus causas ciuium de Sarus, Eperies ac Zeben per iudicem curiae suae iudicari prohibet. Fejer IX. 2. p. 165—166.

— 1352. jan. 16. Stephanus dei gratia dux terrae Scepusiensis et de Sarus privilegium fratris sui Ludovici civibus de Bardfa super iure nundinarum concessum transcribit ac firmat. Fej. IX. 2. p. 166—167.

— 1352. febr. 19. Budae. Stephanus dux Scepysiensis et de Sarus . . . . Nagy, V. p. 543.

— 1352. mart. Magister Nicolaus filius Donch, iudex domini Stephani ducis de comitatu Sarus. Nagy, V. p. 553.

— 1352. april. 24. Stephanus dux dei gracia terre Scepusiensis et de Sarus . . . . Nagy, V. p. 575.

— 1352. octob. 11. In suburbio Scepusiensi. Stephanus dei gratia dux de Scepus et de Saros Nicolaum de Peren contra Laurentium de Vitez per capitulum Scepus citari iubet. Fejer IX. 2. p. 131—132, 184—185.

U prvoj četvrti god. 1353. dogodila se opet s hercegom Stjepanom znatna promjena. Ljudevit kralj bijaše nakon nedaće pred Zadrom (1. srpnja 1346) utanačio primirje s mletačkom općinom na osam godina (5. kolovoza 1348). Vrijeme toga primirja upotrebili su Mletci, da sklone kralja na konačni mir, kojim bi se za sve vijeke odrekao Dalmacije. Ali Ljudevit nije o tom htio ni da čuje, pače se je sdružio s Genovezima, da prvom zgodom započne

[1] Fejer, IX. 2. p. 84—85.
[2] Fejer, IX. 2. 131—132, 166—167.

Digitized by Google

osudnu vojnu s Mletcima. Baš radi toga namjesti on u prvoj četvrti god. 1353 svoga brata po drugi put za hercega u kraljevstvu hrvatskom, te posla 27. travnja iz Ostrogona mletačkim poslanicima Marku Cornaru i Marinu Faletru, koji su dosad s njim ugovarali o miru, ovo odkazno pismo: „Noverit vestra nobilitas, ut ordinatio, que inter nos et dominum ducem Veneciarum et eius commune super *facto Dalmatie* fieri debeat: *huic ordinationi* dominus *Stephanus* dux totius Sclauonie, Crovacie seu Dalmacie, frater noster carissimus, *consensum adhibere noluit.* Ideo ordinacionem predictam effectui mancipare non potuimus, qui(a) *dominium predicti ducatus eius dominio perpetuo subiugabamus*, sicut vobis et aliis notum est, unde vos ad nos pro negocio supradicto non est necesse amplius laborare . . . . .“[1]

Vrijedno bi bilo iztražiti, kad je upravo Stjepan postao po drugi put hercegom hrvatskim? Svakako je već mnogo prije 27. travnja 1353. zamijenio svoju dosadanju hercegovinu s hrvatskom. Laszowski E. u svojoj razpravi „Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku“ (Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zemaljskog arkiva, II. 1900 p. 2—3) spominje povelju, koju je herceg Stjepan još 20. ožujka 1353 izdao u Zagrebu varoši Koprivnici. Po tom je vrlo vjerojatno, da se je herceg Stjepan namah negdje na početku rečene godine sa svojom suprugom Margaretom (Anom) i djecom preselio u Zagreb, naročito u kraljevski slobodni grad Gradec (Grech), gdje je na današnjem Strossmayerovom šetalištu još god. 1335. ban Mikac Prodavić sagradio kraljevske dvore (domum regalem).[2] U Zagrebu dočekali su hercega svečano velikaši, plemići, gradjanstvo i svećenstvo, koje mu je pošlo u susret pjevajući svete pjesme i noseći moći svetaca.[3] Po starom običaju obasuli su ga darovima i pogostili ga obilato. Dne 8. svibnja skupio se je u Zagrebu sabor slavonskoga plemstva, kojemu je predsjedao sam herceg Stjepan, i na kojemu je on zajedno s banom Nikolom Banićem (Banfijem) razpravljao o poslovima

[1] Ljubić, Listine III, p. 257. — Fejer, IX. 6. p. 42. Fejer stavio je to pismo krivo u godinu 1349. mjesto u 1353.

[2] Tkalčić, Mon. Civ. Zagr. I. p. 148—149.

[3] „ . . . . recensitis . . . . obsequiis, que tempore *primi aduentus nostri in Zagrabiam loco mansionis nostre* habiti sumpne fidelitatis studio prout *regie stirpis* in aduentu, deo deuoti et fideles capellani *sacris expansis reliquiis* nobis in *obviam occurendo sollempniter* consueverunt *ymnizare* ac decencia munera victualiumque varietates sollicite amministrare faciendo, impendere procurarunt . . .“ Tkalčić, Mon. Civ. Zagr. I. p. 206.

Digitized by Google

kraljevstva.[1] Poslije sabora ostao je Stjepan par mjeseci stalno u Zagrebu (Gradcu), te je na Tjelovo (23. svibnja) pošao iz svojih dvorova na Gradcu u stolnu crkvu, gdje je prisustvovao svečanomu obhodu. Pet dana zatim (28. svibnja) izdao je „Stephanus dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie dux" svečanu povelju, kojom je crkvi zagrebačkoj potvrdio sva stara privilegija svojih predšastnika, kraljeva i hercega. Stjepan sam kaže u povelji, da mu je to „prva godina hercegovanja" (dicti nostri ducatus anno primo), te se zahvalno sjeća, kako su ga Zagrebčani nedavno častno i dostojno dočekali, baš kako se pristoji za potomka kraljevskoga roda.[2]

O daljem djelovanju hercega Stjepana u hrvatskom kraljevstvu imademo ove podatke. Dne 28. lipnja nalaže čazmanskomu kaptolu, da ustanovi medje nekim posjedovanjima samostana eremita sv. Pavla u Garićkim brdima (de montibus Garich).[3] U polovici rujna boravio je herceg Stjepan u Budimu, odakle je 16. rujna zapovjedio kaptolu sv. Petra u Požegi, neka izabere jednoga svoga člana, koji će zajedno s hercegovim čovjekom iztražiti vjerodostojnost neke isprave, radi koje bijaše izmedju Nikole sina Ivahunova i Dominika sina Radinova došlo do krvavih izgreda.[4] U isto vrijeme boravio je ban Nikola Banić u Kninu, kamo je po nalogu hercegovu (de mandato et praecepto . . . ducis) sazvao plemiće i staleže hrvatske na sabor, „da se ustanove prava hercegova veličanstva" (pro requirendis iuribus ducalis maiestatis). Sabor je zaista bio na okupu od 9.—19. rujna.[5] U studenom 1353 herceg je Stjepan opet u Hrvatskoj, te 27. studenoga potvrdjuje povelju bana Nikole, kojom je taj još 6. srpnja 1346 službenika kraljevskoga grada (castrum) u Križevcima, po imenu Nikolu od Ravna (Raven), za njegovo junačtvo pred gradom Zadrom, riješio podaničtva gradskoga i uvrstio ga „in cetum nobilium seruiencium regalium et nostrorum", pak ga nadario „prerogatiua nobilitatis libertate, qua ceteri nobiles

[1] 1353 mai 8. Zagrabiae. Stephanus dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie dux una cum Nicolao tocius Sclauonie et Croacie bano congregationem generalem Zagrabiae celebrat, in qua inter caetera sententia de possessione Kaniska iuxta fluvium Kaniska fertur . . . Nagy, VI. p. 74—75.

[2] Tkalčić, Mon. civit. Zagr. I. p. 205—206.

[3] Fejer, IX. 2. p. 242—243, 262—266.

[4] Nagy, VI. p. 120—122, 431.

[5] Fejer, IX. 2. p. 273—275; Kukulj., Jura II., p. 7—8.

Digitized by Google

seruientes regales et nostri in partibus Sclauonie existentes perfruuntur".[1]

I godine 1354 boravi herceg Stjepan većinom u Zagrebu i Hrvatskoj. Suvremeni spisatelj, gorički arcidjakon i kanonik zagrebački Ivan zapisao je o njemu ovo: „.... Stephano Dalmacie, Sclauonie et Croacie duce, qui *nunc in ipso suo ducatu existit*, scilicet anno domini MCCCLIIII".[2] Dne 6. siječnja zapovijeda herceg iz Zagreba magistru Tomi, sinu Ladislavljevu, svomu kastelanu u gradu Koprivnici (de Kukapronicza) i to „firmo ducali sub edicto". da ne smeta niti ne brani gradjanima i gostima varoši Koprivnice, ako bi za svoju potrebu sjekli drva u njegovim šumama.[3] Dne 10. svibnja opet je herceg u Zagrebu, gdje potvrdjuje darovnicu magistra Filipa, sina Parisova, izdanu samostanu Pavlina u Remetama kod Zagreba (de promontorio Zagrabiensi). U toj povelji čitamo „ducatus autem nostri anno *secundo*".[4] Pet dana poslije (15. svibnja) desi se herceg u gradu Ivaniću (in Iwanch). Tu dolazi preda nj Nikola, sin Kačkov (filius Katchk), plemeniti službenik (nobilis jobbagyo) grada Moravča (castri de Moroucha), te ga moli u ime svoje i svojih rodjaka (similiter nobilium castrensium de eodem comitatu Moroucha), da bi sve njih oslobodio od težke službe gradu i županu od Moravča, te ih uzvisio na prave plemiće i službenike kraljeve. Nikola spominje, koliko se je on sa svojim rodom borio još uz bana Mikca, a poslije za kralja Ljudevita, koliko je svojih ljudi u tim bojevima izgubio, a koliko ih je ostalo osakaćenih udova. Herceg smatra, da mu je nagraditi one, koji su se žrtvovali za prijestolje, pak zaista Nikolu i njegove rodjake, kao i sve potomke i posjedovanja njihova oslobadja sasvim od podaničtva i službe, koju su dosad činili gradu Moravču, pak ih „innata ducali benignitate" uvrštuje „in coetum et numerum purorum regni nobilium et servientium regalium, nulla pristinae ignobilitatis macula super eisdem reservata". Zapovijeda napokon (firmo ducali sub edicto damus in mandatis) banu, županima, plemićkim sudcima županije Moravačke i drugima, da Nikolu i rodjake njegove ne uznemiruju više radi toga, što su prije bili plemeniti podanici županijskoga grada Moravča.[5]

[1] Laszowski E., Podjeljenje plemstva po banu Nikoli god. 1346. (Vjestnik hrvatskoga arkeološkoga društva, Nove serije svezka IV. 1899, pag. 75—76).

[2] Tkalčić, Monum. hist. eccles. Zagrab. II. p. 4.

[3] Fejer, Cod. dipl. IX. 2. p. 327—328.

[4] Klaić, Povjest Hrvata, II., Prilozi, pag. VII—VIII.

[5] Kukulj., Jura I. p. 124—125; Fejer, IX. 6. p. 286.

Digitized by Google

Povelja od 15. svibnja 1354 posljednja je nama poznata izprava od hercega Stjepana. Čini se, da je Stjepan poslije, a možda i prije, pomagao svoga brata, kralja Ljudevita, koji je u to vrijeme ratovao sa srbskim carem Dušanom. U jednoj potonjoj povelji čitamo, da je hercegu osobite službe činio njegov vjerni dvorjanik Stjepan Tomin, „dum idem . . . *dux* (Stephanus) in *subsidium* incliti principis domini Lodouici illustris regis Hungarie karissimi fratris sui *in Seruiam cum ualido exercitu contra regem Rasscie se transtulerat*“.[1] Ne može se znati, kad je upravo herceg Stjepan udario na Srbiju, da li izmedju 6. siječnja i 10. svibnja 1354, ili možda poslije 15. svibnja. Svakako medjutim stoji, da je herceg Stjepan i poslije 15. svibnja 1354 spremao vojsku na srbskoga cara, jer ga je baš za tih priprema zatekla smrt 9. kolovoza 1354. U Varadinskoj kronici čitamo naime: „. . . . Stephano Dalmatiae, Slavoniae et Croatiae duce. Qui Stephanus *obiit in vigilia beati Laurentii* (9. augusti), anno domini millesimo, tercentesimo, quinquagesimo quarto, de (die) *exercitu moto contra Rascianos*“.[2]

Herceg Stjepan umro je ne navršivši ni pune dvadeset i dvije godine. Sahranjen bi po svoj prilici u Zagrebu u stolnoj crkvi sv. Stjepana.[3] Ostavio je za sobom udovicu Margaretu (Anu) i dvoje djece: sina Ivana i kćer Elizabetu. Potonja (Elizabeta) spominje se više puta u spisima god. 1366—1370; godine 1370 udala se je za svoga anžuvinskoga rodjaka Filipa od Romanije, naslovnoga cara od Konstantinopolja.

Stolujući herceg Stjepan u kraljevskoj palači na Gradcu tik Zagreba (ondje, gdje je danas kuća grofice Buratti) bijaše si uredio dvor i dvorjanstvo poput nekadanjih hercega hrvatskih. Osim bana, župana, biskupa i drugih dostojanstvenika nalazimo na njegovu dvoru starijih i mladjih dvorjanika (aule nostre iuvenes, aule nostre familiaris). Nadalje je herceg imao svoju zasebnu dvorsku kancelariju, gdje su se u njegovo ime izdavale povelje „per manus *magistri Georgii, aule nostre prothonotarii et comitis de Orbaz*, dilecti et fidelis nostri“.[4] Napokon je za njegova hercegovanja kovao

[1] Povelja herceginje Margarete od 10. siječnja 1356, štampana: Klaić, Povjest Hrvata. II. Prilozi, p. VIII. — Fejer IX. 2. p. 500—502.

[2] Chronicon Varadiense, edid. Florianus M., Historiae Hungaricae fontes domestici, III. p. 261. — Sravni Fejer, IX. 1. p. 46.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I., Uvoda str. XXI.

[4] Tkalčić, Mon. civ. Zag. I. p. 207; Klaić, Povjest Hrvata, II., Prilozi, pag. VIII. i t. d. — U jednoj izpravi od god. 1358 čitamo: „*Georgii, filii Mych de Megeriche*, quondam domini Stephani ducis prothonotarii. Fejer IX. 2. p. 748.

Digitized by Google

tadanji ban Nikola Banić od Lendave zasebne *slavonske banovce,* koji se znatno razlikuju od ostalih slavonskih banovaca. Na banovcima hercega Stjepana vidimo na *predku:* veliki krin (liljan) u srijedi i naokolo u dvostrukoj bisernoj okolici nadpis: „M(oneta) d(uci)s *p*(er) Sclavoniam †"; a na *zadku:* kacigu, na njoj krunu, kao dragulj nojevu glavu s podkovom u kljunu, a sa strane dva nojeva pera. Još se na zadku čitaju sigle NI (B)A, što znači valjda „Nicolaus banus".[1]

2. *Margareta (Ana).*
(1354—1356).

Jedinomu sinu hercega Stjepana, hercegu Ivanu, mogle su pri otčevoj smrti biti najviše dvije do tri godine. Djeca Ivan i Elizabeta ostadoše uz majku udovu, koja je u ime sinovo stala upravljati hrvatskim kraljevstvom. Ona se je počela u službenim spisima nazivati *„Margareta dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie ducissa"*, te je zaista kroz godinu i dvije obavljala čast i poslove hercežke.

Prvu povelju izdala je herceginja Margareta 20. siječnja 1355. To je potvrdnica povelje „domini ducis Stephani, domini et consortis nostri karissimi felicis memorie" od 27. studenoga 1353, kojom je herceg Stjepan Nikoli od Ravna priznao i potvrdio slavonsko plemstvo, podijeljeno mu još 1346 od bana Nikole. Herceginja izdala je tu povelju „per manus discreti viri domini Petri prepositi ecclesie Castriferrei cancellarii nostri".[2]

U ožujku i travnju 1355 nalazimo herceginju Margaretu u Budimu. Dne 1. ožujka izdaje „Margareta dei gracia regnorum Sclauonie, Croacie et Dalmacie ducissa" pismo „civibus et hospitibus de civitate Grechensi", kojim pristaje i dopušta, „ut hominum interfectores seu omicide iuxta libertatis ipsorum prerogativam extra propriam civitatem et communitatem eorumdem hospitum (omnino) exules sint et exclusi . . .".[3] Istoga dana izdaje ona drugu povelju gradjanima na brdu Gradcu tik Zagreba, kojom zabranjuje „universis suis prelatis, baronibus, comitibus, castellanis . . . aliisue iudicibus et iusticiariis dictorum regnorum nostrorum", da ne diraju u sloboštine i privilegija te obćine. Naročito obraća se u tom

[1] Truhelka Ć. dr., Slavonski banovci (Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, IX. 1897, pag. 85—86 i 126).

[2] Laszovski E., Vjestnik arh. društva, IV. 1899, p. 75—76.

[3] Tkalčić, Mon. Civ. Zagr. I. p. 207.

Digitized by Google

pogledu na bana i magistra svojih tovarnika (specialiter bano nostro et magistro tavernicorum nostrorum). Herceginja izdaje tu povelju tim povodom, što su k njoj u Budim došli „Anthonius iudex, magister Petrus, filius Ligeri et Iwan litteratus, filius Johannis, cives Grechenses", pak se u ime svoje i svojih sugradjana potužili njezinu veličanstvu „quod ipsi a nostris officialibus contra ipsorum libertatem per nos ignotam, pluries fuissent molestati et infestati indebite . . .".[1] Herceginja štitila je medjutim slobodu i privilegija i drugih gradova tadanje Slavonije. Dne 27. travnja piše ona iz Budima svome vjernomu Ladislavu Petrovu, kastelanu Koprivnice (de Kapruncha), te mu javlja, kako se je njoj pritužila „universitas civium et hospitum nostrorum de Kaprunczа, quod vos contra libertatem eorum, quam dominus Stephanus dux, quondam conthoralis noster, ipsis contulisset, ... molestaretis, ita quod silvas et foeneta, quibus prius et ex antiquo usi fuerant, uti ipsis non permittatis . . .". Herceginja zapovijeda s toga kastelanu, „quatenus dictos cives et hospites de Kapruncha in eorum libertate, quam ipse dominus dux, dominus noster, ipsis dedit et contulit, pacifice permittatis" . . .[2]

U prosincu 1355 boravi Margareta u Zagrebu. Tada ju moli kaptol zagrebački, da mu povrati selo „Zlomnoch" (Zlaunouch = Slanovec) u okolici zagrebačkoj, koje bijaše kaptolu darovao Andrija Lukačev, ali ga je poslije njemu silom oteo ban Nikola, te ga podložio Medvedgradu (et ad castrum Medue applicuit). Kaptol moli herceginju, da to učini „pro salute animae principis Stephani. ratione etiam ex ea, quod idem *Stephanus dux ob gaudium natiuitatis Joannis ducis, primogeniti sui, tunc Zagrabiae existens*, proposuerit possessiones magni valoris se capitulo donaturum; morte tamen preuentus exsequi haec promissa nequierit". Margareta zaista 20. prosinca povrati kaptolu rečeno selo, te ga uvede u posjed po literatu Jakovu; ali „hoc insuper exprimens, quod restitutione ea consortis sui votum impletum esse non existimet: quod itaque ipse *dux Joannes*, quum ad aetatem pervenerit, sit in effectum. prout ei deus inspirauerit, deducturus".[3]

I na početku godine 1356 nalazimo herceginju Margaretu u Za-

[1] Ibidem, p. 208.

[2] Fejer, IX. 2. p. 416—417. — Laszowski E., Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku (Vjestnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva, II. 1900, p. 3).

[3] Fejer, IX. 2. p. 417—418.

Digitized by Google

grebu. Dne 10. siječnja izdaje tu povelju Stjepanu sinu Tominu, kojega zove „aule nostre familiaris“. Ona spominje velike usluge, što ih je pomenuti Stjepan Tomin činio „quondam serenissimo, domino Stephano duci, domino et conthorali nostro carissimo“, te se nada, „ipsum Stephanum ..... serenissimo principi domino *Johanni duci*, filio nostro karissimo, et nobis in eadem fidelitate persistere“; pak s toga poklanja rečenomu Stjepanu i njegovim rodjacima „tributum montis“, koji bi morali njoj davati od svoga nasljednoga posjeda Podgorja (Pothgorya, Pochsorysa). I tu je povelju herceginja izdala „per manus discreti viri domini Petri, prepositi Castriferrei, aule nostre cancellarii“.[1]

Malo dana zatim, dne 14. siječnja 1356, izdaje herceginja Margareta u Zagrebu povelju samostanu Pavlina u Remetama (fratribus heremitis ecclesie beate virginis de promontorio zagrabiensi), kojom mu dariva „ob remedium anime quondam incliti principis domini Stephani ducis, domini et conthoralis nostri karissimi, nec non *pro felici statu incliti principis domini Johannis ducis, filii nostri karissimi*“ svoj posjed Pristavštinu (Pryztawschyna) kod Gračana (iuxta Gradschan). Podjedno nalaže kaptolu zagrebačkomu, da odredi jednoga člana svoga, koji će zajedno s njezinim čovjekom rečeni samostan uvesti u darovani posjed. Već sutradan, 15. siječnja 1356., javlja kaptol „excellentissime principisse Margarete, dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie ducisse, domine eorum“, da je njezinu nalogu zadovoljeno, na što je herceginja ponovnim privilegijem potvrdila svoju prvašnju darovnicu. I taj je privilegij izdan „per manus discreti viri domini Petri prepositi castri ferrei, aule nostre cancellarii“.[2]

Medjutim je herceginja Margareta snovala, kako će ostaviti Hrvatsku i Ugarsku, te se po drugi put udati u Njemačku. Odabranik njezin bio je „*Gerloch Graf von Hohenloch*“ (Gerlacus comes de Hohenloch). Čini se, da je i kralj Ljudevit bio privolio na tu udaju, samo je trebalo urediti stvari poradi miraza i vjenčanoga dara njezina. Kad se je naime Margareta udavala god. 1350 za hercega Stjepana, zajamčeno bi joj od kralja Ljudevita vijeno (vjenčani dar) od 60.000 forinti, dok je opet ona od svoga roda imala dobiti i donijeti miraz od 40.000 forinti. Radi tih novaca

[1] Klaić, Povjest Hrvata, II. Prilozi p. VIII.; Fejer IX. 2., pag. 500—502.

[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 209—211.

Digitized by Google

bilo je sada razmirica. Obje stranke izabraše za mirovnoga sudca vrloga austrijskoga vojvodu Albrechta II.

Već 9. siječnja 1356 izdaje Albrecht II. u Beču pismo u tom pogledu. On sudi ovako. Kralj Ljudevit neka njemu predade u polog 30.000 forinti gotovine, a herceginji kao zalog grad Trnovo, i sve što gradu pripada. Ako Margareta do uzkrsa (24. travnja) donese kraljevo pismo, kojom joj je prigodom udaje zajamčio vijeno, i ako se iz toga pisma razabere, da joj rečeni kralj imade dati u ime vijena više od 30.000 forinti, neka joj taj višak namiri Trnovom, i ako to ne bi dostatno bilo, ma kojim god drugim načinom. Ako pak herceginja ne bi do odredjenoga roka pokazala darovnoga pisma kraljeva, vratit će vojvoda Albrecht od pomenutih 30.000 forinti kralju Ljudevitu 20.000 forinti, a ostatak od 10.000 predat će Margareti i odbiti tu svotu od zajamčenog joj vijena. Ne bude li herceginja ni od uzkrsa do Duhova (12. lipnja) iznijela tražene darovnice za vijeno, neka joj ostane ipak grad Trnovo sve dotle, dok vojvoda Albrecht ne izreče konačnu presudu, saslušavši prije i kralja Ljudevita ili njegova zastupnika.[1]

Medjutim herceginja Margareta nije dočekala uzkrsa u Hrvatskoj. Već 4. travnja 1356 nalazimo ju u Beču (Viennae). Tu se ona posebnom izpravom izjavila, „quod omnia munimenta, *omnesque* et singulas *litteras*, quas praetextu *dotis* seu *donationis* nostrae propter nuptias ab . . . . Ludovico rege, nec non . . . . Stephano, Sclauonie duce illustri, nostro conthorali felicis recordationis, vel a praeclara domina Elisabeth, genitrice, seu queisqueis aliis habemus, vel in potestate nostra imposterum inuenirentur, easdem *cassamus*, et cassas et irritas nuncianus, decernentes eas viribus omnino carere . . . . . ; *excepta dumtaxat littera, quam pro LX. mill. flor. super ciuitatem Tyrnaw ratione dotis praedictae habemus, quae in suo robore permanebit . . .*“.[2]

Značajno je, da se Margareta u ovoj izpravi od 4. travnja 1356 ne zove više „dei gracia tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie ducissa“, nego „*ducissa Bauariae*“, po čemu bi mogli poslutiti, da se je po svoj prilici odrekla u to vrijeme sviju prava, što su ju zapadala kao udovicu hercega Stjepana. Nije nam takodjer poznat spomenik, po kojem bi mogli uztvrditi, da se je ikad više svraćala u Hrvatsku. Izmedju 4. travnja 1356 i 13. kolovoza 1358 udala se je ona zaista za grofa Gerlacha Hohenlocha, te ju poslije na-

[1] Fejer, IX. 2. p. 498—499.
[2] Fejer, IX. 2. p. 499—500.

Digitized by Google

lazimo u gradu Passau na Dunavu. Iz toga doba potječe i pečat njezin s grbom i napisom: „† S(igillum) Margarete dei gra(cia) ducissa Bawarie, domina de Hohenloc".[1]

Ali parnica s kraljem Ljudevitom radi vijena i miraza nije namah prestala. Još 13. kolovoza 1358 izdaje kralj Ljudevit pismo, u kojem očituje ovo: „quod nos super *donacione* propter nupcias olim nomine fratris nostri recolende memorie, ducis *Stephani*, domine *Margarete*, tunc eius consorti scilicet, *sexaginta millibus florenis* assignatis, et super *dote* nomine dicte domine Margarete, videlicet *quadraginta millibus* florenorum e conuerso promissis, dari et assignari *amicabili compositione* cum nobili viro domino *Gerlaco* comite *de Hohenloch*, pro *nunc marito* praedicte domine *Margarete*, concordauimus et amicabiliter composuimus cum eodem, suo et sue uxoris nomine predicte . . . . . ipsam compositionem ratam et firmam volumus fore perpetue valituram. Volentes predictos comitem Gerlacum et eius consortem *super ipsa pecunia dotis* et propter nupcias *donationis plenum* et merum *habere dominium* et dispensacionem, *ipsam pecuniam ad eorum usum libere conuertendi*".[2]

Ne znamo, kako se je kralj Ljudevit nagodio s Margaretom i njezinim suprugom. No iz rečenoga pisma doznajemo, da ih je namirio gotovim novcem. To potvrdjuje i njihovo pismo, izdano u gradu Passau (ze Pazzawe) dne 11. veljače 1359. „Wir Gerloch graf von Hohenloch und wir Margret sein hausfrawe von Bayern" potvrdjuju, da su od austrijskoga vojvode Rudolfa IV., sina Albrechta II., primili 20.000 forinti, „die czwainczik tausent gulden pfennig, die uns vorgenannter frawn Margreten von Hohenloch von dem hochwirdigen fürsten unserem lieben bruder herrn Ludweigen chünich ze Ungern ze *morgengab* für den hochgeborn fürsten *herzogen Stepffan* seinen bruder unseren lieben wiert saeligen geben und gevallen sint . . .".[3]

3. Ivan.
(1356—1360).

Herceg Ivan, sin hercega Stjepana i herceginje Margarete, rodjen je negdje izmedju god. 1351 i 1353. Bio je prvorodjenac Stjepanov, te je otac njegov s njegova poroda bio tako radostan, da

[1] Turul, 1897, p. 15.
[2] Fejer, IX. 2. p. 676—677.
[3] Turul, 1897, p. 14—15.

Digitized by Google

je bio odlučio crkvu zagrebačku obilato nadariti.[1] Čini se, da se je herceg Ivan rodio upravo u Zagrebu, pošto se za njegova otca kaže „tunc Zagrabiae existens".

Pri otčevoj smrti (9. kolovoza 1354) bile su Ivanu tek dvije do tri godine. Uza sve to smatrao ga je kralj Ljudevit pravnim nasljednikom svoga brata. U svečanoj povelji od 25. lipnja 1355, kojom je kralj Ljudevit kao baštinik poljskoga prijestolja potvrdio sva prava poljskoga kraljevstva, kaže kralj uz ino: „Demum si, quod absit, nos aut *dominum Joannem, nepotem nostrum, ducem,* absque haerede masculini sexus decedere contingat" . . .;[2] po čemu nagadjamo, da je kralj Ljudevit hercega Ivana smatrao svojim eventualnim nasljednikom tako u Ugarskoj kao u Poljskoj. I u izpravi od 30. travnja 1355, kojom su se ugarski staleži obvezali, da će ustanove nasljedstvenoga ugovora izmedju poljskoga kralja Kažimira i svoga kralja obdržavati, čitamo: „et nunc, prefatis dominis Andrea et Stephano sublatis de hac vita, inter vos (regem Kazimirum) et praelibatum dominum regem (Ludovicum) ac inclytum principem dominum *Joannem, ducem tocius Sclauoniae, Croatiae et Dalmatiae,* supra dicti domini Stephani ducis filium" . . .[3]

Herceg Ivan, dijete od tri do četiri godine, nije dakako mogao vršiti svoje vlasti i časti; zato je za nj upravljala hercegovinom majka mu Margareta. Ona još 14. siječnja 1356 dariva Pavlinima u Remetama svoj posjed *„pro felici statu* inciiti principis Johannis ducis, filii nostri karissimi".[4] Ne zna se, šta je bilo s hercegom Ivanom, kad mu je majka ostavila Hrvatsku i Ugarsku, te se po drugi put udala u Njemačku. Kroz pune dvije godine, 1357. i 1358., nema o hercegu Ivanu spomena u poznatim spomenicima. Možda su ga odgajali na kraljevskom dvoru strica mu Ljudevita, možda je bio u Njemačkoj uz majku svoju. Tek 1359 čujemo opet za nj. Te je godine 2. kolovoza u Požunu kralj Ljudevit obnovio savez s austrijskim vojvodom Rudolfom IV., koji je nekad bio utanačio s njegovim otcem Albrechtom II., pak se u izpravi o tom savezu čita: „ac cum domino Joanne illustri duce Sclavonie, Croacie et Dalmacie".[5] Jednako se spominje herceg Ivan (Hertzog Johan) u jednoj njemačkoj izpravi iz godine 1359.[6]

[1] Fejer, IX. 2. p. 417—418.
[2] Fejer, IX. 2. p. 407—408.
[3] Fejer, IX. 2. p. 414.
[4] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 209.
[5] Eejer, IX. 3. p. 38.
[6] Fej. IX. 3. p. 56.

Digitized by Google

Herceg Ivan nije bio duga vijeka. Umro je već negdje g. 1360. Stric njegov, kralj Ljudevit, piše 17. studenoga 1360 iz Zagreba mletačkoj občini ovako: „*Super eo, quod de morte* felicis memorie illustris *Johannis*, nepotis nostri carissimi, quemadmodum legatio Bartolomei vestri notarii et nuncii continebat, animum geritis ex intimis compassivum, vobis ad uberimas gratias assurgimus actiones".[1] Kralj dakle zahvaljuje Mletcima, što su mu prigodom smrti njegova sinovca Ivana poslali svoga notara Bartola Ursia, da mu u njihovo ime izkaže sažaljenje.

Još godine 1361 razlikuje kralj Ljudevit sudce „tam infra confinia regni sui, quam eciam in *dominio* seu *ducatu domini Johannis ducis*, nepotis sui karissimi" . . .[2]

4. Karlo Drački.
(1369—1376).

Kad je god. 1360 herceg Ivan umro, zabrinuo se je kralj Ljudevit živo za budućnost svoje dinastije. Od svoje supruge, bosanske banovne Elizabete, nije *tada* imao još nikakvih potomaka; od djece njegove braće Andrije i Stjepana bijaše preostala jedina Elizabeta, sestra Ivanova. Komu će dakle ostaviti prostranu državu svoju?

U to doba stao je Ljudevit opet svraćati svoje oči na svoje rodjake, na napuljske Anžuvince, naročito na one, koji su bili protivnici razbludne kraljice Ivane. Medju te spadaše tada još mladi Karlo Drački.

Karlo, herceg od Drača, bio je sin Ljudevita, grofa od Gravine, prastričevića kralja Ljudevita. Taj Ljudevit od Gravine borio se je svom snagom protiv kraljice Ivane; ali bi od nje zarobljen i bačen u tamnicu, gdje je i umro (1362). Iza njega ostao je spomenuti već sin njegov Karlo, prozvan Mali (Parvus). Papa Urban V. pobrinuo se za sirotana Karla, te ga preporučio kralju Ljudevitu. Poslanicom od 31. srpnja 1364. pozvao je kralja, da „ad statum dilecti filii, *nobilis Caroli de Duracio*, pupilli consanguinei tui, *dirigens oculos regie pietatis* . . . gratiam tuorum dilectionis et favoris extendas . . ."[3]

Karlo Drački nalazi se već 1365 u Dalmaciji. Kralj Ljudevit zahtijevaše tada od občine grada Spljeta, „quod mutuentur danarii *Carolo duci Dirrachi*, restituendi de camera salis, et *honoretur*

[1] Ljubić, Listine, IV. p. 32.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 224.
[3] Theiner, Monum. Hungariae Vat. I. p. 62.

Digitized by Google

tamquam eius filius et consanguineus". Spljećani se odazvaše pozivu kraljevu, te predaše Karlu 200 zlatnih dukata. (Fit imprestitum ducatorum 200 auri).[1] U isti mah bijaše i vijeće grada Trogira zaključilo: „Extrahi possit blada pro d. Karulo duce Diracii".[2] Gdje je Karlo poslije boravio, ne znamo točno; dne 6. rujna 1366 zaključilo je spljetsko vijeće: „Detur licentia comiti (civitatis) requirenti eundi ad ducem Dirrachi".[3]

Godine 1369 imenovao je kralj Ljudevit Karla Dračkoga hercegom hrvatskim. To doznajemo iz jedne poslanice pape Urbana V. od 11. prosinca 1369, gdje se također spominje, šta se je s Karlom zgadjalo do onoga časa. Papa piše kralju doslovce: „Magne laudis preconio pietas tue serenitatis attolitur ex eo, quod dilectum filium, nobilem virum *Carolum de Duratio*, consanguineum tuum, *regalibus moribus* et magnificentia studioque paterne sollicitudinis *educasti* et *nuper* . . . . . *ducatum Dalmatie atque Croacie* dicto Carolo, cui *non suppetebant secundum suum regium sanguinem facultates*, propria liberalitate donasti; de quibus presertim, quia audivimus, quod idem Carolus, de genere tuo devotissimo Romane ecclesie ortus, tuam suorumque progenitorum devotionem, prout patitur sua etas, prosequitur" . . .[4]

Ljudevit je dakle god. 1365—1369 odgajao Karla „regalibus moribus", a potonje godine „poklonio" mu je „ducatum Dalmatie atque Croatie". Medjutim se je kralj Ljudevit pobrinuo i za to, da svoga štićenika zgodno oženi. Izabrao mu je za ženu njegovu bratučedu Margaretu, kćer napuljskoga vojvode Karla Dračkoga starijega († 1348) i kraljevne Marije, sestre kraljice Ivane. Tim je htio na neki način okajati, što je Margaretina otca dao pred dvadeset i jednom godinom pogubiti. No pošto je Margareta bila s Karlom Malim u srodstvu, i to po otcu u drugom stepenu, a po majci u četvrtom, trebalo je u pape izmoliti dispenzaciju. Kralj posla za to k papi Urbanu V. svoje poslanike, vackoga biskupa Ivana i magistra Ivana de Brixi, doktora prava, koji će taj posao izvršiti. Medjutim se uplela u te stvari napuljska kraljica Ivana, zabrinuta valjda za svoje stanje. No Ljudevitovi poslanici umiriše ju, utanačivši s njom u ime svoga kralja i hercega Karla nekaki ugovor, kojega sadržaj nije poznat, ali se je papi činio razborit i zgodan.

[1] Notae Joannis Lucii (Bulletino di archeologia e storia dalmata, IV. p. 120).

[2] Notae Joannis Lucii (Starine jug. akad. XIII. p. 237).

[3] Notae Joannis Lucii (Bulletino, IV. p. 120).

[4] Theiner, Mon. Hung. I. p. 91.

Digitized by Google

Pošto je tako kraljica Ivana privolila na udaju svoje nećake, te ju bogato opremila imanjima pokojnoga joj otca, napisa i papa Urban 5. siječnja 1370 poslanicu kralju Ljudevitu, kojom podijeli zamoljenu dispenzaciju, naročito „poradi boljka i mira kraljevine Sicilije". U toj poslanici piše papa doslovce: „Magnitudinis tue supplicationibus inclinati dispensationem super matrimonio inter dilectum filium nobilem virum Carolum de Duratio et dilectam in Christo filiam nobilem mulierem Margaritam de Duratio, consanguineos tuos, in secundo gradu collaterali consanguinitatis coniunctos, dante domino, contrahendo pro bono et pace regni Sicilie . . . duximus concedendam" . . .[1]

Karlo Drački stao je vršiti hercežku vlast u Hrvatskoj tek godine 1371. Boraveći 6. svibnja 1371 u Zagrebu izdaje *„Karolus de Duracio, dux regni Sclavoniae"* zapovijed županu zagrebačkomu i kastelanu samoborskomu Leustahiju Gebethovu, da zajedno sa plemićkim sudcima zagrebačke županije povede iztragu proti Hagi, kastelanu zagrebačkoga biskupa, koji je tužen, da je silom orobio i ljuto izranio nekoga Lettora, podanika magistra Ladislava. Već 14. svibnja javljaju župan i plemićki sudci zagrebačke županije

[1] Theiner, Mon. Hung. I. p. 93. Namah dva dana poslije, dne 11. siječnja 1370 šalje papa Urban V. kralju Ljudevitu drugu poslanicu, iz koje doznajemo za pogodbu izmedju Ljudevita i kraljice Ivane. Papa piše: „Cupientes ea, que sperantur cedere ad pacem et quietem regni Sicilie, graciose concedere, et prout secundum deum possumus, annuere votis tuis super matrimonio contrahendo inter dilectum filium nobilem virum Carolum de Duratio et dilectam in Christo filiam nobilem mulierem Margaritam de Duratio, consanguineos tuos, in secundo et quarto gradibus collateralibus consanguinitatis se invicem contingentes, precibus tuis, quas nobis in hac parte fecisti, solita benignitate receptis, super dicto matrimonio contrahendo duximus auctoritate apostolica dispensandum. Verum quia inter venerabilem fratrem nostrum Johannem episcopum Vaciensem, tuum et prefati Caroli procuratorem, ad hec a te et dicto Carolo mandatum habentem, de consilio et consensu dilecti filii magistri Johannis de Brixia legum doctoris, tui et dicti Caroli ambaxiatoris et procuratoris, nomine tuo et Caroli prelibati ex una parte, et carissimam in Christo filiam nostram Johannam reginam Sicilie illustrem, Margarite prefate materteram ex altera, quedam *pacta* occasione premissi matrimonii *sunt inita* et firmata, in quibus inter alia continetur, quod per tuam serenitatem et eundem Carolum ipsa pacta debeant approbari, confirmari et etiam observari, serenitatem eandem rogamus et hortamur attente, quatenus tu et idem Carolus ipsa *pacta presentibus inclusa, que rationabilia nobis videntur*, approbetis, ratificetis et etiam confirmetis inviolabiliterque servetis, et dictis regine et Margarite huiusmodi approbationis, ratificationis et confirmationis mittatis authentica documenta". Theiner, op. cit., p. 93—94.

Digitized by Google

„magnifico et potenti principi Karolo de Duratio, regni Sclauoniae duci“, da je kastelan biskupov zaista počinio nasilje, s kojega je obtužen, ne samo na Lettoru, nego i na njegovoj kćeri.[1] U isto vrijeme po prilici izdao je herceg Karlo slobodnoj plemićkoj obćini u Turopolju povelju, kojom je potvrdio starija privilegija njezina.[2] Na toj povelji imade i pečat hercegov s trouglim štitom i u njem obiteljski grb Anžuvina (liljani i turnirski ovratnik); a naokolo grba nadpis: „S(igillum) Karoli de Duracio d(ucis tocius Scla)vonie.[3]

Čini se, da je herceg Karlo još u prvoj polovici 1372 boravio u Zagrebu i banovini Slavoniji izmedju Drave i Gvozda. — Dne 14. svibnja 1372 piše papa Gregorije XI. *„Carolo de Duracio, duci Sclavonie“* poslanicu, nutkajući ga na rat s Turcima, koji su provalili u Srbiju.[4] Medjutim u drugoj polovici 1372 preselio je herceg na jug Gvozda u Hrvatsku i Dalmaciju, gdje mu je odsad stolica grad *Zadar*. Već 1. listopada 1372 zaključilo je obćinsko vijeće u Trogiru: „Mittantur ambassiatores ad honorandum dominum *Carolum de Duracio, ducem Dalmatie et Crovatie,* et expendantur quinquaginta aurei . . .“[5]

Značajno je, da se Karlo Drački god. 1371 i do listopada 1372 zove samo *„dux (regni) Sclauonie“*, a opet od listopada 1372 dalje samo *„dux Dalmacie et Croacie“*, dok su se njegovi predšastnici (Stjepan i Ivan) vazda zvali *„dux tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie“*. Po tom bi mogli nagoviještati, da herceg Karlo nije imao toliku vlast ni vladanje, kao njegovi predšastnici. K tomu čitamo više puta u izpravama poslije 1372 ovako: *„Carolo duce Duracij, banatum Dalmatiae et Croatiae tenente“*, a u isto vrijeme nema zasebnih bana za Dalmaciju i Hrvatsku. Nema po tom sumnje, da je Karlo svakako imao neki drugi položaj, nego prijašnji hercezi budi iz Arpadove, budi iz Anžuvinske kuće.

O djelovanju hercega Karla Dračkoga i supruge mu Margarete u prvoj polovici god. 1373 skupili smo ove podatke:

— 1373. januarii 5. *Spalati.* Ad requisitionem litterarum *Karoli de Duratio, Dalmatie et Croatie ducis,* et Baudonis Cernuti, prioris hospitalis s. Marie per Hungariam et Slavoniam etc. datur iudicature

[1] Fejer, Cod. dipl. IX. 4. p. 382—384.

[2] Povelja se čuva u arkivu plemićke obćine Turopoljske u Velikoj Gorici. Vjestnik hrv. ark. družtva I. 1895, p. 26.

[3] Odtisak toga krnjega pečata vidi u djelu: Klaić V., Povjest Hrvata II. p. 161.

[4] Theiner, Mon. Hung. I. p. 116.

[5] Starine jug. akadem. XIII. p. 241.

Digitized by Google

officium Dionisio Elie, civi Spalatensi (Joannis Lucii Notae, Bulletino di archeol. e storia dalm. IV. p. 135).

— 1373. martii 12. *Spalati.* Ad petitionem litterarum *Margarite ducisse*, uxoris illustrissimi *Caroli de Duratio*, et Raphaelis de Surdis, comitis Jadre, et vicarii generalis Dalmatie, quod detur iudicatura Bilse Cipriani civi Spalatensi. Creantur ambassiatores ad ducissam pro informatione (Bullet. IV. p. 135).

— 1373. mart. 31. *Tragurii.* Franciscus de Georgio, generalis regie maiestatis. *Carolus de Duraccio* Dalmatie et Croatie dux. Galeatio de Surdis de Placentia iudici appellationum in provincia Dalmatie; Raphael de Surdis de Placentia, comes Jadrae vicariusque Dalmatie et Croatie generalis . . . (Starine XIII. p. 241).

— 1373. aprilis 4. *Spalati.* Repetite littere *ducisse* et prioris pro Bilsa, et posito partito, non recipitur in iudicem, sed eliguntur ambasciatores, et alius eligitur in iudicem, illique protestatur Bilsa, et vicarius electioni nove interesse noluit. (Bull. IV. 135).

— 1373. aprilis 15. Litterae *Caroli de Duratio*, quod Bilsa, qui electus fuerat, recipiatur in iudicem Jadre. 5. aprilis decretum, quod mittantur ambasciatores electi ad ducem (Bullet. IV. 135).

— 1373. aprilis 23. *Ragusii.* Littera responsiva Ragusinorum domino *Carulo de Duracio, duci Dalmacie et Croacie*, ad litteras eiusdem ducis, in quibus de *Petro de Gondola*, concivi eorum, conqueritur de satisfactione, quam ille camerae regali dare tenebatur (litterae missae a duce per Bernardum Francisci, officialem ducis in Sybenico). Gelcich, Monumenta Ragusina, IV. p. 138.

— 1373. maii 7. — *Jadrae.* Karolus de Duracio, Dalmatiae et Croatiae dux, comiti, iudicibus et communi ciuitatis Tragurii mandat, ut causam, quae inter dominam Wladislauam, filiam quondam domine Marislaue, uxorem Lechouaz do Bosna ex una parte, et Urse Joannis et Danielem Joannis, et Joannem Palmuti et certos alios ex altera parte, secundum formam statutorum Tragurii terminent. Fejer, IX. 4. p. 506—507.

Po ovim podatcima doznajemo, da je herceg Karlo od siječnja do svibnja 1373 neprestano boravio u Zadru, i da se je u to vrijeme bavio mnogo poslovima dalmatinskih gradova. Uplitao se je pače u nutarnje poslove tih gradova, preporučajući njima, koga će birati za svoje sudce. Bio je okružen odličnijim Zadranima, kao što je bio Francisco de Georgio, „miles aulae regiae“ i „generalis regie maiestatis“; zatim talijanskim pridošlicama, kao što su bili Galeazzo de Surdis de Placentia, prizivni sudac za Dalmaciju (iudex appellationum in provincia Dalmaciae), zatim Rafael de Surdis de Placentia, zadarski načelnik i glavni vikar hercegov za Dalmaciju i Hrvatsku (comes Zadrae vicariusque Dalmatie et Croatie generalis). Vlast hercegova priznavala se je i u Dubrovniku.

U lipnju 1373 snašla je hercega velika radost: rodila mu se je naime u Zadru kći, prvo dijete (potonja napuljska kraljica

Digitized by Google

Ivana II.). Na sam dan rodjenja, dne 25. lipnja, zaključilo je vijeće grada Zadra: „Quod *genite* illustris domine ducisse, *hodie* nate, fiat ensenium pro parte communis valoris flor. quinquaginta, et nunciantibus ortum eius dentur floreni 20 in pecunia vel rebus, ut curiae videbitur“.[1] Dne 28. lipnja zaključilo je vijeće grada Trogira: „Nuntio Karuli de Duratio, Dalmatie et Crovatie ducis, qui presentavit litteras *nove prolis femine* dicti Karuli, dentur 12 floreni aurei“.[2] Napokon za 29. lipnja čitamo u spisima občinskoga vijeća grada Spljeta: „Nuncii ducis Caroli ferentes literas ducis, quibus notificat sibi natum (natam) primogenitum (primogenitam). Decretatur exenium“.[3]

O djelovanju hercega Karla u drugoj polovici 1373 nemamo dosad podataka, ali da je bio hercegom, razabiramo iz povelja kralja Ljudevita od 2. kolovoza i 3. studenoga, gdje uz ine duhovne i svjetovne dostojanstvenike nalazimo: „domino Carolo, duce Duracij, Dalmatiae et Croatiae banatum tenente“ i s njim drugoga bana: „Petro dicto Zudar totius Sclauoniae bano“. Značajno je, da se u tim poveljama najprije spominje herceg Karlo kao „locumtenens“ banovine Hrvatske i Dalmacije, a onda tek ban čitave Slavonie.[4]

Medjutim bijahu se kralju Ljudevitu redom rodile tri kćeri: Katarina, Marija i Jadviga. S toga je Ljudevit promijenio svoju prvobitnu namjeru glede Karla Dračkoga, te ga gledao što prije poslati u Napulj, da ondje budi silom budi milom zamijeni kraljicu Ivanu I., kojoj bijahu sva djeca pomrla.

Kroz čitavu g. 1374 radilo i pripravljalo se je u Dalmaciji, kako će se herceg Karlo sa svojom suprugom Margaretom prevesti u Napulj. Svi dalmatinski gradovi morali su za taj put dati svoje galije i brodove, tako gradovi Nin, Zadar, Šibenik, Trogir i Spljet, pače i Dubrovnik. Već 1. travnja šalju Trogirani tri poslanika svoja u Zadar, da ugovaraju s kraljevskim povjerenicima u poslu prevoza hercega Karla i supruge mu Margarete u Napulj.[5] Malo dana zatim, 10. travnja, javljaju opet Zadrani kralju i kraljici po svojim poslanicima, „qualiter galea pro accessu in Apulia d. ducis cum consorte exstitit ad nutum preparata. Item quod equi et alie res ipsorum Dominorum in aliis nauigiis sufficientibus immensi iam

[1] Fejer, IX. 4. p. 507.
[2] Starine XIII. p. 242.
[3] Bulletino, IV. p. 136.
[4] Fejer, IX. 4. p. 498, 505.
[5] Starine XIII. p. 242.

Digitized by Google

iuerunt, et non expectatur aliud pro eorum motu, nisi galea Ragusinorum, qua veniente memorati dominus et domina statim mouebunt".[1] Medjutim su i Dubrovčani spremili svoju galiju, imenovali joj zapovjednikom Mihajla Bobalića, te mu 13. travnja dali i naputak, šta da radi. Neka odplovi ravno u Zadar, ondje neka se predstavi gospodinu hercegu i kraljevim povjerenicima, i neka im izjavi, da je po zapovijedi gospodina kralja pripravan s dubrovačkom galijom prevesti gospodina hercega i herceginju do napuljskoga kraljevstva. Kad dodje onamo, neka ih izkrca te im preporuči dubrovačku občinu i njezine trgovce, a onda neka se ravnim putem povrati u Dubrovnik. Ako ga ne bi htjeli pustiti, neka im pokaže kraljevo pismo, kojim mu je dozvoljeno, da se namah povrati, čim ih na odredjeno mjesto odpremi.[2] Priprave za prevoz hercega Karla činile su se i dalje. Dne 31. listopada 1374 stiglo je u Spljet kraljevo pismo, neka občina ustupi jednu galijicu za prelaz Karla, za koji imadu doprinesti i ostale gradske občine dalmatinske, kao ninska, trogirska, šibenska i zadarska.[3] Još 12. studenoga ustanovilo je zadarsko vijeće plaću za 85 veslača, koji bijahu za njihovu galiju odredjeni, doznačivši svakomu po 4 forinta mjesečno; vrhovni kapetan imat će na mjesec 15 forinti, kapetan 10, a svaki od 8 mornara po šest forinti.

Uza sve te pripreme nije, čini se, herceg Karlo odplovio u Napulj; ili ako je pošao, vratio se je opet natrag, jer ga već u kolovozu 1375 i poslije nalazimo u gradu Zadru, gdje obavlja poslove svoje hercegovine. U jednoj zadarskoj povelji od 14. kolovoza 1375 čitamo: „Regnante Ludovico rege Ungarie, *inclito principe Carolo de Duracio regnorum Dalmatie et Croatie duce*, fratre Dominico archiepiscopo Jadre, Raphaele de Surdis de Placentia comite;" a u drugoj povelji zadarskoj od 3. prosinca: „Lodovico rege, *Carlo de Duracio Dalmatie et Croacie duce*, fratre Dominico archiepiscopo . . .".[4]

I u kraljevskim poveljama od 25. siječnja i 8. ožujka slijedeće godine 1376 čitamo: „inclyto vero principe domino *Carolo de Duracio banatum dictorum regnorum nostrorum Dalmatiae et Chroatiae* (tenente)".[5] No već 6. travnja 1376 piše kralj Ljudevit iz Budima „civibus et incolis ciuitatum Jadrensis, Traguriensis, Spalatensis

[1] Fejer, IX. 4. p. 656—657.

[2] Gelcich, Diplomatarium Ragusanum, p. 68.; Monumenta Ragusina IV. p. 140.

[3] Bullet. di arch. e stor. dalm. IV. p. 136.

[4] Starine XIX. pag. 116.

[5] Fejer, IX. 5. p. 85. i 101.

Digitized by Google

et Sibinicensis aliisque regni Dalmaciae insularum, ut cum serenissimum principem *Carolum de Durazzio*, fratrem suum, et *Margaretam*, coniugem eius, versus ipsorum *patriam remittere* intendat: visis praesentibus unam galeam, ad transfretandum aptam, et ceteris nauigalibus fulcitam, appromtuent, et infra octauam Georgii martyris (1. maii) in portum Jadrensem conducant".[1]

Po nalogu kraljevu dakle imali su svi dalmatinski gradovi do 1. svibnja 1376 poslati svoje dobro opremljene galije u luku zadarsku, da odanle odvezu hercega Karla. Spljetsko vijeće zaključilo je upravo 1. svibnja: „Provideatur de nauclero et necessariis pro galea ad conducendum ducem Carolum et uxorem, iuxta litteras regias".[2] Medjutim herceg nije s mjesta odplovio. Još 6. svibnja boravi u gradu Spljetu, gdje no izdaje povelju, kojom opoziva neku svoju odluku, učinjenu prije jednom u prilog cetinskomu knezu Ivanu Nelipiću.[3] Poslije toga nestaje traga hercegu Karlu Dračkomu u Hrvatskoj i Dalmaciji.

U potonje se vrijeme pripovijedalo, da se je herceg Karlo Drački na polazku svomu u Napulj prisegom zavjerio kralju Ljudevitu, da ne će nikada ništa snovati ni raditi protiv njegovih kćeri, i da ne će posezati za kraljevinama, koje bijaše otac njima namijenio.[4]

B. Bani.

1. Henrik Gisingovac.

(1301—1309).

Henrik pripada moćnoj porodici Gisingovaca (Németujváraca), koja je već u drugoj polovici XIII. stoljeća mnogo utjecala u zgode Ugarske i Hrvatske. Ta je porodica porijetlom *njemačka*, a došla je u XII. stoljeću iz Wildona na Muri u Štajerskoj i nastanila se kod brda Quizin (Kyzun) u Željeznoj županiji. Oko god. 1263 sagradio je kralj Bela III. (IV.) na rečenom brdu Quizin (njemački Güssing) na mjestu trošnoga drvenoga grada novi tvrdi

[1] Fejer, IX. 5. p. 101.

[2] Bullet. IV. p. 136.

[3] 1376 maii 6. Spalatro. Carlo di Durazzo, duca di Dalmazia e Croacia, ricova ed annulla sentenza gia da lui fatta in favore del conte Giovanni qn. Nelipcio di Cetina per alcune terre da altri rivendicate. Starine XXV. p. 321.

[4] Huber A., Geschichte Oesterreichs, II. p. 242.

Digitized by Google

grad od kamena, da bude branikom Ugarskoj od navala austrijskih. Novi grad (novum castrum Kyzun, magj. Németujvár) dade ime Gisingovcima.[1]

Gisingovci su izprva vršili županskú čast u županijama jugozapadne Ugarske izmedju Dunava i Drave. No već Henrik II. (1228—1274) stekao je posjedovanja na jugu Drave, te je stao utjecati u sudbinu Slavonije, pače je u dva maha bio i banom Slavonije (1267—1270, 1273—1274). Sinovi njegovi Ivan, Nikola i Henrik III. držali su ne samo otčeva posjedovanja u Križevačkoj županiji, naročito grad Koprivnicu, nego su se otimali i za čast bana čitave Slavonije, kao da ih ta čast ide po baštini iza otca. Evo rodoslovlja Gisingovaca u to vrijeme:

Henrik II. (1228—1274)

1267—1270 ban Slavonije; 1270—1272 bjegunac u Češkoj; 1272—1273 ban Usore i Soli; 1273—1274 ban Slavonije. † u boju u Bakonjskoj šumi (Bukensumla) kod sela Fuena, u rujnu 1274.

Ivan 1267, † 5. travnja 1308
1272—1273 župan zaladski, 1274 župan šopronski, 1275—1277 ban slavonski, 1281 župan Sane, Garića, Vrbasa i Gorice; 1281—1282 palatin; 1284 ban slavonski, 1287 palatin i župan šopronski; 1292 župan šopronski i željezni; 1295, 1299 ban slavonski; 1303, 1306 i 1307 palatin.

Gregorije 1287—1292.

Ivan (Farkas) 1325.

Petar
od lipnja 1275—1288 biskup u Vesprimu.

Nikola
1264—1299 1264 cancellarius dapiferorum regalium i župan kalnički; 1273 župan Sane, 1275 palatin, 1276 palatin i župan šopronski, 1278. 1279 i 1281 ban slavonski; 1284 do 1286 palatin i župan požunski; 1287, 1290 do 1294 ban slavonski; 1299 župan vukovski.

Nikola (dictus Kokos)
1318—1320 župan zaladski i željezni.

Henrik III. † 1309
1277, 1290—1294 ban slavonski, 1301—1309 ban čitave Slavonije (tocius Sclauonie), magister tavernika kraljeva Ladislava (Većeslava) i Otona, župan šimežki, tolnanski, baranjski i bodrožki.

Ivan
1310—1315 župan šimežki, tolnanski, baranjski i bodrožki.

Petar
„Herczeg“ 1309—1351; supruga Ana (1328 do 1366), kći knoza Ivana Babonića.

[1] Wertner Moriz dr., Ausländische Geschlechter in Ungarn. (Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft „Adler“, Neue Folge, IV. Band, Wien 1894; III. Die Herren von Güssing — Ahnen der Pernstein, pag. 52—88).

Digitized by Google

Ban Henrik Gisingovac istovjetan je s Henrikom III. gore prikazanoga rodoslovlja. Taj se ban ističe god. 1301—1308 kao žestok protivnik kralja Karla Roberta, a gorljiv privrženik protukraljeva Ladislava (Većeslava) i Otona. Već u jednoj izpravi od 20. listopada 1301 čitamo: „*Nos Henricus banus tocius Sclauonie*, comes Symigiensis et Tholnensis . . . significamus, quod cum nos ex precepto et mandato domini regis nostri L(adislai) illustris regis Ungarie, post coronationem eiusdem . . . .“.[1] Kao protivnik Karla Roberta bori se ban Henrik s brojnim njegovim pristašama u Slavoniji, naročito s Gorjanskima u Vukovskoj županiji. O tim borbama govori poslije kralj Karlo Robert u jednoj svojoj darovnici Pavlu Gorjanskomu ovako: „Item cum *exercitus Herrici bani*, nostri infidelis, comitatum de Wolko depopularetur, et ciuitatem nostram Engh uocatam, bonis suis universis mobilibus spoliasset, idem magister Paulus (de Gara) dictum exercitum aggressus viriliter debellavit, bona ablata prouincie restituit, prefatamque ciuitatem indempnem reddidit, letalibus uulneribus sauciatus, pro fidelitate nobis in hoc inpendenda. Ceterum cum filii Bagun una cum gente seu *exercitu* predicti *Herrici bani* districtum de Posoga deuastarent. et usque castrum nostrum de Posoga destruxissent, res et bona ipsorum auferendo . . . . . Preterea cum homines seu populi districtus de Posoga, pestiferis suggescionibus acquiescentes, ad *memoratum Herricum banum*, *nostrum emulum*, contra nostram maiestatem infideliter agendo se flexissent, supradictus magister Paulus una cum nostris seruientibus fidelibus in villa Paka nominata, eosdem congregatos expugnauit, et ad fidelitatem nobis obseruandam reduxit, plagis quidem letiferis uulneratus“.[2]

Borbe izmedju bana Henrika Gisingovca i Pavla Gorjanskoga u iztočnoj Slavoniji, naročito u Vukovskoj i Požežkoj županiji, bjesnile su negdje god. 1303—1305. Dne 23. siječnja 1305 boravi „*Henricus banus Sclauonie*, *magister tauarnicorum regis Ungarie*, *comes Simigiensis*, *Tholnensis*, *de Barana et de Bodrog*“ u Vukovskoj županiji „*in Wolkou apud Sanctum Georgium*“, pak ondje izdaje pismo, kojim odgadja ročište u parnici izmedju župana Zeliana i magistra Desiderija, „*quia iidem nostris sunt ad presens*

[1] Codex diplom. comit. Zichy, I. p. 104—105. — Isti naslov imade Henrik takodjer god. 1302 i 1303. Nagy, Codex Andegavensis I. p. 39; Fejer, VIII. 1. pag. 116.

[2] Nagy, Cod. dipl. Andegavensis, I. p. 196.

Digitized by Google

seruiciis occupati".[1] Nasilja, što ih je ban Henrik u borbi s privrženicima Karla Roberta počinio, skloniše ostrogonskoga nadbiskupa Tomu, te je 31. srpnja 1305 pomenutoga bana i brata mu Ivana kaznio crkvenim prokletstvom, a zemlje njihove interdiktom.[2]

Ali ni tim ne dade se ban Henrik zastrašiti, već nakon odstupa kralja Ladislava (Većeslava) prionu još gorljivije uz drugoga protukralja, Otona Bavarskoga. Dne 13. siječnja 1306 boravi „Henricus banus Sclauonie, magister tavernicorum regis Hungariae, comes Simigiensis, Tolnensis, de Baranya et de Budrugh", u samom Budimu, te izdaje povelju nekomu magistru Andriji; dne 13. rujna potvrdjuje tu povelju kralj Otto, te zove tom prigodom bana Henrika „dilecti et fidelis nostri".[3]

Godine 1307 nema spomena banu Henriku u poznatim dosad spomenicima. Dne 23. srpnja 1308 piše mu vrlo laskavo pismo Boso, generalni prior reda Kartuzijaca, u kojem mu se zahvaljuje, „quod fratribus vallis sancti Johannis in Seitz (Seiz u južnoj Štajerskoj) ac vallis s. Mauritii in Geiravv gratiam protectionis facit specialem", te ga moli, da daruje neke svoje zemlje za novi samostan „s. Antonii in Lechnitz". Vrlo je značajno, što opat u svojem pismu bana Henrika ovako zove *„magnifico principi, famoso domino Heinrico, magistro tavernicorum serenissimi regis Ungariae, illustri duci Sclauonie"*.[4] Kad je te iste godine 1308 došao u Ugarsku papinski legat, mudri i obzirni kardinal Gentilis, pošlo mu je za rukom, te je uz ine velikaše slavonske i ugarske predobio za Karla Roberta takodjer i bana Henrika. „Henricus magister et banus Sclauonie" prisustvovao je 27. studenoga 1308 saboru u Budimu, na kojem bi Karlo Robert napokon priznat za kralja ugarskoga. Jamačno je mladi kralj dosadanjega svoga ljutoga protivnika potvrdio za bana, pošto mu je prisegao vjernost i pokornost.[5]

Dne 4. svibnja 1309 boravi *„magister Herricus, banus tocius Sclauonie"* u Slavoniji, u svojem gradu Koprivnici (in Kapruncha), gdje no gradjaninu Jurju Kuzminu (villicus civis noster de Kapruncha) potvrdjuje izpravu, kojom je obćina toga grada pomenu-

[1] Nagy, Cod. Andeg. I. p. 92. U jednoj izpravi od 5. listopada 1303 čitamo takodjer „nec cum litteris domini regis nec palatini nec domini *Herrici bani*". Ibid. p. 62.

[2] Fejer, VIII. 1. p. 183—190.

[3] Fejer, VIII. 1. p. 199—201.

[4] Fejer, VIII. 1. p. 251—252.

[5] Fejer, VIII. 1. p. 265—266.

Digitized by Google

tomu Jurju dozvolila, da smije izvan varoša kod svoga mlina na potoku Koprivnici držati sedam podanika.[1] Mjesec dana poslije, 4. lipnja 1308, izda ban Henrik značajnu izpravu, kojom je obećao, da će priznavati Karla Roberta za kralja, te ostati njemu vjeran i onda, ako bi se krunio kojom novom krunom (pošto je kruna sv. Stjepana bila u erdeljskoga vojvode Ladislava) i u kojem drugom gradu, nego u Stolnom Biogradu.[2] Kad se je medjutim 15. lipnja 1309 obavljalo krunisanje Karla Roberta u Budimu, nije ipak ondje bilo bana Henrika, već je tom prigodom njega i sinovca mu Nikolu zastupao izabrani biskup gjurski Nikola (Nicolao postulato ad ecclesiam Jaurinensem pro magistro Henrico, bano Slauonie, et pro magistro Nicolao, eiusdem magistri Henrici nepote).[3]

Poslije krunisanja Karla Roberta ne utječe ban Henrik više u javne poslove. Dne 23. listopada 1309 zastupa ga pred opatom sv. Egidija u Šimegu „comes Michael filius Andree, castellanus *magistri Herrici bani Sclauonie* de Debregezth" u poslu neke zemlje, koju bijaše primio u zalog, po čemu sudimo, da je tada još živio i obnašao bansku čast.[4] No već 5. svibnja 1310 spominju se u istom poslu njegovi sinovi (pro filiis magistri Herrici bani).[5] Ban Henrik umro je dakle izmedju 23. listopada 1309 i 5. svibnja 1310.

Od potomaka Henrika bana nije nijedan više obnašao banske časti. Skrivili su to jamačno sinovi njegovi, koji se bijahu godine 1316 podigli na kralja Karla Roberta. Tom prigodom i poslije izgubili su oni i posjede svoje u Slavoniji (Zdenci, Moslavina, Koprivnica.)[6]

2. Stjepan Babonić (od Steničnjaka).
(1310—1316).

Poput Gisingovaca radili su i knezovi Babonići, da bansku čast učine nasljednom u svojemu rodu, koji je zaista imao vrlo prostranu državinu na medjama banovine hrvatske i slavonske. Na početku XIV. stoljeća steralo se je vladanje knezova Babonića od Gvozda k sjeveru do Kupe i Save (pače i preko Save držali su

[1] Nagy, Cod. And. I. p. 386—387.
[2] Fejer, VIII. 1. p. 310—312.
[3] Fejer, VIII. 1. p. 334—335.
[4] Nagy, Cod. Andeg. I. p. 183—184.
[5] Nagy, Cod. And. I. p. 203.
[6] Nagy, Cod. And. I. p. 386, 395, 412, 426, 505, 548; II. 1, 69, 99, 128, 255, 262, 344, 464.

Digitized by Google

Medvedgrad), zatim od Kranjske na zapadu do Bosne na iztoku. U tom su prostoru držali mnogo župa i gradova, kao Samobor, Okić i Lipovac na zapadu, a Zrinj, Vrbaški grad i Glaž na jugoiztoku. No najznatniji bedem i središte njihove vlasti bio je tvrdi *Steničnjak*, odakle su mogli ne samo držati na okupu ogromna imanja svoja, nego i po svojoj volji zakrčivati prelaz preko Gvozda na jug u Hrvatsku.

Babonići zovu se u historiji najprije *Gorički*, a onda knezovi *Vodički* i *Blagajski* (Blagaji). U potonja su stoljeća tvrdili, da su porijetlom Talijani, i da potječu od rimskih *Orsina* (Ursina); no novija iztraživanja o njima dokazuju, da su bili članovi nekoga hrvatskoga plemena, koje je prvobitno nastavalo u Goričkoj župi (oko Steničnjaka), te se je dijelilo na više bratstava, kao na Ratetiće, Vladihoviće, Koraničane, Hutinjane i Bojnjane (Banjane).[1] Već u polovici XIII. stoljeća spominje se od te moćne kneževske porodice neki knez Stjepan kao ban primorski (banus maritimus, 1243 do 1249); njegov sin Stjepan vrši opet god. 1290 zajedno s bratom Radoslavom čast bana čitave Slavonije. Brat potonjih bana Stjepana i Radoslava, po imenu Babonić (II.), ostavio je za sobom pet sinova, od kojih je opet Stjepan (IV.) već godine 1299 banom „čitave Slavonije". To je isti Stjepan od Steničnjaka, koji se je za Karla Roberta god. 1310 ponovno uzpeo na bansku stolicu.

Evo rodoslovlja za objašnjenje:

Stephanus (I) comes de Goricha (Guercke), circa 1217.

	Babonik (I.) comes 1243, 1249, 1256			**Stephanus (II.) comes de Vodycha banus maritimus 1243—1249 1256 samo comes**				
us 6	Mathias 1266	Cristan 1266—1269	Jacou 1269	Babonik (II.) † ante 1278	Dionysius 1274 banus toc. Sclauon. † ante 1285	Radoslaus (I.) 1264—1280; banus toc. Sclau. 1290, 1292; banus 1294; condam banus 1299	Stephanus (III.) 1264 do 1273, banus 1278 do 1287; 1290 banus tocius Sclavonie; banus 1292, 1294	
colaus 8—1284	*Stephanus (IV.)* 1279—1284; 1299 banus toc. Sclauonie; 1300 comes (de Stenichnach) banus toc. Sclau. 1310—1316	*Johannes* 1284—1300; banus toc. Sclauonie 1316—1322.		Radizlaus (II.) 1284—1300 1309—1314	Otto 1284—1300		Ladislaus	Stephanus (V.)

[1] Za povijest Babonića (Goričkih, Vodičkih i napokon Blagajskih knezova) imademo ove izvore i pomagala: Thallóczy L. i Barabaš S.,

Digitized by Google

O knezovima Babonićima, braći Stjepanu, Ivanu i Radislavu našli smo za vrijeme od 1300—1310 ove podatke:

— 1307. junii 23. In Stenichnach. Stephanus, Johannes et Radoslaus comites in causa, quae inter abbatem sancti Jacobi prope Zagrabiam et Cherne super insula, quo in Zawa est prope ecclesiam s. Jacobi, eandem insulam abbati adiudicant. Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 79.

— 1308. septemb. 29. Supra portum regium, Zagrabiae. Frater Augustinus, episcopus zagrabiensis supra detentione castri Medued contra magnificos viros Stephanum et Johannem comites Baboneg protestatur. Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 81.

— 1309. junii 15. Budae. Occasione coronationis Caroli regis Petrus archiadiaconus „pro *Stephano, Ivano et Radislao*, filiis *Bobonich, magnis comitibus Sclauonie*“, vices gerit. Fejer VIII. 1. p. 334—335.

Knez Stjepan Babonić imao je dakle još u polovici g. 1309 naslov „magnus comes Sclauoniae“. Banom postao je g. 1310. Dne 18. kolovoza piše „*Stephanus banus totius Sclavonie* de *Stennizval*“ (Steničnjak) pismo mletačkomu duždu, kojim dozvoljava, „ut mercatores vestri de Venetiis per terras nostras et nostram potentiam libere possent cum suis mercimoniis ambulare“, te im zajamčuje podpunu slobodu i sigurnost.[1] Malo zatim, 27. kolovoza 1310 zapovijeda kralj Karlo iz Stolnog Biograda „viris nobilibus, dilectis et fidelibus suis Stephano bano Sclauonie, Johanni et Radozlauo comitibus, filiis comitis Baboneg“, da brane žitelje Gradca kod Zagreba u posjedu zvanom Kobila.[2] Kraljevu nalogu zadovoljava ban tek 13. siječnja 1311. Boraveći toga dana u Brezovici (in Brizouicha) kod Zagreba dosudjuje po svom kastelanu Medvedgrada, Martinu, a uz privolu slavonskih plemića (regni nobilibus prebentibus consensum et assensum) gradjanima Gradca kod Zagreba rečeni posjed Kobilu proti Farkašu, sinu kneza Garduna.[3] Dvije godine poslije, boraveći

Codex diplomaticus comitum de Blagay, Budapest 1897; Thallóczy pl. Lj., Historička iztraživanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, IX. 1897., strana 333—397); Thallóczy L. dr., Die Geschichte der Grafen von Blagay, Wien 1898; — Truhelka Ciro dr., Slavonski banovci (Glasnik zem. muzeja u Bosni i Herceg. IX. 1897, str. 74—81). — Mi ih zovemo Babonićima po jednom članu te porodice, kojega u spomenicima pišu: Babonich, Bobonich, Babonik, Baboneg, Babonyg, Bobonyg, Babanyk, Babanich, pače i Wabonik.

[1] Ljubić, Listine I. p. 255—256. Na drugom mjestu zovu Mletčani bana Stjepana: „Stephanus banus totius Sclavonie de Stenizuale“. Ibid. p. 192.

[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 82.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 82—83.

Digitized by Google

8. lipnja 1313 u Toplicama (Topuskom), dijeli ban Stjepan s braćom svojom Ivanom i Radoslavom porodična imanja i dohodke; tom prigodom bi odredjeno, da ban Stjepan sam pobira dohodak od zagrebačke komore, dok god bude po kraljevoj milosti vršio bansku vlast (donec banatum ipsum gratia regali teneret.)[1] U isti mah, 10. lipnja, pogadja se i sa zagrebačkim biskupom Augustinom Kažotićem poradi Medvedgrada. Bojeći se, da bi ga mogla snaći pogibija duše (detrimentum anime), što drži Medvedgrad, koji pripada crkvi zagrebačkoj, vraća ga crkvi, te ga opet prima od nje, da njim upravlja kao kastelan (more castellani), ali zato će mu se prije povratiti novci, što ih bijaše nekad platio za odkup grada Marku, bratu Janovu.[2] Dne 12. svibnja 1314 drugi put se je ban Stjepan dijelio s braćom. Tom prigodom zapadoše njega dohodci od imanja i posjeda oko Steničnjaka, brata mu Ivana prijedjeli oko Zrinja, a Radoslava najiztočnije oblasti uz rijeku Sanu.[3]

Ban Stjepan Babonić bio je dobro poznat i izvan medja svoje banovine. Dne 18. veljače 1316 piše njemački kralj Fridrik Lijepi Austrijski pismo, u kojem obznanjuje, „quod attendentes grata et *fidelia*, que egregius vir *Stephanus dux Sclauonie nobis* et imperio hucusque continuatione laudabili impendit obsequia et in antea impendere poterit gratiosa, eidem trecentas et quinquaginta marcas ponderati argenti duximus largiendas, quas una cum aliis quibusdam tricentis et quinquaginta marcis argenti ponderati, in quibus eidem antea ex certis causis fuimus obligati super pignora, que iam dictus dux Stephanus antea a nobis habuisse dinoscitur, cumulamus“ . . .[4]

Posljednja vijest o banu Stjepanu potječe od 1. ožujka 1316. Toga je dana „*magister Gerdona*, *notarius* magnifici viri *Stephani bani totius Sclavonie*“ za sedamdeset maraka dobrih banskih denara (bonorum denariorum banalium) kupio od plemića „de genere Priba“ neku plemenitu zemlju njihovu, Mirkovo polje zvanu.[5]

Poslije toga nema više spomena banu Stjepanu. U jednoj povelji od 29. studenoga 1317 čitamo „Stephani *quondam* bani“.[6]

---

[1] Thalloczy, Codex Blagay, p. 72—74.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I., 84—85; Fejer, VIII. 6. p. 26.
[3] Thalloczy, Cod. Blag. p. 76—79.
[4] Ibid. p. 80.
[5] Ibid. pag. 80—82.
[6] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. 92. O pečatima (grbu) i pjenezima bana Stjepana Babonića vidi: Klaić V., Povjest Hrvata, II. pag. 19 i 20; Truhelka, Slavonski banovci, pag. 111—112.

Digitized by Google

3. *Ivan Babonić.*
(1316—1322).

Stjepana Babonića naslijedio je u baniji čitave Slavonije brat Ivan. No s banijom baštinio je i rat s Gisingovcima, koji se bijahu ponovo odmetnuli od Karla Roberta. O vjernim službama u tom ratu priča sam kralj u jednoj povelji od 20. prosinca 1316 ovako: „cum nos ipsum *Johannem banum* pro resumpmenda potentia nostra et recuperatione terrarum, castrorum et aliorum iurium regalium nostrorum ad partes ultra Drauam in servitiis nostris contra *filios Henrici bani dampnate memorie,* emulos et infideles nostros tortuosis serpentibus nequiores et infidelitatis nota altera generatione ipsorum turpi infamia respersos transmisissemus, idem Johannes banus ordinatis aciebus suorum castrorum ipsos aggrediens, in area certaminis belli campestris contra eosdem infideles nostros *triumphum* obtinuit et palmam victorie laudabiliter reportauit, multis captivis abductis et predis infinitis reportatis; preterea cum *iidem infideles* nostri post hec ablutis sanguinibus, sanatis vulneribus et resumptis viribus, erectisque protervis cervicibus *rursum alia vice* contra ipsum *Johannem banum* in servitiis nostris econtinuo ibi laborantem et insistentem certaminis bella iniissent, domino annuente ad hoc idem *banus obtinuit victoriam* priore potiorem et triumphum, vexilla, equos et arma in signum tripudii, quod est indicium domini, nobis honorifice transmittendo, consequenter autem immediato commeatu castrorum suorum in terris et partibus memoratis, manu forti procedendo, multorum hominum tam proximorum suorum quam aliorum tam nobilium quam innobilium mortes et excidia excipiendo et effusiones sanguinum sue gentis vulneratorum adeo multorum perpatiendo, quod fere pauci inveniebantur, qui sudores suorum laborum pannis sanguine rubricatis et intinctis detergere evasissent, diris expugnationibus, imperteritis obsessionibus et multorum temporum laboribus perferendo multa castra ab ipsis infidelibus nostris obtinuit et abstulit, provincias ac oppida plura nostri dominii subiugans et restaurans ditioni, verum dampna et iacturas, distermin(i)um ac sumptuosarum expensarum penurias multiplices perferendo viam constantie tenuit et patientiam extitit excitatus; et post hec *recenti* et continuato *actu* suorum servitiorum tanta strage et cruore suorum non contentus, expugnando quoddam castrum *Zdench* vocatum, cum quadam die assumptis armis militaribus propria in persona irruens sub menia appropinquasset, cognitus ab inclusis, traiectione sagittarum lethalibus vulneribus in pede et in manu extitit grauiter

Digitized by Google

sauciatus et nichilominus virtutibus perseuerantie precinctus, licet dolore vulnerum nimis aggravatus, se tamen simulans fore sanum nec suis hoc manifestans obtinuit castrum memoratum, et alia quamplura fidelium seruitiorum genera magnalia et magnifica tam contra eosdam infideles nostros, quam etiam *fratres suos uterinos*, qui etiam *tunc* temporis a nobis divertebant, nobis impendere tamquam vir fide clarus, vas constantie, verax sermone, providus consilio, militie laurea redomitus et universa morum honestate investitus sumpne fidelitatis cum fervore totis nixibus nisus extitit exhibere . . .“ Izbrojivši tako zasluge bana Ivana kralj mu za nagradu daje grad Moslavinu, koja je prije pripadala nekomu Petru, zatim posjede i gradove Medjurječje (Megeryuche), Položnicu u županiji Garićkoj, grad „Borsonouch cum villis superiore et inferiore Gersunche“, većinom gradove i posjede, što ih je ban potimao buntovnicima i odmetnicima.[1]

Čini se, da je Ivan Babonić, ban čitave Slavonije, prve godine svoga banovanja došao u sukob s tadanjim hrvatskim i bosanskim banom Mladinom II. Bribirskim od plemena Šubić. Bit će, da se je Ivan Babonić združio s Mladinovim protivnicima u Hrvatskoj, i da je udario na Mladina, da ga pokori. Dne 23. prosinca 1316 zaključilo je občinsko vijeće u Trogiru: „Ad petitionem bani (Mladini) pro exercitu dentur C homines *contra filios Babonich*“.[2] Očito je dakle, da je tada bilo borba izmedju Mladina i Babonića. Kako su se borbe svršile, ne znamo; ali 20. siječnja 1317 boravi ban Ivan Babonić u mletačkom tada gradu Zadru, došavši po svoj prilici onamo radi rata s banom Mladinom. Tu iz Zadra piše ban Ivan pismo mletačkomu duždu, moleći ga, da mu se vrati 120 maraka, koje bijaše uzajmio, a on da će „literas securitatis vestris mercatoribus per districtus nostri dominii et nostrorum (amicorum) dari faciemus“.[3] U jednoj svečanoj povelji kralja Karla Roberta od 22. svibnja 1317 spominje uz ine državne dostojanstvenike i „Johanne bano tocius Selauonie“, dočim hrvatskoga bana Mladina II.

[1] Thalloczy, Cod. Blag., p. 82—86.

[2] Starine XIII. p. 228.

[3] Wenzel, Monumenta Hungariae, historica, Acta extera, I. p. 208. — Ljubić u svojim „Listinama“ I., štampao je pomenuto pismo dva put, jedanput na str. 294 s datumom od 20. siječnja 1317, a prije toga na strani 235 s datumom od 7. ožujka 1309. Svakako je datum 20. siječnja 1317 izpravniji. Nadalje je vjerojatnije, da je pismo pisano iz Zadra, a ne iz Zrinja, premda je potonji grad bio tada u vlasti knezova Babonića.

Digitized by Google

nema; a to je očit znak, da ni ban Mladin nije u onaj par mario za kralja.[1] Pomenutom poveljom nagradjuje kralj magistra Nikolu, Jakova, Ivana i Petra, sinove magistra Lovrinca od plemena Aba, darovavši im Voćin i Novake s utvrdjenim gradovima Voćinom i Drenovcem (Dornoch) za zasluge, što ih bijahu nedavno stekli u borbi s Ivanom i Petrom Gisingovcem.

God. 1318 i 1319 nijesmo našli spomena banu Ivanu. Možda je tada pratio svoga kralja na vojnama u Mačvi i Srbiji. God. 1320, dne 23. rujna, boravi *„Johannes banus tocius Sclauonie"* u župi Vrbaškoj (in Vrbaz). Tu dodje preda nj Ladislav, sin Ladislavljev od Rakovca (Rakonok), zajedno s mnogo plemića slavonskih, kao što su bili Juraj Jurjević, Petar Mihaljević, Mihajlo Radomirić od Komarnice (Kamarcha), Ivačin Berijević, te ga zamoli, da bi mu poradi njegovih vjernih službа, njemu učinjenih, dozvolio pobirati dohodak od mitnica u kotaru njegova posjeda Rakovca, a na velikoj cesti, koja iz Križevaca vodi u Zagreb, i to kraljevskom vlašću, koju vrši u banovini *(auctoritate regia, qua fungimur in banatu)*. Ban se uvjeri, da rečena velika cesta zaista prolazi kroz njegovo imanje, pak mu zaista dosudi zamoljeni dohodak, već s obzirom na to, „što je pomenuti magistar Nikola još od rane mladosti svoje sudjelovao u svima podhvatima kraljevine, boreći se uz bana za svetu krunu; a naročito onda, kad se je ban glavom podigao na sinove Henrika Gisingovca (cum nos una cum filiis bellum sive prelium habuissemus personale), kojom je prigodom magistar Nikola izgubio ne samo mnogo svojih rodjaka, nego i sam dopanuo rana".[2] Pod Vrbaškim gradom (sub castro Vrbaziensi) boravi ban Ivan takodjer 12. svibnja 1321; ne imajući tada rodjena sina, posinjuje tom prigodom svoga sinovca, kneza Ivana (Johannem nepotem nostrum), te mu preporuča svoju suprugu i kćeri, pak i sinove svoga brata Radoslava.[3]

U kolovozu 1321 nalazimo bana Ivana Babonića u Zagrebu. Još 2. veljače te godine bijaše mu kralj pismom iz Temišvara povjerio, da riješi spor izmedju zagrebačkoga kaptola i slobodne občine na Gradcu tik Zagreba.[4] Gradjani naime slobodne občine bijahu zaveli dvije nove vrsti daća na svom trgu: daću na morsku sol, koju prozvaše solmierom ili starom, i daću na živež, koju na-

[1] Nagy, Cod. Andeg. I. p. 428.
[2] Kukuljević, Jura, I. p. 99—100.
[3] Thalloczy, Cod. Blagaj, p. 88—89.
[4] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 97.

Digitized by Google

zvaše filjaršćina, te zahtijevahu obje daće i od podanika crkve zagrebačke, premda je baš kaptolu pripadalo pravo pobirati pijacovinu na Gradcu. Da bi taj spor riješio, a i druge poslove svoje banovine uredio, sazvao je ban Ivan sabor slavonski (congregacionem generalem) u grad Zagreb. Sabor će se sastati za svetkovine sv. Stjepana kralja, prije 20. kolovoza.

Sabor se zaista sastao, a dodjoše na nj svi plemići, službenici kraljevskih gradova (castri iobagiones), kao i gradjani slobodnih gradskih općina. Kad je ban pozvao preda se pruće se stranke, podiže se prvi notar općine gradačke po imenu Toma, te izjavi, da banu ne pristoji suditi općini, jer ona imade kraljevsku povelju (zlatnu bullu), po kojoj gradjani općine Gradca ne odgovaraju ni pred kojim drugim sudcem, nego samo pred kraljem. Ali ban ne popusti. Sporazumno s nazočnim plemstvom izjavi, da ako i imade koje kraljevsko pismo, u kojem se ban Slavonije naročito ne spominje, to se ipak općenitom klauzulom takova pisma ne krnji redovita jurisdikcija banova, pošto je banija najuzvišenija čast u kraljevstvu Ungarije *(cum in regno Ungarie excellentissima dignitas sit banatus)*. Medjutim banu ne pristoji samo redovita sudačka vlast (ordinaria iurisdiccio), nego mu je i posebnim kraljevskim pismom povjereno (iurisdiccio delegata), da izreče osudu u tom predmetu. Sada iznese opet notar Toma, da općina imade takodjer kraljevski privilegij, po kojem je vlastna uvadjati u svom kotaru nove daće i nove namete, a taj će privilegij podastrijeti saboru, samo neka mu se označi dan. Na odredjenom ročištu izkaza se Toma zaista kraljevskom poveljom, u kojoj su izbrojene sloboštine općinske, ali se nigdje ne spominje, da bi smjela uvadjati nove namete, a najmanje solmieru i filjaršćinu. Sada ban suglasno sa saborom osudi općinu na gubitak parnice, te dohodak od novih daća dopita zagrebačkomu kaptolu. Bilo je to 21. kolovoza, sutradan iza blagdana sv. Stjepana.[1]

U prvoj polovici godine 1322 ban se je Ivan Babonić bavio na jugu Gvozda, gdje je hrvatskim knezovima Frankapanima, Kurjakovićima i Nelipiću pomagao proti hrvatskomu i bosanskomu banu Mladinu II. Izvori nam ne kažu, da li je ban Ivan to činio sam od sebe ili po nalogu kralja Karla Roberta. Svakako je ban Ivan

[1] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 98—99. Dne 8. studenoga 1321 boravi ban Ivan „sub castro Oclich“ (Okić). Kuk., Jura I. p. 100.

Digitized by Google

bitno doprinesao porazu bana Mladina kod Bliske u ljetu 1322. a tim i propasti njegovoj.[1]

Dne 8. listopada 1322 nalazimo bana Ivana Babonića u Zagrebu. Tu izdaje povelju županima Tomi i Černelu, sinovima Saulovim. a plemićima „de Brochina", te im za njihove vjerne službe dariva posjed „Dolech vocatam, inter Knesapola et Brochinam existentem".[2] Malo dana poslije, dne 14.—16. listopada boravio je u Zagrebu i kralj Karlo Robert, vraćajući se sa svoje vojne u Hrvatskoj, gdje je u Kninu gradu zarobio bana Mladina II. te ga sa sobom poveo u sužanjstvo. Dne 16. listopada izdao je kralj u Zagrebu povelju magistru Ivanu, sinu Egidijevu, kojom je njemu, bratu i sinovima njegovima povratio „quasdam possessiones eorum in Croacia existentes, Kutynan, Tupal in comitatu de Guchkee et Kunig vocatas", te ujedno odredio: „per *Johannem banum tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie, fidelem nostrum* restitui precepimus".[3]

Pošto kralj bana Ivana Babonića zove banom ne samo čitave Slavonije, nego takodjer Hrvatske i Dalmacije, vrlo je vjerojatno. da ga je po padu Mladina II. imenovao banom tih kraljevina. Pitanje je samo bilo, hoće li hrvatski knezovi, koji se bijahu podigli na Mladina, priznati novoga bana? O tom obavješćuje mletački knez u gradu Trogiru mletačku općinu dne 29. studenoga 1322 ovako: „Nova . . . . . non sunt scribenda, salvo quod *Joannes banus* nondum venit ad partes Sclavonie (Croacie), et comes Georgius, comes Paulus et Gregorius, fratres Mladini olim bani, et Nelipcius voevoda, qui tenent castrum Thinini, nolunt, quod dictus Joannes

[1] „Contra quem banum (Mladenum) ipsi (barones de Chroacia) facientes societatem insimul, promouerunt exercitum magnum adhaerentes ipsos auxilio *filiorum Babonig* et banorum de Bosna, quorum auxilio venerunt cum exercitu persequentes Mladenum usque ad *Bliscam*". Michae Madii historia, cap. XVII. (Lucius de regno Dalm. & Croat. p. 377). Vidi još cap. XVIII., gdje čitamo: „Item *Joannes banus Babonig* cum suis sequacibus persecutus est Mladenum usque *Bliscam*, ubi *pugnam* fecit *magnam* . . ., et banus Mladenus fugit Policium, et venit Clissiae, ibique stetit per XV. dies, postmodum *recesso exercitu Joannis bani* et aliorum de Chroatia praeparavit se banus Mladenus veniente comite Georgio ire ad regem Ungariae honorifice cum donis et exeniis". Ibid. p. 377. Sve to dogodilo se je prije 1. listopada, a poslije 16. siječnja 1322.

[2] Nagy, Cod. And. II. p. 51; Thallóczy, Cod. Blag. p. 93. — U toj povelji zove se Ivan „*regali gracia* banus tocius Sclavoniae".

[3] Nagy, Cod. And., II. p. 53.

Digitized by Google

banus in banato veniat, ceteri vero volunt; propter quod creditur, quod *discessio* inter ipsos erit".[1]

Kako se je sve to svršilo, ne znamo; samo je izvjestno, da Ivan Babonić nije godine 1323 više banom, ni čitave Slavonije, ni Hrvatske i Dalmacije. U jednoj izpravi od 29. prosinca 1323 čitamo „Johannes *quondam* banus tocius Sclauonie".[2] Da li se je sam časti odrekao, ili ga je kralj skinuo, ne možemo znati; ali kao da je bilo potonje, jer se je Ivan Babonić poslije otimao banima, namještenim od kralja. No napokon izmirio se je s kraljem, koji ga je pozvao na svoj dvor, te ga imenovao magistrom kraljičinih tavernika. Tu je službu knez Ivan Babonić vršio od kolovoza 1326 do 1333.

4. Pavao I. i Mladin II.,
Bribirski knezovi od plemena Šubić.
(1301—1322).

O tim banima vidi posebnu monografiju: Klaić V., Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347. Zagreb, 1897., i to pag. 44—98. o banu Pavlu I., a pag. 99—139 o banu Mladinu II.

5. Nikola Amadejev.
(1322—1324).

Nikola Amadejev (filius Omodaei) spominje se 22. svibnja 1317 kao župan baranjski i bački (comite de Barana et de Baach).[3] Poslije toga bio je županom šopronskim (tunc comes Soproniensis), te je stekao velikih zasluga za kralja Karla Roberta, kad se je u zapadnoj Ugarskoj bio podigao na Karla neki velikaš Andrija Gregorijev, te se s pomoću susjednih Nijemaca kroz više godina odupirao kraljevskoj vlasti. Upravo župan šopronski Nikola Amadejev mnogo je doprinesao, da je napokon Andrija Gregorijev podlegao.[4]

Već 5. siječnja i 2. lipnja 1322 čitamo u kraljevskim poveljama „*Nicolao bano totius Sclavoniae, comite Soproniensi et de Comarom*", po čemu sudimo, da je Nikola Amadejev bio banom čitave Slavonije još god. 1322,[5] dakle istodobno s Ivanom Babonićem.

O djelovanju bana Nikole medjutim govore izvori tek god. 1323

[1] Ljubić, Listine, I. p. 344.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zag. I. p. 107.
[3] Nagy, Cod. And. I. p. 428.
[4] Fejer, VIII. 2. p. 412—413, 549—550, VIII. 3. p. 226; Nagy, I. p. 627.
[5] Fejer, VIII. 2. p. 328 et 338.

Digitized by Google

nakon odstupa Ivana Babonića. Suvremeni spisatelj javlja nam ovo: „Eodem tempore (1323) . . . . . mensis augusti X. luce currente magnificus et potens vir dominus *Nicolaus*, nobilis de Ungaria, per Carolum regem Ungariae mittitur ad partes Dalmatiae et Croatiae in banum et dominum, qui veniens cum magno exercitu Ungarorum et Cumanorum transivit per partes Chroatiae ad suam voluntatem sine aliqua laesione. Verumtamen quod transitus ipsius bani *a principio impediebatur per Joannem Babonig* et suos nepotes, ita quod in ipso transitu cum paucis ad istam partem transivit existente ipsius filio Joannis Babonig ad custodiam, et caeteri Ungarorum, qui cum bano erant, transiverunt cum toto exercitu suo, et percusserunt, ac conflixerunt exercitum, qui erat ad custodiam Joannis Babonig; ibi quosdam captivaverunt, et quosdam interfecerunt, et caeperunt circa CCCC equos. Postea *facta pace* cum ipsis et recepit eos in gratiam, *intravit Chroatiam,* et venit in *campo Carnam,* ubi omnes de Chroatia et de civitatibus Dalmatiae ad se convocavit, et venit *Spalatum*, ubi fuit honorifice tam a clero quam a nobilibus receptus. Recedente bano Nicolao de Dalmatia et Chroatia direxit gressus suos versus Ungariam. Tunc omnes barones de Chroatia insimul colloquium fecerunt cum Venetis et civibus de Dalmatia, in quo ordinarunt contra regem et banum, per regem missum . . . . .“[1] Ovu vijest kroničara dopunjuje izvještaj zadarskoga kneza Ugolina mletačkomu duždu, sastavljen u ponedjeljak 19. rujna 1323. Tu se javlja: „. . . dominationi vestre pateat, ambaxatores nostros fuisse apud *Nicolaum banum prope Tinnium,* . . . qui banus libenter eos vidit et honorifice tractavit, deputans eis duo de suis nobilibus imprestados (in prestaldos), ut cum ad partes vicinas Jadre duxerit applicare, districtus et res Jadre nullatenus offendantur. Preterea dum ambaxatores nostri in promittendo sibi communis Jadre servitium, fidelitatem vestri domini ducis salvarunt: ipse respondit, sibi placere, dicens se scire, dominum suum dominum regem esse amicum domini ducis Venetiarum. Et inde dictus dominus banus ivit versus *Spalatum,* et ibi mansit usque nunc. Nunc autem heri (18. septembris) transivit flumen sub Tirnino (Tinnino), et usque diem Veneris proximum erit apud *Vranam,* ad quem hodie prouidimus duos ambaxatores iterum destinare pro conservatione districtus nostri. *Penuriam enim panis magnam habent* . . .“[2]

[1] Michae Madii historia, cap. XXII. p. 378—379.

[2] Ljubić, Listine I. p. 342; — Wenzel, Acta extera I. p. 225 do 226. U oba izdanja datovana je listina god. 1322; medjutim „die lune

Digitized by Google

Vojni pohod bana Nikole u kolovozu i rujnu 1323 svršio se je tim, da se je najveći dio Hrvatske i čitava Dalmacija posve odvratila od Karla Roberta. Vjerni su mu ostali jedini Frankapani; ostali hrvatski knezovi nijesu htjeli odsad ni znati za njega. Tako ostade i banu Nikoli Amadejevu samo Slavonija od Gvozda do Drave.

Ban Nikola Amadejev spominje se poslije u jednoj povelji kraljevoj od 29. studenoga 1323: „Nicolao bano tocius Sclavonie, comite supruniensi".[1] Na početku godine 1324 sazvao je ban Nikola „ex precepto [et] mandato domini nostri Karoli dei gracia illustris regis Hungariae" sabor slavonski u Križevce (in congregatione nostra generali, una cum *nobilibus regni Sclauonie in Crisio* . . . celebrata). Sabor se skupio 16. siječnja, te je na njem ban Nikola uz ino potvrdio magistru Jakovu Malomu posjed njegov Čanjevo u križevačkoj županiji. U dotičnoj povelji zove se ban Nikola „banus tocius Sclauonie, comes Sopruniensis et de Kaminin (Camarun, Comarom)".[2]

Poslije nalazimo traga banu Nikoli još u dvjema poveljama kralja Karla Roberta od 8. i 23. ožujka, i u jednoj od 11. prosinca 1324.[3] Nakon toga nema ga više.

6. Mikac Mihaljević (Prodavić).
(1325—1343).

Mikac[4] Mihaljević, kojega se potomci poslije prozvaše Prodavići po gradu istoga imena (Virja) u križevačkoj županiji, bio je porijetlom valjda Malorus iz sjevero-iztočne Ugarske. Otac njegov, knez Mihalj, izvodio je svoju lozu od plemena Akuševa (de genere Akus), te je imao svoja imanja uz rijeku Veliki Križ (magnus Crisius) u solnočkoj županiji. Osim Mikca imao je još dva mladja

XIX. septembris" odaje, da pismo spada u god. 1323. Dan naime 19. rujna pada na ponedjeljak (dies lune) god. 1323, a god. 1322 u nedjelju. Prema tomu imao bi se datum izpraviti ovako: Data die lune XIX. Septembris V(I). indictionis = 1323.

[1] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 108.

[2] Kukuljević, Jura, I. p. 101.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 109. — Nagy, II. p. 117. — Fejer, VIII. 2. p. 551.

[4] U izpravama pišu ga Michael ili Mychael, zatim najobičnije Mykch, Mykc, pače izkvareno i Migh. Koji put nalazimo oblike *Mykecz i Mykech*, po čemu sudimo, da su ga Hrvati tako i zvali. To potvrdjuje i Spljećanin Miha Madije, koji ga piše posve jednostavno „*Michaz*".

Digitized by Google

sina, Akuša i Eleka. Najstariji sin Mikac iztiče se već god. 1314 kao gorljiv privrženik Karla Roberta, koji ga bijaše namjestio za kastelana grada Šaroša i župana šaroške županije. Mikac proslavio se je u ratu s Matijom Čakom Trenčinskim, a najviše u borbi s odmetnim Gisingovcima, gdje je dopanuo smrtne rane. Radi osobitih zasluga darova mu kralj 2. siječnja 1317 neke zemlje u županiji zemplinskoj, koje biše oduzete buntovnicima. Pošto je Mikac i dalje neprekidno stajao uz svoga kralja, to ga je ovaj upravo obasuo častima i imanjima. Podijelio mu je još županski čast u zemplinskoj županiji, a onda ga je pozvao na svoj dvor. Tu je godine 1322 vršio najprije čast dvorskoga sudca kraljičina, a od god. 1323 čast magistra kraljičinih tavernika.[1]

U poveljama od godine 1324. čitamo „Mykch magistro tavernicorum domine regine, comite de Sarus et de Zemlynio". Jednako čitamo i u jednoj izpravi od 21. ožujka 1325: „magistro Myuchk magistro tavernicorum domine regine". No već 16. lipnja 1325 nalazimo: *Michaele bano tocius Sclauoniae, magistro tavernicorum dominae reginae* consortis nostrae charissimae, comiti *Soproniensi, Simigiensi et de Sarus*".[2] Mikac dakle postao je banom god. 1325 izmedju .21. ožujka i 16. lipnja.

Tek što je Mikac primio bansku čast, izvijestio je svoga kralja posebnim pismom (litteris magnifici viri Mikch bani eiusdem regni Sclauonie) potanko, kako *„honor banatus tocius Sclavoniae . . . per exemptiones*, quas per nos, aut predecessores nostros, ad importunitatem petencium *fere omnibus nobilibus de Sclauonia* scimus esse *concessas, in iudiciis, iurisdictionibus et iuribus suis* valde est, ymmo omnino *diminutus*"; te ga je podjedno zamolio, da obnovi stari ugled i vlast bansku. Na to je kralj Karlo Robert 8. srpnja 1325 izdao znamenitu povelju, u kojoj uz ino kaže: „volentes, ut ipsius *banatus honor* sic magnifice moderetur, ut ex magnificentia ipsius banatus excellentia regia decoretur et quiescat, sicut in diebus antiquis, *omnes exempciones* . . . . de praelatorum et baronum nostrorum consilio et consensu revocantes et cassantes . . . statuimus: quod *universi* et singuli *homines*, tum nobiles quam alii, cuiuscunque preeminentiae, conditionis et status existant, *ultra fluvium Drawa*.

[1] O Mikcu Mihaljeviću, prije nego što se je zabanio, vidi Fejer VIII. 1. p. 561, 563; VIII. 2. p. 406, 408, 409, 434, 437, 439, 441, 470, 471, 503—504, 551; zatim Nagy, I. p. 340—341, 411—413, 500; II, p. 36, 40, 98—100, 117 i 183.

[2] Fejer, VIII. 2. p. 629.

Digitized by Google

in tota terra banatus constituti, *iudicio et iurisdictioni bani,* pro tempore constituto, subiaceant, et nullus possit aliquem de terra banatus coram palatino, vel iudice curie regie, aut coram quovis alio iudice in iudicio aut extra iudicium convenire, nisi coram bano, pro tempore constituto, vel eius viceiudicibus, per quos volumus vice et auctoritate regia, ac sua ordinaria potestate, quibuslibet iniuriam passis, vel querulantibus, iustitie copiam ministrari. Ad hec statuimus, ut nulli omnino iudicum liceat suam iurisdictionem, et iudicium in causas, ortas in terra banatus, aut inter homines terre banatus intromittere, nec cause huiusmodi ad presenciam alicuius iudicis per comites, vel aliquod speciale mandatum deferantur; universis itaque iudicibus regni nostri, palatino, iudici curie nostre, comitibus, et aliis quibuslibet pro tempore constitutis, regio edicto precipimus, firmiter precipientes, mandantes, quatenus universos et singulos homines de terra banatus nec suo iudicio astare compellant, nec etiam in causas inter eosdem ortas suum iudicium et iurisdictionem aliqualiter intromittere presumpnant . . ."[1]

Ovim znamenitim proglasom nije kralj samo zabranio običnim plemićima, da mu dodijavaju dolazeći izravno na kraljevski dvor sa svojim parnicama, nego je pogodio i hrvatske knezove, koji su prezirali bana, svoga druga. Osjećajući se sada ban Mikac jačim, stade nastojati, da obnovi bansku, a po tom i kraljevsku vlast u hrvatskom kraljevstvu. Najprije je uredjivao Slavoniju. Tu pòote Gisingovcima, sinovima bana Henrika, posljednje ostatke njihove vlasti, a naročito im oduze tvrdi grad Koprivnicu nakon podsade, pri kojoj ga je pomagao magistar Lovrinac, sin Mirkov od plemena Osl.[2] U isti je mah pregnuo, da obnovi kraljevsku i bansku vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji, gdje su knez Nelipić i šurjaci njegovi Kurjakovići stvorili jaku koaliciju proti Karlu Robertu.

U ljetu god. 1326 provalio je ban Mikac s vojskom u Hrvatsku. Ljetopisac Micha Madius priča o njegovoj provali ovako: „Anno domini MCCCXXVI. dominus Michaz banus pro parte regis Ungariae, *habitis castris filiorum Babonig*, intravit Chroatiam, associato sibi *Stephano* Bosnensi comite (bano) cum exercitu suo, et domino comite *Frederico Veglensi*, quem banum omnes de Chroatia recipientes, ipsum pro domino et bano, et venerunt ad ipsum cum donis et exeniis, qui habito castro *Unac*, versus *Jadram* direxit gressus suos, ubi honorifice a Jadrensibus fuit receptus. Finaliter

[1] Fejer, VIII. 2. p. 629—631; Kukuljević, Jura I. p. 103—104.
[2] Fejer, VIII. 3. pag. 226.

Digitized by Google

videns se, quod habere *non potest suum intentum de castris Chroatiae*, abiit in Ungariam ad regem, relinquens in Bichaz aliquantulum de gente sua".[1] Po kazivanju Miche Madija naslućujemo, da vojna bana Mikca u Hrvatskoj nije baš srećno izpala. To posvjedočuje i sam ban u jednoj povelji od 8. rujna 1326, koju je nakon povratka svoga iz Hrvatske izdao u Križevcima nekomu vjernomu pomoćniku svojemu, po imenu Matiji Matijeviću. Ban govori u toj povelji: „*Dum* pro exaltacione sacre corone regie et incremento honoris regie maiestatis pro recuperandis iuribus regalibus *in Croaciam* manu armata *intrare voluissemus* et filii *Curiaci* scilicet *Budizlaus, Paulus et Gregorius* nec non *Nelepecius* gener eorum, notorii infideles et emuli regie maiestatis, collecto exercitu nobiscum prelium habendo *nos crudeliter devicissent*, idem Matheus nostro lateri adherens tam viriliter dimicavit, quod nos de cuneo hostili illesum extraduxit, et sic manus invasimus (evasimus) inimicorum nostrorum . . ."[2]

Poslije nedaće bana Mikca god. 1326 napustio je Karlo Robert Hrvatsku i Dalmaciju, te se je odslije njegov ban bavio jedino poslovima Slavonije. I tu je za čitavog daljeg banovanja svoga imao dosta posla i okapanja. Najprije je morao svladati sinove kneza i nekadanjega bana Stjepana Babonića, kojima je god. 1327 oteo tvrdi grad Steničnjak, te ih tako posve potisnuo na iztok i oslabio moć njihovu.[3] Poslije toga zadavali su mu mnogo jada i brige bune i ustanci slavonskih žitelja radi desetine, koju su uzkraćivali zagrebačkoj biskupiji.[4] Napokon je ban Mikac radio, da zaokruži svoje posjede u Slavoniji, koji ga bijahu zapali nakon razsula Gisingovaca i Babonića. On je držao gradove i zamke najviše u Podravini, kao Koprivnicu, Gjurgjevac, Novigrad i Prodavić (Prodaviz = Virje), zatim Steničnjak i druga mjesta u Pokuplju. God. 1335 sagradio je u slobodnoj općini na brdu Gradcu kraljevske dvore, a do njih i bansku palaču za sebe.[5]

---

[1] Lucius, De regno Dalm. & Croat. p. 380.

[2] Nagy, Cod. And., II. p. 255.

[3] Thallóczy, Cod. Blagaj, pag. 100, 101, 103, 104, 107, 108, 114.

[4] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. pag. 115, 116, 117, 121, 123, 125, 126, 128, 131, 137, 140, 142, 145, 148, 149, 158, 162. — Vidi još razpravu: Tkalčić Iv., Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku (Rad jugoslav. akadem., XLIX).

[5] Klaić V., Povjest Hrvata, II. p. 56—60, gdje je u kratko prikazano banovanje njegovo od god. 1327 do smrti Karla Roberta, i pag. 76, gdje se govori o posljednjoj godini njegova banovanja za

Digitized by Google

Ban Mikac preživio je svoga kralja i gospodara Karla Roberta, te je bio desna ruka mladomu sinu njegovu Ljudevitu u prvo vrijeme njegova vladanja. Već 23. rujna 1342 dozvoljava kralj Ljudevit banu Mikcu i njegovim sinovima *Stjepanu, Akušu, Ladislavu, Lorandu* i *Nikoli,* od kojih su prva tri bili vitezovi na kraljevskom dvoru (aule nostre militibus), da u šaroškoj županiji usred svojih posjedovanja podignu na nekom brdu veliki grad s tvrdim zidovima i obkopima, da bude branikom ne samo njihovih imanja, nego da podjedno štiti ugarsku medju prema poljskim i ruskim zemljama (pro maiori et cerciori tuicione ac defensione confiniorum regni nostri circa confinia regnorum Polonie et Ruthenie constitutorum).[1] Dne 14. prosinca 1342 opet piše kralj Ljudevit pismo „fideli suo, magnifico viro Mykch, bano tocius Sclauonie", kojim mu nalaže, da oslobodi zagrebačku crkvu od davanja vina, žita i dinara za grad Medvedgrad, što je sve doslije ban Mikac primao.[2]

Još 6. ožujka 1343 obavlja moravečki župan (de Moroucha) Stjepan neki posao „ex precepto . . . . Mykche bani tocius Sclavonie";[3] ali već u povelji kralja Ljudevita od 3. lipnja 1343 čitamo: „magnifici viri Mickh, *quondam* bani totius Sclauoniae".[4] Ban Mikac jamačno je izmedju 6. ožujka i 3. lipnja 1343 *umro*, pošto se u jednoj izpravi od iste godine piše: „Stephanus et Akus, filii Michaelis, quondam bani Sclauoniae, *post mortem parentis* . . ."[5]

7. *Nikola Banić od Lendave.*
(1343—1346; zatim 1353—1356).

Ban Nikola zove se „banus tocius Sclavoniae" u izpravama god. 1343—1345; a od konca 1345, zatim 1346, i onda opet za drugoga banovanja svoga 1353—1356 zovu ga vazda „banus tocius Sclavoniae *et Croatiae*".

---

kralja Ljudevita. U poznatim zbornicima izprava spominje se ban Mikac još: Nagy, Cod. And. II. 261, 306, 577, 629; III. 170, 224, 323, 401, 418, 508; IV. 15, 73, 263, 303, 578; — Fejer, Cod. dipl. VIII. 3. p. 301, 312, 326, 328; VIII. 4. p. 73, 85—86, 309, 592; IX. 1. p. 56, 60, 100, 106.

[1] Nagy, Cod. And. IV. p. 263—265.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 158.
[3] Nagy, Cod. And. IV. p. 303.
[4] Fejer, IX. 1. p. 106.
[5] Fejer, IX. 1. p. 100.

Digitized by Google

Ban Nikola pripada porodici Banića od Lendave (Bánfi de Alsó-Lendva), koja je izvodila svoju lozu od nekoga *njemačkoga* grofa Haholda (Hadolda) iz Thüringije. Prebivala je ta porodica u zaladskoj županiji, gdje su pojedini članovi njezini obnašali županski čast. Predje i neposredne potomke bana Nikole prikazuje ovo rodoslovlje, koje je sastavio dr. Moriz Wertner u svojoj studiji: „Ausländische Geschlechter in Ungarn, III. Die Bánfi von Alsó-Lendva dg. Buzád-Hahold. (Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft „Adler" in Wien, Neue Folge, Wien 1898, p. 229—266):

Hahold I. (Hoholth, Haholth) 1192

Hahold II.
1225—1273

Matthaeus
1267—1272

Stephanus I.
1267—1328;
supruga kći palatina Dionizija.

Nicolaus I., 1323, † 1356
1324—16./V. 1342 comes Zaladiensis, 16./V. 1342—26./III. 1343 magister agazonum reginalium, 25./V. 1343—1346 banus tocius Sclauoniae, 1349—1351 comes Zaladiensis, 1353—1356 banus tocius Sclavoniae et Croatiae.

Stephanus II.
1335—1385, 1366—1370
comes Zagoriae, 1381—1385
banus tocius Sclavoniae.

Franciscus.
1335—1355

Nicolaus II.,
1335—1385

Johannes I.
1335—1385, 1366—1370
comes Zagoriae, 1381—1385
banus tocius Sclavoniae.

Ladislaus
1338—1381

Nikola Banić, sin Stjepanov, a unuk Haholdov, spominje se prvi put u javnom životu 30. studenoga 1323. Tad je bio „aulae iuvenis" na dvoru Karla Roberta, te mu je tom prigodom kralj povratio grad Lendavu (castrum Lindva), koju bijaše Ivan, sin bana Henrika Gisingovca, oteo njegovu oteu Stjepanu.[1] Kao župan zaladski, a poslije kao magistar kraljičinih konjušnika stekao je Nikola mnogo zasluga za kraljevsko prijestolje, a naročito se je proslavio u ratu sa Srbima, gdje je i ranu dopanuo. Radi tih za-

[1] Fejer, VIII. 2. p. 457—463.

Digitized by Google

sluga nagradi ga Karlov sin, kralj Ljudevit, poveljom od 22. ožujka 1343, darovavši mu „castrum Nempty iuxta fluvium Kereka in comitatu Zaladiensi".[1]

Prvi se put Nikola Banić spominje kao „banus tocius Sclauonie" 25. svibnja 1343. Toga dana piše mu iz Višegrada kralj Ljudevit, da bude sklon novomu zagrebačkomu biskupu Jakovu de Placentia, kojega će kraljev povjerenik uvesti u posjed biskupskih gradova, imanja i dohodaka.[2] Dne 2. srpnja 1343 nalazimo bana Nikolu u Modrušama (in Modrus), gdje no iztražuje, tko i od čega plaća tridesetinu u hrvatskom kraljevstvu. On je jamačno gost kneza Dujma Frankapana, koji ga obavješćuje o plaćanju tridesetine u pismu, u kojem mu piše „domino Nicolao bano tocius Sclauonie, *amico suo* in omnibus honorando".[3] Pošto je i zagrebački kaptol uputio bana pismom od 2. kolovoza, od čega i gdje se plaća tridesetina,[4] sazove on sabor čitave Slavonije (cum . . . . . in Crisio universitati nobilium regni Sclauonie congregacionem celebrassemus generalem), pak ondje u nazočnosti velikaša i plemića ustanovi 8. kolovoza, da se odsad pobira desetina kao nekad samo od one robe, koja se iz Njemačke ili Italije uvaža u kraljevstvo. Šta se je inače vijećalo na tom saboru, nije zabilježeno.[5]

Uredjujući prilike Slavonije naišao ban Nikola i na odpor. Tako mu se uzprotiviše sinovi pokojnoga bana Mikca Mihaljevića, koji mu ne htjedoše predati neka posjedovanja iza svoga otca, pače ni ono, što je pokojnik uživao kao ban. Najviše mu se odupirahu baš braća Stjepan i Akuš, koji bijahu vitezovi na kraljevskom dvoru. Opreke se tako izoštriše, da je napokon kralj zapovjedio palatinu Nikoli i magistru svojih tavernika, da pruće se stranke izmire. Dne 18. veljače 1344 utanačena bi u Višegradu nagoda. Sinovima Mikčevim ostadoše neki posjedi, kao Hothkow i Gjurgjevac (Szenthgyuryh) u križevačkoj županiji, koje bijaše otac njihov primio kao

[1] Fejer, IX. 1. p. 85—90. Tu čitamo uz ino: „cum idem pater noster versus partes Rasciae contra Urosium valido cum exercitu aditum habuisset: idem magister Nicolaus contra schismaticos illius partis se opponendo, per aquam Abona transire voluisset, iidem schismatici clandestinis insidiis contra ipsum insurgentes, unum pedem eiusdem ictu sagittae vulnerarunt . . .". Vidi još Wertnerovu studiju u časopisu „Adler", 1898, str. 235—236.

[2] Nagy, Cod. And. IV. p. 344.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. 165—167.

[4] Ibid., p. 167.

[5] Ibid., p. 168—169.

Digitized by Google

odštetu za banovštinu i kunovinu, zatim Rakovec (Rakonuk), koji mu bijaše sudom dopitan; nasuprot ustupiše oni banu Nikoli svoju palaču na Gradcu kod Zagreba, koja stajaše tik do kraljevske palače.[1] Jedva se je smirila ta razmirica, sukobi se ban Nikola sa zagrebačkim biskupom Jakovom od Placencije, jer je njegovoj Laškoj ulici (in vico Latinorum) u Zagrebu nametnuo neku novu daću, koja se je pobirala kod crkve sv. Antuna. Biskup medjutim potuži se kralju, koji posebnim pismom zapovjedi banu, da ukine nepravednu daću. Ban Nikola na to poveljom od 13. travnja 1344, izdanom u Zagrebu, zadovolji kraljevu nalogu, opravdavajući se, da je kao nevježa bio od drugih na to napućen, te mu se je činilo, da radi pravo. U toj izpravi spominje ban izrijekom, da je bansku čast primio „po milosti preuzvišenoga vladara gospodina kralja Ljudevita (cum nos ex gracia excellentissimi principis domini Ludovici . . . . . dignitatem banatus fuissemus adepti), i da je po naročitoj zapovijedi svoga kralja gorljivo nastojao, da svakoga, a naročitu svetu majku crkvu, uzdrži u njezinim pravima.[2]

U to bijaše u Hrvatskoj umro silni knez Nelipić (lipnja 1344), ostavivši za sobom udovicu Vladislavu i nejaka sina Ivana Nelipića. Kralj Ljudevit smatraše sada čas zgodnim, da obnovi u Hrvatskoj i Dalmaciji kraljevsku vlast, a naročito da oblada nekadanjim kraljevskim gradom Kninom i drugim oblastima u Hrvatskoj. S toga posla u rujnu 1344 bana Nikolu sa 4000 vojske na jug u Hrvatsku. Ban podsjedao Knin i jurišao na strmo brdo Spas, ali ga ne mogaše osvojiti. Napokon obeća kneginja Vladislava, da će se kralju pokoriti i predati mu tvrdi Knin, a na to se ban Nikola prvih dana listopada vrati u Slavoniju.[3] Tu sazove u prvoj polovici studenoga 1344 sabor čitavoga plemstva slavonskoga (universorum

[1] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 169—171.

[2] Ibid. p. 171; Fejer, IX. 1. p. 254—255.

[3] Vojnu bana Nikole u rujnu 1344 opisuje potanko neki suvremeni ljetopisac u svom djelu: Obsidionis Jadrensis libri duo, liber I. cap. IV—VI. (Lucius, de regno Dalm. & Croat., pag. 388—389). Pisac počinje ovako: Anno dominicae incarnationis MCCCXLIV., indictione XII. mensis septembris (rex Ludovicus) validum cumulavit exercitum, cuius praefecit ducem Nicolaum totius Slavoniae banum, quem ad partes Croatiae direxit, ut imperio regio subiugaret omnia castella ipsiusque regionis civitates . . . .". O vojni bana Nikole i potonjoj vojni kralja Ljudevita vidi još monografiju Dane Grubera: Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji sa hrvatskimi velmožami i Mletčani od početka njegova vladanja pak do osamgodišnjega primirja sa Mletčani (Program kr. gimnazije u Požegi, 1888, p. 1—101).

Digitized by Google

nobilium regni Sclauonie nobiscum existencium) u grad Zagreb. Na saboru utanači uz ino na samo Martinje, 11. studenoga, znameniti najamni ugovor s gradačkim (zagrebačkim) gradjaninom Jakovom, sinom Ulfardovim, po kojem je njemu i njegovim drugovima dao na godinu dana u zakup zagrebačku kovnicu banskih novaca (banovaca) zajedno s dobiti banske komore, kao i sve druge daće izmedju Drave i Save. Za kovnicu i dobit komore plaćat će oni godišnju zakupninu od 300 maraka (u mjesečnim obrocima po 25 maraka); a za ostale poreze i daće (collecciones marturinarum cum banoschinis, nezethis et ponderibus in nostro banatu constitutas) davat će opet godimice po 1350 maraka. Podjedno bi potanko odredjeno, kakve će novce ti novčari (monetarii) kovati, kakva vrijednost ima biti tima banovcima, i kako će se stari novci zamjenjivati za nove. Još bi zabranjeno izvažanje srebra, zlata i staroga novca iz zemlje, te odredjeno, da se kazne zapljenom imetka i zatečenog blaga oni, koji bi tu zabranu prekršili. Napokon bi odredjeno, da će službenike i činovnike tih novčara suditi sam ban, a nipošto župani ili obični sudci.[1]

Godine 1345 pomaže ban Nikola svom snagom kralja svoga Ljudevita, da pokori hrvatske knezove i da oblada Hrvatskom i Dalmacijom. Njegova je poglavito zasluga (certificati . . . certorum nostrorum baronum relatibus, et specialiter magnifici viri, domini Nicolai bani tocius Sclauoniae), da se je kralju poklonio Bribirski knez Budislav Ugrinić od plemena Šubić, gospodar grada Roga i otoka Visovca, kojemu je zatim Ljudevit 16. travnja 1345 u Višegradu potvrdio ne samo čitavu njegovu dosadanju državinu (grad Rog i otok Visovac), nego mu darovao i zemlje pokojnoga rodjaka njegova Ivana Jurišića Bribirskoga.[2] U lipnju 1345 stoji ban Nikola zajedno s bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem opet pod Kninom, da pokori Vladislavu Nelipića, koja se bijaše ponovo odmetnula. Tu utanači napokon s kneginjom Vladislavom 23. lipnja ugovor, kojim Vladislava u ime svoje i svoga sina Ivana obeća, da će kralju povratiti sve kraljevske gradove (dakle i Knin), ako se njezinu sinu ostave i potvrde djedovski gradovi u župi Cetini i u

[1] Fejer, IX. 1. p. 255; Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 174—177. — Truhelka, Slavonski banovci, pag. 19—22. Na pjenezima, koji su kovani za bana Nikole, vidimo i grb bana Nikole, naime bikovlju glavu s križem medju rogovima. Klaić, Povjest Hrvata, II. p. 79 i 80.

[2] Fejer, IX. 1. p. 283.

Digitized by Google

župi kliškoj.[1] Kad je na to na koncu srpnja sam kralj s vojskom od 30.000 ljudi došao u Hrvatsku, ban je Nikola udesio, da su mu se zaista pokorili ne samo Vladislava i sin joj Ivan, nego i knezovi Kurjakovići.[2] I nakon povratka kraljeva u Ugarsku ostao je ban Nikola u Hrvatskoj, gdje boravi i u mjesecu kolovozu (rex Hungarie recesserat cum toto exercitu suo, banno suo Nicolao cum modica gente in partibus Sclauonie dimisso).[3]

Odkad je kralj Ljudevit obladao Kninom, te pokorio Nelipiće, Ugriniće i Kurjakoviće, promijenio je i ban Nikola svoj naslov. Dok se je prije naprosto zvao banom čitave Slavonije, piše se odsad „ban čitave Slavonije *i Hrvatske* (tocius Sclauonie *et Croacie* banus). Već 13. ožujka 1346 potvrdjuje on kao ban čitave Slavonije i Hrvatske magistru Petru Gregoriću i sinovima Mikovljevim posjed Vinično uz rijeku Lonju u kotaru grada Velikoga Kalnika u križevačkoj županiji.[4] Ban Nikola pratio je takodjer kralja Ljudevita, kad je taj u svibnju 1346 pohitao u pomoć gradu Zadru, koji su Mletčani podsjedali. U osudnom boju 1. srpnja 1346 pred mletačkom bastidom (sticata, sticada, scekach, strigach) kod Zadra, gdje je bila suzbijena vojska kralja Ljudevita, zadobio je ban Nikola dvije smrtne rane, a povrh toga izgubio je i mnogo svojih ljudi.[5] Medju ranjenicima u banovoj vojsci (sub nostro vexillo) bio je takodjer Nikola od Ravna, kojega je smrtno ranjeni ban namah 6. srpnja 1346 još u taboru pred gradom Zadrom (in eodem exercitu nostro ante Jadram) uvrstio u red plemića kraljevine Slavonije.[6]

Težke rane medjutim, koje je zadobio ban Nikola pred Zadrom, bijahu jamačno razlog, da je još u srpnju 1346 odstupio od banije. U spisima slijedećih šest godina zovu ga redovito „*quondam* tocius Sclauonie banus". Dne 1. srpnja 1347, na godišnjicu boja pred Zadrom, izdade mu kralj Ljudevit povelju, kojom oslobodi njegove gradove Lendavu i Nympthi od sudbenosti zaladskih župana i drugih oblasti. U toj povelji priča kralj obsežno o zaslugama bivšega bana. Tu kaže doslovce: „..... idem dominus Nicolaus banus, dum *partes Croatiae, quae* per quosdam aemulos nostros *potentialiter* olim in praeiudicium nostrae maiestatis fuissent *occu-*

[1] Starine jug. akad. XXV. p. 320.
[2] Klaić, Povjest Bosne, p. 129.
[3] Ljubić, Listine, II. p. 256.
[4] Nagy, Cod. And. IV. p. 565.
[5] Fejer, IX. 1. p. 481.
[6] Laszowski E., Vjestnik hrv. arheol. družtva, IV. p. 75—76.

Digitized by Google

patae, viriliter se opponens, per suam industriam et sagacitatem easdem partes laudabiliter *restauravit* et nostro dominio subiugavit, ubi non pauci proximi et famuli sui morte corruerunt, et plures dimembrati, lethali vulnere extiterunt sauciati. Praeterea cum nos *personaliter ante ciuitatem Jadrensem* quoddam castellum, Strigach dictum, quod per Venetenses detinebatur, obsidentes expugnare cum nostro exercitu voluissemus, idem dominus *Nicolaus banus audacter dimicans duo lethalia vulnera* nobis intuentibus in se recipiens, plures ex suis ibidem exstiterunt interfecti . . ."[1] Dvije godine poslije, dne 10. kolovoza 1349 nalazimo Nikolu Banića kao župana zaladskoga, a tu službu obnaša još 5. prosinca 1351, kad čitamo: „magnifico viro Nicolao, *condam* tocius Sclauoniae bano, *nunc* vero comiti Zaladiensi".[2]

Godinom 1353 javlja se Nikola Banić opet kao ban. Čini se, da je kralj Ljudevit ponovo uzvisio na bansku stolicu vjernoga i izkusnoga muža, da bude savjetnik i desna ruka njegovu bratu, mladomu hercegu Stjepanu i supruzi mu Margareti. Prvi se put Nikola spominje kao ban 29. travnja 1353;[3] nekoliko dana poslije, 8. svibnja, boravi „Nicolaus tocius Sclavonie et Croacie banus" u Zagrebu, uz hercega Stjepana, s kojim predsjeda saboru slavonskomu.[4] U rujnu iste godine boravi sam ban Nikola na jugu u Hrvatskoj, gdje je opet u Kninu skupio sabor hrvatskih velikaša i plemića. Na tom saboru (9.—18. rujna) nalazimo uz ine takodjer knezove Frankapane, knezove Kurjakoviće i kneza Budislava Ugrinića; a od duhovnih dostojanstvenika kninskoga biskupa Blaža. Tu bi odlučeno, tko da plaća i koliko desetine kninskomu biskupu.[5]

Dne 7. siječnja 1354 boravi ban Nikola u Zagrebu, te potvrdjuje samostanu Pavlina u Garićkim brdima medjaše, kako ih bijaše ustanovio čazmanski kaptol.[6] Namah zatim, 20. ožujka potvrdjuje obćini na Gradcu pismo kraljeva tavernika Lovrinca, proti kaptolu zagrebačkomu izdano.[7]

Godine 1355 ban se Nikola mnogo spominje u kraljevskim po-

[1] Fejer, IX. 1. p. 480—481. Vidi još povelju od 6. srpnja, pag. 506—508.
[2] Nagy, V. p. 529.
[3] Nagy, VI. p. 60.
[4] Nagy, VI. p. 74—76.
[5] Fejer, IX. 1. p. 273—274; Kukulj., Jura, II. p. 7—8.
[6] Fejer, IX. 2. p. 358—359.
[7] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 207. — Fejer, IX. 2. p. 366.

Digitized by Google

veljama i drugim spisima;[1] ali o njegovu djelovanju nema mnogo podataka. Dne 23. veljače boravi „Nicolaus, filius Stephani de Lindua, totius Sclauonie et Croatiae banus“ na svojim djedovskim imanjima u zaladskoj županiji (in Lindova, in castro nostro), pak tu „ex consensu et bona voluntate strenuorum virorum, magistrorum *Stephani, Francisci et Johannis*, filiorum nostrorum carissimorum, ex nunc nobiscum personaliter adhaerentium“ dariva zemljama franjevački samostan „in ciuitate nostra Zemenye“.[2] Namah zatim, 1. ožujka, već je u Zagrebu, te odgadja parnicu izmedju občine na Gradcu i kaptola zagrebačkoga.[3]

Posljednji put spominje se ban Nikola u veljači 1356:[4] poslije nestaje mu traga. Bit će, da je u ono vrijeme umro.

8. *Nikola Seč.*

(1346—1349; 1358—1366; 1366—1368; 1372; 1377—1380).

Ovaj znameniti muž kroz čitavo je vladanje kralja Ljudevita I. obnašao najviše državne i dvorske časti tako u Ugarskoj, kao u Hrvatskoj. U poveljama kraljevske kancelarije, kao u izpravama, koje je sam izdavao, piše se obično „Nicolaus de „*Zech*“ ili Nicolaus de „*Zeech*“; a samo iznimce „*Seech*“; u spisima dubrovačkim i hrvatsko-dalmatinskim pišu mu prezime „de *Sez*, *Scez*, *Sceez*“, pače koji put i „*Cech*“. Prema tomu sudimo, da su Hrvati izgovarali njegovo prezime *Seč*.

Nikola Seč je sin magistra Petra „de Zeech“, koji je izvodio svoju lozu „de genere Boluogh (Balough). Prvi put spominje se Nikola god. 1343 zajedno s bratom Ivankom, a zatim 1347 s bratom Ivankom i Jakovom. God. 1343 bio je Nikola Seč sa svojim bratom Ivankom pozvan pred sud boršodske županije radi nasilja, počinjena na podanicima Ladislava, sina Nikole de Putnuk.[5]

God. 1345 stupa Nikola Seč u javni život; tada je „magister dapiferorum“ na dvoru kralja Ljudevita. Kad je ban hrvatsko-slavonski Nikola Banić dne 1. srpnja 1346 u boju pred Zadrom dopanuo smrtnih rana, imenova kralj još u srpnju te godine Nikolu

[1] Fejer, IX. 2. pag. 400, 369, 395, 382, 389, 405; Nagy, VI. 263, 323.

[2] Fejer, IX. 2. pag. 452—455.

[3] Tkalčić, Mon. civit. Zagr. I. p. 209.

[4] Fejer, IX. 2. p. 471 i 478. O njegovim sinovima vidi Fejer, IX. 3. p. 120 i 198.

[5] Fejer IX. 6. p. 9. — Vidi još Fejer, IX. 1. p. 509.

Digitized by Google

Seča slavonsko-hrvatskim banom, a brat njegov Ivanka preuze njegovu dosadanju službu na kraljevu dvoru. Već 16. kolovoza 1346 stoluje Nikola Seč kao „tocius Sclauonie et Croacie banus“ u Zagrebu, te zapovijeda svim svojim podanicima, da plaćaju desetinu zagrebačkomu biskupu Jakovu.[1]

O daljem banovanju Nikole Seča evo nekoliko podataka. Dne 15. travnja 1347 dariva gradjanima na Gradcu tik Zagreba komad zemlje u susjednoj gori Medvednici, da ondje kopaju sol (ad aperiendas fodinas salium).[2] Dne 6. srpnja 1347 spominje se ban Nikola zajedno s bratom Ivankom (dapiferorum magistro) u povelji kralja Ljudevita, kojom je rečeni kralj njegovu predšastniku Nikoli Baniću (dominus Nicolaus, filius Stephani, *condam* banus totius Croatiae et Sclauoniae) potvrdio darovnicu svoga otca Karla Roberta.[3] Nema sumnje, da je ban Nikola Seč mnogo doprinesao, te su se bribirski knezovi Gregorije II. i sinovac njegov Juraj III. pokorili kralju Ljudevitu, pak mu predali svoj tvrdi grad Ostrovicu, za koji im je onda kralj poveljom od 31. srpnja 1347 darovao grad Zrinj u Slavoniji. Pošto su se na to neki vlastnici zemalja, kojih posjedi biše pometnjom privaljeni kotaru grada Zrinja, podigli i stali tražiti natrag svoje posjede, sazove ban Nikola Seč za 21. prosinca 1347 sabor slavonskih plemića u grad Zagreb, gdje je onda sve razmirice izravnao.[4] U dotičnom spisu čitamo uz ino: „Nos igitur, qui ex officio suscepti regiminis gubernaculis tocius Sclauoniae et Croacie banatum, per dominum nostrum regem deputatus, nemini iniuriam, sed pocius cuilibet iusticiam facere intendamus . . .“ Slijedeće godine 1348 nalazimo bana Nikolu Seča na jugu Gvozda, gdje nastoji, da po smrti bribirskoga kneza Mladina († 1. svibnja) oblada gradovima njegova roda: Skradinom, Klisom i Omišem. Već 22. svibnja javljaju mletački knezovi u Zadru i Trogiru svojoj obćini „quod banus Sclavonie et alii Ungari faciunt posse suum omnibus modis, quibus possunt, habendi castra, que fuerunt condam comitis Maladini . . .“[5] Nikolu bana

[1] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 186.

[2] Ibid., pag. 187.

[3] Fejer, IX. 1. p. 506—509; vidi još povelju kralja Ljudevita od 3. listopada 1347, u kojoj čitamo: „Nicolao tocius Sclavonie et Croacie (bano), ... Iwanka dapiferorum (magistro). . . . Nagy, Cod. Andeg. V. pag. 134.

[4] Kukuljević, Jura, II., p. 6.

[5] Ljubić, Listine, III. p. 82. — Lucius, Memorie di Trau, pag. 243—244.

Digitized by Google

u tom pomaže „magister *Johannes*, filius Nicolai, *vicebanus per totam Croatiam* auctoritate domini Nicolai totius Sclavonie et Croatie bani, nec non comes de Dobica", koji 2. lipnja 1348 potvrdjuje neku izpravu, izdanu od preceptora dubičkih Ivanovaca.[1] Isti banovac Ivan Nikolin šalje pismo Trogiranima, u kojemu im javlja, da je ban Nikola Seč stigao u Knin, i da traži od njih, neka mu pošlju svoje poslanike. Trogirani odazivlju se 9. lipnja pozivu, šalju poslanike k banu i dar od 75 dukata, te se žele s njim pogoditi, da im se povrati, što im je oduzeto.[2] Poslije utanačena primirja izmedju Mletaka i kralja Ljudevita (5. kolovoza 1348) rješava ban Nikola Seč domaće razmirice, kao onu izmedju zagrebačkoga kaptola i krbavskoga biskupa Radoslava poradi desetine u Kladušama i susjednim mjestima. Pošto je gorički arcidjakon Ivan kao zastupnik zagrebačkoga kaptola dokazao pravo rečenoga kaptola na tu desetinu, dosudi ju ban Nikola 2. rujna 1348 zagrebačkomu kaptolu.[3]

Bit će, te je ban Nikola Seč radio i o tom, da dalmatinske gradove, koje bijahu lukavi Mletci gotovo prevarom svojoj vlasti podvrgli, opet predobije za svoga kralja. Dne 30. tranja 1349 zaključilo je mletačko vijeće na molbu poslanika grada Zadra i Šibenika, „quod pro damno et rubariis, que sibi facte sunt et cotidie fiunt per subditos domini regis et eius Hungaros ... scribantur littere ... bano Nicolao Sclavonie ..."[4] U isto vrieme trsio se je ban Nikola, da ukine u Slavoniji sve nepravedno nametnute i bezpravno uvedene pijacovine, carine, mostarine, koje su počeli pobirati već njegovi predšastnici, bani Mikac Mihaljević i Nikola Banić, kao i drugi velikaši. Na molbu sviju plemića kraljevine Slavonije izmedju Drave i Save (universi nobiles regni Sclavoniae inter Dravam et Zavam existentes) pozvao je on (quia nostro banatui incumbit officio, ut nobilibus regni de necessitate ipsorum provideamus remedio opportuno) 29. travnja 1349 kaptol zagrebački, da izašalje svoga čovjeka, koji bi zajedno s banovim povjerenikom Benediktom od Kalande, kastelanom maloga Kalnika i županom od Moravča, pred čitavim plemstvom ustanovio sve nepravedno i nezakonito nametnute daće. Kaptol izabrao je za taj posao varaždinskoga arci-

[1] Thallóczy, Cod. Blag. p. 124—125.

[2] Fejer, IX. 6. p. 34.

[3] Fejer, IX. 1. p. 632—633. Ban se Nikola spominje u kraljevskim poveljama od 9. kolovoza i 25. listopada 1348. Nagy, V. pag. 217; Fejer, IX. 7. p. 75.

[4] Ljubić, Listine, III. p. 122.

Digitized by Google

djakona Dionizija, koji je zaista s kastelanom Benediktom obašao zemlju i sve tužbe saslušao. O tom je i kaptol 19. svibnja izvijestio bana Nikolu Seča.[1]

Možda još godine 1349, a svakako 1350 premjestio je kralj Ljudevit Nikolu Seča u *banovinu severinsku* (Zeurinensis), gdje je banovao nekako do godine 1355.[2] Potonje godine postao je Nikola Seč sudcem kraljevskoga dvora (iudex curiae regis), koju je čast obnašao i tijekom godine 1358.[3] Ali već 22. studenoga 1358 čitamo u jednoj zadarskoj izpravi: „Lodovico rege, Nicolao de Matapharis archiepiscopo, *Nicolao de Zech bano, comite Jadre.*[4]

Na koncu godine 1358 namješten bi dakle Nikola Seč po *drugi* put za bana hrvatskoga, te je tu čast obnašao do konca godine 1366. No sada nije bio više jedini ban čitavoga hrvatskoga kraljevstva kao prvi put, nego samo ban Dalmacije i Hrvatske (totius Dalmatiae et Croatiae), pošto je kralj Ljudevit još od 1356 namještao za hrvatsko kraljevstvo po *dva* bana: jednoga za čitavu Slavoniju, a drugoga za Dalmaciju i Hrvatsku. Medjutim je banovina Dalmacije i Hrvatske mirom u Zadru (1358) bila znatno proširena, pošto su Mletci tim mirom morali ustupiti Ljudevitu čitavu Dalmaciju (sa svima otocima) od Krka i Nina pak do Dubrovnika i Kotora. K tomu bi kraljevini Hrvatskoj pridružen još i jedan dio Huma do Neretve i mnoge oblasti i župe prema Vrbasu, tako da je banovina Hrvatske i Dalmacije sezala sada od Gvozda na jug do Neretve i Dubrovnika. Napokon je ban Nikola Seč bio redovito knez Zadra grada, a neko vrijeme i grada Spljeta, te je tako njegova sadanja banija hrvatsko-dalmatinska bila uglednija nego prije banija čitave Slavonije i Hrvatske.

U službenim spisima zove se odsad Nikola Seč sam: „*Nicolaus de Zeech regnorum Dalmacie et Croacie banus generalis ac comes civitatis Jadre*“.[5] Zadaća njegova bila je dosta težka, pošto je veći

[1] Kukuljević, Jura, I. p. 114—116.

[2] U jednoj povelji kralja Ljudevita od 11. travnja 1351 čitamo: „magnifici viri domini Nicolai de Zech, *quondam* bani tocius Sclauonie et Croacie, *nunc* vero bani de Zeyrino“. Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. pag. 198.

[3] Fejer, IX. 2. p. 366, 478, 576, 685.

[4] Starine, XIX. p. 113. U jednoj izpravi (1359) dvorskoga sudca Nikole Ugrinića, nasljednika Sečeva, čitamo: „comite Nicolao de Zeech in banatum Dalmatiae et Croatiae regnorum per regiam benignitatem sublimato“. Fej., IX. 3. p. 124.

[5] Ljubić, Listine, IV. p. 14 i 15.

Digitized by Google

dio njegove banovine bio do nedavna u rukama tudje vlasti, koja nije nikako mogla pregorjeti krasnoga primorja dalmatinskoga. U dalmatinskim gradovima, naročito u Zadru i Ninu bilo je mnogo kuća i posjeda mletačkih podanika, koje je trebalo ili odkupiti ili vlastnike inače odštetiti. Nadalje su se u primorju i na otocima, pak i na morskoj pučini zbivali svedjer sukobi izmedju Mletčana i dalmatinskih žitelja.[1] Napokon su i Dubrovčani neprestano salijetali bana, da im pomaže u borbi s humskim knezom Vojslavom Vojinovićem.[2] A i na bosanskoga bana Stjepana Tvrtka trebalo je pripaziti, da se suviše ne osili. U samoj Hrvatskoj pak bilo je koje šta urediti i izravnati: tu su pojedini velikaši bili u borbi s malim plemstvom, tu je trebalo obnoviti kraljevska prava i označiti, što pripada kralju, što knezovima, a što slobodnim plemićkim občinama; tu je napokon trebalo urediti prilike *Vlahâ*, koji su jatomice stali grnuti u Hrvatsku.

Ban Nikola Seč stolovao je redovito ili u Kninu ili u Zadru, te se je naročito prve dvije godine bavio organizacijom svoje banovine. Pri tom ga je pomagao ne samo kralj Ljudevit, nego i kraljeva mati Elizabeta. U bana Nikole Seča velika je vlast; on sam piše u jednoj povelji od 25. ožujka 1362 o sebi ovako: „nobis tamquam *vicario generali in dicto regno Dalmatiae* per auctoritatem domini nostri regis constitutis, et *personam regie maiestatis in hiis partibus repraesentanti*“, zatim na drugom mjestu „domini nostri regis *vicarius* generalis *seu* banus“.[3] Upravo u taj mah boravi ban u Trogiru, te obećaje rečenom poveljom Trogiranima, da će iz njihova kotara ukloniti Vlahe, i zadaje im tvrdu vjeru, da počev od Gjurgjeva ne će više nijedan Vlah (nullus Morlaccorum) niti drugi od toga roda dolaziti s blagom svojim u kotar toga grada. Jednako se ban zauzima za Trogirane kod samoga kralja, kad kastelan grada Klisa smeta njihovim trgovcima, tražeći od njih razne daće za njihovu trgovinu.[4] Ban Nikola napokon brani podanike

[1] Vidi o tom Ljubića, Listine, IV. p. 12, 14, 15, 16, 17, 33, 51, 53, 66 i 71.

[2] Gelcich J., Diplomatarium reipublicae Ragusinae, Budapest, 1887, pag. 12, 24, 36, 41, 56, 57, 77, 79, 82, 87, 97, 700, 701.

[3] Fejer, IX. 3. p. 336—338. O banu Nikoli Seču god. 1359—1362 vidi još Fejer, IX. 3. p. 147, 52, 138, 35, 37, 44; 161, 156, 158; 223, 241, 234, 247, 255, 238, 226; 308, 300, 305, 313; — IX. 6. pag. 103, 108, 119, 120, 302. — Thallóczy, Cod. Blag. p. 147; — Starine, XIX. p. 114—115.

[4] Fejer, IX. 3. p. 317.

Digitized by Google

svoga kralja od nasilja i štete, koje im čine stranci, naročito Mletčani. God. 1363 navalio je Nikola Faletro, zapovjednik mletačkoga brodovlja u jadranskom moru, kod mjesta Sveti Spas sa dvije galije na brod Ivana Trogiranina, te je bez ikakva razložita uzroka dao brod potopiti. S mjesta posla ban Nikola iz Knina dne 15. travnja pismo na mletačku občinu, zahtijevajući zadovoljštinu za postradalog Ivana. Još odlučnije ustaje ban u travnju 1364, kad su mletačke galije nanijele štete zadarskim gradjanima; jedino njegovoj energiji pošlo je za rukom občinu prinuditi, da je krivce kaznila i štetu nadoknadila.[1] Nikola Seč brine se i za boljitak crkvenih poglavara. Boraveći 7. ožujka 1366 u gradu Kninu potvrdi kninskomu biskupu povelju bana Nikole Banića od god. 1353, kojom mu je zajamčena desetina u njegovoj biskupiji.[2]

Još 17. srpnja 1366 zove se Nikola Seč „Dalmatiae et Croatiae banus", a već 16. kolovoza iste godine *„regni Sclauonie banus"*.[3] On je dakle izmedju 17. srpnja i 16. kolovoza zamijenio hrvatsko-dalmatinsku baniju sa slavonskom. Razlog toj zamjeni nije nam poznat; samo znademo, da je u slavonskoj baniji zamijenio zagrebačkoga biskupa Stjepana Kanižaja, kojega je snašla nemilost kraljeva.

Banovinom slavonskom (tocius Sclauonie) upravljao je Nikola Seč od 16. kolovoza 1366 do 23. svibnja 1368. U to se doba spominje mnogo puta njegovo ime u kraljevskim poveljama;[4] ali o njegovu djelovanju znademo malo ili ništa. Godine 1369—1371 vrši Nikola Seč službu kraljevskoga dvorskoga sudca, te izdaje u toj službi i povelje;[5] godine pak 1372 nalazimo ga na Sesvete u Zagrebu, gdje opet kao „regni Sclauonie banus" i „auctoritate nostri banatus mediante" potvrdjuje starije povelje, izdane samostanu Pavlina u Remetama kod Zagreba.[6] No ovaj put morao je biti banom samo posve kratko vrijeme, valjda samo za odsuća tadanjega slavonskoga bana Petra Cudara.

Od god. 1373 do konca 1376 nijesmo našli traga Nikoli Seču u

[1] Ljubić, Listine, IV. p. 52, 66—70.

[2] Fejer, IX. 3. p. 637. O banu Nikoli Seču god. 1363—1366 vidi Fejera, IX. 3. pag. 348, 388, 394, 401, 403, 407, 419, 422, 425, 428, 433, 465, 468, 469, 488, 495, 497, 500, 507, 530, 532, 535, 543, 545, 551, 557, 560, 566, 567, 573, 577.

[3] Fejer, IX. 3. p. 573 i 577.

[4] Fejer, IX. 4. p. 39, 48, 57, 64, 118, 123.

[5] Fejer, IX. 4. p. 164, 221, 226, 329, 377 i 378.

[6] Klaić, Povjest Hrvata, II., Prilozi, p. X—XI.

Digitized by Google

poznatim dosad spomenicima. Gdje je kroz te četiri godine bio, ne znamo; možda je boravio u tudjini, možda u Poljskoj uz kraljicu majku Elizabetu. Godine medjutim 1377, nakon odlazka hercega Karla Dračkoga u Napulj, postao je Nikola Seč još jednom *banom Dalmacije i Hrvatske.*[1] Kralj mu povjerio tu čast, jer se je samo od tako iskusna muža mogao nadati, da će u novom ratu s Mletcima (1378—1381) obraniti mu nedavno stečenu Dalmaciju.

Ban je s kopnenom vojskom izdašno pomagao god. 1378 i 1379 operacije genovežkoga brodovlja protiv Mletčana,[2] te je mnogo doprineo porazu mletačkoga brodovlja pred Trogirom (17. studenoga 1378). Osim toga pomagao je i Dubrovčane, poslavši im nešto vojske za obranu Stona. U Dalmaciji i Hrvatskoj ostao je ban Nikola Seč sve do konca god. 1380.[3] Zadarski ljetopisac Pavao Pavlović javlja o njegovu odlazku ovo: „1380 die 19. mensis Decembris venit Jadram novus banus, videlicet dominus Henricus (Emerik Bubek), *et inde* die 25. dicti mensis *recessit* dominus Nicolaus (de) Zoech".[4]

Nikola Seč ostavio je dakle hrvatsko-dalmatinsku baniju 25. prosinca 1380, još prije svršena rata s Mletcima. Namah zatim nalazimo ga na dvoru kralja Ljudevita kao dvorskoga sudca, koju službu vrši i nakon smrti njegove za kćeri mu Marije.

9. Paulus de Ugal.

(1350).

Pavao Ugal bio je ban čitave Slavonije i Hrvatske samo nekoliko mjeseci god. 1350, u isto vrijeme, kad je herceg Stjepan prvi put vladao hrvatskim kraljevstvom. U jednoj povelji kralja Ljudevita od 16. ožujka 1343 čitamo: „. . . . . significamus . . . quod magister *Paulus*, filius *comitis Iwanka* de *Vgal*, *compater noster*, ad nostram accedens presenciam sueque fidelitatis servicia . . . . . primum . . . Karolo . . . condam regi . . . et per consequens nobis exhibita et impensa proponens et declarans, quasdam possessiones . . . in comitatu Symigiensi . . . sibi . . . conferri postulavit . . ."[5] Odatle doznajemo, da je magister Pavao bio sin žu-

[1] Fejer, IX. 5. p. 151, 224, 244, 251, 259, 311, 317, 320, 370, 376, 379, 393 i 451.

[2] Klaić, Povjest Hrvata, II. p. 177—184.

[3] O njegovu radu vidi zapisnike grada Trogira. Starine XIII. p. 243.

[4] Lucius, de regno Dalm. & Croatiae, pag. 423.

[5] Nagy, Cod. And., IV. p. 304—305.

Digitized by Google

pana Ivanke, i da je bio jamačno vrlo zaslužan za porodicu Anžuvina, pošto ga je Karlo Robert izabrao za kuma svomu sinu Ljudevitu, potonjemu kralju. U izpravama potonjih godina spominje se 1343—1347 magistar Pavao kao protonotar kraljevskoga dvorskoga sudca Pavla (protonotarius comitis Pauli iudicis curie regis);[1] a 1348 kao kastelan magistra Lovrinca Kisežkoga.[2]

Negdje na početku 1350 postao je Pavao Ugal banom čitave Slavonije i Hrvatske, u koliko je priznavala kralja Ljudevita i brata mu hercega Stjepana. Dne 6. ožujka 1350 već je ban Pavao u Topuskom (in Thopolcha), te potvrdjuje ondješnjoj opatiji neka starija privilegija. U dotičnoj povelji čitamo uz drugo i ovo: „Nos *Paulus de Ugal*, per dominum *Stephanum*, dei gracia totius Sclauonie, Croacie et Dalmacie ducem, *in dictis regnis Sclauonie et Croacie banus constitutus* . . . significamus . . ."[3] Iz Topuskoga pošao je ban Pavao Ugal valjda na jug u Hrvatsku, da uredi razmirice izmedju žitelja Ostrovice i Knina, koji su priznavali vlast kralja Ljudevita i brata mu hercega Stjepana, i žitelja dalmatinskih gradova, naročito Šibenika, koji su se tada pokoravali Mletcima. O tim razmiricama pisao je kralj Ljudevit mletačkomu duždu Andriji Dandulu 19. travnja ovako: „Litteras vestre nobilitatis recepimus, earumque contenta cum intellectu diligenti audivimus ad plenum, ad quarum tenorem, ubi dicitis, quod plures querelas receperitis a civibus Sibenicensibus et ab aliis parcium Sclavonie pertinentibus ad vos de dampnis et derobationibus, que per gentes nostras de Ostroviza et de Tinino in animalibus et bonis eorum, nulla causa legittima precedente, receperint, taliter vestre amicitie respondemus, quod ista dampna, que proponitis, nec ex voluntate nostra nec domini Stephani Dalmatie et Chroatie et Sclavonie ducis, fratris, vel excellentissime principisse domine regine genitricis, nostrorum karissimorum, sint illata, et si qua sunt illata, ut vobis nostra puritas observandi treugas stabilitas manifeste appareat, ecce nobilem virum *Paulum banum, vices tenentem* ipsius Stephani ducis in predictis ducatibus, ad videndum et indagandum ea, que indebite et iniuste sunt illata, ad vigesimum diem mensis maii ad partes illas deputavimus transmittendum, qui quidem *banus*, investigatis dampnis et iniuriis, lesis satisfaciet in persona ducis prenotati, ad

[1] Fejer, IX. 1. p. 182 i 199; Nagy, V. p. 144.
[2] Fejer, IX. 7. p. 92.
[3] Kukuljević, Jura, I. p. 116—117.

Digitized by Google

quem terminum vestrum hominem transmittatis, coram quo eadem satisfactio fieri debeat, ut tractaverit iuris ordo . . .“[1]

Ban Pavao Ugal imao je po tom doći u Knin i Ostrovicu do 20. svibnja 1350. No čini se da nije došao, jer još 6. srpnja piše u istoj stvari kraljica majka Elizabeta mletačkoj obćini, „quod pro satisfactione fienda . . . . . nobilem et eximium virum *Paulum de Ugal, baunum totius Sclavonie* . . . . . ad partes marittimas iam duximus destinandum, ad quem vestros nuncios destinetis *Tyninum*, qui ex mandato domini ducis Stephani . . . . . satisfaciet querulantibus iuxta eorum meram lesionem . . . . .“[2]

Poslije 6. srpnja 1350 nema više spomena Pavlu de Ugal kao banu. U izpravama od 3. travnja i 2. svibnja 1351 čitamo već: „Paulo de Ugal (Vgal, Wgal), *quondam* tocius Sclauonie et Croacie *bano*“.[3]

10. Stjepan Lacković.
(1351—1352).

Stjepan Lacković, sin Ladislava ili Lacka (filius Laczk), bio je godina 1347—1350 vojvoda erdeljski i župan solnočki (de Zonuk).[4] U isto vrijeme bio je i namjestnik kralja Ljudevita u kraljevini Napulju, gdje se je osobito proslavio svojim junačtvom.[5] Upravo radi znamenitih zasluga njegovih u Napulju stečenih izdade mu kralj Ljudevit 30. listopada 1350 znamenitu povelju. U njoj hvali kralj „magnificum virum Stephanum woywodam Transyluanum et comitem de Zonuk“, izlaže potanko njegova slavna djela u Napulju, te onda „consensu . . . dominae Elisabeth, reginae Hungariae, genitricis nostrae charissimae, et domini Stephani, totius Sclauoniae, Croatiae et Dalmatiae ducis, fratris nostri dulcissimi, et de consilio . . . praelatorum baronorumque nostrorum“ dariva „praedicto *Stephano vaiuodae*, et per eum *Dyonisio* magistro agazonum nostrorum, *Nicolao*, *Emerico*, *Stephano* et *Ladislao*, filiis suis“

[1] Ljubić, Listine, III. p. 179—180.

[2] Ibid. pag. 189 i 193; Fejer, IX. 6. p. 43 (tu je datum 1349 mjesto 1350).

[3] Nagy, Cod. And. V. p. 450 i 463.

[4] Da su Hrvati njega i njegove sinove zvali Lackovići, dokazuju zadarske izprave, gdje ih pišu „*Laccouich*“ i „*Lazkouich*“ (Starine XIX. p. 116—118); zatim Pavao Pavlović, koji ih piše: „*Lazchovich*“ (Lucius, de regno, p. 423).

[5] Joannis Thwrocz, Chronica Hungarorum (Schwandtner, Scriptores rerum Hungar. I. p. 181—182).

Digitized by Google

dva kraljevska grada: „castra nostra *Oztrogo* (Štrigovo) et *Chiaktornia* (Čakovac) vocata inter fluuios Dravae et Mura existentia.“[1] Tom darovnicom postade Stjepan Lacković sa svojim sinovima gotovo jedini gospodar čitavoga Medjumurja. Povelju kraljevu potvrdiše poslije, naime 27. ožujka 1351, kraljica mati Elizabeta i herceg Stjepan posebnim izpravama.[2]

Namah na početku godine 1351, — dne 9. siječnja — spominje se Stjepan Lacković, kao *„totius Sclauoniae, Croatiae* et *Dalmatiae banus.*[3] Jednaki naslov imade i u poveljama od 27. ožujka 1351. U prvoj polovici kolovoza 1351 nalazimo bana Stjepana u južnoj Hrvatskoj. Tu je u županiji Luki (in districtu Luke), a u mjestu Podbursana (Potbrisane) sazvao sabor hrvatski (universos nobiles Croatos eidem nostre *congregationi* adherentes), gdje se je uz ine stvari razpraljalo i o tom, da li „progenies Virovnygh“ potječe od kojega „de duodecim generationum Croatorum“.[4] U izpravi, koja je u toj stvari peti dan saborovanja izdana, zove se Stjepan naprosto „tocius Sclavonie et Croacie banus“. Na koncu listopada i prvih dana studenoga 1351 boravio je opet „Stephanus tocius Sclavoniae et Croacie banus“ u Zagrebu, i to „una cum iuratis, iudicibus nobilium et aliis nobilibus regni predicti“, te obdržaje banski sud (cum pro tribunali consedissemus et causales processus quorumlibet litigancium, querulancium et iura queque sua prosequencium in statera equitatis partiremus). Tom prigodom dodjoše preda nj „Farcasius filius Laurencii et Pech filius Jalko de Koranicha in personis et nomine tocius generacionis ipsorum de eadem“, pak mu se potužiše ovako: „quod ipsi a tempore quo christianitatis fidelium sequela et reg(....) Hungarie viguisset et fidelitatis terminis cepisset reflorere, semper nobilitatis prerogativa debuisse(n)t congaudere et gratulari, et ad iudicium seu examen iudicii banatus seu comitatus Zagrabiensis pertinuissent et pertinere deberent, *sed quia varia banorum et iusticiariorum regni Sclavonie, a quibusdam novissime emergentibus temporibus fieri contigisset permutatio,* ideo per castellanos seu officiales de Stenichnak contra libertatem ipsorum ad iudicia extranea minus debite fuissent astare coacti et cogerentur, propter quod de ipsorum possessionibus penitus dispergi maluerant et preelegerant, pocius quam subiici indebite servituti, qui nisi

[1] Fejer, IX. 1. p. 756—764; 482—490.
[2] Fejer, IX. 2. p. 81—84 i 84—85.
[3] Fejer, IX. 2. p. 55.
[4] Bulletino di archeologia e storia dalmata, V., p. 38—39.

Digitized by Google

per . . . Stephanum tunc tocius Sclavonie et Croacie ducem . . . ad eandem terram et possessionem eorum, successionis titulo ipsos contingere debentes, ad pristinam libertatem, qua ipsorum progenitores gaudere consueverant ab antiquo, mediantibus literis eiusdem fuissent revocati, procul dubio nunc et per tempora longiora exulassent et exularent . . .“ Na tu tužbu zastupnika plemena Koranićani izjaviše prisutni plemićki sudci i jurati, da je rečeno pleme zaista bilo „nobilitatis titulo“, i da nije nikada bilo podredjeno sudu „alicuius castellanorum seu officialium . . . regni Sclavonie“; pak im onda to pravo ban Stjepan posebnom poveljom i potvrdi.[1]

Slijedeće god. 1352 spominje se ban Stjepan Lacković 10. veljače, 28. travnja, 17. lipnja i 22. kolovoza u kraljevskim poveljama;[2] ali nema vijesti o njegovu djelovanju u to vrijeme. Dne 29. listopada do 3. studenoga 1352 boravi „in villa Scenthiuan“, gdje je skupio sabor čitavoga plemstva slavonskoga (in nostra congregacione generali universis nobilibus et cuiusvis condicionis preeminencie et status hominibus inter Dravam et Zauam existentibus, publica proclamacione facta . . . . ., in villa Scenthivan celebrata), i gdje uz ino odgadja sud u parnici izmedju Stjepana, sina Petra „de Gorbonok“, i Bekea, sina Stjepanova.[3] Namah zatim, dana 12. do 18. studenoga 1352 obdržaje ban Stjepan sabor u Zagrebu (in congregacione nostra generali universis nobilibus et aliis cuiusuis condicionis preheminencie, et status hominibus, in regno Sclauonie existentibus, publica proclamatione facta . . . Zagrabie celebrata), gdje no u nazočnosti dvanaest jurata (duodecim iuratis) i plemićkih sudaca plemenitim službenicima grada Velikoga Kalnika (nobiles iobbagiones castri Nog-Kemluk) izdaje povelju, kojom ih želi uzdržati u njihovu plemstvu, a naročito: „ut . . . ad iuramenta et testimonia tam in factis possessionariis, quam aliis quibuslibet deponenda et producenda, ad numerum nobilium regni computentur et assupmantur, absque derogamine aliquali“.[4]

Poslije se ban Stjepan Lacković 27. studenoga i 2. prosinca spominje u kraljevskim poveljama kao „totius Sclauoniae et Croatiae banus“.[5] Dne 5. prosinca 1352 izdaje u Zagrebu povelju žiteljima

[1] Nagy, VI. p. 430—432. Sravni još Fejer, IX. 2. p. 47; Nagy, V. p. 532.

[2] Fejer, IX. 2. p. 136, 141, 151; Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 203 i 204.

[3] Nagy, Cod. And. V. p. 618.

[4] Fejer, X. 1. p. 213—214.

[5] Fejer, IX. 2. p. 148 i 157.

Digitized by Google

na Gradcu kod Zagreba, kojom im potvrdjuje stariji privilegij bana Mikca.[1] To je posljednje, što znademo o banu Stjepanu Lackoviću. U jednoj izpravi od god. 1359 spominju se *„Dyonisius, Nicolaus, Emericus, Stephanus* et *Ladislaus*, filii *quondam* Stephani bani . . .“,[2] koji su za kraljice Marije i Sigismunda znatno utjecali u sudbinu hrvatskoga kraljevstva.

U izpravi od godine 1375, koja je samo u prepisu sačuvana, čitamo „egregii *Johannis*, filii *Pauli*, pie recordacionis filii magnifici *Stepan de Starchy* quondam bani regni Sclavonie“.[3] Neki istovjetuju toga „Stepan de Starchy“ s banom Stjepanom Lackovićem. No taj ban nije imao sina Pavla. Vjerojatnije je, da je „Stepan de Starchy“ nekadanji ban *„Stephanus de Stenichnach“* (1310—1316), koji je zaista imao sina Pavla. Prepisač izvorne izprave čitao i napisao je krivo „de Starchy“ mjesto „de Stenichnach“.

11. Leustahije Ratot (Ratold).
(1356—1361).

Leustahije potječe od plemena Ratot (Ratolt, Rathold, Ratolth), kojega se predci bijahu još u 12. stoljeću za kralja Kolomana iz južne Italije doselili u Ugarsku. Od toga je plemena još u XIII. stoljeću potekao znameniti ban čitave Slavonije, po imenu Roland ili Lorand (1261—1267).

Leustahije, sin drugoga Rolanda, bio je najprije g. 1349—1351 „senescallus“ na dvoru kralja Ljudevita. Od god. 1352. vrši službu šimežkoga župana; a poslije je uz šimežku županiju držao još tolnansku i stolno-biogradsku. Od 28. travnja 1356. drži baniju čitave Slavonije.[4] Leustahije nije medjutim namah iza Nikole Banića od Lendave primio baniju čitave Slavonije, jer se u jednoj izpravi od 22. ožujka čita: „banatu vacante“.[5]

Zanimljivo je medjutim, što se Leustahije za prve tri godine (1356—1358) banovanja gotovo nikad ne zove „banus tocius Sclauonie“, nego se u izpravama redovito čita „magistro *Leustachio*, *banatum tocius Sclauonie tenente*, *comiti Simigiensi*, *Albensi et*

[1] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 205.
[2] Fejer, IX. 3. p. 123.
[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 248.
[4] Fejer, IX. 2. p. 481 i 492.
[5] Fejer, IX. 2. p. 492.

Digitized by Google

Tolnensi", ili pak „*Leustachius regni Sclauoniae vicarius generalis*".[1] Ako te naslove dobro shvaćamo, nije Leustahije tada bio *pravi ban*, nego samo neka vrst *namjestnika* banskoga (locum tenens), a pravim je banom postao tek god. 1359. Možda je to u svezi s tim, što je kralj god. 1356 stao namještati opet po dva bana u hrvatskom kraljevstvu: jednoga za čitavu Slavoniju, a drugoga za Dalmaciju i Hrvatsku.

Tijekom god. 1356 boravi „Leustachius vicarius tocius regni Sclauonie generalis" više puta u Zagrebu. On bijaše za 19. lipnja sazvao sabor slavonski u Zagreb, da medju inim po nalogu kraljevu riješi spor izmedju Honolda, opata cisterčanskoga samostana sv. Marije u Zagrebu, i gradačkoga gradjanina Geryna poradi nekoga kupališta (balneum) tik crkve sv. Marije na potoku Gradcu (Medvednici). Ali taj sabor nije se mogao obdržavati „propter nobilium regni nobiscum adiudicancium paucitatem". Sabor se tek sastao 31. listopada, i na njemu je 11. studenoga u nazočnosti koločkoga nadbiskupa Nikole, izabranoga zagrebačkoga biskupa Stjepana Kanižaja, prepošta čazmanskoga Ladislava, Nikole Lackovića, sina bivšega bana Stjepana, „aliisque quamplurimis proceribus et dicti regni Sclauonie nobilibus nobiscum in iudicio consedentibus" Leustahije dosudio pomenuto kupalište opatu Honoldu. Leustahije kaže, da je to učinio „iuxta vicariatus nostri officium".[2]

U listopadu 1357 nalazimo Leustahija opet u Zagrebu. Dne

[1] Kao „banatum tenens" Fejer, IX. 2. p. 481, 492, 498, 589, 581, 584, 576, 594, 598, 670, 687; Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 213; — kao „vicarius regni Sclauoniae generalis", Fejer, IX. 2. p. 567, 667, 748; Thallóczy, Codex Blag. p. 136. — Vidi još Nagy, VI. p. 524 i Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. 215, gdje se posve nuzgredice zove banom. U kraljevskoj povelji od 3. rujna 1358 čitamo prvi put „Leustachio totius Sclavoniae et Joanne Chuuz Dalmatiae et Croatiae banis" (Fejer, IX. 2. p. 685); a u drugoj od 16. prosinca 1358 opet „Leustachio bano totius Sclauonie banatum tenente" (Fej., IX. 2. p. 687). Vidi još Gelcich, Dipl. Rag. p. 7.

[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 455—457; Fejer, IX. 2. p. 567. Kod Tkalčića je povelja krivo datovana godinom 1376; da je izprava izdana 1356, vidi se već po tom, što se u njoj spominje „Nicolao archiepiscopo colocensi", koji je biskupovao god. 1356—1358 (Fej., IX. 2. p. 497 i 686), zatim što se zagrebački biskup Stjepan zove „*electus*", što se podudara s papinskom poslanicom od 25. kolovoza 1356, gdje čitamo: „dilectus filius Stephanus, *electus* Zagrabiensis" (Theiner Mon. Hung. II. p. 28; Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 213). Pošto je izprava sačuvana samo u prepisu 16. stoljeća, nema sumnje, da je prepisač krivo zapisao „septuagesimo" mjesto „quinquagesimo".

Digitized by Google

15. listopada izdaje „Leustachius vicarius totius regni Sclavonie generalis per dominum Ludovicum dei gratia regem Hungarie deputatus“ nalog zagrebačkomu kaptolu, neka izabere jednoga svoga člana, koji će zajedno s njegovim čovjekom obaći i ustanoviti medje posjeda Poljane u Dubičkoj županiji, koji je pripadao Emeriku, sina Stjepana Vodičkoga, i njegovoj braći i rodjacima. Već 2. studenoga izvješćuje zagrebački kaptol o tom poslu „magnifico viro domino Leustachio, totius regni Sclavonie vicario generali“.[1]

Dne 27. veljače 1358 boravi Leustahije uz kralja Ljudevita u Križevcima. Kralj ondje izdaje povelju, koju „propter absenciam sigilli nostri cum sigillo Leustachii bani fecimus communiri“.[2] Prije toga, negdje još u siječnju, izdao je Leustahije nalog čazmanskomu kaptolu, da izabere jednoga svoga člana, koji će zajedno s njegovim povjerenikom uvesti Jurja (filii Mych de Megeriche), bivšega protonotara pokojnoga hercega Stjepana, u posjed imanja Farkaševac u Križevačkoj županiji, koje je Jurju i njegovoj supruzi Katarini ustupio šurjak njegov Ivan od Črešnjevca.[3] U dotičnom pismu zove se Leustahije „vicarius totius regni Sclauoniae generalis“, a pismo potvrdjuje pečatom „vicariatus nostri“.

Od početka god. 1359 zove se Leustahije vazda u izpravama „banus tocius Sclauonie“, a ne više vicarius generalis.[4] Dne 9. rujna 1359 dariva kralj Ljudevit „intercessionibus et petitionibus viri magnifici Leustachii, ipsius regni Sclavoniae bani“ Gregoriju Benediktovu i njegovim sinovima „terram nostram regalem Bedenicza ... in districtu Morocha“, te ih uzvisuje na plemiće „ita ut a modo deinceps ... eadem libertatis prerogativa perfruantur, qua caeteri veri et primi nobiles ... regni Sclauoniae hactenus freti sunt et potiuntur ...“.[5]

Godine 1360 i 1361 spominje se Leustahije sve do 28. prosinca 1361 neprestano u kraljevskim poveljama kao ban čitave Slavonije.[6] Dne 21. svibnja 1360 nalaže vijeće grada Dubrovnika

[1] Thallóczy, Cod. Blagay, p. 136—138.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 214—215.
[3] Fejer, IX. 2. pl 748—752.
[4] Fejer, IX. 3. p. 35, 36—37, 44, 52, 147; Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 216.
[5] Fejer, IX. 3. p. 35—37.
[6] Fejer, IX. 3. p. 158, 161, 223, 226, 234, 238, 241, 247, 255; — Kukulj., Jura, I. p. 45 (povelja zlo datirana 1365 mjesto 1360); Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 228; Thallóczy, Cod. Blag. p. 147; — Gelcich, Dipl. Rag. p. 17, 19, 21.

Digitized by Google

svomu kancelaru Todoru, koji će poći za poslanika na dvor ugarskoga kralja, ovo: „committimus tibi, quatenus debeas nos et terram nostram recommendare archiepiscopo Strigoniensi, comiti palatino, *Leonstaco bano Sclavonie* et domino Jacobo Saraceno, et eis nostras literas presentare, quos debeas informare de contentis in litteram, quam domino nostro domino regi destinamus . . .“.[1] U studenom 1360 nalazimo bana Leustahija (regni Sclavonie banus) u Zagrebu, gdje se je sastao 16. studenoga sabor. Na tom saboru „in congregatione nostra generali, de regio speciali mandato universis nobilibus, alteriusque cuiusvis status hominibus, inter fluvium Zawa et Gwozd distentibus, publica proclamatione facta . . . . per nos Zagrabie celebrata“, iznesena bi pravda plemića „de Dolec et Radoztych“ proti opatu Guillermu u Topuskom (Toplicensis) poradi dužnosti i daća rečenih plemića. Ban odredi razpravu i sud u toj parnici za 1. svibnja 1361. Kad se je sud na odredjeni dan zaista sastao, dodjoše pred bana obje stranke, te izjaviše, da su se posredovanjem zagrebačkoga kaptola nagodile, te pokazaše i pismenu nagodu od 23. ožujka 1361, kako ju je sastavio zagrebački prepošt Jakov. Ban Leustahije na to naprosto potvrdi 16. svibnja 1361 učinjenu nagodu.[2]

Poslije 28. prosinca 1361 nema više spomena banu Leustahiju.

12. Stjepan Kanižaj (Kanižki).
(1362—1366).

Po odstupu Leustahija bana bilo je bansko dostojanstvo čitave Slavonije neko vrijeme nepopunjeno. U poveljama kralja Ljudevita od 21. svibnja do 25. srpnja 1362 čitamo „honore banatus Sclauonie *vacante*“.[3] Tek u drugoj polovici godine 1362 postao je zagrebački biskup Stjepan od Kaniže (Kanižaj, Kanižki) namjestnikom banske časti za čitavu Slavoniju, koju je čast onda obnašao do konca srpnja 1366. Prvi put se Stjepan Kanižaj spominje kao banske časti namjestnik u jednoj kraljevskoj povelji od 2. studenoga 1362, gdje čitamo: „*Stephano episcopo Zagrabiensi vicario Sclauoniae*“.[4]

Biskup Stjepan Kanižaj bio je sin magistra Laurencija de genere Osl, kojemu je Karlo Robert za velike zasluge njegove darovao

[1] Gelcich, Dipl. Rag. p. 21.
[2] Kukuljević, Jura, II. p. 8—10.
[3] Fejer, IX. 3. p. 300, 305, 308.
[4] Fejer, IX. 3. p. 313.

Digitized by Google

1323 tvrdi grad Kanižu (castrum Kanisa) u zaladskoj županiji.[1] Po tom gradu prozvaše se magistar Laurencije i svi njegovi potomci „de Kanisa“ ili Kanižajima, te utjecahu znatno poslije u zgode ne samo Ugarske, nego i Hrvatske. Evo im rodoslovlja za to vrijeme:

Magister Laurentius de genere Osl,
1323 „de Kanisa“.

Stephanus, episcopus Zagrabiensis 1356 do 1366; i opet 1369—1377; 1362—1366 vicarius tocius regni Sclauoniae generalis.	magister Johannes, 1365—1374 1366 comes de Worosd et de Zaguria.		
	mag. Stephanus 1388	Johannes, archiepiscopus Strigoniensis et supremus cancellarius regis 1387—1418	Nicolaus, magister tavernicorum regis 1388—1398.

Stjepan Kanižaj, sin Laurencija de genere Osl, spominje se već u kolovozu 1356 kao *„electus zagrabiensis“*; on boravi tada na papinskom dvoru u Avignonu kao poslanik svoga kralja, valjda da papu Inocentija VI. umiri, što je kralj Ljudevit s križarskom vojskom udario na Mletke mjesto na Srbiju.[2] Godine 1357 već je Stjepan „dei et apostolice sedis gracia episcopus ecclesie zagrabiensis“, te izdaje 26. kolovoza u Zagrebu povelju, kojom odobrava odluku kalničkoga arcidjakona Dionizija, da za oltar bl. Marije Magdalene u stolnoj crkvi pokloni polovinu zemljišta „curia bani“ zvanoga.[3]

Od 2. studenoga 1362 vrši biskup Stjepan Kanižaj i bansku vlast u Slavoniji. Ali on se upravo nikad ne zove banom. U spisima od godine 1363 čitamo ili „banatum regni Sclauoniae tenente“ ili „vicarius totius regni Sclauoniae“.[4] Dne 27. kolovoza 1363 kralj Ljudevit izdaje biskupu i namjestniku Stjepanu (domini Stephani eadem et apostolica gratia episcopi ecclesiae Zagrabiensis vicariique totius regni Sclauonie) povelju, te mu dariva posjede Ebergöz i Daad u Šopronskoj županiji radi osobitih

[1] Fejer, VIII. 2. p. 411. Vidi još p. 546 i 549.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. 213.
[3] Ibid. p. 213—214. O biskupu Stjepanu Kanižaju imade životopis u magj. časopisu „Kath. Szemle“ od god. 1891.
[4] Fejer, IX. 3. p. 348, 356.

Digitized by Google

i vjernih služba njegovih. Ti posjedi biše oteti nekomu Andriji i Ivanu de Ebergöz poradi toga, što su kovali krive pjeneze.[1]

U spomenicima od godine 1364 čitamo redovito „Stephano zagrabiensi (episcopo) regnique Sclavoniae vicario generali".[2] U to vrijeme radio je kralj Ljudevit, da ukine banske kovnice i banske novce (banovce) u Slavoniji, pak da i tu uvede ugarski kraljevski novac. No tomu se podhvatu kraljevu oprlo slavonsko urodjeno plemstvo. U tom poslu pisa kralj Ljudevit 25. srpnja 1364 „fideli suo venerabili in Christo patri, domino Stephano, zagrabiensi episcopo, regnique Sclauonie vicario generali" ovako: „Noveritis, quod tam nobilium quam civitatensium in regno nostro Sclauonie iam dicto consistencium querimonia aures propulsavit nostre maiestatis, quod illa moneta nova, quam in eodem regno exponere intenditis discurrendam, eis nimium fierit nociva, ymmo ex eiusdem exposicione cunctis ipsius regni incolis dampnum intollerabile et turbacionem non modicam presensissent evenire. Quare fidelitati vestre firmis damus in mandatis, quatenus, si cum eisdem nobilibus et civitatensibus poteritis ordinare, ut predicta moneta in eodem discurrat regno ipsius incolarum mutuis usibus exponendam iuxta vestram intentionem, bene quidem, alioquin factum ipsius monete taliter disponatis, ut eadem moneta nec nobilibus et civitatensibus predictis sit nociva et dampnosa, nec eciam nobis dampnum eveniat ex eadem. In casu autem, quo horum neutrum facere possetis, tunc nobis ea seriatim scribatis, ut nos exinde deliberemus, quid fuerit faciendum".[3]

I god. 1365 čitamo u kraljevskim poveljama „Stephanus zagrabiensis (episcopus) regnique Sclauoniae vicarius generalis".[4] Dne 26. veljače te godine izdaje kralj Ljudevit svečanu povelju, u kojoj ističe zasluge „venerabilis . . . Stephani, episcopi zagrabiensis, regnique Sclauonie vicarii generalis, ac magistri Joannis, fratris sui uterini, filiorum quondam magistri Laurentii", te im obećaje, „quod in eorum castris, haereditatibus, possessionibus et villis . . . . . *filias* vel *sorores* fratrum, consanguineorum et proximorum eiusdem domini episcopi ac magistri Joannis, fratris sui: illorum scilicet, ad quos iura successionum eorum deuolvi deberent, absque ipsorum

[1] Fejer, IX. 3. p. 356—357.

[2] Fejer, IX. 3. p. 388, 394, 401, 403, 407, 419, 422, 425, 428, 433.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I., p. 231.

[4] Fejer, IX. 3. p. 464, 467, 468, 487, 494, 497, 500, 505 i 507.

Digitized by Google

fratrum, proximorum, consanguineorum ac haeredum sexus masculini scitu, voluntate . . . et consensu *in veros haeredes*, veluti filios masculinos . . . . *non instituemus* . . . .".[1]

Godine 1366 nalazimo biskupa i vikara Stjepana Kanižaja zapletena u različite parnice u Ugarskoj. U veljači i ožujku pravda se poradi posjeda „Mihad (Myhald)" u šimežkoj županiji s nekim Petrom Stjepanovim;[2] a od veljače do lipnja sa žiteljima grada Šopruna radi polovice jezera „Ferteu" (Fertew, Ferteö = Neusiedler See) i tributa od njega.[3] U potonjoj parnici bio je tadanji palatin Nikola Konth na strani grada Šoprona, te je u kongregaciji šopronske županije 7.—11. lipnja primio prosvjed šopronskih gradjana, i dao sastaviti o njemu posebno prosvjedovno pismo.[4] Uza sve te parnice i pravde ostao je Stjepan Kanižaj u milosti kraljevoj;[5] pače u jednoj kraljevskoj povelji od 20. lipnja 1366 čitamo o njemu ovako: „Stephano episcopo Zagrabiensi, *vicariatum regni nostri Sclauoniae* tenente et *gubernante ex nostra dilectione speciali*".[6] Biskup dakle Stjepan Kanižaj bio je još 20. lipnja osobiti ljubimac kraljev.

I 17. srpnja 1366 još je Stjepan Kanižaj biskup zagrebački i podjedno glavni vikar kraljevine Slavonije;[7] dok je u drugoj povelji od 16. kolovoza samo biskup zagrebački, a ban čitave Slavonije već je Nikola Seč.[8] Poslije pak ne spominje se Stjepan više godina ni kao biskup zagrebački. Šta se je s njim zgodilo? Opadnuo ga kod kralja palatin Nikola Konth, te ga onda kralj Ljudevit kao nevjeru lišio svih časti i imanja, držao ga neko vrijeme u tamnici, a napokon ga prognao iz svoje države. Prognani biskup pošao u Avignon na papinski dvor. Poslije medjutim dokazala se njegova nevinost, te mu je kralj vratio biskupiju, izabrao ga krstnim kumom svoje prvorodjene kćeri Katarine, pače god. 1374 povjerio njemu i bratu mu Ivanu obranu županije šopronske i željezne proti sili njemačkoj.[9] Biskupom zagrebačkim bio je drugi put god. 1369—1377.

[1] Fejer, IX. 3. p. 504—507.
[2] Fejer, IX. 3. p. 616—618.
[3] Fejer, IX. 3. p. 616—617 i 643.
[4] Fejer, IX. 3. p. 625—626.
[5] Fejer, IX. 3. p. 530, 534, 542, 545, 557, 560, 565.
[6] Ibid. p. 560.
[7] Ibid. p. 572.
[8] Fejer, IX. 3. p. 577.
[9] Fejer, IX. 4. p. 515 i 576—579; IX. 7. p. 284, 387.

Digitized by Google

13. Ivan Ćuz (Chuz).
(1356—1358).

Taj se ban piše latinski „*Johannes dictus Chuz*“ s varijantom „*Chuuz*“, pače i „*Zuus*“. Prema tomu sudim, da su ga Hrvati zvali Ćuz ili možda Ćus; no nipošto Hus, kako ga pišu neki hrvatski povjestničari.

U povelji od 30. listopada 1350, kojom je kralj Ljudevit darovao Stjepanu Lackoviću gradove Štrigovo i Čakovac sa svim mjestima i posjedovanjima, „prout ipsa duo fluvia Draua et Mura circumdant et ambiunt“, dodaje se namah: „*salua solumodo possessione Johannis dicti Chuz, ibidem ipsum contingenti, remanenti*“.[1] Ivan Ćuz držao je dakle god. 1350 neki posjed u Medjumurju, gdje je bio vlastelin uz Stjepana Lackovića. U drugoj opet izpravi od god. 1368 čitamo: „nobiles viros, *Johannem de Ludbregh* (Ludbergh), olim Dalmatiae et Croatiae banum“.[2] Po tom doznajemo, da je Ivan Ćuz držao i Ludbreg, i da je valjda potekao od porodice, koja se još u XIII. stoljeću (1227) piše „*de Ludbregh*“. Evo rodoslovlja te porodice, koliko se može sastaviti:

Petrus de Ludbregh

magister Nicolaus, 1227.

Johannes de Ludbergh, dictus Chuz
1350—1368.

magister Nicolaus 1384

Johannes de Ludbregh
1411—1416

Stephanus de Ludbregh
1411.

Ne može se točno odrediti, kad je upravo Ivan Ćuz postao banom Dalmacije i Hrvatske. No pošto nestaje bana Nikole Banića od Lendave već u veljači 1356, a kralj Ljudevit započinje osudni rat s Mletcima za Dalmaciju u lipnju 1356, prilično je vjerojatno, da je Ivan Ćuz postao banom Dalmacije i Hrvatske u drugoj polovici god. 1356. Dok je sam kralj Ljudevit s glavnom vojskom provalio na mletačko tlo, ban je Ivan Ćuz stao udarati na mletački posjed u Hrvatskoj i Dalmaciji.

[1] Fejer, IX. 1. p. 762.
[2] Fejer, IX. 4. p. 143.

Digitized by Google

Više znademo o banu Ivanu Ćuzu god. 1357. Kad su se 8. srpnja 1357 Spljećani, a 9. srpnja Trogirani odmetnuli od Mletaka i iztakli zastavu kralja Ljudevita, pozvali su jedni i drugi bana Ivana Ćuza, da dodje u njihov grad, i da ga preuzme za svoga kralja. Ljetopisac A Cutheis javlja nam o tom ovako: „... et statim Spalatenses miserunt suos nuncios pro domino *Joanne Zuus bano* et erexerunt vexillum cum insigniis domini Ludovici dei gracia regis Ungariae, et statim dominus *banus* venit Spalatum cum suo *exercitu*, et Spalatenses dederunt sibi *dominium* civitatis Spalatensis vice et nomine praedicti regis ....; et postea praedictus banus simili modo ivit Tragurium et recepit dominium Tragurii ut supra. Qui quidem dominus *Joannes Zuus* banus gerens vice praefati domini regis in partibus Dalmatiae et Chroatiae, habens plenum et speciale et generale mandatum a praedicto rege dare et donare ....".[1] Dne 14. prosinca 1357 stoji ban Ivan Ćuz s vojskom svojom pred gradom Ninom. Tu, „in obsidione civitatis Nonae", izdaje „Joannes, totius Croatiae et Dalmatiae banus" povelju gradu Šibeniku, kojega gradjani bijahu nedavno odtjerali mletačkoga kneza, te poslali k banu pred Nin svoga poslanika s izjavom, da se pokoravaju njemu i njegovu kralju. U rečenoj povelji oprosti ban Šibenčanima „sve nepravde, uvrede i izgrede, koje bijahu počinili proti kraljevu veličanstvu ili njegovim podanicima sve do onoga časa"; a onda im potvrdi sve stare ustanove, uredbe, darovnice i privilegija, dana im od predjašnjih kraljeva.[2]

Kad je kralj Ljudevit 18. veljače 1358 u Zadru utanačio mir s Mletcima, priseglo je na taj mir zajedno s kraljem petnaest njegovih velikaša, a medju njima i „dominus Joannes banus Dalmatiae et Croatiae".[3] Ban Ivan Ćuz spominje se takodjer medju prelatima i barunima, koji su 27. svibnja 1358 prisegli zajedno s kraljem obćini grada Dubrovnika, da će obdržavati sva njezina privilegija.[4] Namah sutradan, 28. svibnja, piše kralj Ljudevit gradjanima i žiteljima otoka Lastova (Lagusta): „Noveritis, quod nos honorem comitatus dicte insule (Laguste) a comite moderno *per Johannem banum* constituto aufferendo, illi, quem communitas civitatis Ragu-

[1] Lucius, de regno Dalm. & Croatiae, p. 383.

[2] Fejer, IX. 2. p. 649—652; Kukuljević, Jura, I. p. 125—127.

[3] Kukuljević, Jura, I. p. 130; Ljubić, Listine, III. p. 371, 373.

[4] Gelcich, Diplom. Ragus., p. 3—7.

Digitized by Google

sine elegerit, duximus conferendum".[1] U jednom spisu od 11. rujna 1358 čitamo: „Joannes Pauli de Hungaria, nepos egregii et potentis viri domini Johannis, comitis Clissi, retulit capitulo Spalatensi, quod praecepit villanis de Ostrogh ex parte serenissimi principis Ludovici regis Hungariae, et *Johannis, bani Dalmatiae ac Croatiae*, ut obediant domino Hugolino, archiepiscopo Spalatensi.[2]

Ivan Ćuz bio je ne samo ban čitave Dalmacije od Krka do Dubrovnika, pak Hrvatske od Gvozda do Cetine i od mora do Vrbasa, nego je vladao i onim dijelom *Huma*, koji je bosanski ban Stjepan Tvrtko god. 1357 morao ustupiti kralju Ljudevitu. Imade jedno pismo bana Ivana, što ga je 6. listopada 1358 pisao iz svoje stolice, grada Knina, mletačkoj obćini. Mletčani kažu za to pismo: „Exemplum litterarum *Joannis totius Dalmatie et Croatie banni, dominique terre Halme* honorabilis". Ban piše Mletcima ovo: „Cum dominus noster rex Hungarie ad presens habent guerram cum rege sive imperatore Raxie seu Servie, et aliqua ligna nostra intendamus mittere contra emulos domini nostri regis per mare. Quare amicitiam vestram presentibus requirimus diligenter, quatenus placeat vestris galeis scribere, ut nostris hominibus per mare euntibus ne velint nocere, nec eosdem aliquo colore impedire. Nam ipsi homines nostri nulli nocebunt nisi emulis dicti domini nostri regis prenotati.[3]

Poslije god. 1358 nije Ivan Ćuz više ban Dalmacije i Hrvatske; god. 1368 bavi se na papinskom dvoru kao poslanik kralja Ljudevita.

14. Konja Tomin Sečenj.
(1366—1367).

U poveljama pišu ga redovito *Konya* ili *Conya*, u talijanskim izpravama *Kogna*, a u dubrovačkim talijanskim spisima zovu njegova sina Franju „Francho *Cognievich*".[4] Po tom sudimo, da su ga Hrvati zvali *Konja*. Ime Konja valjda je diminutiv od Nikola (Nicolaus).

---

[1] Gelcich, Diplom. Ragus., p. 8; Ljubić, Listine, IV. p. 3. „Joannes Chuz, Dalmatiae et Croatiae banus" spominje se još u kraljevskim poveljama od 5. svibnja i 3. rujna 1358. Vidi Fejer, IX. 2. p. 667, 685.

[2] Fejer, IX. 2. p. 754.

[3] Ljubić, Listine, IV. p. 6.

[4] Gelcich, Dipl. Ragus., p. 139.

Digitized by Google

Konja (Nikola) bio je sin Tome Sečenja (de Zechen) de genere Kachich. Toma je god. 1319 župan srijemski, bački i orodski, god. 1321—1342 vojvoda erdeljski, a 1352—1354 dvorski sudac kralja Ljudevita.

Magistar Konja spominje se prvi put god. 1346 kao „comes de Bars, de Scepus et de Neugrad".[1] God. 1353 opet je „aulae regiae miles, comes de Sarus". U to je vrijeme već oženjen; supruga mu je Elizabeta, sestra njemačkoga viteza Wluenga Harsandorfera (Harszundorphar), koji je god. 1346 pri podsadi Zadra slavno poginuo.[2] Od nje valjda imao je sinove Franka (Franju) i Nikolu Konjeviće. Evo njegova rodoslovlja:

Thomas de Zechen (de genere Kachich),
1319 comes Sirmiensis, Bachiensis et Orodiensis,
1321—1342 voyvoda Transylvaniae,
1352—1354 iudex curiae regis et comes de Turuch;
secunda uxor Anna, filia Ladislai ducis Ossveciensis.

Magister Konya (Kogna), 1346—1397;
1346 comes de Bars, de Scepus, et de Neograd;
1353 aulae regiae miles et comes de Sarus;
1354 comes Gumuriensis et castellanus de Fylek;
1360—1362 comes Posoniensis;
1366—1367 banus Dalmatiae et Croatiae;
uxor Elisabetha, soror Wluengi Harszundorphar;

Michael, episcopus Vaciensis, 1346 do 1362.

Francho (Frank, Franciscus) Cognievich, 1369—1412 —; 1374 comes Soproniensis, et Vasuariensis, castellanus de Kewsek.

Nicolaus 1369.

Godine 1357 boravi Konja u Hrvatskoj i Dalmaciji s vojskom bana Ivana Ćuza. Kad je rečeni ban 17. prosinca obladao Zadrom, posla on u Spljet viteza Konju, da tamošnjim gradjanima javi tu veselu vijest. U zapisnicima grada Spljeta čitamo: „24. dicembre, che a mastro *Kogna,* milite del Bano siano dati 40 ducati per aver portato una lettera del Bano, che annunziava al commune la occupazione nella citta di Zara".[3]

Godine 1360 i 1362 spominje se magistar Konja (Konya, Conya) kao „comes Posoniensis";[4] a 16. kolovoza 1366 prvi put kao ban

[1] Fejer, IX. 1. p. 418.
[2] Fejer, IX. 2. p. 207—208.
[3] Bullettno di archeologia e storia Dalmata, XIV. p. 151—152.
[4] Fejer, IX. 3. p. 156 i 300.

Digitized by Google

Dalmacije i Hrvatske, pošto je dotadanji ban Nikola Seč postao banom čitave Slavonije.[1] U kraljevskim poveljama od 3. siječnja do 28. listopada 1367 nalazimo ime bana Konja više puta,[2] ali o njegovu djelovanju kao bana nemamo vijesti. Znademo samo, da je bio podjedno i knez (comes) grada Zadra;[3] i da su ga pače i Spljećani izabrali za svoga kneza uz godišnju plaću od 300 forinti. No tomu se je uzprotivio kralj Ljudevit, koji je 30. lipnja 1367 iz Višegrada napisao Spljećanima ovo pismo: „. . . ad aures nostrae maiestatis est deductum, quod vos pro uno anno proxime venturum dominum *Thomam* (Konyam filium Thomae), banum nostrum Dalmatiae et Croatiae vobis in comitem elegistis, cum salario CCC florenorum; quodque ipse banus consenserit, vobis unum iuris peritum habere, qui vos regeret loco ipsius bani, et tolleret pro suo salario 200 florenos in monetis. Unde cum huiusmodi electionem nos acceptare et admittere noluimus, fidelitati vestrae firmiter et stricte praecipiendo mandamus: quatenus visis praesentibus obmissa et abolita praemissa electione, quam fecistis, et eadem penitus non obstante, dominum Johannem de Grisogouis de Jadra, aulae nostrae regiae militem, fidelem et dilectum, pro duobus annis, proxime affuturis, cum salario consueto, in vestrum comitem eligere et assumere debeatis omni difficultate contradictoria posttergata".[4]

Medjutim došao je pred kralja poslanik spljetske obćine i saobćio mu izbor, te ga zamolio za potvrdu njegovu. Ali kralj Ljudevit ostao je tvrd, pošto je već prije Zadraninu Ivanu Grisogonu bio obećao čast kneževku u Spljetu. Pismom od 18. srpnja 1367 (in villa Predaua) obnovi svoju predjašnju zapovijed. Kralj piše: „Veniens ad nostri presentiam providus vir Zauinus Cypriani ambassator vester, nobis vestro nomine instanter supplicauit, ut electionem d. Tome bani nostri maritimi per vos pro uno anno factam confirmare dignaremus, annueremusque vobis, ut iuris peritum de Padua unum eligeretis ad regendum vos secundum vestra statuta; ad que fidelitati vestre taliter respondimus, quod quia nos pridem pro magistro Juuano de Jadra milite nostro fidele et dilecto vobis

[1] Fejer, IX. 3. p. 577. Tu je očito krivo štampano „Nicolao de Zeech regni Sclauoniae, *Komaniae*, Dalmatiae et Croatiae" mjesto „Nicolao de Zeech regni Sclauoniae, *Konia* Dalmatiae et Croatiae banis".

[2] Fejer, IX. 4. p. 39, 48, 57 i 64.

[3] U jednoj zadarskoj izpravi od 30. travnja 1367 (ne 1377) čitamo: „Lodouico rege, *Cogne* bano *comite*". Starine jug. akad. XIX. p. 116.

[4] Fejer, IX. 4. p. 52—53.

Digitized by Google

scripsimus, ut ipsum in vestrum comitem eligeretis; promisimus enim eidem, ut eum apud vos (ad) officium et regimen comitatus vestri promouemus isto anno. Ideo vestre fidelitatis dilectionem diligenter requirimus, eique nihilominus damus regiis in mandatis, quatenus ipsum magistrum Joannem vobis in comitem pro presenti anno eligatis et assumatis . . . . . Preterea, si in ipso magistro Juuano aliquam culpam inueneritis medio tempore, pro qua idem depositionem promereri videbitur et probabitur rationabiliter, tunc eum de vestri medio amouebimus indilate".[1]

O djelovanju bana Konje Sečenja izvan Hrvatske znademo samo, da je 14. ožujka 1367 izdao u Budimu pismenu zapovijed na službenike svojih posjeda i imanja u Erdelju, da si ne prisvajaju desetinu, koja zapada erdeljskoga biskupa Dominika.[2] I u tom pismu čitamo: „magister *Konya*, *Dalmatiae Croatiae banus*".

15. Emerik Lacković od Šimontornje.
(1368).

Konju Sečenja zamijenio je Emerik od Šimontornje (Šimontornya = Simonthurnya u Tolnanskoj županiji), sin bivšega bana Stjepana Lackovića.

Prvi put nalazimo ime njegovo u povelji kralja Ljudevita od 30. siječnja 1368: „*Emerico regnorum Dalmatiae et Croatiae* (bano)".[3] Jednako se opetuje u povelji od 25. svibnja i u trećoj bez oznake dana i mjeseca.[4] I on je bio knez Zadra, kako čitamo u jednoj izpravi toga grada od god. 1368: „Lodovico rege, fratre Dominico archiepiscopo, *Emerico* bano et *comite*.[5]

O djelovanju bana Henrika ne znamo po dosad poznatim izvorima ništa.

16. Simon Mauricijev.
(1369—1371).

Taj se ban u izpravama kraljevske kancelarije zove naprosto „*Simone Dalmatiae et Croatiae (bano)*". U zadarskim izpravama od god. 1369 i 1370 čitamo: „*Simeone Moricio Jadre comite*", „*Simeone Morseuich* bano et comite Zadre" i napokon „*Simeone*

[1] Fejer, IX. 4. p. 53—54.
[2] Fejer, IX. 3. p. 639 (datum mora biti 1367); IX. 4. p. 89.
[3] Fejer, IX. 4. p. 118.
[4] Fejer, IX. 4. p. 123, 134.
[5] Starine, XIX. p. 115.

Digitized by Google

Mauricio bano et comite Jadre".[1] Po ovim podatcima sudimo, da je ban Simeon bio sin nekoga Mauricija.

U jednoj povelji od god. 1353 čitamo: „Simone filio Mauricii, comite Posoniensi".[2] I djed Simonov zvao se je Mauricije, to je izvodio svoju lozu „de genere Pok".[3]

Kao ban Dalmacije i Hrvatske spominje se Simon Mauricijev od srpnja 1369. do siječnja 1371.[4] O djelovanju njegovu u Dalmaciji i Hrvatskoj sačuvani su u obćinskim spisima grada Trogira ovi podatci:

— 1370. octobr. 26. Ad petitionem *Simonis bani* respondeatur, propter magnam mortalitatem non habere vi(c)tuariam, sed mittantur quinquaginta ducati Jadram, quibus emantur 100 castrati, et donentur Philippo imperatori.

— 1371. maii 11. Vadant ambassatores ad banum.

— 1371. iun. 24. Mittatur unus ambassiator cum episcopo ituro ad banum Tininium, cui fiat litera credentie; et detur comissio occasione questionis inter episcopum et ecclesiam catedralem.[5]

17. Petar Cudar (de Olnod = Onod).

(1368—1380).

Petar, prozvan Cudar (Zudar, Zwdar, Chudar, Zudor, Suder, Suter, na pečatu Sudor), potječe od porodice, koja je uz ino držala Bulch (Bölcs) u Zemplinskoj županiji, te je poslije razmakla svoje posjede po Šaroškoj i Boršodskoj županiji. Izprva je ta porodica imala prezime „de Bulch" (Belch, Beulch = Bölcs); oko god. 1348 prozvan bi Petar nadimkom „Zudar" (magj. czudar = prevejanac), koji su nadimak dobila i braća njegova. Godine napokon 1356. dobili su Cudari grad Olnod ili Olnad (danas Onod) u Boršodskoj županiji, pak su se poslije zvali „Zudar de Olnod".

Evo im rodoslovlja:[6]

---

[1] Starine XIX. p. 115.

[2] Fejer, IX. 2. p. 228.

[3] Fejer, IX. 4. p. 165.

[4] Fejer, IX. 4. p. 164, 180, 217, 221, 226, 326, 329; Thallóczy, Cod. Blag. p. 155.

[5] Starine XIII. p. 239—240.

[6] Wertner M. u magj. heraldičkom časopisu „Turul", 1891, IX. p. 145.

Digitized by Google

Blasius de Bulch
1291

Dionisius
1291—1341

Dominicus de Bulch (Belch)
1301—1346

Petrus 1343—1394/9	Stephanus 1350—1380,	Michael, 1350—1379	Simon, 1350—1360,	Georgius, 1350—1381,	Johannes, 1350—1380;	Emericus dictus Boxa,
1343 aulae regiae parvulus; 1348 magister Petrus dictus *Zwdar*; 1350 aulae regiae iuvenis; 1353 comes de Sarus; 1354—1355 comes et castellanus de Sarus et de Scepus; 1356 castellanus de Gyosguer; 1360 castellanus castrorum Gewr et Dedus, comes Borsodiensis; 1368—1380 *banus* tocius Sclauoniae; 1381 banus, regni Rusciae waywoda; 1382 regni Rusciae capitaneus. Uxor Anyth, filia Blasii de Fony.	magister 1376; Uxor Anna, filia Jacobi filii Desew de Reede.	1376—1379 magister janitorum regalium.	1353 aulae regiae parvulus. Uxor Anna, filia Petri, filii Emerici de Zykzow.	1352 aulae regiae parvulus; 1376—1381 magister pincernarum et comes Scepusiensis.	1360 arhidiaconus de Tarko (Tharcensis); 1370 custos Albensis; 1380 praepositus capituli Albae regalis.	1370 praepositus Colocensis; episcopus Agriensis 1378—1384.

Digitized by Google

Petar Cudar držao je sa svojom braćom prostrana posjedovanja u sjevernoj Ugarskoj. Godine 1346 postao je takodjer vlastelinom u Slavoniji, pošto mu je kralj darovao „*possessionem Iwan filii Chakan sub banatu tocius Sclauonie existentem*, quovis nomine vocatam".[1] Koje je to posjedovanje bilo, ne kaže se u povelji; ali se znade iz potonjih izprava, da je Petar Cudar držao Petrinju s okolicom u Zagrebačkoj županiji.

Kao ban Slavonije spominje se Petar Cudar prvi put u kraljevskoj povelji od god. 1368, izdanoj svakako poslije 21. srpnja one godine. U toj povelji, kao i u poveljama slijedeće godine 1369 čitamo redovito „Petro Zudar totius Sclauoniae (bano) et magistro pincernarum nostrorum".[2] Kad je potonje godine dne 27. ožujka zagrebački tridesetničar Franjo u svadji s francuzkim trgovcima (Puchocius et Petrus Gallici, familiares regis) bio smrtno ranjen od nekoga pijanoga Lovrinca, te od rane i umro, izvijestio je ban Petar kralja o tom zločinu. Pošto su na to sudci občine Gradca zaplijenili sve imanje rečenih trgovaca (Pychocius, Petrus et Tadeus, Gallici, mercatores de Zagrabia), zamoliše ti trgovci kraljicu majku Elizabetu za zaštitu. Ona im dade „litteras nostras protecciones ad magnificum virum Petrum Zudor, banum tocius Sclauonie"; no već 9. lipnja 1369 naredi, da se ban ne pača u tu parnicu, koju će prema pravima i sloboštinama občine Gradac voditi sudac i jurati te slobodne občine.[3]

Dne 2. siječnja 1370 potvrdjuje kralj Ljudevit posebnom poveljom zamjenu imanja izmedju bana Petra Cudara i braće njegove s jedne strane, a sinova i unuka bana Mikca Prodavića s druge. Prodavići ustupiše tom prigodom Cudarima „castrum Vjvar in comitatu Sarus", a Cudari Prodavićima „possessiones eorum Petryna ... in regno Sclauoniae ... in comitatu Zagrabiensi existentes".[4] Kad je 5. studenoga 1370 umro u Poljskoj kralj Kažimir Veliki, utro je ban Petar Cudar svomu kralju Ljudevitu put do poljskoga prijestolja. Namah iza svoga krunisanja u Krakovu (17. studenoga) izdade Ljudevit 25. studenoga 1370 povelju, u kojoj pripovijeda, kako je poslao u Poljsku „dominum Ladislaum, ducem Opulye regni nostri Hungariae .... et magnificum virum Petrum

[1] Nagy, Codex Andeg. IV. p. 555—556.
[2] Fejer, IX. 4. p. 134, 155, 164, 180; Thallóczy, Cod. Blag. p. 155.
[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 235 i 236.
[4] Fejer, IX. 4. p. 223—226. Vidi i p. 217 i 221.

Digitized by Google

Zudar, regni Sclauoniae banum, ad occupandum ipsum regnum Poloniae", kako su oni to kraljevstvo „nostre dicioni pacifice subiugarunt", i njega „absque omnis impeticionis obice et insultu ad ipsum regnum et ciuitatem Cracouiensem introduxerunt". Ban Petar Cudar bio je nazočan i pri krunisanju Ljudevitovu, „in qua coronatione nostra memoratus dominus Ladislaus dux et Petrus banus, animosa serenitate ad latus nostrum assistentes, studiosa fidelitatis solicitudine adheserunt".[1]

Godine 1371 spominje se ban Petar Cudar samo 2. siječnja u jednoj kraljevskoj povelji;[2] a poslije toga ne spominje se više ni te godine, kao ni čitave slijedeće godine 1372. Pače ove potonje godine nalazimo u spisima od 10. ožujka do početka srpnja „Joannem episcopum Vaciensem ac Slavonie (et Dalmatie) vicarium generalem";[3] a 1. studenoga 1372 izdaje Nikola Seč povelje u Zagrebu kao „banus regni Sclauonie".[4] Vjerojatno je tada ban Petar Cudar boravio dulje vrijeme u tudjini, pošto ga je kralj često šiljao i kao vojvodu i kao poslanika u strane zemlje.[5] Čini se, da Petar Cudar nije god. 1372 i na početku 1373 ni obnašao časti banske, pošto u jednoj povelji kralja Ljudevita od 18. siječnja 1373. čitamo: „vir magnificus Petrus dictus Zudor *iudex curie nostre*, comes Trinchyniensis, Zolyensis et de Sarus".[6] Tek u kraljevskim poveljama od 2. kolovoza i 3. studenoga 1373 čitamo opet „Petro dicto Zudar totius Sclauoniae (bano)".[7]

Godine 1374 ustanovljuje zagrebački kaptol „ad literatoriam pe-

[1] Fejer, IX. 4. p. 240—241.

[2] Fejer, IX. 4. p. 329. Vidi još p. 388.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 243; Starine XIII. p. 240.

[4] Klaić, Povjest Hrvata, II.; Prilozi, pag. X.

[5] Godine 1368 vojevao je ban Petar Cudar u Italiji, gdje je pomagao papu Urbana V. protiv Viscontijevaca (Johannis de Thwrocz Chronica Hungarorum Pars III. cap. 31. apud. Schwandtner, I. p. 189—190; Huber, Geschichte Oesterreichs, II. p, 235); god. 1370 osigurao je kralju Ljudevitu poljsko prijestolje i prisustvovao njegovu krunisanju u Krakovu. Gdje je bio 1371—1372, ne znamo točno. Najvjerojatnije je, da je u to vrijeme ratovao na čelu kraljeve vojske u Moravskoj proti češkomu kralju Karlu IV. Ljetopisac Johannes de Thwrocz piše u glavi 36: „Postea etiam (rex) Ladislaum, ducem Opoliae, et *Petrum banum*, cum gente satis valida, in Morauia destinauit; qui incendia, et maxima damna ibidem intulerunt, et ad propria reuersi fuerunt" (Schwandtner, Script. rer. Hung. I. p. 191). Huber, Gesch. Oest. II. p. 256—257.

[6] Nagy, Cod. And. V. p. 542.

[7] Fejer, IX. 4. p. 498 i 505.

Digitized by Google

titionem magnifici viri domini Petri Zudor, regni Sclauonie bani" medje posjeda Dobornice, koja je pripadala Ostrožcu, gradu Ivana kneza Blagajskoga.[1] Dne 17. travnja 1374 šalje opet kralj Ljudevit Petra Zudara (regni nostri Sclauoniae bani), zagrebačkoga biskupa Stjepana Kanižaja, i viteza Simona de Podio kao poslanike k francuzkom kralju Karlu V. Mudromu, da utanače ženitbu izmedju Karlova sina Ljudevita i ugarske kraljevne Katarine.[2] Petar Cudar boravi 10. kolovoza u Parizu, a 19. rujna na papinskom dvoru u Avignonu.[3] Jamačno je ban Petar Cudar i slijedeće godine 1375 u sličnom poslu boravio u tudjini, pošto mu u hrvatskom kraljevstvu nema traga ni glasa.

Tek od god. 1376 živi Petar Cudar opet redovito u svojoj banovini, te se spominje kao „banus totius Sclauoniae" u kraljevskim poveljama.[4] Iste godine vodi parnicu sa suprugom Laurencija Viteza radi posjeda Bujak u Šaroškoj županiji. U spisu o toj parnici zovu ga „Petrus Zudar de Olnod, totius Sclauoniae banus".[5] Kad su slijedeće godine 1377 uzbjesnile borbe i razmirice izmedju gradjana na brdu Gradcu s jedne strane, a biskupa zagrebačkoga Dimitrije i njegova kaptola s druge, te su se obje stranke obratile izravno na kralja i njegova dvorskoga sudca Jakova Šipuškoga, odredio je kralj Ljudevit, da u toj razmirici imade suditi ban Petar Cudar i njegov banovac (Petrus Chyrke vicebanus et comes crisiensis). U pismu od 31. listopada 1377, upravljenom na zagrebačkoga biskupa Dimitriju, piše kralj: „... committimus magnifico viro domino Petro Zudar, regni Sclauonie bano et suo vicebano, ut inter vos et capitulum vestrum ac dictos cives nostros super omnibus iniuriis, dampnis et nocumentis plenam et omnimodam exhibeat satisfactionem nostra in persona et auctoritate mediante ita, ut si qua parcium de ipsius bani iudicio vellet contentare, ipsam ad nostrum examen et requisicionem prefatus banus remittere teneatur".[6] Istoga dana piše kralj svojemu dvorskomu sudcu Jakovu Šipuškomu: „Fidelitati vestre damus in mandatis, quatenus causam inter cives nostros Grecenses de Zagrabia ab una, parte vero ex altera inter venerabilem in Christo patrem, dominum Demetrium

[1] Thallóczy, Cod. Blag. p. 163.
[2] Fejer, IX. 4. p. 558—561.
[3] Fejer, IX. 4. p. 584.
[4] Fejer, IX. 5. p. 84, 95, 100.
[5] Fejer, IX. 5. p. 129—130
[6] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 265—266.

Digitized by Google

episcopum zagrabiensem et capituli loci eiusdem coram vobis vertentem, statu in eodem absque omni gravamine ad iudicium et examen magnifici viri Petri Zudor, regni nostri Sclauonie bani transmittatis, partibus coram eodem comparendi terminum assignando competentem, *prout ipsius regni nostri Sclauonie libertas et consuetudo id requirit.*[1] Ban je zaista namah zadovoljio kraljevu nalogu, a podjedno pravu i dužnosti svojoj. Dne 18.—25. studenoga nalazimo ga u Zagrebu „una cum regni nobilibus in sede nostra iudiciaria sedentibus", gdje su pred njim zastupnici obiju prućih se stranaka; ali pošto on „de presenti quibusdam negociis ocupati ipsam ordinationem partes inter easdem facere" ne može, odgadja on sud svoj na 4. travnja slijedeće godine 1378.[2] Ali do odluke ne dodje ni taj put, poče opreka izmedju gradjanstva na Gradcu i kaptola zagrebačkoga još se više izoštri, kad je Dujam, službenik kaptola, 13. svibnja 1378 gradačkoga gradjanina Pertolda na javnoj cesti napadnuo, izranio i onda zarobio. Tim povodom izdade ban 19. svibnja u Zagrebu županu i plemićkim sudcima križevačke županije nalog, da čitavu stvar iztraže, te ga o svem izvijeste.[3]

Inače se ban Petar Cudar više puta spominje u kraljevskim poveljama od 26. siječnja do 14. srpnja 1378.[4] Jednako ga nalazimo u kraljevskim poveljama od 11. veljače do rujna 1379 vazda kao „totius regni Sclauoniae banus".[5] Dne 13. listopada 1379 boravi ban Petar Cudar opet u Zagrebu, da riješi spor izmedju kaptola i Gradca. Ali ni taj put ne izrče odluku, već ju odgodi do 1. svibnja 1380. U dotičnom pismu piše ban: „*quia in aliis eiusdem domini nostri regis serviciis existimus occupati,* pro eo ad octavas festi beati Georgii martiris, nunc venturas, in presenciam magistri tavarnicorum regalium duximus prorogandam eo modo, ut si interim partes inter prenotatas concordiam facere poterimus, bene quidem; alioquin in eisdem octavis partes prenotate cum universis carum iuribus coram eodem magistro tavarnicorum comparere teneantur".[6]

Koje su to „druge službe kraljevske", kojima je ban Petar Cudar tada bio zaokupljen? U kolovozu i rujnu 1379. nalazimo bana u

[1] Ibid. p. 266.
[2] Ibid. p. 267.
[3] Ibid. p. 270; sravni još pag. 268—269.
[4] Fejer, IX. 5. p. 244, 251, 259, 273.
[5] Fejer, IX. 5. p. 311, 317, 320.
[6] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 274.

Digitized by Google

sjevernoj Italiji uz hercega Karla Dračkoga, palatina Nikolu Gorjanskoga, gdje no ugovaraju mir s mletačkom republikom. Mora da je ban mnogo vrijedio, jer se u mletačkim izvještajima često spominje ime njegovo (Suder, Suter Petrus Banus Sclauonie).[1]

Godine 1380 spominje se „Petrus Zudar totius Sclauoniae banus" u kraljevskim poveljama od 20. veljače do 11. listopada.[2] I o njegovu djelovanju imade više podataka. Dne 17. travnja 1380 izdaje „Petrus Zudar, regni Sclauonie banus" u Križevcima nalog županu i plemićkim sudcima križevačke županije, da izpitaju o nekom ubojstvu, počinjenom na zagrebačkom gradjaninu Gregoriju od podanika zagrebačkoga kaptola. Nalog je taj podkrijepljen „absentibus nostris sigillis, sigillo Petri Chyrke, vices nostras obeuntis".[3] Malo iza toga, dne 10. svibnja 1380, piše opet pismo iz Križevaca „Petro dicto Pacrin, nunc magistro poncium de Lonya", kojim mu zabranjuje, „ut predictos cives (Grecenses) et ad eos pertinentes nec nunc nec in futurum racione preparacionis poncium de Lonya predictorum angariendo impedire, inquietare, agravare et dampnificare debeatis modo aliquali",[4]

Ban se Petar Cudar spominje još nuzgredice 13. lipnja i 1. listopada 1380;[5] a onda mu nestaje traga u hrvatskom kraljevstvu. Kralj ga na koncu godine 1380 ili na početku 1381 imenovao vojvodom u Crvenoj Rusiji ili Haliču, pošto ju je odijelio od poljskoga kraljevstva. O tom piše Ivan Turčanski (de Thwrocz) ovako: „(Ludovicus) cum valida gente sua, etiam extranea, ad regnum Rusciae, sacrae coronae Hungariae subiectum, pro defensione eiusdem regni contra Lithovanos est profectus; et fugatis hostibus, ac fretus victoria, potentes viros *Petrum* (Zudar) *banum* primo, nec non venerabilum in Christo patrem, dominum Emericum (Zudar) episcopum Agriensem, ac Georgium Zudar, consequenter fratres eius, et post haec Emericum Bebek (Bubek), ac post eum Johannem de Capol, ad regendum ipsum regnum wayuodas seu capitaneos praefecit . . .".[6]

---

[1] Wenzel, Monumenta Hungariae historica, Acta extera, III. p. 190, 193, 196, 197, 200, 225, 236 i dalje. Ljubić, Listine V. p. 341, 344. Tu čitamo „Suderpeter, qui est de maioribus".

[2] Fejer, IX. 5. p. 370, 376, 390, 393.

[3] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 281—282.

[4] Ibid. p. 286.

[5] Tkalčić, Mon. civ. Zagr. I. p. 286; Thallóczy, Cod. Blag. p. 167 i 169.

[6] Schwandtner, Scriptores rer. Hung. I. p. 189.

Digitized by Google

U poveljama od god. 1381 čitamo: „Petro Zudar, bano, *regni* nostri *Rusciae wajuoda*“ ili „Petro Zudaro Rugie (Ruscie) voyvoda“; a u izpravi od god. 1382 opet: „Petri Zudar, *condam* bani, regni Bosniae *(Rusciae)* capitanei“.[1]

18. Stjepan i Ivan Banić od Lendave.
(1381—1385).

Braća Stjepan i Ivan Banići (Bánfi) od Lendave, sinovi nekada njega bana Nikole, (—1356) bili su god. 1366—1370 župani Zagorja (comites Zagoriae), a od godine 1381 do 29. siječnja 1385 bani Slavonije. To je prvi poznati slučaj, da su dva brata zajedno obnašala bansku čast u jednoj banovini.

U kraljevskim poveljama od 12. svibnja g. 1381 i g. 1382 spominje se vazda samo Stjepan, valjda stariji brat, kao ban kraljevine Slavonije *(Stephano de Lyndva totius regni Sclauoniae bano);*[2] ali u poveljama, koje su sami izdavali, nalazimo vazda braću zajedno. Tako pišu iz Zagreba 29. listopada 1381. „Stephanus et Johannes de Lendua, regni Sclavonie bani“ kaptolu čazmanskomu glede parnice izmedju Pavla Zrinskoga i Pavla od Krupe radi posjeda Selnice, na što im rečeni kaptol u istoj stvari 9. veljače 1382 odgovara.[3] Nadalje izdaju „Stephanus et Johannes de Lindua regni Sclauonie bani“ 5. siječnja 1382 u Zagrebu povelju, kojom odredjuju, da Marko Mikčev iz Gračana plaća samostanu sv. Marije u Remetama gornicu (tributum montis) od svojih vinograda.[4] Još se spominju oba brata zajedno kao bani u jednoj povelji od 6. srpnja 1382.[5]

Po smrti kralja Ljudevita banovali su braća Stjepan i Ivan za njegove kćeri Marije sve do 29. siječnja 1385.[6] Jedan od posljednjih spomenika njihovih jest pismo, izdano u Dubici 6. siječnja 1385, kojom „Stephanus et Johannes de Lindua regni Sclauonie bani“ javljaju magistru Nikoli, sinu kneza Dujma Blagajskoga, da su pavlinski samostan sv. Marije kod Dubice primili „in nostram protectionem et tutelam“.[7]

---

[1] Fejer, IX. 5. p. 468 i 625; Ljubić, Listine, IV. p. 176.
[2] Fejer, IX. 5. p. 459, 463, 480, 561, 566, 571, 576.
[3] Thallóczy, Cod. Blag. p. 173—178.
[4] Klaić, Povjest Hrvata, II., Prilozi, pag. XI—XII.
[5] Fejer, IX. 5. p. 629.
[6] Fejer, X. 1. p. 65, 72—73, 80, 87, 150, 744; Tkalčić, Mon. civit. Zagr. I. p. 299, 300, 302, 305. — Thallóczy, Cod. Blag. p. 179; — Kukuljević, Jura, I. p. 153.
[7] Klaić, Povjest Hrvata, II. Prilozi, p. XII.

Digitized by Google

19. Emerik Bubek.

(1380—1383).

Emerik Bubek (Bebek, Bebeg, Bobek, Bubech) potječe iz plemićke porodice u sjevernoj Ugarskoj, koja je držala više imanja u Gömörskoj (gumuriensis) županiji, naročito pak imanje *Pelseuch* (Pulseuch), od kojega se je i zvala „nobiles de Pelseuch". Poslije su se imanja te porodice razgranila takodjer po Liptovskoj županiji. Kad i kad imadu pojedini članovi te porodice još predikat „de Heweswyvar" ili „de Deresk". Neposredne predje bana Emerika Bubeka prikazuje ovo rodoslovlje, kako smo ga mogli sastaviti po poznatim izvorima:

Benedictus de *Pelseuch*
1291

Magister Dominicus dictus *Bubek* 1322—1330	Petrus 1322—1330	Johannes 1322—1330

Stephanus 1330—1369	Georgius 1330—1371	Nicolaus 1330—1357	Dominicus 1330—1371
1347 comes de Heweswyuar et castellanus de Makauicha; 1351—1357 comes Liptoviensis; 1360—1369 iudex curiae regis.	1347 comes de Heweswyuar et castellanus de Makauicha; 1351—1358 comes Liptoviensis, aulae regiae milles.	canonicus Agriensis.	1352—1355 praepositus Strigoniensis; 1357 praepositus Scepusiensis; 1360—1371 episcopus Chanadiensis.

Emericus (Henricus) I.	*Detricus* (Theodoricus),
1380—1383 banus Dalmatiae et Croatiae; 1385 totius regni Russiae capitaneus; 1387—1391 iudex curiae regiae; 1392—1393 vayvoda Transilvaniae.	1382 locumtenens Emerici Bubek, regnorum Dalmatiae et Croatiae bani; 1389 do 1397 (totius) regni Sclauoniae banus; 1397—1403 palatinus.

Emericus II.
1395—1405 prior Auranae;
1402 banus Dalmatiae, Croatiae et Sclauoniae.

Digitized by Google

Nije poznato, koje je časti vršio Emerik Bubek prije godine 1380. U jednoj zadarskoj povelji od 11. lipnja 1380 čitamo: „Ludovico..... *Henrico Bubech bano comite Jadre*“,[1] a u drugoj kraljevskoj od 11. listopada iste godine: „Emerico Bubek (bano) Croatiae et Dalmatiae“.[2] Nasuprot tomu javlja Pavao Pavlović u svom memorijalu: „1380. die 19. decembris venit Jadram novus banus, videlicet dominus Henricus, et inde 25. dicti mensis recessit dominus Nicolaus (de) Zoech.[3] Ovo protuslovlje dalo bi se protumačiti jedino tako, da je kralj imenovao Emerika Bubeka banom još u prvoj polovici godine 1380, a Nikola Seč da je upravljao banovinom do dolazka njegova u Zadar.

Novi ban Emerik Bubek namah se živo prihvatio posla, pošto je tada bjesnio rat s Mletcima, u kojem su Genovezi pomagali kralja Ljudevita. Dne 14. ožujka 1381 izvješćuju „fidelis *Henricus banus*, comes, rectores et consilium civitatis Jadrae“ kralja svoga o ratnim zgodama ovako: „Item quod Veneti in Venetiis victualibus summe egeant et in mala conditione positi de omnibus opportunis existunt. Habuimus per litteras Traguriensium, quod dicte galee emulorum (Venetorum) fuerunt prope Tragurium et miserunt gentes armatas in terram causa tollendi aquas, contra quos gentes septem galearum Januensium que paulo ante de Apulia redierant, et gentes castellani Clissi et Traguriensium irruerunt, et multos ex Venetis vulnerauerunt; de quibus multi mortui fuerunt, ceteri proiecerunt se in mare, et utcunque poterant ad galeas redierunt cum vituperio atque damno non modico; ex Traguriensibus et aliis circa decem fuerunt vulnerati, et unus interiit de bombarda, capitaneus istarum galearum Januensium cum quatuor galeis iuit versus Istriam ad emulos offendendum . . . .“.[4] Malo zatim, 26. svibnja 1381. mole Zadrani kralja Ljudevita, neka zapovjedi banu Emeriku, da povrati makar i silom njihovim sugradjanima neka sela vranskoga priorata, koja im bijahu za dug založena, ali ih je njima oteo tadanji vranski prior Ivan Paližna. Zadrani pišu i mole kralja: „quatenus dignemini mandare domino Emerico bano, quod dictos Jadrenses in possessionem dictarum villarum remittat et remissos manuteneat et defendat in eisdem usque ad satisfactionem quantitatis eis debite“.[5] Par mjeseci poslije, 8. kolovoza 1381, utanačen

[1] Starine XIX. p. 117.
[2] Fejer, Cod. dipl. IX. 5. p. 390.
[3] Lucius, de regno Dalm. & Croat. p. 423.
[4] Fejer, IX. 5. p. 455—456. Vidi još p. 459, 463, 480.
[5] Fejer, IX. 5. p. 496—497.

Digitized by Google

bi u Turinu mir izmedju kralja Ljudevita i Mletčana. Iste godine 26. studenoga potvrdi kralj Ljudevit „in Dyosgeur“ taj mir i sve pogodbe njegove „presentibus . . . . . Georgio Bubech magistro tavernicorum reginialium, *Emerico Bubech regnorum Dalmatie et Croatie bano*, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis, atque pluribus aliis“.[1] Pred istim svjedocima potvrdi kralj tom zgodom, da je od Mletčana prema ustanovama mira u Turinu primio grad Kotor, kao i 7000 dukata u ime odštete za prvu godinu.[2] Malo zatim izdade kralj Ljudevit 6. prosinca 1381 tri pisma „magnifico viro Emerico Bubech, regnorum nostrorum Dalmatie et Chroatie bano vel suis vices gerentibus, item comitibus, rectoribus, consiliis et communitatibus civitatum et insularum Dalmatinarum . .“. U prvom nalaže, da se podanici mletačke obćine sada nakon utanačena mira imadu smatrati za prijatelje i tako s njima postupati; drugim zapovijeda, da se mletačkim podanicima povrate sva njihova imanja u Dalmaciji, koja su im za prijašnjeg rata ugrabljena; a trećim odredjuje, da dalmatinski žitelji, koji što duguju mletačkim podanicima, svoje dugove namire.[3]

Godine 1382 bavio se je Emerik Bubek neprestano u svojoj banovini.[4] Bilo mu je najprije urediti kraljevstvo iza rata s Mletcima, a onda skupljati vojsku i mornaricu, da podje po želji kraljevoj u Napulj u pomoć Karlu Dračkomu, koji je vodio osudni boj s kraljicom Ivanom. Još 23. travnja 1382 zapovijeda kraljica Elizabeta svim gradovima i otocima dalmatinskim (Jadrae, Ragusii, Sibenici, Tragurij, Spalati, Cathari, et insularum Lesine, Bracie, Arbi et Kersi): „quatenus mox . . . . omnes galeas, parascernos, brigantinos, et quodlibet aliud genus classis, quod sit aptum bellis aequoreis, sicut etiam magnificus vir, fidelis noster dilectus, *Emericus Bubek, regnorum Dalmatiae et Croatiae banus*, vobis reginali verbo firmiter mandabit, armare debeatis et sic ordinare facere, ut homines necessarios pro his classibus armandis disponere se taliter mandare, quatenus quotiescunque habitam praesentium post notitiam, ad requisitionem fidelis nostri, domini Emerici bani praetaxati, sine aliqua mora ipsi possint cum nauibus huiusmodi armatis et perfecte praeparatis ad locum, quem idem dominus banus ordinabit, maritimum

[1] Ljubić, Listine, IV. p. 176.
[2] Ibid. p. 178, 179.
[3] Ibid. p. 180—181.
[4] U kraljevskim poveljama spominje se od 10. veljače do 18. srpnja. Fejer, IX. 5. p. 561, 571, 576, 566.

Digitized by Google

iter feliciter arripere".[1] Dne 1. svibnja opet piše sam kralj Ljudevit „fidelibus suis magnifico viro, Emerico Bubek, regnorum Dalmatiae et Croatiae bano, item rectoribus, consiliis et communitatibus civitatum et insularum Dalmatiarum", da se na njegova „predragoga brata" Karla Dračkoga i njegovo kraljevstvo sprema velika sila; s toga zapovijeda kralj svima, „quatenus .... vos cum galeis, nauigiis et aliis exercitus necessariis adeo velitis disponere, et munire studeatis, ut dum tempus opportunum aduenerit, in subsidium fratris nostri dilecti .... egredi ac profisici valeamus ...".[2] Ban je jamačno kraljevu zapovijed pooštrio, jer je već 16. svibnja vijeće grada Trogira zaključilo: „Occasione litterarum regis et bani mittatur ambassiator, qui exponet de navigiis aptis ad guerram maritimam et balestrariis, et queratur de comite Clipsie, qui tributa exigit in districtu et civitate Traguriensi, quod est contra libertatem et consuetudines".[3]

Priprave za prevoz u Napulj otegle se silno. Kralj Ljudevit 20. srpnja 1382 moli i zaklinje dalmatinske općine, da priteku u pomoć „njegovu bratu" Karlu Dračkomu „nunc instanti tempore suae necessitatis"; pak dodaje: „nam quicunque seruitium et honorem in hac parte eidem fratri nostro exhibuerit, per hos nosmet ipsos tenemus honoratos; et si ad praesens vestras expensas nequiuerimus rependere, futuris etiam temporibus utique promtum gerimus animum complacendi".[4] Malo dana zatim, 25. srpnja, piše Ljudevit „fidelibus suis magnifico viro Emerico Bubek, Croatiae et Dalmatiae bano, item rectoribus, consilio et communi civitatis nostre Jadrensis", da vrate nekim riminskim trgovcima neke stvari i ulje, koje im bijahu Zadrani oteli za vrijeme rata s Mletcima.[5] U to stigoše i izravne molbe Karla Dračkoga na dalmatinske općine, da mu poteku u pomoć. Dne 14. kolovoza zaključi vijeće u Trogiru: „Mittatur ambassiator ad praesentiam domini *bani* super facto litterarum domini regis. et dicat, commune Traguriense non posse mittere gentes in subsidium regis Karuli tam propter mortalitatem quam propter tempestatem, que guastavit totum campum Traguriensem".[6]

Uza sve to podje ipak banu Emeriku Bubeku za rukom, te skupi

[1] Fejer, IX. 5. p. 595—596.
[2] Fejer, IX. 5. p. 585.
[3] Starine XIII. p. 244.
[4] Fejer, Cod. dipl. IX. 5. p. 586.
[5] Fejer, Cod. dipl. IX. 5. p. 581.
[6] Starine XIII. p. 244.

Digitized by Google

brodove i vojsku. Dne 4. rujna zaključi občinsko vijeće grada Trogira: „Mittantur 40 homines remigatores in galea ad subsidium domini regis Karuli“;[1] a 9. rujna pišu Zadrani kralju Ljudevitu: „. . . sicut per dictum dominum regem Carolum litteratorie fuimus requisiti, misimus unam galeam bene armatam, in *qua dominus banus cum eius militibus honorifice transit ad civitatem Baroli*, ad quam civitatem equos et armigeros *praemisit in seruitium et fauorem* dicti domini regis praesentialiter *destinare*“.[2]

Slijedeće godine 1383 za vladanja kraljice Marije i majke joj Elizabete spominje se doduše Emerik Bubek kao ban Dalmacije i Hrvatske u kraljičinim poveljama od 2. veljače do 15. lipnja,[3] ali o njegovu djelovanju u Hrvatskoj nema vijesti, pošto je valjda još uvijek boravio u Napulju. Zamjenjivao ga je u to doba brat Detrik ili Teodorik, kako čitamo u jednoj izpravi od 2. veljače 1383: „magnifici viri *Detrici Bubek*, *locumtenentis* magistri domini Emerici Bubek, regnorum vestrorum praedictorum Dalmatiae et Croatiae bani“.[4] Detrik boravi tada s požežkim prepoštom Nikolom u Zadru, te onda poslije obilazi s njim po ostalim dalmatinskim gradovima sve do Dubrovnika, gdje u njegove ruke polažu zakletvu vjernosti mladoj kraljici Mariji.[5]

Emerik Bubek riješen bi 15. lipnja 1383 banije hrvatsko-dalmatinske, te poslan u Crvenu Rusku (Halič) za kapetana. Sačuvalo se i pismo kraljice Elizabete o toj promjeni. Kraljica piše: „Elisabeth . . . fidelibus suis rectoribus, consiliis, communibus et universis civibus de Jadra, de Sibenico, de Tragurio, de Spalato, de Ragusio, de Arbo et de Nona salutem et gratiam. Cum nos regnorum nostrorum banatum Dalmatiae et Croatiae, magnifico viro *Enrico*, dictorum regnorum nostrorum bano, *salua dilectione auferentes*, *et ipsum alterius honoris gradu sublimantes*, magnifico viro Stephano, pridem wayuode Transyluano contulerimus pro honore conseruan(di) . . . . . ., fidelitati vestre sub nostro reginali edicto firmiter precipiendo mandamus per presentes, quatenus eidem domino Stephano woyvode veluti bano dictorum regnorum nostrorum in nostra per-

[1] Ibid. p. 244.
[2] Fejer, IX. 5. p. 627.
[3] Fejer, X. 1. p. 65, 80, 87, 744; X. 3. p. 2; Kukuljević, Jura, I. p. 149, 153.
[4] Fejer, X. 1. p. 137.
[5] Klaić, Povjest Hrvata, II. p. 200—201. Pavao Pavlović piše krivo Detricus Rubrius mjesto Bubekius.

Digitized by Google

sona in omnibus obedientes, et reverentiam debitam sibi exhibentes, et seruitia, que idem verbo nostro per vos exhibenda duxerit, exercere debeatis iuxta solitam constantiam vestre fidelitatis. Aliud pro nostra gratia non facturi . . .".[1]

Ogledavši potanko sve bane, koji su za kraljeva Karla Roberta i Ljudevita (1301—1382) banovali, razabrali smo ovo:

1. U vrijeme od 1301 do 1322 vladaju i upravljaju hrvatskim kraljevstvom *nasljedni* bani iz *starih kneževskih porodica hrvatskih*, koje su se proslavile i silno podigle u XIII. stoljeću, te u posljednjoj četvrti toga stoljeća odlučivale sudbinom ne samo hrvatskoga kraljevstva, nego i prijestolja u Ugarskoj.

2. Karlo Robert ukinuo je god. 1322 te nasljedne banije, oslabivši prije vlast hrvatskih kneževskih porodica, naročito Bribirskih knezova i knezova Babonića.

3. Od god. 1322 pak do smrti kralja Ljudevita, koji je godine 1345—1347 jako skučio hrvatske knezove, nema kroz *šestdeset godina i više ni jednoga bana* iz starih kneževskih porodica hrvatskih. U to vrijeme od 1322 do 1382 nema na banskoj stolici ni Šubića-Zrinskih, ni Nelipića, ni Kurjakovića, ni Frankapana, a ni Babonića. Oba kralja povjeravaju kroz to vrijeme bansku čast *vazda nižim plemićima*, većinom *novajlijama*, koji su si stekli zasluga za kraljevsko prijestolje budi kao dvorski činovnici, budi kao vojvode u ratu, budi kao erdeljske vojvode ili župani različitih županija. To su na neki način *činovnički bani*. Većinom su ti bani porijeklom iz slavenskih krajeva Ugarske, a posjeduju takodjer imanja u obsegu hrvatskih zemalja. Tomu se nećemo čuditi, kad se sjetimo, da isto vrijeme obnašaju čast palatina u Ugarskoj tek doseljeni stranci, kao članovi porodice Drugeth i opoljanski vojvoda Vladislav. Ima izmedju tih bana i starosjedilaca iz Slavonije, ali i oni su vazda članovi nižega plemstva.

Ovake bane nalazimo neko vrijeme i za Marije, kao i za kralja Sigismunda; tek godine 1392 uzpeo se je na bansku stolicu opet potomak stare kneževske porodice hrvatske, naime *Ivan knez Frankapan* (1392—1393), oslobodjitelj kraljice Marije iz sužanjstva u Novigradu. Ivan Frankapan podjedno je iza duga vremena *jedini* ban za čitavo hrvatsko kraljevstvo; njegov je službeni naslov „regnorum Sclauoniae, Dalmatiae et Croatiae banus".

[1] Fejer, X. 1. p. 94.

Digitized by Google

4. Odkad je kralj Ljudevit mirom u Zadru (1358) stekao čitavu Dalmaciju, redovito je ban Dalmacije i Hrvatske podjedno i knez (comes) grada Zadra, a iznimice i grada Spljeta.

5. Skučivši Karlo Robert nasljedne bane u hrvatskom kraljevstvu stradala je banska vlast u obće tako, da ju je sam kralj morao 8. srpnja 1325 obnoviti, te navlastito sudačku vlast bansku u čitavom nekadanjem obsegu restituirati. Za Ljudevita počela se je opet krnjiti sudačka vlast banska, ali ju je on na zahtjev „universorum nobilium et aliorum hominum regni nostri Sclavonie" morao u dva maha, naime god. 1359 i 1377 uzpostaviti. Ljudevit morao je posebnim privilegijem odrediti, „ut nullus omnino hominum illos (homines in regno Sclauonie) in curiam nostram, vel in aliquorum aliorum iudicam extraneorum, ex ista parte fluvii Drave existentium, presentiam citare valeat, ...; sed si qui cum eisdem regni Sclauoniae hominibus quicquam habent actionis, in presentia bani ipsius regni Sclavonie, vel eius vices gerentis, *legitime exequatur*. Et si in iudicio ipsius bani, vel vices eius gerentis, aliquis querulantium suspicatus fuerit nec contentus esse voluerit, extunc seriem iudicii per ipsum banum vel vices eius gerentem facti, in nostram et prelatorum ac baronum nostrorum presentiam in curiam nostram transducere valeat atque possit, pro deliberatione fienda super iudicio prenotato".[1]

Sada takodjer razumijemo, zašto kralj Ljudevit parnicu izmedju slobodne obćine na brdu Gradcu kod Zagreba s jedne strane, a zagrebačkoga biskupa Demetrija i njegova kaptola s druge, premda je započela pred sudcem kraljevskoga dvora Jakovom Šipuškim, posebnim nalogom od 31. listopada 1377 povjerava Petru Cudaru, banu kraljevine Slavonije. Kralj sam u rečenom pismenom nalogu očituje, da *„ipsius regni Sclauonie libertas et consuetudo id requirit"*.[2]

[1] Kukuljević, Jura, I. p. 132—133.
[2] Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. I. p. 266.

Digitized by Google

Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247.

Primljeno u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. srpnja 1899.

Napisao Ferdo Šišić.

I.

Zadar i Venecija od 1159. do 1202.

Važnost jadranskog mora, a Zadra na po se. — Zadarski biskup postaje nadbiskupom (17. oktobra 1154), no mora da prizna Gradskog patrijara vrhovnom glavom svojom (22. februara 1155). — Zadrani s toga nezadovoljni, bune se, ali ih Venecija svaki put pokori (1159., 1164., 1168—1170). — Zadrani ponovno kušaju da oslobode crkvu svoju od Gradskog patrijara, a ne uspjevši i opet se pobune (1180). — Uzaludno naprezanje Venecije da pokori Zadar (1180—1200).

Propašću zapadnog rimskog carstva, a oslabljenjem istočnoga, svršilo se njihovo gospodstvo po južnim evropskim poluotocima. Oko središta našeg kontinenta stadoše se kupiti novi narodi puni snage i budućnosti, razvijajući uz to samostalnu uljudbu svoju. Rim i Vizant, nekoć vladari, od tada postadoše tek predmetom njihovih čežnja i navala. Kako je jadransko more baš spajalo narode, to je razumljivo, što je neki krepki nagon jednako tjerao razna plemena, da se nastane po obalama njegovim.

Jadransko se more uleknulo megju dvije planinske gromade. Jedan je pogled na kartu dovoljan, da nam predoči bitnu stranu njihove različite konfiguracije.

Italija je hrptom okrenuta prema Adriji, licem bo gleda na zapad; na istočnoj obali ostaje tek uzan komad zemlje izmegju mora i Apenina, koji tamo amo prekidaju rijetke primorčice. Gorsku kosu pako, što dijeli ovu obalu od zapadne, probija vrlo malo klanaca. Duž čitavoga dugog primorja od Venecije do Brindizija, samo se Ankona broji megju važnije luke.

Digitized by Google

Balkanski poluotok opet, okrenut je Bosforu i Egejskom moru, dok mu je zapadna obala jedna od najpristupnijih i najrazvedenijih na svijetu. Svojim zaljevima, svojim otocima, svojim strmim obalama, ona je u velike nalik na fjordove. Velebit i Kraš, pa gromade Koma i Durmitora, rastavljaju je od gorovite nutrašnjosti; ali je ipak mnogobrojni klanci vežu s plodnim dolinama Bosne i Drine, tako da je Dalmacija (po današnjem geografskom shvaćanju toga imena) za pravo baš lice junačke Hercog-Bosne.

Prednost ove situacije učini još davno prije naše ere dalmatinsku obalu kolijevkom veoma moćne države. Sredina primorja, tamo gdje se nalaze Zadar, Šibenik, Trogir i Spljet, već je za rimskoga gospodstva bila trgovačkim središtem Ilirije, a uz to još i sjedištem bujne civilizacije. Baš k tomu se predjelu otvoraju doline Zrmanje, Krke i Cetine, ovamo i vode klanci velebitski i dinarski, njoj se i jest sučelno skupio čitav vijenac otoka, sežući daleko u otvoreno more. Poznato je, da je to onaj dio našeg primorja, gdje se od VII. do XIV. vijeka odigravao glavni dio povjesti hrvatske, kako političke, tako i kulturne, da se za nj najviše borila Venecija, a i svi oni, koji su svojatali Dalmaciju.

U tom je dijelu vazda Zadar bio najčvršći i najvažniji grad. Sa svoga je geografskog položaja upravo ključ ka gospodstvu ostale Dalmacije, a naročito sučelnih otoka, dok ga je mnogobrojno i ratoborno stanovništvo činilo prevažnom strategičnom točkom, koju treba pod svaku cijenu osvojiti poradi sigurnosti ostalog zemljišta. Osjećajući tu snagu svoju, i shvaćajući važnost svoju, Zadar se i jest najviše opirao Veneciji, koristeći se vazda vremenim oslabljenjem njezinim, a ojačanjem Hrvatske i Ugarske, kojim se svaki put za pomoć utjecao, znajući da će ga pomagati već poradi prirodnog antagonizma svoga s republikom sv. Marka. Istorija tih pobuna, a bilo ih je za tri vijeka do desetak, veoma je zanimljiva, jer nam otkriva način, kako se podržavala u dalmatinskim gradovima nasilna mletačka vlast pod krinkom samouprave, za kojom su ti gradovi, kao nekadašnja municipija rimska, uvijek težili. Na žalost nikad se nijesu svi gradovi složno oprli Veneciji, pa s toga i nije mnogi zadarski ustanak uspio, unatoč toga, što su ga kadikad pomagali ugarsko-hrvatski kraljevi.

Prvi nemio sudar Zadra s Venecijom, kojim počinje naše razmatranje megjusobnih snošaja, desio se godine 1159., a neposredni mu je povod dalo nadbiskupsko pitanje zadarsko.

Istorija odcijepljenja zadarske crkve od spljetske metropolije, pa

Digitized by Google

njeno potčinjenje patrijaru Gradskomu, zabilježena nam je u Tomi arcidjakonu i u mletačkim ljetopiscima, ali odviše kratko i nejasno. Toma pripisuje taj važni dogagjaj na prosto ličnoj zadjevici izmegju zadarskog biskupa Mike i spljetskog arcidjakona Dabra: arcidjakon je obećao biskupu, da će ga na izboru proturati na nadbiskupsku stolicu spljetsku, no prevarivši ga, razljućeni biskup odluči se odreći svake pokornosti dosadašnjoj svojoj metropoli, dapače naumi sebe i crkvu svoju sasvim odcijepiti, te sam steći naslov i pravo metropolitsko; za njim se povede i nasljednik mu Petar. Da je kod toga posla Venecija imala ikaku ulogu, o tom Toma ne govori baš ni riječi.[1] Mlečanin Dandolo dublje shvata to pitanje; on nalazi glavni razlog pomenutom dogagjaju u razdoru što je nastao izmegju dalmatinskih gradova, odkad je „Trogir, Spljet, Šibenik i mnoga druga hrvatska mjesta posjeo bijes ugarski“; mletačko posredovanje u tom poslu izrično naglasuje.[2] Ako ove ljetopisne vijesti prokontroliramo s ono malo listina, možemo ipak doći do jasnije slike.

Oko godine 1133 oslobodiše Hrvati svu Dalmaciju od mletačkog gospodstva osim Zadra i otoka.[3] U teškoj i neprekidnoj borbi

[1] *Thomas Archidiaconus:* Historia Salonitana. Digessit *Dr. Fr. Rački.* Zagrabiae 1894. pg. 62—3 (cap. XIX. De exemptione Jaderensis ecclesie).

[2] *Andreae Danduli:* Chronicon venetum (ed. Muratori: Scriptores rerum italicarum. Vol. XII. Mediolani 1728) pg. 285. D. Pars XII: „Illo anno Eugenius papa vir sanctus moritur (sc. 8. jula 1153), cui Anastasius IV. natione Romanus successit. Dum haec agerentur, cum de Salona in Spalatum foret translata metropolis, eamque Tragurium, Sibenicum et plura alia loca Croatiae Hungarica rabies occupasset, Jadra cum insulanis urbibus sub Ducali protectionem anentibus, gravis inter ipsas civitates est orta dissensio“. To je parafraza papinih riječi u buli od 17. oktobra 1154., kojom imenuje zadarskog biskupa nadbiskupom. Ap. *Kukuljević:* Codex dipl. CDS Vol. II. Zagreb 1875. pg. 52.

[3] Godine 1129. piše zadarski biskup Mika: „Ego M(icha) divina favente clementia alme Anastasie cathedra presulante, notum facio tam presentibus quam et remotis stabile privilegium libertatis ecclesie sanctorum Cosme et Damiani, quam ecclesiam *post reversionem Romanie, desolationemque civitatum*, dux Veneziarum michi concessit habere“. Ovo se odnosi na godinu 1125., kad je dužd Dominico Michiel razvalio kraljevski Belgrad, a svjedoči, da je godine 1129. bila još sva Dalmacija u mletačkim rukama. No godine 1136. bude u Spljetu izabran za nadbiskupa velik pristaša ugarski, Gaudije, što znači, da je onda Spljet bio u vlasti kralja Bele II. To se bjelodano vidi otale, što godine 1138. kralj Bela II. daruje nadbiskupiji spljetskoj crkvu sv.

Digitized by Google

s hrvatsko-ugarskim kraljevima, Venecija nije nikako mogla rado gledati, što je njen posjed crkveno bio zavisan od Spljeta, jer je sasvim prirodno, da je to bio izravan put buntovničkim utjecajima. S toga se i jest Veneciji odmah pokazala potreba, da svoje vladanje u Dalmaciji što većma ogradi od stranog upliva. To se moglo tek tako postići, ako se zadarska biskupija podigne na nadbiskupiju, a njoj podčine kao sufragani biskupi po otocima Krku, Osoru i Rabu. Da je Zadar kao najveći, najljepši i najjači dalmatinski grad u ono doba rado na taku ponudu Mlečana pristao, tek je naravna stvar.[1] I tako nastupiše napeti odnošaji sa Spljetom, a ovim je opet osobito pogodno bilo, što još od godine 1116., naime od sramotna bijega nadbiskupa Manase, spljetska crkva nije imala glavara.[2] Za sada još nije moguće kontrolirati vjerodostojnijim izvorom priprosto pripovijedanje Tomino o zadjevici izmegju zadarskog biskupa Mike i spljetskog arcidjakona Dabra, no svakako je istinito, da se biskup Mika nadao nadbiskupskom činu zadarskom, a možda i spljetskom. Jer godine 1134 već se kiti naslovom nadbiskupskim,[3] što godine 1138 čini i nasljednik mu Petar.[4] Samo je po sebi razumljivo, da je poradi toga moralo doći do zadjevica izmegju Spljeta, gdje je od godine 1136 stolovao domaći sin Gaudije[5] i nepokornog Zadra. Novi spljetski nadbiskup od svoje strane, za cijelo da još bolje pokaže veliku privrženost svoju Ugarskoj, počini taktičnu pogrješku, te se dade posvetiti ne od pape, kako mu je to nalagao stario red, već od ugarskog primasa, ostrogonskog nadbiskupa Felicijana, poradi toga razljućeni papa Inocent II. ne htjede mu podijeliti palium, već učini to tek na ponovnu molbu kralja Bele II. (24. svibnja 1138).[6]

Marije u Solinu (*Kukuljević:* Codex dipl. II. pg. 31). Dakle izmegju 1129. i 1136. povratila se Dalmacija osim Zadra i otoka opet zakonitomu svomu kralju. Ja sam sklon one Dandolove riječi, da je „Hungarica rabies" pokorila svu Dalmaciju osim Zadra i otoka, prenijeti u ovo doba. Gl. još i *Crnčić:* Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji. U Rimu 1867. pg. 83—84.

[1] *Lucius:* De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amstelodami 1666. pg. 135.

[2] *Thoma Archidiacon* ed. cit. pg. 60—62. Glede kronologije gledaj bilješku Račkoga na str. 62. sub a, onda *Huber:* Geschichte Oesterreichs. Gotha 1885. Vol. I. pg. 344. nota 1.

[3] *Kukuljević:* Codex dipl. II. pg. 29.

[4] *Lucius:* l. c.

[5] Datum daje *Thoma* ed. cit. pg. 64.

[6] *Kukuljević:* Codex dipl. II. pg. 31—32. Po riječima papinim: „Preterea episcopos per Dalmatiam constitutos suffraganeos, quibus Sa-

Digitized by Google

Ove su smutnje mogle biti Veneciji samo od koristi, ali njezina želja, naime da budući zadarski nadbiskup bude podložan Gradskomu patrijaru, naišla je na otpor i kod biskupa i kod gragjana, tako, da za prvi mah nije republika ništa mogla činiti. Petrov nasljednik Lampridije (od 1141),[1] koga je dužd proturao uz pripomoć kneza zadarskog imenom Petra, kan da je bio prijazniji mletačkoj težnji.[2] Toma arcidjakon za nj izrično veli, da je bio čovjek skroman, a uz to još i neznatna roda, pa tako ga nije bilo teško nagovoriti, da za nadbiskupski čin pristane na pokornost patrijaru Gradskomu;[3] u ostalom i njega vidjamo, gdje se prije reda piše nadbiskupom.[4] Ali dužd Dominiko Mauroceno znao je, da se zadarsko gragjanstvo tome opire, pa s toga prije, nego li će kod pape ishoditi bulu, poduze neke nužne mjere, za cijelo bojeći se ustanka u gradu. Prvo je bilo, da je oko godine 1150 obvezao tvrdom vjerom istarske gradove Umag, Poreč, Novigrad i Pulu, da će Mlečanom priteći u pomoć sa svojim galijama, ako bi trebalo udariti na Zadar.[5] Odmah po tom godine 1151 postavi u Zadru istoimenog sina svoga Dominika Maurocena za gradskog kneza.[6] Sada se tek moglo poći do ostvarenja dvadeset-godišnje težnje.

lona tempore suo rutilando utebatur, sancte spalatine ecclesie .... cum omni reverentia obedire sancimus, *quem unum totius Dalmatie metropolitanum in salonitana ecclesia fore scimus*, iuxta quod in decretis nostris comperimus", vidi se očito, da Inocent II. nije bio sklon odcijepljenju Zadra i otoka od Spljeta.

[1] *Farlati-Coleti:* Illyricum sacrum. Vol. V. pg. 56.

[2] *Thoma* ed. cit. pg. 65. On zove kneza Petrana, no u listini od god. 1134. i onoj od 1146. ima Petrus. *Kukuljević:* Cod. dipl. II., pag. 29 i 40.

[3] Kazivanje Tomino (pg. 65), da je bio sin „Marichne", potvrgjuje se i jednom listinom od god. 1134., gdje se veli: „Lampridius clericus, filius Marichne". *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 30. *Farlati-Coleti* (o. c. pg. 56) veli, da je bio iz porodice *de Gallis*. Tomu domeće *Ferrari Cuppili* (La istituzione dell' arcivescovato di Zara. Zara 1856): „Altri dicono *Galli* o *Gallelli*, d' ambi i quali cognomi si trova in fatto ch' esistesse un' antica famiglia nobile zaratina". (pg. 2. nota 1.).

[4] Tako u listini od god. 1146.: „... et Lampredii iadertini archiepiscopi". *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 40. U tom je Lampridije samo slijedio primjer obaju svojih prešasnika.

[5] Odnosne listine ap. *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 41—43.

[6] *Dandolo* (ed. cit. pg. 285. B. Pars IX.): „Eodem anno Dominicus Mauroceno Ducis filius, cujus acta Istricus populus laudare non desinit, Jadrae comes efficitur". Ovo „efficitur" kan da znači, da se to nije dogodilo slobodnom voljom Zadrana.

Digitized by Google

Dužd Dominik Mauroceno izmoli kod pape što je Venecija već dugo želila, jer Anastazije IV. imenova bulom *„Licet universalis“* od 17. oktobra 1154. biskupa zadarskoga i njegove nasljednike nadbiskupom, dade mu naslov metropolitski, potčini mu biskupije osorsku, krčku, rapsku i hvarsku, pa mu podijeli palium. Papa izrično naglasuje, dakako prema mletačkim instrukcijama, da ga je na to navelo, što ne će da oni gradovi, koji su tobože „slobodni ostali“ od „ugarskog jarma i gospodstva“, u „tugjini“ traže sud i vrhovnog metropolitskog pastira.[1] Veselje Zadrana bilo je bez sumnje općenito, jer papa ništa ne govori o potčinjenosti patrijaru Gradskomu, pa tako se eto konačno postiglo ono, za čim je još Mika stao oko godine 1134. težiti. Tim se činom odcijepi crkva zadarska, a s njome i sve one po otocima od stare hrvatske metropole spljetske, tražeći u tome svoju sopstvenu korist, a da kraj toga ni iz daleka nije slutila, da je za pravo radila samo zăuhar nezasitnom krilatom lavu. Kako se u toj stvari vladao Spljet, za sada nam još nije poznato, no čini se, da nije uložio nikaki protest, jer bi ga inače Toma arcidjakon svakako spomenuo.

Veselje Zadrana skoro se prometne u žalost i brigu. Postigavši dužd, da je papa ispunio vruću želju Zadrana, pomisli sada i na interese svoje domovine. On nagovori Gradskog patrijara Henrika Dandola da pogje u Rim, te da ondje od pape zatraži, da se zadarska nadbiskupija sa sufraganima podloži Gradskoj patrijaršiji, tako da bude puk crkveno pokoran istoj glavi, kao što i politički.[2]

[1] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 51—53. Ovu je bulu prvi put objelodanio *Ferrari Cupilli* (o. c. pag. 32—39). — Hvarska je biskupija megjutim slažbeno dopitana god. 1181. po papinskom legatu Teobaldu nadbiskupiji spljetskoj *(Kukuljević:* Cod. dipl. II. 117), no čini se da je de facto dulje ostala uz zadarsku, jer godine 1190. čitamo u jednoj listini: „Electo *nostro* Petro in Hungaria persistente et Nicolao Farense episcopo *nostre ecclesie suffragante*“. *(Kukuljević:* Cod. dipl. II. 157). Što *Romanin* (Storia documentata di Venezia. Vol. II. Venezia 1854. pg. 65.) i *Kap-Herr* (Die abendländische Politik Kaiser Manuels mit besonderer Rücksicht auf Deutschland. Strassburg 1881. pg. 91.) tvrde, da je Rim podigao Zadarsku nadbiskupiju na metropolu čitave Dalmacije, prenijevši dosadašnje sijelo onamo, to je krivo.

[2] *Dandolo* (cod. 400. Zanetti Marc. fol. 123. — toga mjesta nema u Muratorijevom izdanju): „Ducis igitur hortatu Henricus patriarcha sequenti anno (1155) Romam properans, aprobationem patriarchalis sedis in Grado et ius primatis super Zadratinum archiepiscopatum et eius sufraganeos, sibi tradicione palei reservata ab Adriano optinuit, ut sicut populus ab antiquis temporibus Venetorum duci optemperabat, ita clerus

Digitized by Google

Tako se i zgodi. Hadrijan IV., nasljednik Anastazija IV., podijeli dne 22. februara 1155. Henriku Dandolu, patrijaru Gradskom i njegovim nasljednicima vrhovnu vlast nad zadarskim nadbiskupom i njegovim sufraganima: patrijar će Gradski posvećivati zadarskog nadbiskupa, samo što papa sebi pridržaje drevno pravo podijeliti palium.[1] Malo dana za tim uspisa papa zadarskom nadbiskupu Lampridiju i njegovim sufraganima, javljajući im, da ih je potčinio patrijaru Gradskom, te ih s toga opominje, da budu vjerni i poslušni svojemu novomu glavaru.[2]

Time se neočekivano riješila sudbina Zadra: mjesto da dočeka u skoroj budućnosti svaku nezavisnost od Venecije i Ugarske, imao je očekivati samo potpuno pokorenje jadranskoj republici, dapače Zadar ima da bude ona kopča, za koju se imaju pomalo hvatati ostali krajevi Dalmacije.

Kad su Zadrani saznali za riješenje papino, veoma se razljutiše i ražalostiše, jer su tek sada jasno vidjeli, da nijesu ništa dobra ni korisna postigli, nego spali na gore zlo. Ne znajući u prvi mah kud što, naumiše se uteći papi. S toga poslaše svoga nadbiskupa Lampridija u Rim, ne bi li izmolio, da se nova nadbiskupija izravno podloži sv. stolici, kako su se nadali i molili. Ali papa Hadrijan IV. nikako ne htjede da opozove ono, što je jednoć učinio u korist mletačku, pače Lampridije morao je na njegovu zapovijed u kardinalskom zboru svečano obećati, da će Henrika Dandola, Gradskog patrijara i njegove nasljednike priznati svojim glavarima, te da će se njima on i njegovi nasljednici uvijek pokoravati.[3] Sada papa Hadrijan IV. ponovno dne 13. juna 1157. potvrdi Gradskog patrijara glavom metropolitskom crkve zadarske.[4]

Kad se Lampridije povratio u Zadar, stao je svoje sugragjane nagovarati, da bi pristali na želju papinu, no Zadrani nijesu htjeli o tome ništa ni da čuju, već se odlučno protiviše, ne dozvoljavajući, da njihov nadbiskup bude sluga mletački.[5] Doskora su dali svojoj

eorum patriarche pariter obediret". Apud *Lenel:* Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria. Strassburg 1897. pg. 24—25, nota 3.

[1] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 54. Ta je bula adresirana: „Enrico gradensi patriarche, eiusque successoribus canonice substituendis in perpetuum",

[2] O. c. pg. 55. Papino je pismo datirano u Rimu dne 24. aprila.

[3] *Farlati-Coleti* o. c. pg. 58. Lampridije je za cijelo vodio deputaciju zadarsku papi, pa tako na neku ruku morao raditi protiv onoga, što je dobro znao da će uslijediti, jer je na to pristao.

[4] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 57.

[5] *Farlati-Coleti:* o. c. pg. 59.

Digitized by Google

boli i mržnji protiv Mlečana oduška time, što su se stali buniti. Godine 1159. otpade Zadar prvi put na buntovan način od Venecije, protjeravši kneza tugjinca Dominicha Maurocena; pobunjeni je grad svakako računao na spor, što je nastao izmegju republike gospodarice i njemačkog cara Fridrika Barbarosse, a za cijelo još se pouzdavao i u pomoć od strane kralja Gejze II. (1141—1161), saveznika careva.[1] Ali buntovni se grad prevari. Kako republici u prvi mah nije prijetila osobita opasnost od cara, okrene odmah svu svoju sakupljenu vojsku na Zadar, a taj, prepušten sam sebi, bude lako osvojen. Protjerani se knez opet povrati u grad.[2] Ovaj je neuspjeh Zadrane morao grozno ogorčiti, jer ih od sada vigjamo, gdje svaku zgodnu priliku upotrebljavaju za pobunu protiv Venecije. Već godine 1164. opet ih nalazimo u buni, jer su se one godine priklonili kralju Stjepanu III., dašto, da se odmah i pokore Veneciji.[3] Malo za tim 1168. opet plane buna. Pod konac 1167.

[1] Za taj spor gl. *Baer:* Die Beziehungen Venedigs zum Kaiserreiche in der staufischen Zeit. Innsbruck 1888. pg. 15—16. Za Gejzu gl. *Huber:* Gesch. Oestrr. I. pg. 357.

[2] *Cronicon venetum*, quod vulgo dicitur *Altinate* (ed. H. Simonsfeld. Monumenta Germaniae historica. Scriptores. Vol. XIV. Hannoverae 1883. pg. 71.): „Anno Domini 1159. exierunt Venetici cum magno exercitu ad Jaderam et comprehenderunt eam". O velikoj kronološkoj pouzdanosti ove kronike gl. *Simonsfeld:* Venetianische Studien I. Das Chronicon Altinate. München 1878. pg. 77 i dalje. Da su Zadrani protjerali svoga kneza, sudim po tome što su to svaki puta radili, a i sasvim je prirodno.

[3] *Kukuljević:* o. c. II. pg. 67.: „Anno Domini 1164., temporibus itaque Domini Stephani regis Hungariae, filii Geyce regis et Ampudii eius bani". Gl. *Bullettino* d' archeologia e storia dalmata. Anno XII. (1889) pg. 188.: „Il documento che segue cioè la sentenza dell' anno 1164. . . . dimostra che in tale anno i Zaratini riconoscevano la sovranità ungherese". Kukuljevićev prijepis vrlo je netočan, dok je Alačevićev u „Bullettino" kud i kamo bolji. Listinu izdaje doduše: „Petrus dei gracia salonitane ecclesie archiepiscopus", pa bi se tako moglo uzeti, da se eno: „. . . domini Stephani regis Hungarie" ne odnosi na Zadar, već samo na Spljet, no pošto je ona u Zadru izdana, jer ju je napisao „Johannes iadertinus notarius", to nema sumnje, da je Alačevićeva dedukcija, biva, da je Zadar bio 1164. hrvatski, posve valjana i istinita. Napokon tu bunu potvrgjuje i *Dandolo;* kad govori o buni godine 1168., veli: „Jadratini igitur subjectionem sui archiepiscopatus patriarchae Gradensi molestam habentes, nunc *tertio* rebelles Duci effecti . . ." (pg. 292). Prva je buna nesumnjivo bila 1159., a treća 1168., dakle izmegju toga vremena pada druga, i to po toj listini u godinu 1164. Kako je tada baš sva Dalmacija došla pod vlast grčku, čini se, da su se Zadrani pouzdavali u vizantinsko okrilje, ali se dašto prevariše.

Digitized by Google

zavadi se republika s grčkim carem Manuelom Komnenom, no u isti čas sklopi sa Stjepanom III. obranbeni savez.[1] Kako je sva Dalmacija osim Zadra bila u grčkim rukama,[2] to ugarsko-hrvatski kralj udari najprije na tu zemlju, te je brzo opet natrag predobije.[3] Ovo je bila za cijelo zgodna prilika nemirnom Zadru. Knez Dominik Mauroceno bi i po treći put iz grada protjeran, a na zidinama stala se vijati zastava kralja Stjepana III.; mjesto Mlećanina postade u Zadru knezom nadbiskup Lampridije. Kralj se pako požuri na odbranu Zadra, te u nj smjesti 30.000 valjane vojske.[4]

To je bio težak udarac po Veneciju, kojem se dužd Vital Michieli II. ni iz daleka nije nadao, od svoga saveznika. Da bi nevjerne Zadrane opet pokorio, a Dominiku Maurocenu čast kneževsku povratio, sabere dužd na brzu ruku do tridesetak oružanih galija, te sam glavom odjedri protiv otpaloga Zadra. No galije ne opraviše ništa, pa tako se Vital Michieli II. morao pun sramote povratiti kući.[5] Tri su godine Zadrani bili pod vlasti Stjepana III., tek kad je kralj izgubio boj protiv Manuela Komnena, onda se dosjeti dužd Michieli, te je sada došao zgodan čas, da se opet domogne Zadra, pobojavši se podjedno, da će grad pasti u vizantinske ruke, kao sva ostala Dalmacija. Dok su se grčke čete borile s ugarskim i hrvatskim oko Spljeta, sabere dužd veliku vojsku Lombardeza i Mlečana, mnoštvo galija i većih brodova (gata),[6] pa

[1] *Kap-Herr:* o. c. pg. 92—97.

[2] Ibidem. *Klaić:* Byzantinsko vladanje u Hrvatskoj za cara Manuela Komnena. Zagreb 1883. (Izvješće kr. vel. gimn. zagreb.) pg. 30 i dalje.

[3] Ibidem.

[4] *Historia ducum Veneticorum* (ed. Simonsfeld. Mon. Germ. hist. Script. XIV. pg, 76). „. . . tum etiam quia Jaderam XXX. milibus virorum propter Jadrensium proditionem occupaverat eamque violenter tenebat (sc. rex Hungarorum)." Ostalo i u *Dandola* (o. c. pg. 292. B. Pars XVI.), koji se ovdje služi tim ljetopisom. Gl. još i *Lucius* o. c. pg. 137—139. Razumije se, da je Stjepan III. kroz to Veneciji pogazio svoju saveznu riječ („Stephanus . . . cum Duce amititiam fingens", kako vele mletački ljetopisci). Da se ta buna ima uvrstiti u početak godine 1168.. vidi se otale, što je sasvim pouzdano, da su se Grci i Mlečani zavadili tek u decembru 1167., a po tom je tek još u istom mjesecu sklopljen savez izmedju Stjepana III. i Venecije. Do rata je dakle moglo doći tek početkom 1168. (Gl. *Kap-Herr:* o. c. pag. 96—97.).

[5] *Historia ducum Veneticorum* (ed. cit. pag. 76). *Dandolo* (o. c. pg. 292).

[6] *Gattus* (gatus) tumači *Du Cange* (Glossarium mediae et infimae

Digitized by Google

valjda ne uzdavajući se pravo u svoje sile, povjeri sve to izagnanom knezu zadarskome Dominiku Mauroceni, da posjedne Zadar. Ugarsko-hrvatska vojska preplašena silom mletačkom, pomisli da ne može grada odbraniti, pa s toga ostavivši šatore i zairu svoju, sramotno pobjegne. Tako napušteni i lišeni svake odbrane, Zadrani se predadoše na milost i nemilost pobjednicima (1170). Slavodobitni Dominik Mauroceno uljeze u Zadar, te primi prisegu svih Zadrana od dvanaeste godine starijih, da će uvijek biti vjerni duždu i njegovim nasljednicima, te priznati vrhovništvo Gradskog patrijara nad njihovim nadbiskupom. Iza toga se povrati pobjedonosna vojska, osim onih što su u Zadru ostali, u Veneciju, gdje je bila velikim veseljem i slavom dočekana. Malo dana za tim, došlo je pred dužda oko dvijesta najotmenijih gragjana zadarskih, te sklopiše uz teške uvjete mir; moradoše 1. priznati vrhovništvo Gradskog patrijara nad svojim nadbiskupom; 2. dati talaca (za cijelo trideset njih) u znak pokoravanja, i 3. porušiti gradske zidine, da se ne uzmognu tako lako pobuniti. Sva je prilika, da je već sada ušla ona točka, da Zadrani moraju sebi birati kneza izmegju Mlečana, a ovoga će dužd onda potvrditi. To se može zaključiti po tome, što je Dominik Mauroceno opet postao knezom zadarskim, te, oslanjajući se na vojenu silu, ostao sve do godine 1180.[1]

---

latinitatis. Vol. IV. Niort 1885. pg. 43) ovako: „Navis species. *Will. Tyrius* lib. 12. cap. 22: ‚Erant sane in eadem classe quaedem naves rostratae, quas Gatos vocant, galeis maiores, habentes singulae remos centenos, quibus singulis duo erant remiges necessarii'. Quae sic vertit *Hugo Plagon* eius interpres Gálicus M. S.: ‚Et 28. autres vaisseaus qu'ils appeloient chaz'. Infra: „En celle navire si comme je vous ai dit, avoit nefs, que l'on claime chas. qui ont bec devant ainsi comme galies, mais elle sont greigneurs et chascune a deux gouvernaux et cent naageurs".

[1] *Historia ducum* l. c. *Dandolo* l. c. *Thoma* arcidjakon za čudo o tim bunama ne zna ništa. Mletački su izvori skupljeni i u *Lucija* (o. c. pg. 136—138). Da je to bilo godine 1170., potvrgjuje nam još i *Markova* kronika (Chron. Marci ap. Archivio storico italiano. Vol. VIII. Firenze 1845. ed. *Rossi*): „Anno 1170. exercitus Venetorum cepit Jadram et remansit ibi comes dominus Dominicus Maurocenus", (pg. 259), onda *Da Canale:* Chronica Veneta (Arch. stor. pg. 392): „Et lors dist celui home an roy: Enci avendra a Jadre a cestui point com il di avint au tens de l' incarnacion de Notre Seignor Jesu Christ 1170. ans, que les Venisiens s' en vindrent a Jadre et la pristrent. Si estoit chevetain mesire Domenche Moresin, prudome et sage et estrait de haut lignage".

Digitized by Google

Iza deset godina opet se Zadar pobuni. Prilike se desiše povoljne po buntovnike. Venecija je izišla znatno oslabljena iz borbe s carem Manuelom Komnenom: njezina je pomorska sila malaksala, financije se istrošile, a trgovina zapela poradi vojne i utakmice Pise i Ankone; žiteljstvo je silno postradalo od kuge, a bogati ljudi osiromašili.[1]

Oko toga vremena, negdje koncem godine 1177. ili najkasnije početkom 1178., umre Lampridije, prvi nadbiskup zadarski.[2] Od novo izabranog nadbiskupa Teobalda zatražiše Zadrani, da bi se odrekao obvezâ svoga prešasnika prema Gradskom patrijaru i da bi krenuo u Rim sa zadarskim poslanicima, te nastojao osloboditi svoju crkvu ispod vlasti patrijarške. No teška bolest spriječi Teobalda u putovanju, tako da je pismeno po poslanicima morao papi saopćiti želje svojih sugragjana. Zamisao Zadrana ne nagje odziva kod pape Aleksandra III. (1159—1181), tog saveznika mletačkog protiv cara Fridrika Barbarosse, jer on je odrešito zatražio od Teobalda, da se u roku od tri mjeseca javi u Veneciji i da izjavi pokornost svoju patrijaru Gradskom, koji će ga onda posvetiti i ustoličiti; podjedno mu se zaprijeti, da će ga u protivnom slučaju skinuti s časti. Zadrani se odlučno usprotiviše zapovijedi papinoj, te se naumiše pobunom osloboditi.[3]

Baš u to doba umr'o je car Manuel Komnen (24. septembra 1180), a odmah po njegovoj smrti sve su zemlje i gradovi otpali od Grka, pa se sjedinili s ugarsko-hrvatskom državom, kojom je tada vladao Bela III.[4] Granice kraljevstva neposredno se doticahu zadarske oblasti, a Zadrani koristeći se tim povoljnim prilikama i gore pomenutim mletačkim neprilikama, svrgoše sa sebe nesnosno igo: Zadar prizna za gospodara svoga Belu III., a to učiniše i mnoge općine po otocima (koncem godine 1180. ili početkom 1181.)[5]

[1] *Lucius:* o. c. pg. 138—39. Jadne prilike mletačke lijepo je istaknuo L. *Streit:* Venedig und die Wendung des vierten Kreuzzuges gegen Konstantinopel. Anklam 1877. pg. 14—23.

[2] Prema našim listinama, posljednji se put spominje Lampridije u februaru 1177 *(Kukuljević:* Cod. dipl. II. 97), a njegov nasljednik Teobald prvi put u novembru 1178 *(Kukuljević:* Cod. dipl. II. 107—108).

[3] *Dandolo* (o. c. pg. 309. CD Pars V. i VI.) daje i čitav odgovor papin zadarskom poslanstvu; no mi smo se stegnuli lih na njegov bitni sadržaj. Gl. još i *Lucius* (o. c. 138) i *Farlati-Coleti* o. c. pg. 62—63.

[4] Gl. o tom razne opće istorije.

[5] U februaru godine 1181. pišu u Zadru: „Regnante domino nostro Bela, dei gracia . . . Maurus dei et regis gracia comes et totius maritime provincie studiosus exercitator". *Kukuljević* o. c. pg. 117.

Digitized by Google

Kralj se ovaj put požurio da očuva Zadar od Mlečana, pa s toga bi doskora u nj uvedena hrvatska i ugarska posada, žitelji prilično dobro snabdjeveni džebanom i živežem, a gradski zidovi opravljeni.[1] Na to bje imenovan od kralja neki Mavro za vojvodu, pod čijom su upravom bile sve čete rastresene po Dalmaciji na njezinu odbranu, dok u Zadru samom izabraše knezom Hrvata Damjana Desinju.[2] Tako je eto sve bilo spremno, da grad uzmogne održati dugo posjedanje. Kad su prve mletačke galije došle pod Zadar, naišle su na gotovo nepredobitnu tvrgjavu, tako da nijesu mogle ništa da urade.[3] Kako su državne blagajne bile prazne, a mnoštvo ratnih brodova još propalo za vojevanja s carem Manuelom Komnenom, to se republika morala uteći svojim brodovlasnicima i imućnijim gragjanima, da joj u toj nevolji pomognu, te da joj ne treba povisiti poreza i daća na nezadovoljstvo naroda i štetu prometa.. S toga sklopiše mjeseca juna godine 1187. prokuratori sv. Marka, Petar Justinijan i Dominik Memo po duždevu nalogu, a s odobrenjem sudaca i obiju vijeća (velog i malog), pogodbu sa sedamdeset i osmoricom brodovlastnika mletačkih, koji se obvezaše da će državu opskrbiti brodovljem i poći na vojnu pod Zadar; po toj pogodbi država će im nadoknaditi svaku štetu, koju bi pretrpjeli, zalagajući u tu svrhu imanja sv. Marka: blago, kućarinu[4] i sve dohodke crkvene, kao jamstvo za naknadu šteta.[5] Tim brodovljem pogjoše Mlečani u julu još iste godine 1187. na Zadar, pa ga staše podsjedati, ali sve je bilo uzalud: već u septembru povrati se vojska mletačka kući ne opravivši ništa.[6]

Venecija ipak s toga nije htjela da napusti Zadar. Kako su morali mnogi brodovi od jula do septembra postradati pod Zadrom, trebalo je brže bolje nabaviti nove; dužd Aurio Mastropiero odluči se na poveći državni zajam. Dne 7. novembra 1187. uzajmi on od

[1] Supplementum ex *Chronico* quod vocat *Justiniani* (ed. Simonsfeld Mon. Germ. hist. Script. XIV. pg. 90): „Huius tempore Jadra vice *quarto* ducali dominio rebelavit". Po njemu i *Dandolo* (o. c. pg. 311. B. Pars XIII.): „Hoc tempore Jadrenses .... rebelesque nunc *quarto* effecti . .".

[2] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 117. *Starine,* Vol. XIX. pg. 91. Arkiv za povjesnicu jugosl. Vol. XI. pg. 69.

[3] *Chron. Justiniani* l. c. i *Dandolo* l. c.

[4] *Casaticum* = praestatio pro casa. *Du Cange* II. 20.

[5] Odnosna listina ap. *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 229—230.

[6] *Annales Venetici breves* (ed. Simonsfeld: Mon. Germ. hist. XIV. pg. 72): „Anno domini 1187. mense julii ivit exercitus Venecie ad Jaderam et reversus est eodem anno mense septembris".

Digitized by Google

dvadeset i petorice bogatih sugragjana znatnu svotu od 15.965 i po livara (funti) srebra.[1] Dužd sa sudijama i vijećnicima, u sporazumku s narodom, obveza se koli u svoje ime, toli i u ime svojih nasljednika ovim gragjanima i njihovim baštinicima, da će sve dohotke od soli, kovnice novca i kneževine osorske od 1. decembra 1187. do 1. decembra 1199.. dakle za dvanaest godina, upotrebiti za otplatu državnoga duga. Od četiri do četiri mjeseca primat će oni glavničari po obrok kao otplatu; ujedno se država obveza, da za dvije godine ne će nikaki drugi zajam sklopiti, a providuri soli i činovnici kovnice novca zakleše se, da svoje dohotke ne će u druge svrhe upotrebljavati.[2] Tim sredstvima opreme Mlečani veliko brodovlje i lijepu vojsku na Zadar, no uzalud, jer ga ipak ne pokoriše. Venecija se morala zadovoljiti tek pokorenjem Paga i drugih otoka, na što sklopi s kraljem Belom III. dvogodišnje primirje (1188).[3]

Kako se znalo, da će opet do skora do boja doći, stadoše se Zadrani ogledati za kakim moćnim saveznikom, da ih štiti i pomaže, kad to ne bi možno bilo kralju Beli III. I nagjoše ga. Republika Pisa stara je neprijateljica i nadmetačica Veneciji, jer najbliži put, kojim su Pisanjani polazili u Carigrad, vodio ih je preko Ankone i jadranskog mora. Dakako radi toga morala je Pisa doći u sukob s Venecijom. Još je gore bilo, od kad je Pisa poželjela imati na Adriji koju točku, i to i na talijanskoj i na dalmatinskoj obali. S toga i sklapa dne 3. maja 1169. ugovor s Dubrovnikom,[4] a malo po tom i sa Ankonom.[5] Sada se obrati na nju Zadar, te tako sklopiše oba grada dne 30. marta 1188. savez, zavjeriv se jedan drugome, da će se megjusobno pomagati i braniti.[6] Na taj je način Zadar mogao mirne duše dočekati izminuće primirja.

[1] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. 230—233.

[2] Ibidem.

[3] *Chronicon Justiniani* l. c. Po njemu onda i *Dandolo* o. c. 311 °C, Pars XV.

[4] *Ljubić:* Listine o odnošajih izmegju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Vol. I. (960—1335) Zagreb 1868. pg. 10.

[5] W. *Heyd:* Histoire du commerce du Levant au moyen-âge. Edition fraçaise refondue et considerablement augmentée par l'auteur. Publiée sous le patronage de la société de l' Orient latin par *Furcy Raynaud.* Leipzig 1885. Vol. I. pg. 236—8. *Langer:* Politische Geschichte Genuas und Pisas im XII. Jahrhundert. (Historische Studien Vol. VII.) Leipzig 1882. pg. 58.

[6] *Makušev:* Monumenta historica Slavorum meridionalium e tabulis et bibliothecis italicis deprompta. Vol. I. Varsaviae 1874. pg. 422—424.

Digitized by Google

Venecija je megjutim skupila veliko brodovlje, sve svoje, šta ga je imala, i od svojih podložnika, navlastice Rabljana. Ali Zadar se nagje spreman. Još prošle godine 1189. namjesti Bela III. posebnog banovca imenom Makarija, da bdije nad redom i da brani grad od mletačkih navala; dakako uza nj bila je i nužna vojska. Sada, prigodom ponovne mletačke navale u maju 1190., doduše nije bilo banovca glavom u Zadru, no gragjani s toga ni malo ne klonuše duhom; za cijelo još su im i Pizanjani pomagali. Koji dan prije 14. maja 1190. sastanu se oba neprijateljska brodovlja kod današnjega predbrežja Puntamika, gdje iza žestokoga kreševa Zadrani sjajno pobijediše. Presrećni gragjani pogjoše na to dne 14. maja u crkvu svoga zaštitnika sv. Krševana, kojem je sav svijet pripisivao pobjedu, te ondje s knezom svojim Damjanom Desinjom, sveukupnim svećenstvom i gragjanstvom dostojno proslaviše radosni dogagjaj. Kako se nadbiskup zadarski Petar upravo tada desio u Ugarskoj, to je svečanu službu zahvalnicu čitao hvarski biskup Nikola, održavši i skupljenom narodu propovijed. Poslije službe sjetiše se Zadrani napose zaštitnika svoga sv. Krševana, koji imagjaše u gradu samostan, te ovomu povratiše otok Maon, što mu ga je još godine 1069. darovao hrvatski kralj Petar Krijesimir.[1]

U toj nevolji Venecija opet sklopi dvogodišnje primirje s Belom III.,[2] a grad Zadar napose mir s otokom Rabom dne 26. juna 1190.[3] U Zadar dogjoše rapski biskup Andrija, podknez Petrić Zurija, sudac Stjepan Martinov, pa gragjani Fasco Manarini, Krsto Waldenato, Višedrag i Petraniola, te obnoviše posebnim ugovorom sa

[1] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. pg. 156—157. Tu se veli: „Post bellum cum Venetis habitum et post victoriam de castello in *promontorio Treni* quondam erecto". Treni tumači *Bianchi* (Fasti di Zara religioso-politico-civili. Zara 1888. pg.) ovako: „S'ignora il sito del promontorio, ma sembra che fosse non lungi da Zara, e forse là dov'è ora Puntamica". Ta je glavica tri kilometra sjeverno od Zadra, te stvara sa obalom dosta prostran zaljev. Mletački izvori šute o toj pobjedi, već na prosto vele: „Dux . . . . . Jadrano suo tempore non potuit rehabere". *(Chron. Justin.* ed. cit. pg. 90). Otok Maon je na sjeveru od Paga; darovnicu kralja hrvatskoga Petra Krijesimira od god. 1069. gl. apud *Rački:* Documenta pg. 74—75. Da bitka kod Puntamike nije bila baš 14. maja, kao što to neki uzimaju, zaključujem odatle, što je onoga dana bio drugi dan Duhova, a nabožni srednji vijek ipak nije ratovao na tako velik svetak, dok je razumljivija služba zahvalnica.

[2] *Chron. Just.* l. c

[3] *Kukuljević:* Cod. dipl. II. 159—160. Radi toga sam uzeo, da su Rabljani pomagali Mlečanima protiv Zadra.

Digitized by Google

zadarskim knezom Damjanom Desinjom, te sudcima Grgurom Košćom, Gjurom Sopom, Bitom Judinim i Petrom Zloradićem staro prijateljstvo i slogu.[1] Poslije dvije godine (1192) Aurio Mastropiero bi prisiljen, da opet produlji primirje „videći moć ugarsku", kako veli mletački ljetopisac.[2] Koncem godine 1192. umre Aurio Mastropiero, a 1. januara 1193. sjedne na duždevu stolicu sijedi Henrik Dandolo, jedan od najvećih duždeva: moglo bi se reći za nj, kao za Marija, da je drugi utemeljitelj republike. Čim je godine 1194. izminulo primirje s Belom III., okuša i novi dužd svoju snagu na Zadru. Brodovljem zakrči gradu svaki izlaz i prilaz, dok je Dominika Michaela imenovao knezom i upraviteljem Paga i ostalih Zadru susjednih otoka.[3] Otale zaključujemo, da je Venecija ovaj put tomu knezu povjerila vojsku svoju. Ali sav bje trud uzalud; Zadar osta slobodan, pri čem su mu u velike pomogli i Pizanjani. Odmah u početku rata godinp 1195., dakle poslije izminuća dvogodišnjeg primirja od godine 1192., udare zadarski saveznici na mletačku Pulu u Istri, te je ćak i pobune, da se otmenula od Venecije kao i Zadar. Nema zgodnije luke na čitavom jadranskom moru za izravnu navalu na lagune. Venecija se nagje u velikoj neprilici; brodovlje njezino, što se nalazilo blizu Carigrada, odmah bi kući pozvano. No megjutim su Pizanjani zatvorili dardanelski put svojom tvrgjavom Abydos, tako da su Mlečani Roger Premarino i Jakov Quirini tek ovu zapreku morali svladati, da se vrate u rodni grad. Tek slijedeće godine 1196.[4] dade se republika na odlučnu akciju. U augustu izidje njeno brodovlje pod vodstvom Ivana Maurocena i Roger Premarina, udari najprije na odmetnuvšu se Pulu, prisili je na predaju, a onda joj za kaznu razvali gradske zidine.[5] Iza toga došao je red na Pizanjane: ovi budu potučeni, šta više, uhvaćene im budu tri lagje sa 400 momaka.[6] Dakako Piza zatraži mir: dne 1. septembra 1196. sklope obje re-

[1] Ibidem.

[2] *Chron: Just.* l. c. „Dux vero considerans potentiam Hungarorum, treguas cum rege predicto per bienium affirmavit".

[3] *Chron. Just.* pg. 91. „Iste gloriosus dux (sc. Henricus Dandolo) finitis treuguis Hungarorum, bellum innovat Jadretinis et maris itinera illis undique claudit ac dominum Dominicum Michelem Pagi et aliarum insularum Jadre fecit comitem et rectorem". Po njemu i *Dandolo* o. c. pg. 316. C. Pars IV.

[4] *Romanin:* Storia di Venezia. Vol. II. pg. 145.

[5] *Annales breves* (ed. cit. pg. 72). *Chron. Just.* (pg. 91). *Da Canale* (ed. cit. pg. 338). *Dandolo* (ed. cit. pg. 317).

[6] Ibidem.

Digitized by Google

publike mir, u kojem je Piza dobro prošla. za cijelo poradi toga, što je se Venecija htjela da riješi u zadarskom ratu.[1] Ali time se ipak ne svrši ratovanje, jer već godine 1199. eto opet vojuje Piza protiv jadranske republike, po našem uvjerenju kao saveznica zadarska, kako je god. 1198. baš isteklo primirje.[2] Za sada još ne znamo, kad i gdje su obje stare neprijateljice ponovno sklopile mir, samo znamo, da dužd Henrik Dandalo uza sve nastojanje ipak nije osvojio Zadra, kraj sve svagje što je slabila državu ugarsku i hrvatsku za vladanja Belina nasljednika i sina Emerika.

Položaj mletačke republike u Dalmaciji, pa njezino gospodstvo na jadranskom moru sada je bilo vrlo klimavo. To je znao i sam dužd, pa s toga se u mnogim listinama od godine 1200. više nije pisao „dux Dalmatiae", već na prosto „dux Venetiae atque Chroatiae", naglasivši da će to tako dugo činiti, dok god ne osvoji Zadra.[3] Megjutim je i trgovina mletačka stradavala od bijesnih Zadrana, koji su se nemilice svetili svojim dušmanima, gdje i kako su samo mogli. Tako su oko godine 1200. uhvatili dva poslanika mletačka, admirala Rogera Premarina i glasovitog pravnika Petra Michiela, baš kad su htjeli da se zapute na dvor carigradski.[4] Ali slobodi zadarskoj dogje skoro kraj, i to s one strane, od kud se nije nikad mogao nadati. Četvrta krstaška vojna posluži Veneciji sa svojom ogromnom vojenom silom, da je nakon dvadeset i dvije godine pokorila pobunjeni grad.

---

[1] Listina ap. *Toeche:* Kaiser Heinrich VI. Leipzig 1867. (Jahrbücher der deutschen Geschichte). pag. 463.

[2] *Dandolo* pg. 319—320. On meće taj rat u god. 1201., no to je krivo, jer nam je sasvim točan datum saopćio: *Winkelmunn:* Acta imperii inedita saeculi XIII. pg. 470. br. 583.

[3] *Chron. Just.* pg. 92: „Hic dux, ut reperitur, propter Jadratinorum duriciam, qui ducali dominio rebelles erant, ut superius est expressum, anno Domini 1200 in multis (sc. documentis) se subscribebat solummodo „dux Venecie atque Chroacie", dimisso tunc titulo Dalmatino, licet coactus non foret, sed prorsus in mente proposuit Dalmacie non uti titulo, si Jadratinam primo non acquireret civitatem".

[4] *Ljubić:* Listine I. pg. 22. *Streit* o. c. pg. 27. i 46., te nota 206.

Digitized by Google

II

Četvrta krstaška vojna skreće na Zadar 1202 i 1203.

Priprave za četvrtu krstašku vojnu. — Pitanje, kako se zgodilo, da su krstaši skrenuli na Zadar. — Krstaši i Mlečani, vogjeni duždom Henrikom Dandolom, polaze (1. i 8. oktobra 1202) na Zadar, pokorivši putem neke istarske gradove. — Nesporazumljenje u krstaško-mletačkom taboru pod Zadrom. — Podsjedanje i zauzeće Zadra (10.—19. oktobra). — Snošaj pape Innocenta III. prema krstašima. — Krstaši i Mlečani polaze iz Zadra, razvalivši ga prije (20. aprila 1203).

Primirjem od 1. septembra 1192. izmegju engleskog kralja Rikarda „s lavjim srcem" i egipatskog sultana Salāh-ed-dīna, svršila se treća krstaška vojna. No počem ostade Jerusalim u rukama muslomanskim, dobro je znao sultan, da će opet doći do boja, i s toga je stao obilaziti svojom prostranom državom, da je naoruža i pripravi. Na tom ga putovanju preteče smrt u Šamu (Damasku) dne 8. marta 1193., oslobodivši tako kršćane najvećeg im protivnika za krstaških ratova. Šta više, Salāh-ed-dīn nije pred smrt svoju odredio tko da ga u carstvu naslijedi, a to je svakako potrebno bilo, jer je ostavio iza sebe sedamnaest sinova, koji razdijeliše carstvo oca svoga, ali se pri tom ljuto zavadiše, ogreznuvši u domaće bojeve.

Ta nenadana promjena na istoku mogla je za cijelo koristovati kršćanskim proslovima u Palestini, pa s toga i jest zamislio papa Celestin III. novu krstašku vojnu. Megjutim prije nego li je do šta ozbiljna došlo, prestavi se papa dne 8. jamara 1198. Njegov nasljednik Inocent III. (1198—1216), veoma odvažan i odrešit muž, prionu svom dušom uz zamisao prešasnika svoga. Neprestane mu opomene i svećeničko živahno propovijedanje urodiše na kraj konca plodom svojim: svijet se stao spremati na četvrtu krstašku vojnu.[1]

Kako su zapadni vladari upravo bili zabavljeni megjusobnim ratovanjem, to se nijedan od njih ne odazva „svojoj dužnosti da stupi u službu Gospoda svoga Isusa Hrista", već se lati toga posla tek francusko visoko plemstvo. Izmegju ove gospode pako, bilo

[1] Gl. *Bernhard Kugler:* Geschichte der Kreuzzüge (Collectio Oncken II. 5). Zweite Auflage. Berlin 1891. pg. 250—266; i *Geoffroi de Villehardouin:* La conquête de Constantinople. Edit. Emile *Bouchet*. Vol. II. (Notice), Paris 1891. pg. 11—13. *Jules Tessier:* Quatrième croisade. La diversion sur Zara et Constantinople. Paris 1884. pg. 28—46.

Digitized by Google

ih je dosta, što su prihvatila krst poradi ličnih interesa, a nipošto od puke želje da se oslobodi Spasiteljev grob. Najviše ih je mislilo, da im viteška dužnost porodice nalaže da pogju u boj i time povećaju broj familijarnih boraca protiv Saracena, dakle je kavalirski osjećaj bio u njima jači od vjerskog. Od važnosti je i to, što se još nedavno kupila sva sila krstaša oko engleskog kralja, zakletog dušmana Filipu Augustu, kad al' pogibe iznenada Rikard (1199), pa tako bjehu ostavljeni francuski mu saveznici odmazdi ljutitog im gospodara. Francuska gospoda prime sada krst i tako staviše doduše glavu i imetak svoj pod zaštitu svete stolice, ali za cijelo htjedoše tim činom rasrgjenom kralju pokazati, pošto i onako za neko vrijeme idu iz zemlje, da više nemaju nikakvih zlih namjera protiv njega. Podjedno mogli su se i nadati, da su razoružali njegovu osvetu i odvratili ga od svakog daljnjeg neprijateljstva. Bilo je i takih krstaša, koji su se nadali, da će tamo na istoku na lak način obogatjeti, a napokon i takih, doduše rijetkih, koji su polazili na vojnu prožeti iskrenim vjerskim oduševljenjem.[1]

Kad se sastaše glavna gospoda krstaška, bilo im je prvo, da se posavjetuju, kako će s vojskom preći na istok. Dojakošnje tri krstaške vojne, a osobito treća, jasno su pokazivale nepriličnost kopnenog putovanja u Palestinu, pa s toga sada odlučiše poći morem, najmivši prvo u Veneciji potrebne brodove za prevoz. U tom bjehu svi složni, ali mišljenja su se razilazila, kad se pitalo gdje da pristane vojska. Nekoji, dakako bistriji od vogja krstaških, predlagahu, da se snažnom rukom udari na Aleksandriju i Egipat, pa tako ubije u srce životna snaga ejubskog carstva, koje je u to doba gospodarilo Jerusalimom, a baš se nalazilo u teškim nevoljama kao nikad prije, dok su drugi, za pravo većina, tražili da se ide na Siriju, te odavle ravno na osvojenje svetih mjesta. Onaj je prvi predlog odista genijalan, pa s toga su ga istorici do sada krivo pripisivali umnom papi Inocentu III. Jedan duboki poznavalac ovih vremena, grof Riant, lijepo ga karakteriše, kazujući da se njime prvi put u krstaškim vojnama prešlo s polja ipoteza na ono realnosti. Kako vogje nijesu htjele, da ostalim krstašima kvare volje za boj, nametući im svoje mišljenje, to nijesu više prividno ništa o njem govorili, naumivši ipak konačno provesti svoju ratnu osnovu, tako da kao prvaci na prosto zapovjede u Veneciji, da se ima ploviti put Egipta.[2]

[1] Ibidem.

[2] *Tessier* o. c. pg. 47—72.

Digitized by Google

Početkom godine 1201. pogje krstaško poslanstvo, a na čelu mu istorik maršal Geoffroi de Villehardouin u Veneciju, kuda stiže dne 10. februara. Iza podužeg boravka i raspravljanja, došlo je konačno u aprilu do ovoga ugovora:

Venecija će namaknuti do 29. juna 1202. dovoljan broj lagja za prevoz vojske od 4.500 vitezova s njihovim konjima, 9.000. konjušnika i 20.000 pješaka, uz potrebni živež za prehranu ljudi i konja kroz godinu dana. Za pokriće troškova Mlečani su iznajprije tražili 100,000 kölnskih maraka srebra, no kad se krstaškim poslanicima ta svota činila preogromnom, došlo je napokon do konačne pogodbe od 85.000 mar., plativih u ovim obrocima:

1. prvoga augusta 1201 . . . 15.000 M.
2. prvoga novembra 1201 . . . 10.000 „
3. drugoga februara 1202 . . . 10.000 „
4. kroz mjesec april 1202 . . . 50.000 „

Videći Mlečani, da bi se tom prilikom znali zgodno okoristiti i svoje trgovačke interese podići, predložiše u specijalnoj klauzuli, da će o svom trošku oskrbiti pedeset naoružanih galija, a za to se ima sve, što će krstaši osvojiti, u pola s njima podijeliti. Ni jedan od petorice poslanika nije ni pomišljao na to, da bi to moglo da bude već u skoroj budućnosti od opasnosti po krstaše, pa s toga bez prigovora prihvatiše mletačku klauzulu, i povratiše se na to u Francusku.[1]

Kako se zgodilo, da je četvrta krstaška vojna iznenada udarila najprije na Zadar, a kasnije na Carigrad, gdje je osnovala kratkovječno latinsko carstvo, dok pravu cijel svoju, naime muslomanski istok ni vidjela nije, pa onda tko je svemu tomu „*auctor et actor rerum*“: to zakučastvo pitanje zanima već više od četvrt vijeka najvažnije naučnjake s ove i s one strane Rajne. Mi se u ovoj radnji i ne smijemo u tu živahnu kontroverzu upustiti, no ipak držimo, da nam je dužnost, kako je Zadar postradao baš od te diverzije, da bar u glavnom prikažemo, kako to pitanje danas stoji.

---

[1] Ugovor ap. *Dandolo* (o. c. pg. 323—325). Gl. i savremene francuske ljetopisce: *Geoffroi* de *Villehardouin:* La conquête de Constantinople. Edit. E. Bouchet. Vol. I. Paris 1891. pg. 10—21. *Robert* de *Clary:* La prise de Constantinople. Ap. *Hopf:* Chroniques gréco-romanes. Berlin 1873. pg. 5—6. Ona svota od 85.000 M. vrijedi preko pet milijuna kruna našeg današnjeg novca. Svakako ogromna svota za XIII. vijek.

Digitized by Google

Sve do godine 1874. bilo je opće mišljenje, da su cijelu stvar skrivili Mlečani. De Mas-Latrie se za dokaz svoje tvrdnje upire na savremeno svjedočanstvo kalugjera Ernoula, koji izrično u svojoj kronici bijedi Veneciju s izdaje na kršćanstvu;[1] Thomas i Hopf iznijeli su jedan ugovor, kojim se Mlečani obvezuju egipatskom sultanu Malek-Adelu, da će pod svaku cijenu odvratiti krstašku vojsku od nilskog ušća, a za uzdarje sultan im je onda obećao osobita trgovačka privilegija.[2] Ali u to izdade de Wailly troškom francuske akademije novo izdanje Villehardouinove kronike, pa u bilješkama ustvrdi, da tom ljetopisu treba doslovno sve vjerovati, dok se čitava stvar dogodila, kako to i Villehardouin priča, sasvim slučajno, pa tako i nitko nije krivac. Cijela vojna, veli de Wailly, u bitnosti je samo francusko poduzeće.[3] Tomu se nazoru pridruži godine 1884. i Jules Tessier, pripisujući cijelu stvar pukom slučaju, a inače vojna mu je eminentno francuskog značaja.[4]

U isto doba, kad se oglasio de Wailly, izide i E. Winkelmann sa svojim mnijenjem. On tvrdi, da je najprije na dvoru njemačkog kralja Filipa Švapskog svanula misao, da se četvrta krstaška vojna upotrebi u korist postradale dinastije Angelos, a malo po tom našla se i zgodna ličnost, da izvrši tu zadaću, u markgrofu Bonifaciju de Montferrat. Pa tako eto Winkelmann nalazi glavnog krivca u njemačkom kralju.[5] Ovo mišljenje prihvati godine 1875 i grof Riant, šta više, on ga pokuša potkrijepiti novim dokazima, pa tako proširi Winkelmannovu tvrdnju u čitavu „tajinstvenu povjest".[6] S tim se rezultatima na to sam Winkelmann potpuno sporazumi.[7]

[1] *Mas-Latrie:* Histoire de l'île de Chypre. Paris 1861. Vol. I. pg. 162 i dalje.

[2] *Thomas:* „Die Stellung Venedigs in der Weltgeschichte". Rede. München 1864. *Hopf:* Geschichte Griechenlands im Mittelalter (Ersch-Gruber: Encyklopädie. Vol. 85. Leipzig 1867. pg. 184—190.)

[3] *Natalis* de *Wailly:* Geoffroi de Villehardouin. Conquête de Constantinople avec la continuation de Henri de Valenciennes. Paris 1872 do 1874. Vol. I. Tekst s modernim franc. prevodom, a Vol. II. „Eclaircissement".

[4] *Jules Tessier:* Quatrième croisade. La diversion sur Zara et Constantinople. Paris 1884. osobito pg. 133. i 238.

[5] *Fduard Winkelmann:* Philipp von Schwaben und Otto IV. von Braunschweig. Band I. Leipzig 1873. (Jahrbücher der deutschen Geschichte) pg. 524 i dalje (Beilage XI.).

[6] *Comte Riant:* Innocent III., Philippe de Souabe et Boniface de Montferrat. Examen des causes qui modifièrent au détriment de l'empire grec, le plan primitif de la quatrième croisade. (Revue de questions historiques. Vol. XVII.) Paris 1875. pg. 321. i dalje.

[7] U Jenaer-Literatur-Zeitung. 1876. Br. 1. (Ocjena Riantove rasprave)

Digitized by Google

Ali sada se digne nova stranka. Prvi je bio Thomas, koji se najenergičnije stavi protiv grofa Rianta; Thomas izjavi, da je grof Riant izmijenio istorički slijed drame, a time i pravu i prirodnu važnost onih ličnosti, što su upletene u radnju. Nije Filip Švapski „auctor rerum", već veliki dužd Henrik Dandolo; on je glavno lice u čitavoj krstaškoj vojni.[1] Thomas ne ostade dugo osamljen; godine 1877. pridruži mu se Streit, koji nastojaše takovo mišljenje opravdati potankim prikazivanjem mletačko-vizantinskih odnošaja sve tamo od posljednje četvrti XI. vijeka. Rezultat mu je tvrdnja, da Veneciji god. 1202. i 1203. nije više bilo birati; ona je bila okolnostima prisiljena, da se prigodom propasti grčkog carstva u stvar uplete brzom i sigurnom rukom, ako je željela, da se vizantinskom anarkijom okoristi sa svim onim, što joj je za daljni život bilo od nužde. S toga treba u duždu tražiti glavnog krivca.[2]

Iza toga nastade živa polemika raznih naučnjaka evropskih, te tom prigodom bude mletačka stranka sasvim potisnuta u zadak. Najveći dio istorika pridruži se Winkelmann-Riantu, a to su, da samo glavne spomenemo: Englez Pears,[3] Nijemac Baer,[4] Francuz Bouchet,[5] te Nijemac Gelzer.[6] Teoriji Wailly-Tessier odazove se opet u najnovije doba Nijemac Norden.[7]

Unatoč svega toga, ipak do konačnog pouzdanog razlaganja još nije došlo, pa za to se mi i ne približujemo ni jednomu od za sada navedenih. Mi ćemo tek nastaviti naše iztraživanje o samom dogagjaju, kako je krstaška vojska pošla iz Venecije na Zadar.

Dok su se raspredala razna diplomatska pitanja izmegju vogja krstaških, njemačkoga kralja Filipa Švapskog i vizantinskog carevića Aleksija mlagjega, stali su se krstaši kupiti kroz mjesec maj

---

[1] U „Beilage zur Augsburger (sada Münchener) Allgemeinen Zeitung" od 22 decembra 1875 (ocjena Riantove rasprave).

[2] *Streit:* Venedig und die Wendung des vierten Kreuzzuges gegen Konstantinople. Anklam 1877.

[3] *Pears:* The fall of Constantinople 1203. London 1885.

[4] *August Baer:* Die Beziehungen Venedigs zum Kaiserreiche in der Staufischen Zeit. Innsbruck 1888. pg. 69—83.

[5] *Emile Bouchet:* Geoffroi de Villehardouin. La conquête de Constantinople. Texte et traduction nouvelle avec notice, notes et glossaire. Paris 1891. Vol. I. (tekst). Vol. II. Notice pg. 27 i dalje.

[6] H. *Gelzer:* Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte. U *Karl Krumbacher:* Geschichte der byzantinischen Litteratur. Zweite Auflage. München 1897. pg. 1035—1041.

[7] *Walter Norden:* Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzant. Berlin 1898.

Digitized by Google

i junij godine 1202. u Veneciji, našavši ovdje, istina je, prema lanjskom ugovoru spremno brodovlje, ali još ne plaćeno. Mlečani ih sve zajedno nastaniše na otoku sv. Nikole, što je bio udaljen od grada jednu milju, gdje oni razapeše čadore, čekajući dan polaska na istok. Nego neprilična financijalna situacija nikako se nije ni uz najveću požrtvovnost krstaša dala ukloniti, jer konačno je dug još uvijek iznašao znatnu svotu od 34.000 M. Stvar se ni malo ne promijeni dolaskom papinog poslanika kardinala Petra Capuano dne 22. juna i krstaškog vogje Bonifacija de Montferrat dne 8. augusta, šta više, Mlečani pobojavši se, da bi kraj neodlučnosti krstaških vogja mogli samo pretrpiti znatnu štetu, upravo zatvoriše jadne krstaše na pomenutom otoku, uzeše ih mučiti gladom i žegjom, te su se megju njima porodile razne kužne bolesti.[1]

Sada se činjaše duždu, da je došao zgodan čas, te da u jedan mah izvuče od krstaša na dvije strane koristi. To je neoprostiva vojna na Zadar, koja nam najdivnije karakteriše trgovačku dušu mletačku. Znamo, da se republika već više od dvadeset godina uzalud upinjala, da pokori tvrdi Zadar, a osvojiti ga trebalo joj je po što po to. Onim časom kad su krstaši ušli u nepopravljivu financijalnu nevolju, postao je Henrik Dandolo gospodarom situacije, jer samo od njegove je volje zavisilo, hoće li doći u opće do krstaške vojne; bez mletačkih naime lagja nije se dalo ni pomišljati na vojnu. Dužd mletački bio je i odviše vješt vladar, a da toga ne bi odmah uvidio i izrabio do krajnosti. O toj nas stvari ubaviješćuju dva savremena pisca, koji su inače sasvim samostalno jedan od drugoga radili; to su maršal Geoffroi de Villehardouin i vitez Robert de Clary. Njihovi se izkazi podudaraju, što im dakako samo povećaje cijenu.

Primijetivši dužd, da su krstaši „veoma ozlovoljeni i bijesni, što su spiskali novce svoje, a uz to još ne mogu ništa da rade“,[2] osjeti, da je došao na njega red. Ponajprije se obrati na skupljene Mlečane, te im reče od prilike ovako: „Gospodo, ova nam čeljad ne može više platiti i sve ono, što su nam platili, to smo zaslužili

[1] Za zatvor krstaški najpouzdaniji je izvor *Robert* de *Clary* o. c. § XI., koji se sam ondje nalazio, a uz njega *Villehardouin* o. c. Vol. I. pg. 38—43. *Marino Sanuto* st. (ap. *Tafel-Thomas:* Urkunden zur älteren Handels u. Staatsgeschichte der Republik Venedig. Vol. I. Wien 1856. Fontes rerum austriacarum. II. Abtheilung. Diplomata et acta. Vol. XII.) pg. 287.

[2] *Estoire d' Eracles empereur* (Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux Vol. II.) liv. 38. cap. 3.

Digitized by Google

na temelju ugovora, kojega nam oni ne mogu ispuniti. S toga gledajmo, da se s njima kako pogodimo. Kralj ugarski ugrabio nam je Zadar u Hrvatskoj, jedan od najjačih gradova na svijetu i nikad ga više, pa bila naša snaga kaka mu drago, ne ćemo natrag dobiti, ako ne pomoći ovog naroda. Zatražimo od njih da nam ga pomognu osvojiti, a mi ćemo im za to oprostiti onih 34.000 M., dakako osim onoga šta će nam Bog dati da zajednički osvojimo".[1]

Razumljivo je, da su Mlečani s veseljem prihvatili ovaj predlog, a na to ga dužd saopći krstašima. Bojeći se ipak da bi ga prosti vojnici zabacili, ako im umah rekne, da im je poći na kršćanski Zadar, on ga lukavo tek u glavnim crtama napomene, tako da nije mogao prenaraziti nikoga od njih. On im jednostavno reče, ako hoće Veneciji da osvoje jedan grad, Mlečani im praštaju dug za brodovlje i odvesti će ih onamo, kuda treba da idu.[2] Ali s vogjama krstaškim Dandolo je udario u druge diple: „Gospodo, eto zime, reče im; mi više ne možemo mora prebroditi; ja tome nijesam kriv, jer da je na moju bilo, već bih vas prevezao bio, nego ste vi skrivili zakašnjenje. Ali gledajmo da što valjano uradimo. Ima ovdje u blizini grad što se zove Zadar. Gragjani nas njegovi ljuto uvrijediše, pa i ja i moji ljudi, mi svi smo radi, da im se osvetimo, ako možemo. Pa, ako mi hoćete vjerovati, hajdemo onamo prezimiti do Uskrsa. Spremit ćemo naše brodovlje, te božjom pomoći prebroditi more. Zadar pako veoma je čestit i pun svega obilja."[3]

Spretnost duždeva i opreznost njegova, da se samo na nekolike glavnije krstaše obratio s jasnijim riječima, ipak učiniše, da je Henrik Dandolo kod većine vitezova uspio, dok je samo kod malo njih, i to onih te su jedva čekali da se uzmognu pomoliti na grobu Spasiteljevu, nagazio na odlučan otpor. „I ako su, govorahu ovi otpornici, Zadrani bundžije i gusari, za to ipak pripadaju crkvi rimskoj,

[1] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 42—45. *Robert* de *Clary* o. c. § XII. samo što krivo veli, da je dužd krstašima pripisivao dug od ukupnih 85.000 M. S ovom se dvojicom u smislu potpuno slaže i *Chronicon Gallicum ineditum* (ap. Tafel-Thomas o. c.) pg. 336.

[2] *Estoire d' Eracles empereur* l. c.

[3] *Robert* de *Clary* l. c. *Chronicon Flandriae* (ap. Tafel-Thomas o. c. pg. 296) veli: „Dux Venetorum dixit Balduino Comiti, quod si vellet Gazaram (= Zadar) cum suis expugnare et lucrari, nihil pro navigio darent, et quod *melius etiam esset et majoris meriti, tales praedones et homicidas seu pirates destruere,* quam Jerusalem proficisci peregre". Iz toga se jasno vidi mržnja mletačka protiv otpaloga Zadra.

Digitized by Google

a uz to još su podanici kralja ugarskoga, koji je, primivši krst, stavio sve svoje zemlje pod zaštitu svete stolice. Udariti vojskom, što je skupljena da se bije s nevjernici, na kršćane, znači pogaziti svečani zavjet, izazivati papino prokletstvo i gnijev božji".[1]

Ovi otpornici za cijelo su zastupali pravičnost; oni su bili pravo reći tumači volje papine, ali uza sve to imali su ipak protiv sebe većinu u vijeću. Ova je držala, da pošto krstaši nijesu ispunili svoje dužnosti prema ugovoru od aprila 1201., da su dužni Veneciji popustiti i tako joj nanesenu štetu nadoknaditi. Eto baš ta činjenica, da su vitezovi ovaj put podvrgli religiozne motive ispunjenju zadane riječi, jasno nam dokazuje, kako se od prve krstaške vojne izmijenilo mišljenje i nazori megju ljudma. Dakako kraj toga ipak treba naglasiti, da je velika većina krstaša u tom nalazila jedini način, kojim će se najprirodnije rasplesti neugodna situacija, a sama vojna omogućiti. Pa tako se onda ne valja čuditi, da su krstaška gospoda, unatoč opiranja nekih velikaša i biskupa, pristali uz duždev predlog.[2]

Vojska je malo za tim saznala zaključak svoga vijeća. Odluka, da se udari na kršćanski grad što pripada kralju krstašu, veoma se duboko kosnu svakoga. Neki se stadoše razilaziti, dok se oni jadnici što su bili zatvoreni na otoku sv. Nikole obradovaše znajući da će tako doći kraj njihovim patnjam. Vitez *Robert* de *Clary*, koji je bio megju njima, ovako nam priča: „Oni su se vanredno veselili noću, tako da nije bilo ni siromaha, koji ne bi učinio velike rasvjete, i oni su nosili goruće baklje oko svojih stanova te se je činilo kao da je čitava vojska u vatri".[3] Ovo veselje proste vojske konačno primaknu Veneciju cijeli. Dandolo primi sam u crkvi sv. Marka u nedjelju dne 25. augusta krst, pozove na to polovicu za oružje sposobne mletačke momčadi u boj, te se sam postavi na čelo čitavoj ekspediciji. Dakako papinski poslanik nije mogao biti zadovoljan s takim razvitkom stvari, pa s toga i ostavi protestirajući još oko polovice augusta Veneciju.[4] Sada se uze i brodovlje mletačko spremati na odlazak. Brzina, kojom su Mlečani obavljali nužne poslove, dokazuje nam koliku su žurbu zahtijevali interesi njihovi. Trebalo je prestići zabranu papinsku, a i ojačanje Zadra

[1] *Villehardouin* o. c. vol. II. pg. 60.
[2] Ibidem. *Chron. Flandriae* l. c.
[3] *Robert* de *Clary* o. c. § XII.
[4] *Gesta Innocentii* III. lib. I. cap. 86 (Ed. *Migne:* Patrologia latina. Vol. 217. Paris 1859). Za ostalo gl. *Villehardouin* l. c.

Digitized by Google

od strane kralja Emerika. Koncem septembra bilo je čitavo brodovlje spremno na odlazak.

To je brodovlje bilo jedno od najsjajnijih što ih ikada vigje čovječanstvo; brojilo je četrdeset lagja, pedeset i dvije galije i do stotinu teretnih brodova, a svemu tome treba još pribrojiti onu silu, što su je Mlečani sami za sebe opremili. Ono je nosilo sa sobom tri sta petrarija i drugih strojeva za bacanje kamenja, oružja svake ruke i živeža bilo je na pretek. Divno je bilo pogledati krasno izragjene i bogato nakićene lagje s njihovim nabujalim jedrima, s barjacima i visokim tornjevima, a vitezovi sjali su se u svojim oklopima. Tko je vidio tu nepreglednu mornaricu, pomišljao je, da može čitav svijet da osvoji, samo je vječna šteta, da ta sila nije bila upravljena protiv neprijatelja svete vjere, nego tek orugje gadne podlosti i sramotna trgovanja, oholosti i osvete. Dok se brodovlje još spremalo na put, raširi dužd vijest, da su se gusari tršćanski i istarski u blizini pokazali; takova se nesigurnost ne smije trpiti, njih da treba odmah ukrotiti. I tako krene dužd Henrik Dandolo s nekim krstašima u utorak dne 1. oktobra 1202. put Istre, dok je preostalo brodovlje još ostalo u Veneciji. Vrijedno je priopćiti, kako opisuje očevidac Robert de Clary duždev polazak: „Dužd mletački imao je sa sobom oko pedeset galija, što ih je sve o svom trošku opremio. Ona, na kojoj se on nalazio, sva je bila crvena kao grimiz, a s vrha joj se vijao barjak od crvene svile. Pred njime sviralo se u četiri srebrene trube, a uz to još su veoma veselo zvonila zvona, a svakolika visoka gospoda i svećenstvo i laici i malo i veliko, sve je to tako radostno podcikivalo, da se još nikad nije čulo tako što, a ni vidjelo tako brodovlje. Krstaši se uspeše na tornjeve svojih lagja, a svećenici stadoše pjevati: ‚Veni creator spiritus', i sve malo i veliko plakaše od nabožnosti i veselja. A kad je brodovlje izišlo iz mletačke luke, imalo je toliko jarbola i bogatih lagja i drugih brodova, da je to bilo najdivnije pogledati od kad je svijet postanuo, jer je bilo za cijelo do stotinu para srebrenih i mjedenih trubalja, što su trubile pri odlasku, i toliko zvona i tambura i drugih instrumenata, da je to bilo pravo čudo. Kad su pak lagje izišle na prosto more, te raspele svoja jadra i razvile svoje barjake i znakove na vrhu tornjeva, odista se činilo, da je more oživilo i da je sasvim pokrito od lagja što ih nošaše na sebi".[1]

[1] *Villehardouin* l. c. *Robert* de *Clary* l. c. § XIII. Datum daje *Devastatio Constantinopolitana* (ap. Hopf: Chroniques greco-romanes.

Digitized by Google

Već sutradan stiže krstaško-mletačka vojska u Piran,[1] a 5. oktobra u Trst i Muje.[2] Svi se ovi gradovi pokoriše duždu, te mu se obvezaše plaćati redoviti godišnji danak. Megjutim krene dne 8. oktobra iz Venecije preostali dio krstaša, a bez sumnje bilo je uza njih i dosta Mlečana.[3] Ne znamo još šta je krivo, te se oba brodovlja tek negdje koncem oktobra sastaše u Puli, ali ne ćemo pogriješiti, ako pomislimo na jake jesenske oluje.[4] Tek početkom novembra zaputi se svakolika sila na Zadar. U oči Martinja u nedjelju dna 10. novembra u dva sata poslije podne pokazaše se prve neprijateljske lagje pred Zadrom.[5]

Kad su krstaši ugledali grad, koji je sagragjen na poluotočiću a tijesnom uvorom u savezu s kopnom, kako je opasan jakim zidinama i visokim tornjevima, začudiše se veoma i uskliknuše: „Ne zauzesmo Zadra, ako nam ne pomogne Bog!“[6] Dakako krstašima ne preostade drugo, već se usidriše pred gradom i čekahu ostale lagje. Sjutradan na Martinje dne 11. novembra svanu krasno jutro, a u to stigoše i sve preostale čete.[7]

Megjutim Zadrani su bili spremni na dolazak krstaša, a saznavši za nakanu duždevu, još su to za vremena javili kralju Emeriku, moleći ga da ih zaštiti. Kralj odista otpremi u grad vojske i poslanstvo, koje je krstaše u njegovo ime zamolilo, da se okane ratovanja po njegovoj zemlji, tim većma što je i on primio krst. Još ih je zaklinjao Bógom, neka ne osvajaju grada, a ako su baš željni blaga, on će im ga dosti dati, pa onda neka pogju na istok. Nije teško sebi predočiti, u kako su neugodnoj situaciji bila gospoda krstaška. Za cijelo teškim srcem odgovoriše poslanstvu, da na žalost ne mogu kraljeve želje ispuniti, jer su prisegli Mlečanima, da će

---

Berlin 1873.) pg. 87. i *Annales Herbipolenses* (Monumenta Germaniae historica. Scriptores. Vol. XVI. Hannoverae 1859) pg. 10: „cepit autem moveri kal. octobris“.

[1] Da ne spominjemo nikake kronike, upućujemo na listinu ap. *Tafel-Thomas:* o. c. pg. 387.

[2] *Tafel-Thomas:* pg. 386—403.

[3] *Villehardouin:* o. c. vol. I. pg. 50—53.

[4] *Robert* de *Clary* o. c. § XIII.

[5] U datumu se slažu sva vrela, a dnevno doba daju: Gesta episcoporum Halberstadensium (Mon. Germ. hist. Scriptores XXIII. Hannoverae 1874) pg. 117: „Omnis exercitus conscensis navibus navigandi iter arripientes, *aura secunda* in vigilia beati Martini portum civitatis Zadhere contigerunt“.

[6] *Villehardouin* o. c. pg. 52—53.

[7] Ibidem.

Digitized by Google

im pomoći pri osvajanju Zadra. Dakako sada ne preosta Emeriku drugo, već se pritužiti papi. Iza toga pozove dužd grad na predaju na milost i nemilost, no uzalud.[1]

Neprijateljsko brodovlje bilo je za sve to vrijeme pred gradom, čiju je luku imao braniti jak lanac. Kad se Zadrani na poziv duždev ne htjedoše predati, stane se brodovlje primicati luci. Prvo je bilo, da su Mlečani prekinuli lučni lanac, pa na to ugje čitavo brodovlje u luku. Po tom iskrcaše se krstaši na obalu, razapeše čadore svoje na sjevernoj strani grada, tako da ih je luka dijelila od gradskih zidina, pa još istoga dana namjestiše bojne sprave za razbijanje zidina. Eto tako poče potsjedanje Zadra.[2]

Premda je bila u gradu hrabra posada, koja je mogla neko vrijeme Zadar braniti već poradi prirodne njegove čvrstoće, ipak se gragjani veoma preplašiše jur time, što je neprijateljsko brodovlje ušlo u njihovu luku, a još više kad su vidjeli nebroj čadora oko grada, na kojima se bliješte krstovi. U toj nevolji i oni izvjesiše na svoje zidine slike Isusove i podigoše krstove, ne bi li im se smilovali krstaši.[3] Ali vidjevši da im sve to puno ne pomaže, odluče se na uvjetnu predaju.[4] Sjutradan dne 12. novembra poslaše Zadrani poslanike duždu, koji ih primi u svom čadoru, pa izjaviše da su gotovi predati grad, ali da se ljudi štede. Dužd im odgovori da ne može ništa da odluči bez suglasja francuskih baruna, s kojima da je u savezu, pa s toga neka čekaju neko vrijeme na odgovor.

Megjutim bilo je dosta francuske nabožne gospode, što nijesu mogla nikako gledati, gdje se kršćani megju sobom biju, a jedan od glavnih bio je grof *Simon* de *Montfort*. Kad je dužd pošao da se porazgovori s ostalom sebi pokornom gospodom, uhvatiše gore pomenuti otpornici zadarske poslanike, te ih stadoše odgovarati od predaje. Šta više Simon de Montfort ovo im reče: „Ja nijesam amo došao da škodim kršćanima; ja vam ne ću ništa na žao uči-

[1] *Estoire d' Eracles* l. c. *Dandolo* o. c. pg. 320. *Lucius* o. c. pg. 153.

[2] *Villehardouin* l. c. *Dandolo* l. c. *Wenzel Gusztáv*: Arpád újokmánytár. Vol. II. Budapest 1867. (Mon. Hungariae historica I. 11) pg. 237.

[3] Papa Innocent piše: „Cumque cives subire cum Venetis iudicium nostrum vellent, nec in hoc eciam apud vos potuissent misericordiam invenire circa muros suos Crucis imagines suspenderunt". *Wenzel* G. l. c.

[4] *Lucius* l. c.

Digitized by Google

niti, dapače ja ću vas braniti oda zla". Drugi opet govorili su tako: „Zašto da predate tako jak grad? Krstaši ne će na vas udariti, a odbijete li Mlečane, vaša je korist." Lako je razumjeti, da su sada Zadrani stali i jače pomišljati na kaku pomoć budi od pape, budi od kralja Emerika, jer Mlečanima samim mogli su se lako odhrvati. S toga ne čekajući dulje na duždev odgovor, okrenuše se i pogjoše u grad, a s njima pogje ća jedan od francuske gospode, Robert de Boves, na gradske zidine, te uze ovdje u ime ostalih krstaša odgovarati gragjane od naumljene predaje.[1]

Megjutim pogje dužd do svojih saveznika, te im reče: „Gospodo, Zadrani hoće da mi se predadu uz uvjet da poštedim ljude, no ja bez vašeg savjeta ne htjedoh taj posao riješiti." Tada rekoše krstaška gospoda: „Gospodaru, mi vas molimo, da taj uvjet prihvatite". No kad se na to zaputiše do duždeva čadora, začuše da više nema zadarskih poslanika i da su to oni otpornici uradili.[2] To je bio baš neočekivan udarac po dužda; on se odista mogao uplašiti, da će taki otporni duh u jedared obvladati čitavom vojskom. S toga bijesan sazove svu gospodu na dogovor, te stade oštro zahtijevati, da se ugovor ispuni. Ali na to je došlo do upravo dramatske scene. Cistercitski opat Gui de Vaux Ceruai ustade i glasno izjavi, da ima od pape prešan nalog, kojim mora svakoga izopćiti, iz crkve, koji će ruku dići protiv Zadra. Zaglušna vika utiša opatove riječi i nastade takva graja, da bi smioni svećenik i glavom platio, da ne bude Simona de Montforta i druge neke nabožne gospode. Bez pozitivna zaključka razigje se na to sazvano vijeće.[3]

Kad se malko primiriše gospoda, opet se sastaše u vijeće. Dužd nije htio da otvoreno prkosi crkvenom prokletstvu, no ipak izjavi, da se želi pod svaku cijenu i unatoč izopćenja osvetiti Zadranima, pa s toga zatraži od Francuza, da bi ga pri tom pomogli. „Grad je već bio u mojim rukama, reče Dandolo, a vaši mi ga ljudi oteše. Ja vas pozivljem u ime zadane mi riječi, da mi pomognete pri osvajanju." Grofovi i baruni francuski se skupiše na te duždeve riječi u vijeće, da se posavjetuju što da rade. I ovaj put nadvladaše kavalirski osjećaji religiozne; za cijelo je i to dosta doprinijelo,

[1] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 54—55. — *Historia Albigensium Petri monachi Vallium Cernaji (Migne:* Patrologia latina Vol. 213. Paris 1855) pg. 572. Pisac je sam bio u pratnji grofa Simona de Montfort pod Zadrom. U našem tekstu dolazi pod imenom cistercitskog opata Gui de Vaux Cernai.

[2] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 54—56.

[3] *Historia Albigensium* l. c.

Digitized by Google

što su Mlečani imali uza se svoju vojsku, a lako da su se i Francuzi uplašili, da je dužd u stanju s neplaćenim brodovljem prosto odjedriti, a njih ostaviti pod Zadrom. Ele bilo kako mu drago, iza vijećanja „baruni, veli Robert de Clary, odgovoriše duždu, da će ga rado pomagati, osim grofa Simona de Montfort i Eugerranda de Boves; ovi naglasiše da ne će ništa da rade protiv papine zabrane i da ne će da budu izopćeni.“ I odista plemeniti se grof povuče na stranu, a s njime svi oni, koji su poštivali papu, ne ulazeći ni malo u poslove što će se još zgoditi u Zadru.[1]

Henrik Dandolo bješe tako iza raznih borba ipak postigao svoju cijel. S toga se požuri s podsjedanjem bojeći se da zatezanjem otpornici ne steku vremena, te ne pobune prostu čeljad u vojsci, koja od veće česti nije ni iz daleka slutila, kakve se intrigue pletu megju njihovim vogjama. Sutra dne 13. novembra bjehu ratni strojevi privučeni zidovima, te ih staše ogromnim kamenjem biti, dok su drugi opet potkopavali bedeme; glavni je juriš bio kraj istočnih bedema gradskih s kopnene strane, dok su na brodove postavljene ljestve. Kad su gragjani to vidjeli, predložiše duždu, neka se cijela stvar povjeri papi na presudu; dakako njih je neugodno iznenadilo kad opaziše, da imadu i krstaše protiv sebe, a kako je kralj bio daleko to im je jedini spas i sve uzdanje bilo još u papi. Ali Dandolo ne htjede ništa ni da zna za taki predlog. Višednevne neprekidne a bijesne juriše odbijahu Zadrani najhrabrije. Borba je bila krvava; „i nasta strahovito ubijanje, veli Toma Arcidjacon, u gradu nije bilo ni toliko zdravih da uzmognu poginule sahraniti. Nepokopane lješine nevoljnika ležahu po kućama i crkvama; jadni gragjani nijesu znali čega da se prije prihvate, pogreba ili obrane gradske“.[2] Sedmi dan (19. novembra) stade se rušiti zid s morske strane, a jedan se toranj odviše raspuknuo, tako da neprijateljima već nije bilo teško provaliti u grad. To prinuka Zadrane, da se odlučiše na bezuvjetnu predaju, proseći jedino u pobjednika, da im život poštedi, što im i obeća; ali Mlečani provalivši u grad zaboraviše na svoju riječ. Razbješnjene čete ništa ne poštediše. Dok je dužd dao posmicati nekoliko uglednih gragjana, koje je smatrao poglavicama bune, dakle vogjama zadarskim, dotle je preostala vojska u osvojenom gradu robila, palilai ubijala sve šta joj je došlo pod ruku; ni iste crkve nijesu poštedili. Plijen što ga provalnici

[1] *Villehardouin* l. c. *Hist. Alb.* l. c. *Rob.* de *Clary* o. c. § XIV.
[2] *Thoma Arcidiaconus,* ed. Rački 84.

Digitized by Google

nagjoše podijeliše bratski izmegju sebe.[1] Odista, tko bi mogao vjerovati, da je to počinila vojska odregjena da oslobagja grob Spasiteljev, da se bije protiv Saracena?! Papa je svakako imao pravo, kad jo kasnije prekoravao krstaše, veleći im, ako su već htjeli održati riječ svoju duždu, ipak s toga nijesu trebali robiti crkve i oltare. Oni Zadrani, što preživješe teške ove dane, raštrkaše se po Hrvatskoj, svagdje dobro primljeni kao i nesrećni Belgragjani nazad pedesetak godina; najviše ih je ipak pošlo u susjedni Nin.[2]

Poslije zauzeća Zadra, skupi dužd gospodu francusku, te im reče: „Bog nam je pomagao, da smo zauzeli taj grad; eto se približava zima, pa velike bure na moru ne dadu nam sigurno ploviti. Prije Uskrsa ne možemo dalje, jer nigdje nema za nas toliko dovoljne opskrbe. Taj je grad bogat, svega ćemo imati što nam treba; hajde da ga podijelimo. Uzmite vi jedan dio sebi, a onaj drugi pri moru, gdje su naši brodovi, dajte nama".[3] Taj bi predlog konačno prihvaćen, te 24. novembra ugjoše vojske u grad, i smjestiše se na svoja odregjena mjesta.[4]

Većina je krstaša ipak nerado zimovala u Zadru, a uz to još je u njima plamtila mržnja na Mlečane radi onih posljednih dogagjaja na otoku sv. Nikole. Pa konačno i papino ih je prokletstvo peklo, za to i zovu Zadar „gradom prestupka".[5] Trebalo je tek da plane jedna iskra i da se razbukti u čitav požar. To se zgodi dne 27. novembra pod veče, kad je iznenada došlo do krvavih sukoba izmegju Mlečana i krstaša. Sve su ulice kroz noć bile pune naoružanih momaka; Mlečani redovito podlegoše hrabrosti i pretežnom broju

[1] Pad Zadra spominju svi izvori suglasno, tek se u datumu razilaze. Ja sam prihvatio onaj što ga daje *Villehardouin*, naime šesti dan podsjedanja, a to je — od 13. računajući — 19. nov.

[2] *Lucius* pg. 155: „. . . Jadrenses etenim per Chroatiam dispersi". Chroatia zvahu se onda i današnji ravni kotari oko Zadra.

[3] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 58—59.

[4] Datum daju suglasno: *Gesta* episcop. Halberstad. (Mon. Germ. hist. Scrip. XXIII.) pg. 117 i *Thoma arc.* ed. cit. pg. 84. Da se taj dan ne može protezati na pad Zadra, kako to misle neki pisci, vidi se po tome, što *Villeh.* izrično veli, da je juriš potrajao kakih pet dana, a šesti se grad predao; suponirati da se on, koji je nazočan bio u tom boju, prevario za tjedan dana, to se ne može, što i drugi pisci pao *Dandolo* (o. c. pg. 321) vele, da je Zadar nakon kratkog podsjedanja pao. Cijela se stvar lako riješava, kad se uzme, da su krstaši i Mlečani dne 24. nov. ušli u već osvojeni Zadar.

[5] „. . . urbem transgressionis, sic enim Jaderam nominamus", pišu krstaši papi. *Wenzel* o. c. pg. 248.

Digitized by Google

Francuza. Dakako, te su svagje vanredno uplašile vogje, pa s toga i oni oružjem u ruci jednako mire borce; dugo nijesu ništa postigli, jer kad bi umirili jedne na kojem mjestu, opet se drugi još žešće razbješnješe. Do u kasnu noć borila se momčad izmegju sebe te ostade s obiju strana sila mrtvih i ranjenih; krstaši su veoma žalili gubitak viteza Vida de Landas, člana otmene flandrijske porodice, koji bje u toj borbi u oko ranjen, te malo za tim i poginu. Tek 30. novembra smiriše se konačno bijesne čete.[1]

Spominjasmo da je sve one koji su jurišali na Zadar stiglo papino prokletstvo. Dakako u žestini boja i pri dijeljenju bogatog plijena, nije ta neosjetljiva kazna nikom na um padala, no kad su se strasti opet primirile, onda je uzela progovarati krstašima savjet; razne sumnje počeše mučiti smućene duhove: budućnost im je bila neizvjesna, dok se činilo da je krstaška vojna propala. Malo po malo nerad, odmaranje i dosada duge zime utamaniše smionost krstaša, tako da ih je stala mučiti prava tjeskoba. Danomice sve to više učestaše dezertacije, a jedan nas savremenik uvjerava, da je u jedan dan do 2.000 ljudi ostavilo svoje barjake.[2] To se ne promijeni ni onda, kad su u Zadar stigli neki odličniji krstaši, a megju njima i 15. docembra sam vogja Bonifacije de Montferrat. Doduše njegovim je dolaskom mnogo života uneseno u vojsku, ali i taj je opet imao da služi baš onomu čemu se Innocent III. toliko opirao: duhove je stalo zanimati više nego ikada carigradsko pitanje. Na sam badnjak dojedriše poslanici nesrećnog bizantinskog carevića Aleksija u Zadar, pa stadoše s krstašima ugovarati, kako da se konačno riješi grčko pitanje.[3] Pri tom je došlo do raznih nesuglasica, a opat Gui de Vaux Cernai nije ni taj put propustio potsjetiti krstaše, da im je dužnost osloboditi grob Spasiteljev, a ne navaljivati na kršćane. Sve su te stvari mnoge Francuze tako ozlovoljile, da su jedni pošli kući na trgovačkim lagjama, a drugi, megju njima grof Simon de Montfort i opat Gui de Vaux Cernai, odoše u Ugarsku, a kasnije preko Italije u Siriju.[4] Odlazak ovih nabožnih muževa bio je kao znak, na koji i opet učesta odbjegavanje vojnika; mnogi pobjegoše u Hrvatsku, gdje su od veće česti postradali.

[1] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 58—61. i *Rob.* de *Clary* o. c. § XIV. suglasno opisuju taj dogagjaj.

[2] *Robert* de *Clary* l. c.

[3] *Villehardouin* o. c. vol. II. pg. 73—75.

[4] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 60—67. *Robert* de *Clary* l. c. *Estoire d' Eracle* o. c. liv. 38. cap. 4.

Digitized by Google

Sada se već nije bilo šaliti. Bonifacije de Montferrat uvidje, da ako tako ostane, da će konačno ostati bez vojske; tome je trebalo doskočiti, jer za osvojenje Carigrada trebala je velika vojska. „Tada, priča Robert de Clary, vogje krstaške i Mlečani sastaše se, pa uzeše raspravljati o prokletstvu, što ih je stiglo poradi osvojenja Zadra, pa zaključiše, da se valja obratiti na Rim s molbom za oproštenje".[1] To je bio predlog Bonifacijev, kojim se nadao umiriti smućene duhove i na novo ojunačiti svoju vojsku. Gospoda krstaška poslaše papi „svome dobrome ocu" poslanstvo od četiri lica, i to dva duhovna a dva svjetovna, no njima se pridruži još nekoliko svećenika, a megju njima i opat *Martin Litz*. Duhovni su poslanici bili kancelar kneza Balduina de Flandre meštar Ivan Faicette, biskup noyonski, i Névelon de Cherisi, biskup soissonski, koji je ujedno bio i na čelu poslanstvu. Svjetovna su lica bila Ivan de Fraise i poznati nam Robert de Boves. To je poslanstvo imalo da kaže papi, kako su krstaši koji su pomagali Mlečanima pri osvajanju Zadra bili prisiljeni na to, te tako protiv svoje volje sagriješili, no sada da su se ljuto pokajali, te da su spremni sve papine želje i zapovijedi točno ispuniti i dati svaku zadovoljštinu, koju će on od njih tražiti.[2]

Kad se krstaško poslanstvo prikazalo u Rimu, papa, pod još svježim dojmom gadnih dogagjaja i ljutit, tako ih je hladno primio i to tek iza dugog moljakanja, da se dvojica odmah odrekoše svoje misije. Robert de Boves odmah ostavi Rim i pogje preko mora, dok je opat Martin Litz upravio na one nekolike krstaše iz Njemačke pismo, u kojem im se izvinjavaše, što ih više ne može da zastupa, pa pogje u Siriju. Ivan de Fraise, Névelon de Cherisi i Ivan Faicette bili su obzirniji; teškom mukom ipak nešto postigoše.[3] Uvažavajući teške prilike, papa obeća da će ih oprostiti prokletstva, no uz neke uvjete, koje napisa vogjama krstaškim. To su pismo donijeli u Zadar papinski poslanik Petar Capuano i Névelon de Cherisi. U tom pismu papa ne pozdravlja krstaša, premda je to bio običaj u onodobnom dopisivanju; već po tomu može se lasno zaključiti, koliko je Innocent bio ražalošćen. Sam ih je satana natjerao na to, piše papa, da su oružje svoje mjesto na dušmana u svetoj zemlji upravili protiv kršćanskih Zadrana. Već po-

[1] *Robert* de *Clary* l. c.

[2] *Villehardouin* o. c. vol. I. pg. 68—71. vol. II. pg. 82—83 (Notice).

[3] Ibidem.

Digitized by Google

čitanje prema krstu što ga nose i poštivanje prema ugarskome kralju Emeriku i bratu mu vojvodi Andriji, koji su primili krst u znak da će i oni u svetu zemlju poći na nevjernike, pa ugled svete stolice, sve ih je to moralo odvraćati od onog čina. „Mlečani su na vaše oči razvalili gradske zidine, oplijenili crkve, porušili domove, a vi ste s njima plijen podijelili .... sve vas opominjem da prestanete razvaljivati, a sav plijen da ste vratili Zadranima". S toga im papa šalje svoga poslanika kardinala Petra Capuano i zatraži, pod prijetnjom ponovnog izopćenja, od francuske gospode, da se na njegove ruke zakunu i njemu predadu pismo pečatima potvrgjeno, da će slušati naloge svete stolice, te se okaniti daljnjeg ratovanja po kršćanskim stranama, i naloži im, da umole ugarskoga kralja Emerika za oproštenje radi nanesene mu uvrjede. Ostale zapovijedi i želje papine kazat će im kardinal sam usmeno. Premda je papa bio veoma ogorčen, ipak mu je drago to, što dobro znade da krstaši nijesu toliko krivi, jer su bili gotovo prinugjeni na Zadar udariti (u februaru 1203).[1]

Megjutim se i kralj Emerik obrati na papu, čuvši od kaločkog prepošta da je Zadar osvojen. On umoli papu, da svojim ugledom i moći prisili francusku gospodu, da mu povrate oteti Zadar u onom stanju, kaki je bio prije juriša.[2] Kao da su krstaši bili u njem gospodari!

Kad se krstaški poslanik Névelon de Cherisi povratio s papinskim poslanikom u Zadar, odmah saopći svojim drugovima želju papinu. Krstaši, a na čelu im Balduin knez flandrijski, Ljudevit knez bloiski, knez Hugo de Saint Paul, Odo i Vilim de Chaulier, otpraviše na to početkom aprila na papu zatraženo pismo, potvrdiše ga svojim pečatima i položiše na ruke kardinala Petra Capuano nužnu prisegu; na to ih oslobodi kardinal prokletstva po papinom nalogu.[3] Čini se da krstaši uza sve to ipak svih uvjeta nijesu ispunili, jer se kralj Emerik još kasnije (1204.) tuži u jednom pismu na papu, da mu krstaši nijesu dali baš nikake zadovoljštine.[4]

---

[1] *Wenzel* o. c. pg. 236—239. Pismo je na žalost bez datuma, no pisano je svakako, sudeći po sadržaju, početkom god. 1203. *Potthast:* Regesta pontificum romanorum vol. I. Berolini 1874. pg. 162 (broj 1849) meće ga u februar 1203. *Wenzel* svakako krivo čini, što ga stavlja još u godinu 1202.

[2] *Wenzel* o. c. pg. 239—240.

[3] *Wenzel* o. c. pg. 240—241 i 254.

[4] *Fejér:* Codex dipl. vol. II. pg. 441—442.

Digitized by Google

Vrlo je vjerojatno, da bi se Innocent III. i prema Mlečanima bio pokazao pomirljiv, kad bi se i oni bili javno pokajali, ali oni toga nijesu htjeli da učine već s toga, što su dobro znali, da će papa od njih otvoreno i odlučno tražiti, da se okane Zadra: samo tako nam je razumljiva ona savremena vijest koja govori, da su se Mlečani baš hvalisali svojim nedjelom.[1] Razumije se samo po sebi, da je to Innocenta III. veoma ljutilo, pa za to onom krstaškom poslanstvu naloži, da, pri povratku u tabor zadarski, javno pročita anatemu bačenu na Mlečane. Uzalud je biskup Névelon upozoravao papu na neugodnosti, što bi mogle nastati baš onda, kad se vojska trebala da ukrca za svetu zemlju: anatema mogla bi lasno poslužiti mnogim krstašima, a i Mlečanima, da se odbiju od svojih vogja. Ni o kakvoj odgodi ne htjede papa ništa da znade: Petar Capuano imao je anatemu odmah po dolasku svom u Zadar javno proglasiti. Ali do toga nije došlo; diplomatska vještina Bonifacija de Montferrat osujeti čitavu papinu osnovu. On prosto ne dozvoli papinskom poslaniku ispuniti svoje zadaće.[2]

Uz vogju svoga pristala su i druga krstaška gospoda, pa tako se opet trebalo na papu obratiti i stvar izvesti na čistac, jer nov sudar sa svetom stolicom bio je inače neizbježiv. Krstaši umoliše papu, neka bi dobrostivo odgodio javno anatemisanje Mlečana, jer bi se poradi toga vrlo lasno sva vojska mogla raspršiti. To isto navede i Bonifacije u svom posebnom pismu na papu, a dodade još, da je čuo od dužda i nekih odličnijih Mlečana, da su naumili otpremiti poslanstvo papi, te ga takogjer zamoliti oproštenje poradi osvojenja grada Zadra.[3] Ali mudri je papa ostao pri svome, znajući da ga Mlečani žele tek zavaravati. U pismu svom od aprila 1203. navali na krstaše najodrešitije, tražeći od njih, da već jednom ispune zavjet svoj, jer junački broj najviše će im koristiti u Boga, da steku oproštenje teškoga grijeha. Šta se pako tiče prokletih Mlečana, govoraše im papa, da, pošto je i onako prevoznina jur naplaćena, to smiju upotrebiti lagje prokletih. te za vrijeme prevoza s njima općiti, no tek u toliko, koliko to zahtijeva nužda i dozvoljavaju crkveni zakoni. Čim pako stupe na palestinsko tlo, onda moraju odmah s njima prekinuti svaki snošaj; još ih opominjaše, neka ne bi u zajednici s Mlečani pošli u boj na Saracene, jer bi

[1] „Tamquam qui gloriantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis". *Gesta* Innoc. l. III. c.

[2] *Villehardouin* o. c. vol. II. pg. 85.

[3] Ibidem.

Digitized by Google

im se moglo zgoditi kao izabranom narodu, kad se složio s Ahanom i Ohozijom, pa je s toga bio razbijen. Kako je papa megjutim doznao da krstaši jednako nešto ugovaraju s vizantinskim carevićem Aleksijem, to ih ujedno opomenu, neka se okane toga ugovaranja i miješanja u grčke poslove. „Neka ni jedan od vas ne pomisli, piše Innocent III., da je možda dozvoljeno zemlju grčku osvojiti i oplijeniti, jer je sadašnji car carigradski brata svoga oslijepio i s prestolja zbacio, te sebi prisvojio državu; zemlja grčka takogjer je pod zaštitom apostolske stolice, te njoj podložna".[1]

Ne mislimo, da je ovo pismo zateklo krstaše u Zadru. Oni bo uglaviše konačni ugovor s mladim Aleksijem, koji je sam došao u Zadar, pa tako i opet prevladaše svjetski interesi u francuske gospode nad onima svete vjere. Dne 20. aprila krene veći dio vojske put Krfa i Carigrada, dok su se po odlasku Aleksijevu dužd i Bonifacije s mladim carevićem ukrcali dne 25. aprila u dvije preostale galije, te pošli za svojim četama.[2]

Prije nego li će ostaviti Zadar, duždu se činjaše od nužde da ga razvali. Sve zidine uz more, glavne kuće, pa i neke crkve budu porušene do temelja, dok su nasuprot zidovi prema kopnu popravljeni i pojačani: jasan dokaz, s koje se strane Venecija bojala napadaja.[3] Dandolo nije mislio Zadar baš uništiti, već samo nesposobnim učiniti za kaku akciju za ono vrijeme, dok se bude mletačka vojska i mornarica bavila oko Carigrada. Svakako je to osvojenje godine 1202. grad upravo uništilo; nikad se više ne podiže do one moći i visine, kaki nam se spominje kroz XII. vijek; ta trebala je čitava ogromna krstaška vojska da ga pokori! Današnji je Zadar tek sjena staroga.

III.

Zadar i Venecija od godine 1203. do 1205.

Prve borbe Zadrana s Mlečanima po odlasku krstaško-mletačke vojske (od maja 1203). — Pomoću Gaetanaca, Omišana, kneza Domalda i spljetskog nadbiskupa Bernarda obnoviše Zadrani grad (početkom 1204). — Ugovor obnovljenog Zadra s Venecijom godine 1205. — Tumačenje ugovora.

Čim je mletačko brodovlje ostavilo zadarske ruševine, skupiše Zadrani kako su mogli nešto lagja, pa su stali usplamćeni osvetnim

[1] *Wenzel* o. c. pg. 242—247.
[2] *Villehardouin* o. c. vol. II. pg. 86—87.
[3] Ibidem.

Digitized by Google

gnijevom nemilice napadati po moru Mlečane, čineći im silne štete svakom prigodom.[1] Kad se to dočulo u Veneciji, sabra se ovdje pod vodstvom duždeva sina i zamjenika Rajnera Dandola malo ratno brodovlje, te otplovi pred postradali grad. Na sučelnom otoku Ugljanu podigne jaku tvrgjavu, nazvanu sv. Mihajlo, pa je oskrbi brojnom vojničkom posadom, neka bi stražila nad morem i pazila, da se ne bi pokušalo porušeni grad obnoviti. Iza toga povrati se vojvoda Rajner u Veneciju.[2]

Lišeni nevoljni Zadrani svačije pomoći, ne znadijahu kamo da se uteku. Ugarsko-hrvatski kralj Emerik nije im u taj čas mogao pomoći pružiti, jer je bio u svegjernoj borbi s bratom Andrijom; uz to obadva zapleteni u bugarske, srpske i bosanske zamršaje, nijesu ni marili za Zadrane, pouzdavajući se za cijelo u pomoć papinsku. Na sreću uprli oči u velikaša i šibenskog kneza Domalda Svačića.[3] Zadrani ga ponajprije na svoju ruku odabraše knezom svojim, te mu tako povjeriše sudbinu grada i svoju. Knez Domaldo prihvati se kneštva i odmah stane skupljati oko sebe raštrkane Zadrane i poče snovati kako da se opet Zadar obnovi.

Nego čini se, kan da je mletačka posada na Ugljanu ipak bila tako jaka, da se bar za prvi čas nije moglo pomišljati na obnavljanje Zadra. S toga se knez Domald odluči na drugi korak. Od godine 1125. ležao je Belgrad, kraljevska prestolnica hrvatska, u razvalinama, odkad su je ono pohlepni Mlečani uništili, želeći tim nečinom baš zbrisati s lica zemlje svaki trag hrvatskom gospodstvu na Adriji. Domald se odluči na obnovljenje toga grada; pod konac godine 1203. već je bio nekako izgragjen, a ime mu je dano Novi Zadar, što se u talijanskom nazivu Zara vecchia sve do danas sačuvalo.[4] Ali u to se desiše vrlo povoljne prilike, da se i stari Zadar obnovi.

[1] *Thoma arc.* ed. cit. pg. 85., po njemu i *Dandolo* o. c. pg. 321. E. Pars XXIX.

[2] Ibidem.

[3] O tom znamenitom čovjeku gl. *Milinović:* Cetinski knez Domaldo. Zadar 1886. A da je iz plemena Svačićeva, jasno izlazi iz rasprave gosp. *Klaića:* Rodoslovje knezova Nelipića od plemena Svačić (Vjesnik hrv. arheol. dr. Nova serija. Vol. III. 1898) Zagreb 1899. pg. 1—18.

[4] U ispravi mletačkoj od 1203. godine: „Testificor ego quidem Bolisse filius condam Nicole de *Jadera destructa* (Zadar), nunc autem habitatur in *Jadera nova* (Biograd) — homines civitatis iam dicte Jadre destructe". Ap. *Jelić:* Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju. (Vjesnik hrv. arheol. dr. Nova serija. Vol. III. 1898.) Zagreb 1899. pg. 45.

Digitized by Google

Od godine 1192. stolovao je u Spljetu nadbiskup Bernardo, rodom Talijan iz Peruggie, vrlo ugledan i uman muž, te osobito cijenjen od kralja Emerika, kojemu je nekoć bio učiteljem. Bez sumnje se je knez Domaldo dobro pazio s Bernardom, jer mu je pri obnavljanju Zadra bio osobito pri ruci.[1] Još je Domaldu pomagao onodobni spljetski načelnik Martinušić.[2] Dok se novoizabrani zadarski knez trudio oko obnavljanja starog Belgrada, eto iznenada najbolje sreće. Na obale dalmatinske doplovi deset naoružanih gaetanskih lagja; uzrok njihovu dolasku na žalost još nam nije poznat. Po savjetu kneza Domalda nagovori spljetski nadbiskup Bernardo te brodare, da bi Zadranima pomogli pri obnavljanju grada. Potrebni novac uze nadbiskup od kraljevskog blaga, što se u Vrani čuvalo, dakako s privolom kraljevom. To i jest jedino, što je kralj Emerik učinio Zadranima u ovim teškim dnevima. U to se nagje pomoć još i u Omišana, koji su odmah pritekli Zadranima, te se zajedno s njima stali svetiti Mlečanima.[3] Knez Domaldo prikupi i svoje Šibenčane, i tako se cijela ta saveznička četa otpremi na Mlečane i to prvo i prvo na otok Ugljan, da osvoji tvrgjavu sv. Mihajla, jer inače nije bilo moguće obnoviti Zadra. Domaldo udari na nju najjunačnijim jurišem, te je i osvoji; u bijesu sasjekli su njegovi momci cijelu mletačku posadu.[4]

Iza toga prebrodi Domaldo do zadarskih ruševina, dok su Gaetanci i Omišani povratiše kući, za cijelo što više nijesu bili nužni. Prvi je posao bio Zadranima, te su stali opravljati svoje bivše kuće i stanove.[5] Netom je pukao glas, da je Zadar opet obnovljen, raspršeni se gragjani stadoše vraćati u mili zavičaj. Megju ostalima povratilo se i pet kanonika kaptolskog zbora, koji su prvo utočište našli s mnogim uglednim gragjanima kod benediktinskog manastira sv. Kuzme i Damijana na Tkonu. I tako bje Zadar opet naseljen i podignut iz ruševina (početkom godine 1204).[6]

[1] *Thoma* ed. cit. pg. 78—82 i 85.
[2] *Milinović* o. c. pg. 20.
[3] *Thoma* l. c. *Dandolo* l. c.
[4] Ibidem. Gl. još *Milinović* pg. 21—22.
[5] *Thoma* pg. 85—86. *Lucius* o. c. pg. 155—156.
[6] *Starine,* Vol. XXI. pg. 233. *Kukuljević:* Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, saeculi XIII. Zagrabiae 1896. pg. 9 (br. 29). Ta je listina datirana u *februaru* 1203., te se megju ostalim veli: „. . . quoniam tempore suae *desolationis* et *exilii* in monasterio eius agnoverunt fore asilum et auxilium". No kako su krstaši i Mlečani još bili u februaru u Zadru, a pred svoj odlazak grad sasvim porušili, to mislim da se ta listina ima prenijeti na godinu 1204.

Digitized by Google

Kad se u Veneciji pročulo, da je knez Domaldo posadu sv. Mihajla predobio i uništio, a Zadar obnovio i napučio ga, morala se bez sumnje ta vijest neugodno dojmiti vijeća. Odmah se stalo oružati ono malo momaka šta ih je republika još imala na raspolaganje, a i brodovi kupovati, jer je gotovo sva pomorska sila mletačka bila pod Carigradom. Ta su spremanja megjutim ipak dulje potrajala, no za to Zadranima ipak nije prispjela nikaka pomoć, da bi uzmogli odoljeti jačoj neprijateljskoj navali. Od kralja Emerika i nije ništa moglo doći, jer se baš sada nekako nalazio u najljućoj svagji sa svojim bratom Andrijom, a znajući, da sami sebi ostavljeni nijesu dosta jaki da odbiju silu mletačku, uplašiše se, da ih opet ne stigne katastrofa od novembra 1202. S toga se odlučiše mirnim putem s Venecijom nagoditi. U Veneciju pogje vrlo ugledno poslanstvo s tom zadaćom.[1] Ovdje sklopiše zadarski poslanici s dužđevim sinom i zamjenikom Rajnerom Dandolom početkom godine 1205. ovaj ugovor:

I. Zadrani birat će sebi uvijek nadbiskupa izmegju mletačkog svećenstva, a izabranika predložit će patrijaru Gradskom, da ga potvrdi; dobivši privolu izabranik će poći do patrijara, da od njega primi potvrdu, te da mu obeća pod prisegom, da će mu iskazivati poštovanje i svako dužno pokoravanje, koje je iskazivao nadbiskup Lampridije patrijaru Henriku Dandolu; na dalje nadbiskup zadarski mora priseći vjernost duždu i njegovim nasljednicima, a to je dužnost sviju budućih nadbiskupa prema budućim patrijarima i dužđevima.

II. Nadbiskup primat će od patrijara običajnu počast i pravo nad ostalim dalmatinskim biskupima, pa i ona poštivanja i prihode, koje su imali njegovi predšasnici, a od općine zadarske dobivat će svake godine na mletačku novu godinu, a to je 1. marta, hiljadu i pet stotina dobrih kunina.

III. Zadarsko će svećenstvo dva puta na godinu, a to je na Božić i Uskrs, pjevati u stolnoj crkvi svečani slavospjev gospodinu duždu i patrijaru, a svome nadbiskupu i općini svojoj samo jedan put na godinu, pa će za to dobivati običajnu nagradu.

[1] *Tafel-Thomas:* o. c. pg. 421. *Kukuljević:* Regesta pg. 10 (br. 30). Tu se veli: „Missi Jadertinorum a Reinerio filio ducis Venetiarum et a consilio pro communitate Jadrensium, ut habeant respectum misericordie erga illos petunt". Listina je opet krivo stavljena u godinu 1203., treba da je bar koncem godine 1204., jer to je poslanstvo sklopilo ugovor što slijedi, a taj je svakako utanačen početkom godine 1205.

Digitized by Google

IV. Zadrani će uvijek sebi birati kneza iz Venecije, a izabranika predložit će duždu ili njegovom namjesniku na potvrdu i ustoličenje; knez će priseći vjernost duždu i njegovim nasljednicima. Ako bi koji izabranik otklonio od sebe ponugjenu čast, moraju Zadrani ponovno birati jednoga iz Venecije; isto će se tako raditi i pri izboru nadbiskupa. Knez će pako imati sve one počasti i dohotke, što su ih imali njegovi prešasnici i to od otoka Paga do otočića Skerde.

V. Svi će Zadrani priseći vjernost gospodinu duždu i njegovim nasljednicima i to od četrnaeste godine stariji; zakletvu, ponovit će svake desete godine. Prisegom će potvrditi vjernost svoju i prema knezu i budućim knezovima, ali tako da im je kraj toga uvijek na pameti zakletva položena duždu, te čast Venecije i dobrobit Zadra.

VI. Ako se slučajno desi, te bi u Zadar došao dužd ili njegovi nasljednici, Zadrani su dužni da ga dostojno prime i oskrbe, a isto tako i njegove poslanike. Za stanovanje dati će mu nadbiskupsku palaču ili, ako ushtije, drugu koju odličnu kuću; i njegovim će poslanicima dati stan kako se dolikuje njihovoj časti.

VII. Kad bude Venecija ratovala na jadranskom moru do Dubrovnika, Zadrani pružit će joj razmjernu pomoć; ako bi se rat protegnuo preko pomenutih granica, onda su Zadrani dužni da dadu samo trideseti dio mletačke sile, to jest na trideset mletačkih lagja jednu svoju.

VIII. Zadrani imadu platiti knezu paškom Mihajlu 1350 funti srebra, i to u četiri godine, svakoga prvoga marta po jedan obrok.

IX. Brodarina će za strance biti u Zadru ista koja i u Veneciji; jedna će trećina od nje pripasti nadbiskupu, druga knezu, a treća će ostati gradskoj zadarskoj općini.

X. Neprijatelje Mlečana smatrat će Zadrani i svojim neprijateljima, a njihove prijatelje svojim prijateljima.

XI. Što se tiče razvaljenih zidina gradskih, ne smiju Zadrani ništa da zaključe bez privole dužda ili njegova namjesnika ili vijeća.

XII. Svake godine prvoga marta imadu platiti općini mletačkoj sto i pedeset perpera ili tri hiljade dobrih kunina.

XIII. Zadrani će sve one natrag primiti u grad, koji su bili prinugjeni, budi radi svoje vjernosti prema Mlečanima, budi radi domaćih nemira, iseliti se iz grada.

XIV. Dati će trideset najodličnijih ljudi za taoce, koje će dužd ili njegov namjesnik ili vijeće odabrati, a oni morat će boraviti u

Digitized by Google

Veneciji o njihovom trošku; čim koji od njih umre, odmah će slati drugoga, da bude potpun broj.

XV. Knez treba da ima u Zadru svoju kuću za nastavanje.

XVI. Knez će se i drugi načelnici u gradskoj službi zakletvom obvezati, da će sve one uvjete paziti i obdržavati, van da što promijeni dužd, njegov namjesnik ili većina u njegovom vijeću.

XVII. Zadrani su sigurni u Veneciji i drugdje dok god potraje mir.[1]

Tako su Zadrani ovim ugovorom potpuno spali pod Veneciju. Ono što su tražili od svoga nadbiskupa Teobalda, naime da se odrekne pokornosti prema Gradskom patrijaru, to im je sada sasvim propalo, jer su morali birati nadbiskupa iz Venecije, to jest Mlečanina, koji je i onako već bio pokoran svome patrijaru. Ono što se kaže u drugoj točki ugovora, biva da će nadbiskup zadarski „imati čast i pravo nad ostalim dalmatinskim biskupima", to se tek proteže na biskupe krčkog, rapskog i osorskog, jer je ostalim bio glava nadbiskup spljetski. Ipak se čini, kao da su Mlečani imali na umu, pokorivši svu Dalmaciju, za čim su i težili, zadarskog nadbiskupa učiniti metropolitom dalmatinskim; tomu se odazivlje i preuranjeni naslov patrijara Gradskog „.. et primas Dalmacie". Pjevanje hvalospjeva duždu na Božić i Uskrs za vrijeme službe božje znamenovalo je po vizantinskim pojmovima priznanje državne vlasti takogje s crkvene strane.[2] Što se tiče kneza, i taj je morao biti Mlečanin, doduše biran, što je u tom slučaju prosta opsjena slobode, jer tim, što ga dužd potvrgjuje, isto je tako, kao da je od dužda izravno imenovan. Naravna je posljedica, da je dosadašnji knez Domaldo kao Hrvat i znani neprijatelj Venecije morao napustiti Zadar, a njega doskora zamijenio po ugovoru Mlečanin Vitale Dandolo.[3] On je mletačkom vijeću i Rajneru Dandolu, sinu i

[1] *Ljubić:* Listine I. pg. 21—22. Pošto se još 8. nov. 1204. pisalo u Zadru: „Tempore Hemerici regis et Donaldi comitis" *(Kukuljević:* Regesta pg. 13 (br. 46). *Original* u zbirci jugosl. akad.), to je ugovor najranije sklopljen u decembru 1204., a sva je prilika da je početkom g. 1205., kad su i Dubrovčani sklapali naličnі ugovor s Venecijom. Meni se čini ovaj drugi datum pouzdaniji već s toga, što je u Veneciji najprije trebalo da pogje poslanstvo, a ono nije za cijelo odmah počelo ugovarati, već je najprije moralo moljakati.

[2] Gl. *Rad* jugosl. akad. vol. 25. pg. 197. Izvornik nam ne kazuje, koja i kaka je bila „običajna nagrada", što ju je za taj posao dobivalo zadarsko svećenstvo, no više je nego vjerojatno, da je bila ista kao u Dubrovniku, a to su tri perpere, jedna od dužda, druga od nadbiskupa, a treća od kneza. Gl. *Ljubić:* Listine I. 47.

[3] *Farlati-Coleti:* o. c. vol. V. pg. 71.

Digitized by Google

namjesniku duždevu, položio, kunuć se na sveto evangjelje, ovaku prisegu: da će dok bude živ vjeran biti duždu i vijeću mletačkomu, te uvijek na njegovu korist raditi, da će slušati sve naloge, budi usmene po glasniku, budi pismene; da će paziti, da se točno vrše pogodbe ugovora megju Mlečanima i Zadranima, te da će u tu svrhu tražiti prisegu vjernosti od ostalog činovništva; napokon da će devet mjeseci neprekidno prebivati u Zadru. Ta prisega jasno pokazuje podložnost kneza zadarskog, a po njem i pokornost grada Zadra. Isto to slijedi iz opće pučke prisege, ponovljene svake desete godine (toč. V.). Plaćanjem danka u krvi (toč. VII.) i u novcu (toč. XII.) još jače se ističe državno-pravni odnošaj Zadra prema Veneciji, naime potpuna podložnost. Što nije dozvoljeno Zadranima da podignu ili poprave svoje razrušene gradske zidine (toč. XI.), to je s toga, da se ne bi mogli tako lasno pobuniti. U istu je svrhu i onih trideset talaca iz najuglednijih obitelji zadarskih (toč. XIV.). Tim, što se nalaže, da se moraju natrag primiti u grad svi oni što su bili protjerani radi „vjernosti prema Veneciji", kaže se toliko, koliko da moraju Zadrani da prime natrag u svoju tužnu i jadnu kuću glavne izdajice (toč. XIII.). Potpuna podložnost Veneciji jasno nam proizlazi otale, kad usporedimo ugovor izmegju Mlečana i Dubrovčana od godine 1205.

Dubrovčani uz male neke promjene sklapaju isti ugovor, a gotovo i pod istim prilikama.[1] Podložnost Dubrovnika Veneciji vidi se jasno po jednoj naredbi mletačkoj od aprila 1226., kojom se Dubrovčanima nalaže, da vrše svoje dužnosti naprama mletačkoj vladi. Izrazi, kojima se služi mletačka vlada, kao primjerice: „qua de causa mandamus vobis precipiendo", pa „volumus quoque et mandamus", jasno nam pokazuju odnošaj izmegju gospodara i poslušnika.[2] Doduše nije nam naličan spomenik sačuvan za Zadar, no po naličnosti ugovora možemo mirne savjesti zaključiti, da je Zadar god. 1205. pao u potpunu podložnost tako crkvenu kako i političku prama Veneciji, te da o kakvom savezništvu (kao do sada što je bilo), nema više ni govora.[3]

---

[1] *Ljubić:* Listine I. 22—23.

[2] *Rad* jugosl. akad. vol. 5. Zgrb. 1868. *(Ljubić:* Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do god. 1358) pg. 84—91. *Paulus Pisani:* Num Ragusini ab omni jure veneto a saec. X. usque ad saec. XIV. immunes fuerint. Lutetiae Parisiorum. 1893. pg. 39—45.

[3] *Ljubić:* Listine I. 37—38. *Rad* jugosl. akad. vol. V. pg. 90.

Digitized by Google

IV.

Zadar i Venecija od 1205. do 1247.

Mlečani kupuju godine 1216. od kralja Andrije II. Zadar. — Potaknuti dolaskom vojvode Kolomana, Zadrani se kušaju oprostiti mletačkoga gospodstva (1226). — Car Fridrik II. Hohenstaufovac navede Zadar na bunu (1242). — Ostavljen od njega, Zadar se uteče kralju Beli IV. — Mlečani ponovno pokore pobunjeni grad (5. juna 1243). — Zadrani, istjerani iz grada, nastave rat s Venecijom, potpomagani od Bele IV. — Ne uspjevši, sklope s Mlečanima mir (1. augusta 1247).

Premda su Mlečani oružjem pokorili Zadar, te se on sam njima predao, ipak su dobro znali, da taj njihov posvoj nije duga vijeka, jer čim zasjedne kaki odvažniji i krepči kralj na ugarsko-hrvatski prijestol, no što je to bio Andrija II. (1205—1235.), Zadar će se prvom zgodnom prilikom pobuniti i opet povratiti pod zakonitoga vladara. Na to su oni tim većma trebali da paze, što nijesu do sada ni sklopili mira s ugarsko-hrvatskim kraljem, dakle prema tome ovaj se nije odrekao prava svoga na postradali grad. Od posljednjeg primirja, sklopljena s Emerikom godine 1200., republika se više nije nikad približila budimskom dvoru, pa je i bez navještaja rata udarila 1202. na Zadar. Spominjasmo, da su protest Emerikov i papino zahtijevanje ostali bezuspješni, pa tako je bilo tek pitanje vremena, kad će se opet Ugri i Hrvati zaplesti u rat s republikom.

Ali Andrija II. nije bio muž za taki posao. Ne može biti sumnje, da ga je u jednu ruku i plašila moć mletačka, koja se poslije pada vizantinskog carstva podigla na osobitu visinu; ponosni duždev naslov: „Gospodar jedne četvrti i pô svega carstva rimskoga“ svjedoči, kako je Venecija odahnula, riješivši se nesnosne utakmice grčke po istočnim sredozemnim vodama. Sav budući sjaj i moć mletačka imadu u tom događaju korijen svoj. Uz to je Andrija još vrijeme tratio beskorisnim miješanjem u ruske i poljačke poslove u Haliču, razbacivao objeručke državno blago i zemlju, tako da su ga ugarska gospoda naumila protjerati s prijestola. Prva urota, nešto prije 1210., bude otkrivena zaslugom kneza Domalda Svačića,[1] no u drugoj zaglavi žena njegova kraljica Gertruda (28. sept. 1213.).[2] Teško ovo iskušenje približi dušu Andrijinu nabožnosti:

[1] Gl. listinu ap. *Kukuljević:* Regesta pg. 27. (br. 81).

[2] *Alfons Huber:* Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Árpáden. Wien 1883. pg. 11—23 (Sptabdruck).

Digitized by Google

on se odluči godine 1214. da pogje na krstašku vojnu i tako ispuni zavjet očev.[1]

Kralj se čudno spremao na sveti put: nemilice uze robiti crkve i oltare; tako je primjerice katedrali vesprimskoj odnio zlatnu krunu kraljice Gizele, jer je bila posuta biserjem.[2] Na koncu ipak još nije bilo dosta novaca da kupi ili najmi brodova za prevoz u svetu zemlju. Andrija je tako došao u istu situaciju, u kojoj su bila francuska gospoda god. 1201. Da je kojom srećom bio Zadar u njegovim rukama, on bi mu za cijelo bio mogao pomoći, ta radilo se samo o deset brodova; no tako je sada Venecija bila jedina vlast, koja mu ih je mogla dati. Eto i time će Andrija kao krstaš ono djelo dovršiti, što su ga započeli pred nekoliko godina Francuzi.

Početkom godine 1216. dogjoše u Veneciju duždu Petru Zianu prior svih templara u Ugarskoj i Hrvatskoj Poncije da Cruce i erdeljski prepošt Aleksandar. Oni su sa sobom donijeli pismo svoga kralja na dužda, koje je bilo snabdjeveno velikim zlatnim pečatom, te ih je ovlastilo da ugovaraju u njegovo ime s republikom, kao da je sam nazočan.

Najprije je sklopljen mir glede Zadra: Andrija II. svečano se u ime svoje i nasljednika svojih odriče za vječna vremena svakoga prava na Zadar, kako crkvenog, tako i svjetskog, te više ni on ni njegovi nasljednici ne će grad nikojom prilikom i zgodom svojatati; dakako to je bilo napereno ravno protiv Zadrana, da znadu, da se od ugarsko-hrvatskog kralja više nemaju ničemu nadati. O tome izdat će kralj povelju, koju će potvrditi velikim svojim zlatnim pečatom, a predložit će se i papi na odobrenje. Oba poslanika kraljeva na to odmah položiše prisegu u ime kraljevo na ugovor.

Iza toga utanačiše obje vlasti trgovački ugovor. Ugarski i hrvatski trgovci mogu sigurno i slobodno putovati i trgovati po mletačkim zemljama, a tako i mletački po ugarskim i hrvatskim, ako plate na megjama osamdesetinu od vrijednosti svoje robe; za zlatne nakite, dragulje, biser i svilu ne plaća se ništa. Doduše na oko povoljan i ravnopravan ugovor, ali kad pomislimo, da su Mlečani

[1] *Kukuljević:* Cod. dipl. vol. II., pg. 191.

[2] *Hazai okmánytár* (Cod. dipl. patrius) vol. V. Györött 1873. pg. 8—9. Tu se veli: „. . . quod cum nos insucursum sancte terre jherosolimitane proficisceremur, ab ecclesia Vesprimensi res honestas et unam preciosissimam *accepimus* (!?) scilicet coronam beate memorie regine Gysele, duodecim marcas purissimi auri continentem, preter lapides preciosos". Datirano 1217.

Digitized by Google

tako reći poprijeko bili trgovci, dok su to u Ugarskoj i Hrvatskoj bili ponajviše stranci, to nam je jasno, da su njime Mlečanima širom otvorena naša vrata.

Kad su ovo utanačili, došao je napokon red i na ono, što je kralj najviše trebao, a to su lagje za prevoz u svetu zemlju. Republika se obvezala, da će dati kralju deset galija od 5.000 centi tovara, a na svakoj po pedeset mornara; za taku jednu galiju Andrija ima platiti 550 maraka srebra mletačkog novca (naših današnjih 24.000 kruna). Tovarni brodovi moraju nositi bar 3.000 centi, a momčad na njoj biti će razmjerna; isto je tako i s cijenom. Prvi obrok u iznosu od jedne četvrtine ima kralj da položi još na Duhove iste godine, to jest dne 16. maja, drugi obrok, opet jednu četvrtinu, kroz mjesec maj slijedeće godine 1217., napokon treći, što iznosi polovicu čitave svote, osam dana prije polaska brodovlja iz mletačke luke za Spljet. Konačno morao je Andrija priseći da će vratiti lagje čitave, a mornari opet od svoje strane jamče za sigurnost kraljevu i njegove vojske, dakako u koliko se to tiče vožnje. Potrebni živež za prehranu na putu ponijet će Mlečani sa sobom.[1]

Eto tako je kukavac Andrija II. napustio svako pravo na Zadar, prenijevši ga na Veneciju. On je Zadar baš prodao, no s tom razlikom od Ladislava Napuljskog, što je pri tom poslu još sam trebao da plati kakih 240.000 kruna našeg današnjeg novca.

Kako se dojmi taj nekraljevski čin Zadrana? Za prvi mah ne može se na to pitanje odgovoriti, no vijesti, što ih imamo deset

[1] Listina ap. *Ljubić* I. pg. 29—31. Ljubić je taj dokumenat stavio u god. 1217., a po njemu svi dosadašnji istorici, čemu se ne mogu dosta načuditi, jer ništa nije lakše nego dokazati da je izdana godine 1216. Tu se naime veli: „Argentum namque prefatum taliter apagabitur: quarta pars debetur domino duci *de hinc usque pentecosten* in Rivoalto; alia quarta pars dabitur ei *per totam mensem madii primo venturi* (sc. anni), cetera medietas dicti argenti solvetur eidem domino duci *octo diebus antequam naves ipse egrediantur portum Rivoalti*". Duhovi padaju godine 1217. na 14. maja, a 1216. na 29. maja. U listini se izrično veli, da se prvi obrok (dakle kapara) ima platiti već na Duhove, a drugi kroz čitav mjesec maj; a kakvog bi to imalo smisla, kad se u polovici istog mjeseca (naime 14. maja) ima platiti jedan dio, a odmah malo dana iza toga (15.—31. maja) drugi. Pa konačno se u listini jasno veli, da se drugi obrok ima platiti „kroz čitav mjesec maj (t. j. Andrija II. može po volji da sebi odabere dan) prve slijedeće (godine)". Mislim da više ne može biti sumnje, u koju se godinu ima staviti ovaj ugovor.

Digitized by Google

godina kasnije, dokazuju nam, da se Zadrani nijesu dali prodati, šta više, oni do kraljevog ugovora s duždem nijesu davali ništa. Ni može biti sumnje, da se i velikaši ugarski i hrvatski nijesu mogli složiti s kraljevim činom, tek prilike ih prisiliše, da su kroz neko vrijeme mirovali; zlatna je bula od god. 1222. pokazala njihovo mišljenje. Na čelu je nezadovoljnicima bio sam sin Andrijin i nasljednik mu Bela. Ovi su se dogagjaji svakako dojmili i samoga Zadra. Godine 1226. izigje on opet svojim težnjama na srijedu.

Oko polovice pomenute godine postade vojvodom hrvatskim mlagji Andrijin sin i naslovni kralj galički Koloman. U julu se svakako desio u dalmatinskom primorju. Veoma je karakteristično po Zadrane, što su se svaki put, kad im je u blizinu došao kralj ugarsko-hrvatski ili koji njegov sin, pa i moćniji ban, odmah uzrujali i stali pomišljati na bunu. Tako je bilo i sada. U Zadru stvori se urota, koja je imala da grad predade mladom Kolomanu. Ovaj im je već u naprijed zajamčio neka privilegija i sve je bilo spremno, kad al' bi čitava stvar izdana. Venecija je po svojim uhodama saznala za to, te bunu još u klici ugušila. Kakvog je značaja bila urota, najjasnije nam dokazuje, što je republika sumnjala ća i na nadbiskupa Ivana (1218—1238), inače svoga sina[1] prema ugovoru od godine 1205. Nadbiskup Ivan bje pozvan u Veneciju i ovdje se morao svečano zakleti pred duždem i čitavim vijećem dne 8. augusta, da nije nikad stajao niti da stoji u kakvom snošaju sa zadarskim buntovnicima. Uza sve to ipak je dužd još zatražio, da se zakune i na to, da će uvijek raditi na korist mletačku, a poglavito nastojati oko toga, da se Zadar održi u vjernosti prejasnoj republici.[2] Inače nije nam na žalost za sada ništa

[1] *Farlati-Coleti:* Ill. sacr. V. 72.

[2] Ovu su urotu istorici do sada sasvim previdili, pa ipak jasno izlazi, kad se uporede dvije listine što se megju sobom popunjuju. Prva je u *Ljubića* I. 39. Tu se veli: „. . . Johannes . . . juravit quod olim per nullum ingenium per se vel eius nuntium nec aliquam personam huius mundi aliquam conventionem seu *conspirationem* seu tractationem *cum hominibus aliquibus Jadre* vel alterius partis non fecit, non fieri fecit, nec consentit, que aliquo modo vel puncto esse possit contra ad dampnum vel detrimentum Veneciarum aut *Jadre, vel cuius occasione Jadra alicui persone proderetur aut subponeretur in virtute alterius dominationis quam Venecie*". Ove nam riječi bjelodano dokazuju, da se u Zadru skovala urota, kojoj je bila svrha predati grad nekoj stranoj vlasti, na žalost dakako ne veli se, koja je to. Ali mislim da joj nije teško ući u trag. Andrijin mlagji sin, vojvoda Koloman, prvi se put spominje na dalmatinskom primorju dne 1. augusta 1226. i to

Digitized by Google

potanje poznato o ovoj uroti i njenim eventualnim posljedicama. Svakako nam taj dogagjaj dokazuje, da se postradali Zadar opet pridigao i oporavio.a izvor tome treba tražiti u njegovoj trgovini. To i jest bilo razlogom, da je vijeće mletačko na to dne 29. novembra iste godine 1226. oštro zabranilo svim Mlečanima kupovati od Zadrana ikaku robu: ni sami, ni preko drugih nijesu toga smjeli činiti.[1] Ali kan da ova naredba nije bila dovoljna, jer dvije godine po tom, naime 5. decembra 1228., zabrani vlada mletačka i svagdje javno proglasi, da nijedan Mlečanin bez dozvole dužda i njegovog vijeća ne smije poći u Zadar sve do Petrova slijedeće godine.[2]

Od onda prošlo je šestnaest mirnih godina; dašto Zadrani se uza sve to nijesu odrekli težnja svojih, biva, oprostiti se iga mletačkoga. Tada im se činilo, da se primaknuo zgodan čas.

Još tamo od godine 1239. bila je republika u ratu s carem Fridrikom II. Hohenstaufovcem, sklopivši u tu svrhu savez s papom Grgurom IX. i s republikom genoveškom. U septembru 1240. nemilo popališe Mlečani kraljevinu Siciliju, dok je car za to vrijeme neumorno podsjedao sjeverno-talijanski grad Faenzu, koji mu se konačno i 14. aprila 1241. predade. Kad je na to dne 22. augusta 1241. umr'o glavni mu protivnik papa Grgur IX., naumi car da vještom politikom za neko vrijeme odaleči Veneciju od talijanskog bojišta, a megjutim da uredi lombardijske poslove.[3] Koncem iste godine stane se približavati dalmatinskim gradovima, tako Trogiru i Spljetu, a naročito i Zadru. Obećavajući mu izdašnu pomoć, nagovarao je jednako nemirni grad na bunu. Zadar se doduše megjutim opet znatno pomogao od propasti svoje godine 1202., imao je opet dosta brodova, vojske, pa ća i konjaništva.[4] Situacija se po smrti pape Grgura IX. svakako promijenila u korist carevu, no za

u Spljetu. Dakako on je ovdje imao boraviti već i prije toga dana, svakako u mjesecu julu. U to je doba on ugovarao sa Zadranima, jer po našem se mišljenju toga tiču one riječi, što ih bilježi jedna listina Bele IV. od 1242., biva: „. . . quod conventionem quam carissimus frater noster felicis memorie Rex Colomanus cum eisdem (sc. Jadrensibus) *maturius* ordinaverat". *Wenzel* o. c. vol. II. (Mon. Hung. hist. I. 6) Pest 1861. pg. 143. Gl. još i našu bilješku 1. na strani 265.

[1] *Ljubić* o. c. pg. 41.

[2] *Ljubić* o. c. pg. 45.

[3] Gl. *Baer:* Die Beziehungen Venedigs zum Kaiserreiche in der austfischen Zeit. Innsbruk 1888. pg. 87—120.

[4] *Lucius* o. c. pg. 164., gdje se isprave navode. Za oporavljenje Zadra *Thoma* pg. 183—4., i *Dandolo* pg. 353. E. Pars XXXIII.

Digitized by Google

to je tim žalosnija bila u Ugarskoj i Hrvatskoj: ovdje su Tatari sve uništili i razvalili, sam bralj Bela IV. i njegov dvor morao je pred njihovom silom uzmaći. Zadrani, mimo svega toga ipak se pobune, uzdajući se poglavito u cara njemačkoga. Početkom godine 1242. protjeraju iz grada kneza Mlečanina Ivana Michiela, dok sve ostale Venecijance što ih zatekoše u gradu utamničiše, otevši im njihov imetak.[1] Odmah po tom jave caru Fridriku da su ga poslušali, pa ga podjedno zamole, da bi im poslao vojske u pomoć, kako i jest obećao. Ali jadnici se ljuto prevariše. Fridrik II. prosto im poruči, da im ne može poslati vojske u pomoć, jer da je sam vrlo nužno treba, pa s toga neka se brane sami kako znadu; čini se, da im je ipak obećao da će ih boljom prilikom za cijelo poduprijeti.[2] Dakako lukavom je Hohenstaufovcu bilo glavno, da svrati pozornost Venecije na Dalmaciju, te da je ovdje za neko vrijeme pozabavi, pa da ima tako slobodne ruke u sjevernoj Italiji.

U toj nevolji Zadranima ne preosta drugo, već da se obrate starim svojim zaštitnicima Ugarskoj i Hrvatskoj. Baš nekako u to doba svladaše Hrvati divlje Tatare, te time nasta opća radost.[3] Kralj Bela IV. sam se nalazio u Dalmaciji, a s njime i čitav dvor. Po zaključku zadarskog općinskog vijeća, pogje jedno poslanstvo kralju u Klis, gdje se baš tada desio sa svojim dvorom i s velikašima kraljevstva. Zadrani zamoliše kralja, da ih primi u zaštitu i da im potvrdi stare povelje njegovih prešasnika. Dakako Bela IV. dobro je znao, da to znači koliko i zaratiti se s Venecijom, a do toga mu, iza propasti zemaljske uslijed tatarske navale, nije bilo. S toga skupi se sabor, te stade o tom vijećati. Velikaši su znali, da se Zadar pobunio na nagovor cara Fridrika, pa uzdajući se sada u njega, da će valjda ipak gradu pomoći prema svome obećanju, zaključe da se molba Zadrana uvaži.[4] Ponajprije bude naregjeno, da se imade gradu dopitati novčana potpora, da bi na brzo uzmogao opraviti svoje razvaljene zidine, a poglavito one uz more. Uz to

[1] Savremeni ljetopisac mletački *Martin* da *Canale* (Archivio storico italiano. Vol. VIII. Firence 1845) pg. 390. i naš *Thoma* l. c. Po njima i *Dandolo* l. c., no on krivo meće u ovu godinu 1242. dogovaranje Zadrana s vojvodom Kolomanom, jer je ovaj, kako je već *Lucius* l. c. dobro primijetio, umr'o još tamo u maju 1241., a Zadar se još u decembru 1241. pokoravao Veneciji.

[2] *Ibidem*. Da im je ipak obećao pomoć, slutimo po tome, što će se kasnije u tom poslu na nj obratiti Bela IV.

[3] *Thoma* l. c.

[4] *Wenzel* o. c. pg. 143—144.

Digitized by Google

kralj znatno proširi i zemljište zadarsko, ne bi li grad i time pomogao.[1] Kad se poslanici vratiše u Zadar i objaviše uspjeh svoga puta, odmah bude podignut na zidinama kraljevski barjak u znak da mu je gospodar kralj Bela IV.[2]

A šta je megjutim radila mudra Venecija? Kako je bila zabavljena s carem Fridrikom, u prvi mah odista i nije ništa mogla da čini. Trebalo je napokon i vidjeti, u čem će se sastojati pomoć careva. Čuvši za pobunu zadarsku, dužd Jakov Tiepolo (1229 do 1249) pošalje u pobunjeni grad poslanstvo, koje je kušalo da na mirni način opet Zadar nagovori na pokornost; ali odlučni gragjani ni čuti o tom. Sada zamoli novo poslanstvo, neka mu se izruče sužnji mletački i povrati njihovo blago, što Zadrani i učiniše.[3]

Trebalo se iza toga spremiti na otpor. Kralj Bela IV. bio je baš u neprilici, jer svu silu ljudi proždro mu je tatarski rat, a kraj toga mu je država bila užasno opustošena. On se obrati na cara Fridrika II. s molbom, da bi on pomogao Zadar, ta i onako ga je on pobunio. Ali i Belina molba osta bezuspješna. Hohenstaufovac je tek uživao, što je postigao svrhu svoju, za kojom je išao.[4] Na to odredi Bela vojvodu hrvatskoga i bana Dioniza Vialku i nekoga kneza Marka Hrvata, s preko 10.000 vojske što pješaka što konjanika, Zadru u pomoć. Gradski se zidovi marljivo opravljahu, a ulaz u luku priječio je neprijateljskom brodovlju krasno izragjen gvozden lanac.[5]

Slijedeće godine 1243. u maju otpremi dužd Jakov Tiepolo pod Zadar četrdeset i šest brodova: dvadeset i šest galija i dvadeset lagja, snabdjevši ih sa svima potrebnim spravama za podsjedanje. Vogja je bio Rajnero Zeno, kasnije dužd mletački, koji se nedavno iskazao u ratu s njemačkim carem, a pratio ga i izagnani knez zadarski Ivan Michieli. U vojni je sudjelovala jedna sedmina mletačkog žiteljstva i tisuća lombardeških plaćenika. Došavši Mlečani

[1] *Ibidem.*

[2] *Martin* da *Canale* l. c. i *Dandolo* l. c. Svakako treba tako protumačiti oskudne vijesti ljetopisca, jer dok nijesu znali, hoće li ih Bela primiti u zaštitu ili ne će, nijesu mogli izvjesiti njegova barjaka.

[3] *Martin* da *Canale* pg. 394. Thoma pg. 184.

[4] *Lucius* o. c. pg. 165.

[5] *Martin* da *Canale*: „En Jadre se mist li Bans a tot li Ongres, qui forent X. mil que a pie que a cheval; et *li Cuens* (= knez) *Marc d' Esclavonie a grant compagnie de* **claus** *d' Esclavonie* (t. j. hrvatska vojska)". Tko je taj knez Marko, za sada na žalost ne znamo jošte ništa pobliže. Gl. još i *Dandolo* l. c.

Digitized by Google

pred Zadar, pozvaše grad po običaju najprije na predaju, ali dakako u zalud. Sada pokušaše provaliti u luku a razbiti prvo lanac, no to im ne uspije. Rajnero Zeno na to ostavi grad, te otplovi s cijelim brodovljem do otoka Ugljana, što se pružio Zadru preko puta. Ovdje sazove vogja mletački tesare i druge radenike, pa se stane spremati na tegotno podsjedanje. Radenici izragjivali su velike balvane i ljestve na lagjama, a na „*sv. Andriji*“ urede stroj, koji će, čim brod baci sidro, onaj lanac što priječi ulaz u luku zadarsku uhvatiti pa ga prekinuti. Kad je sve to bilo gotovo, vrate se Mlečani pod Zadar.

Čim se brodovlje pojavilo, stadoše Zadrani s bedema gradskih bacati kamenje iz raznih strojeva, a isto odvrati i Rajnero Zeno. Za vrijeme toga boja približi se brod „*sv. Andrija*“ lancu, te ga srećno prekine. Sada se razvi pravi boj; strijelice, kamenje i ino oružje letjelo je s obiju strana, jedno da zapriječi Mlečanom iskrcavanje, a drugo da Zadrane te njima u pomoć došlu vojsku ugarsku i hrvatsku odbije od bedema i luke. Ban i vojvoda Dionizije Vialka i knez Marko sigju s 5.000 konjanika na obalu, dok su ostali Zadrani i vojnici ostali na gradskim bedemima boreći se s Mlečanima, koji su jednako kušali da prislone ljestve na zidine, pače i sidra od brodova bacali na njih, da se po užetu uspnu gore. Ugledavši ugarsko i hrvatsko konjaništvo, Mlečani se uteku varci; povukoše konopce od brodova svojih do gradskih zidina, ne bi li tako smutili konje i spriječili svaku kavalerijsku akciju. Ipak se trojica konjanika usudi zaći megju razapeta užeta, ali jadno zaglaviše. Megjutim se prvi na zadarske zidine uspne protjerani knez Ivan Michieli, boreći se kao lav, tako da ga se njegovi zemljaci ne mogu dosta da nahvale.

U to zgodi se velika neprilika, a po posljedicama svojim nesreća po Zadar. Junačkog bana Dioniza pogodi u borbi strijelica mletačka baš u vrat, na što ovaj, bojeći se daljnih rana, naloži nekim od svojih vojnika, da ga iznesu van grada. Kako se nije pravo znalo šta je, a ipak se vidjelo, da bana nose s bojišta, uplašiše se Zadrani i njihovi pomagači, da im je vrhovni vogja poginuo. To je bilo tako reći znak za opću smutnju. Sve je stalo bježati. Vojnici ugarski i hrvatski izletiše iz grada napolje, a tužni i prestravljeni Zadrani, uzdajući se jedino u njihovu pomoć, učiniše isto, odletivši najprije kući da ponesu sobom što god mogu ponijeti pohrliše prema gradskim vratima. No tude se skupi toliko mnoštvo bjegunaca, da nijesu mogli dosta brzo izići napolje. S toga stadoše

Digitized by Google

jadnici vezati konopce za gradske zidine i spuštati se po njima pod grad, samo da spase glavu od okrutnih Mlečana. Ovi opet nijesu u prvi mah razumjeli šta se zbiva u gradu, no videći da neprijatelja više nema sigjoše s brodova, te vrlo oprezno korak po korak primakoše se gradu, pa provališe s morske strane, gdje su zidine i onako bile najslabije u Zadar. Što Mletački pisci izrično tvrde, da nijesu počinili nikaki pokolj, to ima za cijelo da znači, da već nikoga nijesu našli u gradu, jer inače ne bi štedili svojih krvnih dušmana. Eto tako pade na vrlo lak način dne 5. juna 1243. grad opet u ruke pobjeditelju.[1]

Poslije nenadane pobjede prvi je posao bio Rajneru Zenu, da javi duždu u Veneciju radosnu vijest. Kako ga je čitava stvar veselila, vidimo najljepše po tome, što je sam glavom preuzeo na sebe ovu ugodnu dužnost, ostavivši u pokorenom gradu s vojskom Mihajla Maurocena.[2] Vijeće mletačko stade sada razmišljati, kako bi u buduće zapriječilo bune zadarske. Za prvo imenova Mihajla Maurocena knezom zadarskim, očito što je znalo, da rat s Belom IV. još nije svršio, a onda odluči opustjeli grad naseliti novim, vjernim pučanstvom. U tu svrhu moralo se iz Venecije preseliti u Zadar mnogo plemićkih i gragjanskih porodica; kao mamac imalo je služiti to, da se razdijelio imetak Zadrana megju ove došljake.[3] Dakako prema tome Zadar bi dobio talijanski izraz, dok bi svijesti hrvatske, osobito onake kake je Zadar pokazivao u to doba, doskora nestalo. Postepeno potalijančivanje dalmatinske obale od tada je odista jedna od glavnih cijeli mletačke politike, no ipak još za sada nije bilo možno ni pomišljati, da bi se Zadar dao zatvoriti od stanovništva i duha hrvatskoga, dokle su okoliš mu i

[1] U opisu bitke najviše sam slijedio savremenog i vrlo dobro upućenog da *Canala* pg. 394—401. i *Thomu* l. c. Da je ban Dionizije bio u vrat ranjen, svjedoči listina ap. *Wenzel* o. c. vol. VII. pg. 153. Datum daje *Dandolo* pg. 355., a izvadio ga je za cijelo iz službenih podataka što ih je imao na raspolaganje. *Lucius* pg. 166. opet za čudo upirući se na Dandola daje 2. juni, što je ili pogrješka tiska, ili nam dokazuje, da je on imao drugi prepis pred sobom nego li Muratori. Savremeni *Thoma* opet veli, da su Mlečani pali pod Zadar oko Petrova (circa festum beati Petri) a grad osvojili iza osam ili deset dana, dakle nekako oko 8. jula, što bi za čitav mjesec variralo od Dandola. Thomin je datum svakako pogrješan, jer savremeni da *Canale* izrično veli, da su mletačke lagje pošle pod Zadar još u maju, dok je boj i po *Thomi* vrlo kratko vrijeme trajao.

[2] Da *Canale* l. c.

[3] Da *Canale* l. c. *Dandolo* l. c.

Digitized by Google

susjedni otoci čisto hrvatski i sačinjavali jednu političku cjelinu. Treći je zaključak mletačkog vijeća jošte naredio, da se zidine imadu porušiti, a u gradu sagraditi kaštel za mletačku posadu.[1]

Bivši knez zadarski Ivan Michieli odlikovao se kako znamo prigodom juriša na grad osobitim junaštvom; sada ga dopade zaslužena nagrada. On bude imenovan knezom klugijskim.[2]

Znamo da su Zadrani s ugarsko-hrvatskom vojskom ostavili grad; oni se po tom nastaniše u susjednom Ninu. Odavle uzeše nemilice udarati na novo stanovništvo i po moru i po kopnu. Napadaji imali su biti teški, jer vijeće mletačko bude prinugjeno radi sigurnosti svojih kolonista, da se ogleda za saveznicima. Na nalog duždev pogju Henrik Pasqualigo i Marin Superancije u grad Rab na istoimenom otoku, gdje sklopiše u velikoj gradskoj vijećnici s rapskim knezom Rogerom Maurocenom, te s općinama krčkom i osorskom dne 3. novembra 1243. ovaj ugovor. Rabljani, Krčani i Osorani se obvezuju, da će pune tri godine braniti lagjama svojim novonaseljeno žiteljstvo zadarsko, pa da će podjedno s njime prijateljski općiti. Poglavito imadu paziti na pogibeljne gusare Kačiće i protjerane Zadrane, koji su se očevidno s njima i taj put združili protiv Venecije. Pošto je bolje da u takim izvanrednim prilikama bude sva vlast u ruku jednoga čovjeka, to se imadu rapski, krčki i osorski knezovi za to vrijeme pokoravati zadarskomu, te sve njegove usmene ili pismene želje i naloge točno ispunjavati. Za veću sigurnost, da će se ovaj ugovor vršiti, obćine se otočne obvezuju, u slučaju prekršaja, platiti globu u iznosu od dvije tisuće mlet. dinara, od koje će polovica zapasti Veneciji, a druga onoj općini, što se držala ugovora.[3] Dakako Zadrani se ne uplašiše od ove lige, već su jednako nanašali štete svojim dušmanima. Izrično znamo, da su nemilice oplijenili posjed svoga bivšega kneza Ivana Michiela na otoku Pagu.[4]

Ne znamo, iz kojih se razloga odlučila mletačka vlada na znatnu promjenu u Zadru; ona pozove natrag dosadašnjeg kneza Mihajla Maurocena, a namjesti u decembru iste godine 1243. Leonarda Quirina na dvije godine. Prije nego li je pošao na svoje mjesto, uruči mu vlada detaljni naputak, kako da se vlada i što mu valja

[1] *Ibidem.* To se vidi i iz kasnijih zaključaka vijeća.
[2] *Ibidem.*
[3] Listina ap. *Lucius* pg. 156.
[4] To se vidi iz točke XVIII. ugovora od god. 1247. ap. *Ljubić* I. 71. (posljednja dva redka).

Digitized by Google

raditi. Ponajprije imao je razdijeliti zemljište što pripada Zadru na sedam stotina jednakih dijelova megju one, kojim je to dopitalo mletačko vijeće. Ako bi štogod preostalo, onda neka pričeka daljni nalog vijeća. Neka što brže opravi i učvrsti kaštel zadarski, na koji treba budno paziti; očito se republika nadala skorom napadaju od strane hrvatske. Uvijek ima da radi na probitak i slavu mletačku, te u to ime trijezno upravlja gradom kroz čitave dvije godine njegovog službovanja, kad ga ima zamijeniti drugi. Neka uredi gradsko vijeće, u kojem treba da budu dva Mlečana, s kojima će sve nužne i važnije poslove riješavati. Darova ne smije nikakih primati, izim svojih dnevnih deset mletačkih malih dinara, a i to samo u naravi, čega prodati ne smije. Neka o svom trošku za čitavo vrijeme što je knezom zadarskim uzdržaje deset oružanih ljudi i jednoga desetnika oko sebe; dakako ovi su ljudi iz Venecije. Sva pisma, što će ih primiti od dužda i vijeća, mora pokazati svojim vijećnicima. Svake godine na 1. marta mora da šalje zlatom vezeno platno, vrijedno četrdeset mletačkih dinara, u Veneciju, kao dokaz štovanja sv. Marka, patrona mletačkoga.[1]

Na proljeće godine 1244. dogje opet do ratovanja. Ugarskom i hrvatskom vojskom zapovijedaše sada mjesto bana i vojvode Dioniza knez Bečend, koji se još za tatarskih ratova osobito odlikovao. Mlečani odlučiše udariti na sam Nin, za cijelo da to leglo njihovih tadašnjih nevolja smrve. Došavši s vojskom onamo, stanu ga podsjedati, no taj im se put sreća iznevjeri. Baš pod gradom Ninom potuče ih knez Bečend ametom, tako da su glavom bez obzira bjegali u Zadar, dok ih je kroz sve to vrijeme tjerao ugarski i hrvatski vojvoda (prije aprila 1244).[2] Ova je pobjeda izmijenila

[1] *Ljubić* I. pg. 61—63.

[2] *Fejér:* Cod. dipl. IV. pars 1. pg. 445.: „Bechend comes filius Nicolai . . . Cum insultatio Venetorum *in obsidionem Nonensis civitatis* advenisset ipse idem *variis fortunae casibus se exponens in bello campestri, laudabilem victoriam et triumphum* quibusquandam ex hostibus terga vertentibus et quibusdam ibidem miserabiliter interemptis. Ad hoc de virtute in virtutem gradiens, ut tam continuae probitatis maiora susciperet incrementa cum multitudine *contra Zadram* veniens, unam turram confregi in propugnaculo ipsius civitatis existentem et in signum victoriae ab omnibus illi srecepit obsides, qui contra nostram rebellabant maiestatem". Ovaj poraz mletački ne bilježe venecijanski ljetopisci ni jednom riječi. Mi smo ninski rat stavili u god. 1244., odmičući u tom od dosadanjeg shvaćanja, jer držimo, da je poslije njega Bela IV. sklopio mir s republikom, koji mu je svakako trebao, a uz to još se upiremo na onaj naputak vijeća mletačkog od decembra 1243., gdje

Digitized by Google

čitavu situaciju. Venecija je punim pravom mogla strepiti nad Zadrom, čije je talijansko žiteljstvo za cijelo nerado u njem prebivalo, jer kraj vječnog ratovanja i pustošenja samo je stradalo. No u to ih spasi krvavi spor, što je nastao megju Trogirom i Spljetom, u koji se umiješaše glavna gospoda hrvatska u Dalmaciji, pa ća i bosanski ban Matej Ninoslav. Stvar je postala tako pogibeljnom, da je sam Bela IV. pošao na bojno polje, ne bi li primirio raspirene strasti. Dakako imati s dva neprijatelja posla, to nije bilo probitačno, uz to se morao bojati, da bi bio Spljet u stanju, iz puste surevnjivosti na Trogir, predati se Veneciji, jer zaštita bana bosanskoga nije bila sigurna, a u drugu ruku mogli su mu Mlečani praviti velikih neprilika u dinastičkim pitanjima.[1] Naime udovica Andrije II. Beatriča d'Este ostala je pri smrti svoga muža trudna, te vrativši se u Veneciju, rodi ovdje sina Stjepana, koji se oženi Mlečankom Tommasinom Morosini; iz ovog je braka potekao zadnji Arpadović Andrija III. Mlečanin. Kad se saznalo, da je vojvoda hrvatski mladi Koloman, brat kralja Bele, poginuo u tatarskom ratu, stade mati-udovica zahtijevati za sina svoga vojvodstvo u Hrvatskoj, jer to je bilo pravo princova iz dinastije Arpadove.[2] To je ona tim bolje mogla zahtijevati, što je od godine 1241. tu čast obnašao ban Dioniz Vialka.[3] Kralj Bela IV. morao se s toga odista bojati, da Venecija ne stane podupirati težnje mladog Stjepana.[4] Eto ove su prilike poslije ninske pobjede obje ratujuće stranke nukale na mir.

---

se novom knezu izrično nalaže, da što brže opravi kaštel, za cijelo jer se bilo nadati ratu. Konačno i teško je pomisliti, da bi se bilo mirovalo početkom 1244., dakle prije sklopljena mira, kraj osvetljivih i beskućnih Zadrana.

[1] O tom sporu gl. *Thoma* o. c. pg. 185—203.

[2] To nam izrično veli vojvoda Bela, mlagji sin kralja Bele IV., u jednoj listini od god. 1269.: „Bela dux tocius Sclavonie, Dalmatie atque Croatie . . . ad *quem iure geniture ducatus Sclavonie, Dalmacie et Croatie pertinet*". Ap. *Theiner:* Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Vol. I. pg. 311. U toj se listini na dalje još veli, da je vojvoda Bela naročito za to oružjem u ruci ustao protiv oca, što je svoje pravo morao izvojevati.

[3] Gl. listinu od 10. maja 1242: „Dionisius Banus et Dux tocius Sclavonie". *Kukuljević:* Regesta pg. 123 (br. 421).

[4] On se i odista stao pisati: „Stephanus dux tocius Sclavonie", kako nam pokazuje više listina ap. *Fejer:* Cod. dipl. VII. pars 1. pg. 297. i dalje. Te su listine doduše tek od god. 1252., no za cijelo je to Stjepan činio i prije, jer to mu je doista bio tek pusti naslov bez ikake vlasti i upliva. Dakako iza njega se krije zapravo vladohlepna mati mu udovica Beatriča.

Digitized by Google

U aprilu 1244. stiže u Veneciju kraljev poslanik plemić Nikola Suda, te zatraži od republike u ime Belino, neka bi se poradi Zadra sklopio mir.[1] Dakako taj je Veneciji bio od nužde iza peterogodišnjeg ratovanja, najprije s carem Fridrikom, a onda s Belom, pa dragovoljno prista na tu ponudu. U junu sastaše se mletački poslanici Stjepan Justinijan i Petar Dandolo s kraljem u gradu Glažu, te još 29. istoga mjeseca utanačiše mir. Bela IV. odriče se Zadra i njegova posjeda na korist republike mletačke, te se obvezuje da ne će uznemirivati grada. Kačićem i iseljenim Zadranom zapovjedit će kralj, neka ostave na miru novonaseljeno žiteljstvo i kneza zadarskog. Iseljene Zadrane, što se za sada nalaze u Ninu i oko njega, preselit će četiri milje daleko od mora, što znači toliko, koliko htjeti da se iseljeni Zadrani okane mora i lagja, te tako zaborave s vremenom svoj rodni grad. Kralj se neće ni s kim rotiti protiv kneza zadarskoga i republike mletačke. Taj ugovor vrijedi i za Beline nasljednike.[2] Na to izdadu Mlečani od svoje strane dne 6. augusta 1244. listinu, po kojoj se obvezaše Beli, da će mu biti iskreni prijatelji, te da ne će ništa primati niti ugovarati s njegovim dušmanima; to će isto republika naložiti svim svojim podanicima. Dakako time se Venecija odrekla udioništvovanja kod spljetsko-trogirskog spora. Konačno se izričnо kunu Mlečani, da ne će nipošto pomagati udovice Andrijine Beatriče d' Este i njezinog sina Stjepana. Kao uspomenu na bivše hrvatsko gospodstvo u Zadru, pristadoše Mlečani na to, da Bela i njegovi nasljednici imadu na godinu dobivati dvije trećine gradske uvoznine.[3]

Iza ovakog ugovora zadarskim iseljenicima nije preostalo drugo, već se obratiti molbom za oproštenje na možnu Veneciju, ne bi li

[1] *Hazai okmánytár* (Cod. dipl. patrius) vol. IV. Györöti 1867. pg. 28: „Nicolai filii Obichk de Zynd . . . item cum post recessum Tartarorum ad easdem partes maritimas vergeremus secundario et *super facto Jadrie* inter nos et Venetos esset discordia suscitata, ipse fidelis Nicolaus nobis mittentibus Venecias accedens, litteras compositionis tam ex parte nostra ad ipsos Venetos, quam etiam a converso non sine magna providencia condidit, illis suas et nobis nostra commendabiliter reportando . . . Datum 1244. decimo kalendas maii" (t. j. 22. aprila). Za čudo i ugarski i hrvatski istorici previdješe ovu važnu listinu. Prema njoj smo i stavili ninski rat prije aprila 1244., jer je, po našem nazoru, neposredno iza njega kralj Bela poslao plemića Nikolu u Veneciju da nudi mir.

[2] *Ljubić* o. c. pg. 65—66. „Castrum Gallas" je grad Glaš u istoimenoj županiji izmegju Vrbasa i Ukrine, a ne Gyala, kako Ljubić piše.

[3] Ljubić o. c. pg. 66—67.

Digitized by Google

im opet dozvolila da se povrate kući. U julu godine 1247. pošalju iz Nina, gdje su ipak sve vrijeme ostali, u Veneciju dva svoja poslanika, Papu de Petrona i Krševana de Mauro, a opunovlastio ih je dosadašnji zadarski sudac i rektor Stjepan de Piciga. Pokajavši se sagnute glave pred duždem i vijećem, uzeše skrušeno moliti, da im se molba usliša. Stvar je odista bila ozbiljna, jer uslišati molbu, značilo je opet budnim okom bditi nad nemirnim i ojagjenim gragjanima, odbiti ih, značilo je, da treba neprestano čuvati talijansko novo-naseljeno žiteljstvo zadarsko, koje tako odista nije ništa dobra imalo od svoje republike. Dužd se posavjetuje s vijećem, a po tom i s cijelim narodom. Izagnanici budu konačno pomilovani,[1] a na to dne 1. augusta 1247. sklopljen nov ugovor. Počem se taj ugovor u mnogočem potpuno podudara s onim od godine 1205., to ćemo se pobliže obazrijeti tek na one točke, koje se razilaze u oba ugovora.

Točke I., II. i III., što rade o nadbiskupu zadarskom i o hvalospjevu svećenstva duždu i patrijaru, ostale su nepromijenjene, samo se kod II. napose dodaje: „ako bi koji izabrani nadbiskup odbio ponudu, onda će Zadrani opet birati iz Venecije, dok se ne nagje jedan, koji će ponudu primiti.“

Točka IV., što govori o dužnostima zadarskoga kneza, sasvim je nova. Tu se veli: „Zadrani imat će kneza Mlečanina, kojega dužd i njegovo vijeće po volji odregjuje, a taj mora da radi uvijek na korist Venecije, te ima neograničenu vlast u upravi i u sudu. Može da ima uza se i dva vijećnika Mlečanina, ako se prohtije duždu i vijeću. Knezu iskazivat će se sve počasti i primat će sve dohotke, kao što su to imali njegovi prešasnici. Stanovat će u kući, što je nekoć bila vlasništvo Zadranina Damjana Varikašića. Knez će priseći vjernost duždu i njegovim nasljenicima“.

Eto i tako su Zadrani izgubili i onaj zadnji tračak nekake prividne autonomije, što su je još imali godine 1205., kad su bar mogli birati kneza, makar iz Venecije. Ona dva mletačka vijećnika nijesu drugo nego državna kontrola kneževa rada.

Točke V. do uključivo VII. bez ikake promjene iste su kao godine 1205., a spominju zakletvu zadarskih žitelja duždu i knezu, kako imadu primiti u svoj grad dužda ili njegove poslanike, i dužnosti zadarske za vrijeme mletačkog ratovanja. Točka VIII. ovaj put izostade, no za to se potpuno podudaraju stare IX., X. i XII. Preostale su točke nove.

[1] *Ljubić* o. c. pg. 68—69.

Digitized by Google